

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK ANABİLİM DALI

**EKONOMİK BÜYÜMENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN
BANKA KREDİLERİ VE RİSK TRANSFER YÖNTEMLERİ: BİR
UYGULAMA**

Doktora Tezi

UĞUR TÜRKEK

İSTANBUL, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK ANABİLİM DALI

**EKONOMİK BÜYÜMENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN
BANKA KREDİLERİ VE RİSK TRANSFER YÖNTEMLERİ: BİR
UYGULAMA**

Doktora Tezi

UĞUR TÜRKEİ

Danışman: Prof. Dr. SELAHATTİN GÜRİŞ

İSTANBUL, 2021

ÖZET

EKONOMİK BÜYÜMENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ AÇISINDAN BANKA KREDİLERİ VE RİSK TRANSFER YÖNTEMLERİ: BİR UYGULAMA

Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması birçok faktöre bağlıdır. Bunlardan biri de banka kredilerinin etkin ve verimli alanlarda kullanılarak, katma değer yaratabilmesidir. Bu durum sağlanırken bankalar, kredi riski gibi, risklerle de karşılaşmaktadırlar. İlgili riskler bankalarca yönetilebileceği gibi, çeşitli kurumlarla da paylaşılıp transfer edilebilmektedir. Bu kapsamdaki yaygın uygulama alanlarından biri olan kredi garantörlüğünün de, günümüzde diğer ekonomik unsur ve faaliyetlerle yakın etkileşimi olmaktadır. Çalışmada kredi garantörlüğü kapsamında kullanılan kredilerin; sanayi üretimi, dış ticaret ve istihdam gibi unsurlar üzerindeki etkileriyle beraber milli gelir ve büyüme yaratabilme imkânları iki farklı model oluşturularak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Gelir, Kredi Garantileri, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

BANK LOANS AND RISK TRANSFER METHODS IN TERMS OF SUSTAINABILITY OF ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION

Achieving sustainable economic growth depends on many factors. One of them is that bank loans can create added value by using them in effective and efficient areas. While this is achieved, banks also face risks, such as credit risk. Related risks can be managed by banks, as well as shared and transferred with various institutions. Credit guarantees, which is one of the common application areas in this scope, has close interaction with other economic factors and activities today. In the study, the effects of loans used under loan guarantee; the possibilities of creating national income and growth together with its effects on factors such as industrial production, foreign trade and employment have been studied by creating two different models.

Keywords: National Income, Loan Guarantees, Economic Growth

ÖNSÖZ

Çalışmanın tamamlanmasında ve uygulama bölümü esas olma üzere, her ayrıntısında; desteğini, bilgisini ve deneyimlerini esirgemeyen, emekli olmasına rağmen her durumda ve sorunda yol gösteren danışmanım Sayın Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ'e katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Sundukları verimli çalışma ortamı, anlayış ve destekler için M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü ve Yüksekokulu müdürleri başta olmak üzere, bölüm başkanına, hocalarıma, çalışanlarına ve oda arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Beni, bu çalışmayı yapacak günlere getirip; maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen aileme, üzerimdeki emekleri için ayrıca teşekkür ederim.

Ayrıca bu tez, “TÜBİTAK – BİDEB 2015-1.Dönem 2228-B Yüksek Lisans Öğrencileri İçin Doktora Burs Programı” desteğiyle yazılmıştır. Doktora öğrenimimin ilk gününden itibaren ilgili desteğini hissettiren TÜBİTAK ailesine de teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜMEYE İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramsal Yaklaşım	7
1.1.1. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi	8
1.1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları.....	10
1.1.2.1. Üretim Açısından Büyümenin Kaynakları	12
1.1.2.2. Harcamalar Açısından Büyümenin Kaynakları	13
1.1.2.3. Gelirler Açısından Büyümenin Kaynakları	15
1.1.3. Ekonomik Büyümenin İktisadi Dengesi	21
1.1.3.1. Parasal Denge Açısından Büyümenin İktisadi Dengesi	22
1.1.3.2. Makroekonomik Denge Açısından Büyümenin İktisadi Dengesi	23
1.2. Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği	24
1.2.1. Doğal Kaynaklar Açısından Büyümenin Sürdürülebilirliği	26
1.2.2. Ekonomik Sistemin İmkânları Açısından Büyümenin Sürdürülebilirliği	28
1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri	31
1.3.1. Geleneksel Büyüme Teorileri	32
1.3.1.1. Adam Smith'in Büyüme Teorisi	33
1.3.1.2. Thomas Robert Malthus'un Büyüme Teorisi.....	34
1.3.1.3. David Ricardo'nun Büyüme Teorisi	35
1.3.2. Geleneksel Teorilere Eleştirel Yaklaşımlar	36
1.3.2.1. Sosyalist Büyüme Yaklaşımı	37
1.3.2.2. Schumpeter'in Büyüme Yaklaşımı	38
1.3.2.3. Keynes'in Büyüme Yaklaşımı	40
1.3.3. Çağdaş Büyüme Modelleri	41
1.3.3.1. Harrod – Domar Büyüme Modeli	41
1.3.3.2. Neo – Klasik Büyüme Modelleri	43
1.3.4. İçsel Büyüme Modelleri.....	46
1.3.4.1. Rebelo'nun Temel AK Büyüme Modeli	47
1.3.4.2. Lucas'ın Beşeri Sermaye ile Büyüme Modeli	48
1.3.4.3. Barro'nun Kamusal Yaklaşım ile Büyüme Modeli	48
1.3.4.4. Ar-Ge'ye Dayalı Büyüme Modelleri	49

II. BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN KREDİLER KANALI VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

2.1. Finansal Aracılık Teorisi Çerçevesinde Krediler Kanalı	54
2.2. Parasal Aktarım Mekanizmaları Çerçevesinde Krediler Kanalı	57
2.2.1. Faiz Oranları Kanalı	60
2.2.2. Varlık Fiyatları Kanalı	62
2.2.2.1 Döviz Kuru Kanalı	62
2.2.2.2 Hisse Senedi Kanalı	64
2.2.3. Beklentiler Kanalı	65
2.2.4. Krediler Kanalı ve Etkinliği	67
2.2.4.1 Bilanço Kanalı	67
2.2.4.1.1. İşletme Bilançoları Açısından	67
2.2.4.1.2. Hane Halkı Bütçesine Etkileri Açısından	68
2.2.4.2. Banka Kredileri Kanalı	69
2.2.4.2.1. Krediler Kanalını Etkileyen Faktörler	71
2.2.4.2.1.1. Finansal Sistemin Büyüklüğü	72
2.2.4.2.1.2. Kamu Kesiminin Finansman Açığı	72
2.2.4.2.1.3. Kamu Bankalarının Varlığı	73
2.2.4.2.1.4. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma	74
2.2.4.2.1.5. Risk Tabanlı Sermaye Yeterlilik Rasyosu	74
2.2.4.2.1.6. Merkez Bankası Para Politikaları	75
2.2.4.2.2. Krediler Kanalının Ekonomik Büyüme İlişkisi	75
2.2.4.2.2.1. Enflasyonun Etkisi Açısından	82
2.2.4.2.2.2. Maliyetler ve Kapasite Kullanımı Açısından	82
2.2.4.2.2.3. Yatırım ve İstihdama Etkisi Açısından	82
2.2.4.2.2.4. Tüketim ve Harcamaya Etkisi Açısından	83
2.2.4.2.2.5. Dış Ticarete Etkisi Açısından	84
2.3. Türk Bankacılık Sektöründe Krediler Kanalı ve Büyüme İlişkisi	84

III. BÖLÜM

BANKACILIKTA KREDİ RİSKİNİN YÖNETİMİ VE TRANSFERİ: TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE UYGULANMASI

3.1. Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk	92
3.2. Bankacılıkta Risk Çeşitleri	94
3.2.1. Piyasa Riski	95
3.2.2. Operasyonel Risk	96
3.2.3. Kredi Riski	97
3.2.3.1. Kredi Riskinin Yönetilmesi ve Ölçülmesi	100
3.2.3.2. Kredi Riskinin Transferi	105

3.3. Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Riskinin Transferi.....	108
3.3.1. Kefalet Uygulamaları.....	108
3.3.1.1. TESKOMB	111
3.3.1.2. KGF	114
3.3.1.3. Uygulamaların Türkiye Ekonomisine Etkileri	117
3.3.2. Destek Uygulamaları	121
3.4. Seçilmiş Ülkelerde Destek ve Kefalet Uygulamaları	123

IV. BÖLÜM

KREDİ RİSKİ TRANSFERİ ÖRNEĞİ OLARAK KEFALET UYGULAMALARI VE EKONOMİK GÖSTERGELERLE PANEL VERİ ANALİZİ

4.1. Uygulamanın Önemi, Amacı ve Yöntemi	128
4.2. Literatür Taraması.....	129
4.2.1. Kredi Garantörlüğü Açısından	129
4.2.1.1. Dünya Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar	129
4.2.1.2. Türkiye Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar	130
4.2.2. Ekonomik Göstergeler ve Milli Gelir Açısından	132
4.2.2.1. Konuyla İlgili Ülkelerarası Yapılan Panel Veri Çalışmaları ...	132
4.2.2.2. Konuyla İlgili Türkiye İçin Yapılan Ekonometrik Çalışmalar	134
4.3. Uygulamada Ele Alınan Ülkeler ve Göstergeleri	135
4.3.1. OECD ve AECM Üyesi Seçili Ülkeler	136
4.3.2. Türkiye	140
4.4. Uygulamada Kullanılan Veri Seti ve Değişkenler.....	142
4.4.1. Verilerde Boyut İndirgeme	143
4.4.2. Korelasyon	144
4.5. Panel Veri Analizi.....	145
4.5.1. Panel Veri Kavramı	145
4.5.2. Panel Verinin Avantajları ve Dezavantajları	146
4.5.3. Panel Veri Modelleri Tahmin Yöntemleri	147
4.5.3.1. Model 1	148
4.5.3.2. Model 2	156
4.6. Büyüme Teori ve Modelleriyle Uygulama Sonuçları İlişkisi.....	162
SONUÇ	165
EK-1: Uygulama Verileri	175
EK-2: Uygulama Ülkeleri Temel Göstergeleri	186
KAYNAKÇA	190

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Ekonomik Büyümenin Kaynakları	11
Tablo 2: Yıllara Göre Kefalet Taleplerinin Karşılama Durumu	117
Tablo 3: 2010-2017 Yılları Arası Yıllık Sanayi Verileri	119
Tablo 4: Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri.....	120
Tablo 5: Seçilmiş Ülkelerde 2017 Yılsonu Kefalet Hacimleri	125
Tablo 6: Seçilmiş Ülkelerin 2017 Yılı Büyüme ve Kredi Garantörlüğü Verileri	126
Tablo 7: Seçilmiş Ülkelerin 2017 Yılı Demografik ve Temel Ekonomik Veriler.....	127
Tablo 8: Dünya Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar.....	129
Tablo 9: Türkiye Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar	130
Tablo 10: Konuyla İlgili Ülkelerarası Yapılan Panel Veri Çalışmaları	132
Tablo 11: Konuyla İlgili Türkiye İçin Yapılan Ekonometrik Çalışmalar	134
Tablo 12: Uygulamada Yer Alan Ülkeler	139
Tablo 13: Türkiye'nin 2017 Yılı Sosyo-Ekonomik Göstergeleri	141
Tablo 14: Türkiye'nin 2017 Yılı Kredi Garantörlüğü Göstergeleri.....	141
Tablo 15: Değişkenler ve Veri Kaynakları	142
Tablo 16: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Özellikleri	143
Tablo 17: Verilerde Boyut İndirgeme	143
Tablo 18: Değişkenler Arasındaki Korelasyon	144
Tablo 19: Sabit Etkili Panel Veri Modeli	149
Tablo 20: Tesadüfi Etkili Panel Veri Modeli	150
Tablo 21: Hausman Testi	151
Tablo 22: Tesadüfi Etkili Model İçin Otokorelasyon Testi Sonucu	152
Tablo 23: Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi Sonucu	153
Tablo 24: Tesadüfi Etkili Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu	153
Tablo 25: Robust Panel Veri Modeli (1).....	154
Tablo 26: Robust Panel Veri Modeli (2).....	155
Tablo 27: Sabit Etkili Panel Veri Modeli	157
Tablo 28: Tesadüfi Etkili Panel Veri Modeli	158
Tablo 29: Hausman Testi	159
Tablo 30: Tesadüfi Etkili Model İçin Otokorelasyon Testi Sonucu	160
Tablo 31: Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi Sonucu	160
Tablo 32: Tesadüfi Etkili Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu	160
Tablo 33: Robust Panel Veri Modeli	161

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1. Makroekonomik Büyümenin Sınırları	29
Şekil 2. Çevresel Kuznets Eğrisi	30
Şekil 3. Geleneksel Faiz Oranı Kanalınnın İdeal İşleyiş Süreci	61
Şekil 4. Döviz Kuru Kanalınnın İdeal İşleyiş Süreci	63
Şekil 5. Hisse Senedi Kanalınnın İdeal İşleyiş Süreci	65
Şekil 6. Beklentiler Kanalınnın İdeal İşleyiş Süreci.....	66
Şekil 7. Banka Kredi Kanalında Parasal Genişleme Etkisi	70
Şekil 8. Finans ve Büyüme İlişkisine Teorik Bir Yaklaşım	78
Şekil 9. Kredi Riski Doğuran Faktörler	99
Şekil 10. OECD Ülkelerinin Harita Üzerindeki Yeri	139

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 1. Bankaların Kredi / Varlık Oranı.....	85
Grafik 2. Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı	86
Grafik 3. Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranları	87
Grafik 4. Sermaye Yeterliliği Oranı	88
Grafik 5. Kredi Türlerinin Niceliksel Değişimi	89
Grafik 6. KOBİ Kredilerinin Gelişimi	89
Grafik 7. KOBİ-Kurumsal/Ticari Nitelikli Krediler ile Büyüme Arasındaki İlişki	90
Grafik 8. Kredi Hacmi Değişimiyle Sanayi ve İmalat Sanayii Üretimi İlişkisi	91
Grafik 9. Yıllara Göre TESKOMB Kredilerinin Gelişimi	113
Grafik 10. 2010 -2017 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri	121

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
AB	:Avrupa Birliği
AECM	:Avrupa Kredi Kefalet Kuruluşları Birliği (European Association of Guarantee Institutions)
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	:Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements)
BM	:Birleşmiş Milletler
GSMH	:Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	:Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
KGF	:Kredi Garanti Fonu
KOBİ	:Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB	:Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MEKSA	:Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
TBB	:Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TESK	:Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TESKOMB	:Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği
TKB	:Türkiye Kalkınma Bankası
TOBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)
TOSYÖV	:Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı
TTGV	:Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
TUBİTAK	:Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	:Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'yle birlikte buhar gücünün makinelerde kullanılmaya başlanmasına kadar, insanoğlu kıt kaynak ve imkânlarla yaşamını sürdürmekteydi. Sanayi Devrimi'yle toplumun tüketim ihtiyacından fazla kitlesel üretim imkânlarının ortaya çıkmasıyla milli gelir ölçülmeye başlanmıştır. Bu da büyüme olgusunu gündeme getirmiştir. Günümüzde büyümenin, gelecek kuşaklara da aktarılabilmesi adına sürdürülebilir olması istenmektedir. Sürdürülebilir büyümenin toplumun geneline yayılmasının yolu, yoksulluğu önemli ölçüde azaltıp; tüm gelir gruplarını kapsayabilmesinden geçer.

Sürdürülebilirlik çok boyutlu bir unsur olup; genel olarak doğal kaynaklar ve ekonomik sistemin imkânları düzeyinde iki temel yapı üzerinde durmaktadır. Doğal kaynaklar çeşitli kullanım alanları sunması ve yaratılan atıkları geri kazandırması gibi özellikleri ile tüm zamanlarda ekonomiler için çok değerli olmuştur. Bu süreçte, çevreye zarar veren üretim ve tüketim anlayışı sorgulanmaya başlanmış ve bu anlayışın değiştirilmesi gerektiğini öne süren düşünceler ortaya çıkmıştır. Ekonomik sistemin Neo-Klasik temele ve tüketime dayalı refah ekonomisinde ise, bireysel maddi refahı maksimize etme esastır. Bu da, artan dünya nüfusu ve gelişen teknolojiyle birlikte ekonomiyi sürekli olarak büyütmektedir. Bireysel ve toplumsal gereksinimleri sürekli artan insanoğlunun, refahı için doğayı sınırsız kaynak kabul eden bu anlayışı, sürdürülebilirliğin en önemli sorunlarındanır.

Günümüzde ekonomik büyüme, birçok değişkenle ilişki içindedir. Görüş ya da yaklaşım ayrılıklarının temelinde iktisatçıların değer yargıları, kullandıkları metodolojik yaklaşımlar, siyasi görüşleri ile yaşadıkları ülke ve toplumun yansımaları gibi birçok etken olduğu söylenebilir.

Geleneksel büyüme teorileri, büyüme oranlarının ülkeler arasında farklılaşmasına neden olmuştur. Ülkelerin sahip olduğu farklı boyutlardaki sermaye birikimleri de büyüme oranlarındaki farklılaşmanın hem nedeni hem de sonucudur. Ülkelerin teknoloji düzeyi, demografik yapısı, sosyal sermayesi, dış ticaret hadleri, enflasyon oranı, işsizlik seviyesi ve coğrafi konumları iktisadi büyümenin belirleyici unsurlarından bazılarıdır.

Klasik iktisatçılardan Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus'un büyüme ilişkin görüşleri geleneksel ekonomik büyüme teorilerinin zeminini oluşturmuştur. Karl Marx'ın başını çektiği sosyalist düşünce sistemi ile Schumpeter'in yenilikçi büyüme yaklaşımı kapitalizme ve klasik iktisadi politikaların önerdiği büyüme teorilerine en etkili cepheyi oluşturmuştur.

Doğrudan bir büyüme modeli olmasa da, büyüme dair önemli yaklaşımlardan biri de Keynes tarafından geliştirilmiştir. Ona göre, ekonomilerdeki istihdam ve gelir düzeyi, arza ilişkin unsurlar tarafından değil; talebi oluşturan faktörler tarafından belirlenmektedir. Keynes'in Genel Teorisi, büyüme modellemesinde Harrod ve Domar tarafından farklı zamanlarda, benzer şekillerde ele alınarak geliştirildiği için; ilgili teori çağdaş büyüme modelleri ile geleneksel büyüme modelleri arasında bir köprü de sayılabilir.

1950'ler ve 1960'larda ortaya çıkan ve günümüz büyüme literatürüne de öncülük eden Neo-Klasik büyüme modelleri ise, temelde devletin etkin olmadığı ve dışa kapalı kabul edilen bir ekonomide; Neo-Klasik bir üretim fonksiyonundan yararlanmakta, sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki rolünü vurgulamakta ve teknolojik gelişmenin dışsal olduğunu varsaymaktadır.

1980'li yıllardan itibaren ise dışsal model ve teorilerin büyümeyi açıklama konusundaki eksikliğini gidermeye yönelik yapılan çalışmalar ve çabalar, iktisatçıları büyümenin sürekli olarak gerçekleşebileceği ve büyüme dinamiklerinin yine ekonominin kendisinden yaratılabileceği arayışlar içine sokmuştur. Yani, önceki teori ve yaklaşımlarda dikkate alınmayan bilgi birikimi, beşeri sermaye, Ar-Ge ve kamu sektörü gibi çeşitli unsurlar üretim merkezli büyüme modelleri içerisine dâhil edilmiştir.

Öte yandan bir ülkenin üretim yapısının sektörler arası yoğun ilişkiler içermesi, ekonomideki kredileri de kapsayan kaynak akımlarının merkezinde bulunan finans sektörünü ekonomik büyümenin itici gücü haline getirmektedir. Sektörde yer alan finansal araçlar, toplanan fonların yatırımlara dönüşmesine aracılık ederek, ekonomik büyüme sağlayan yatırımları arttırıcı rol oynarlar.

Doğrudan reel değer üretme fonksiyonuna sahip olmayan bankacılık sektörü de, reel değer üreten sektörlerle aracılık fonksiyonu ile kaynak aktarım görevini yürütür. Yani bankalar; reel sektöre yatırım, üretim ve istihdam yaratma imkânı sunarak sektörün üretkenliğinin arttırılmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümeye katkı yapmaktadır.

Ancak mal ve hizmet piyasalarının özellikle de finansal piyasaların küreselleşmesi, beraberinde bankacılık hizmetlerini de yaygınlaştırmış ve çeşitlendirmiştir. Bu durum, bankaların üstlendiği risklerin çeşitlenerek artmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, bankacılık sektöründe başarısızlığa sebep olacak risklerin tanımlanması, incelenmesi ve yönetimi; gerek finansal sektör gerekse etkileşim içinde olduğu diğer sektörler için son derece önemlidir. Bu riskleri iyi analiz edebilen ve yönetebilen bankalar rakiplerine üstünlük sağlamakta, sermayelerini güçlendirmekte, kârlılığını arttırmaktayken; iyi yönetemeyenlerse arzuladıkları hedefleri gerçekleştirememekte ve başarıya ulaşamamaktadırlar.

Bankacılık risklerinden biri olan kredi riski ve yönetilmesi bankalar için ayrıca önemlidir. Çünkü kredilerin yeniden yapılandırılması, taksit ödemelerindeki gecikmeler ya da borçlunun iflası gibi kredinin geri dönüşünü yakından etkileyen olaylar bankaların nakit akışını bozabilmektedir. Bu sebeple ilgili durumla karşılaşmak istemeyen bankalar, tarafı oldukları kredi işlemlerinde, borçlusunun temerrüde düşme ihtimalini bilmek istemektedirler. Kredilerin temerrüt riskini ölçmek için nitel ve nicel çok değişik modeller kullanılabilmektedir. Bu modeller genelde birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir; yani bankalar kredi miktarlarını belirleyip fiyatlarırken, bu modellerden birçoğunu aynı anda kullanabilmektedir.

Normal bir ticari kredi sürecinde bankalar; işletmelerin talep ettiği kredileri mali analiz süzgeçlerinden geçirerek istenilen kredi tutarının işletme kapasitesine uygun olup olmadığını değerlendirir, verilebilecek sağlıklı kredi limitini belirler, işletmeyle kredi şartlarını ve teminat yapılarını müzakere eder, şartlar ve teminatlar konusunda mutabık kalınması halinde de yasal hükümler doğrultusunda işletmeyle kredi ilişkisine başlar.

Ülkemizde ticari krediler için bugüne kadar net bir ayırım yapılmazken Basel kriterleri sermaye yeterliliği hesaplamaları çerçevesinde, kredilerin “iyi” , “riskli” veya

“az riskli” olduğunun belirlenmesi sürecine girilmiş ve fiyatlamalar buna göre yapılır olmuştur. Bu sebeple bankalar, kredi verirken işletmelerin kredi notlarını değerlendirmeye başlamıştır. Büyük şirket ve işletmeler kadar başarılı notlara, finansal büyüklük ve performanslara, en önemlisi de nitelikli teminatlara sahip olamayan küçük ve orta boy nitelikteki işletmelere kredi vermekte daha az gönüllü davranmaya başlamışlardır. Bu da, ilgili işletmeler için zaten zor olan krediye ulaşmayı güçleştirip, daha pahalı hale getirmiştir.

Kredi verenlerin taleplerine karşın; sınırlı sermaye ve kaynaklarla faaliyette bulunan küçük ve orta boy işletmelerin, zorlu ekonomik koşullarda üretim yapma, istihdam yaratma, kr elde ederek sermaye birikimini arttırma çabası içinde, bir de teminat için artı bir değer yaratma zorunluluğu kendilerini zor durumda bırakmaktadır. İşte bu noktada, hem kredi vereni hem de kredi alanı rahatlatmak için, özellikle devletlerin küçük-orta boy işletmeleri koruma amacı dâhilinde, teminat problemine çözüm getirebilecek sistemler ortaya çıkmıştır. Bu sistemlerin başında, devletin veya bir kurumun verilen kredilere, kredi alan lehine kefil (garantör) olması gelmektedir. Bu amaçla, gerek bir devlet, gerekse özel sektör inisiyatifi ile kurulmuş bulunan özel amaçlı kurumlara “Kredi Garanti/Kefalet Sistemleri/Kuruluşları/Fonları” denilmektedir.

Kredi garanti fonları, risk paylaşımı sağlayarak kredi riskinin sonuçlarına karşı koruma sağlamakta, ancak riski ortadan kaldırmamaktadır. Böylece kredi riski; kredi garanti kurumu, banka ve kredi müşterisi arasında paylaşılarak, riskin gerçekleşmesi halinde oluşacak zararlar da, normal bir kredi sürecinin aksine sadece bankanın üzerinde değil, tüm paydaşlar arasında sorumlulukları oranında dağılacaktır. Bu sebeple kredi garanti kurumlarının kefaletini içeren krediler, “az riskli” kabul edildiğinden bankacılık sektörü tarafından risk düzeylerinin azaltılmasında ve belirlenmesinde önemli bir unsur olarak tercih edilmektedirler.

Temeli 19. yüzyıl sonuna kadar dayanan kredi garanti fonları, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede özel sektöre dayalı büyüme ve kalkınmanın sağlanması için kurulmuşlardır. Günümüzde 100’den fazla ülkede 2250’den fazla kredi garanti fonu faaliyettedir. İlgili fonlar esas itibariyle; karşılıklı garanti dernekleri, devletler, özel şirketler ile kooperatifler ve sivil toplum kuruluşlarıncı yönetilmektedirler.

Tüm ülkelerde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)'lerin ekonomik aktör olarak avantajlarından daha çok faydalanmak ve piyasalardaki etkinliklerini arttırmak için politikalar benimsenmiştir. Özellikle 1980'li yılların sonlarından itibaren, gerek ülkemizde gerekse dünyada, ekonomik sistem ve yönetsel yaklaşımlardaki belirgin değişimlerin de etkisiyle, KOBİ'ler serbest piyasa mekanizması içerisinde çokça sosyal ve ekonomik destekler almış, çeşitli vergilerden muaf tutulmuş ve cazip kredilerle desteklenmişlerdir.

Öte yandan 2008 yılında yaşanan global ekonomik kriz ülke ekonomilerinde ciddi daralmalara yol açmış, işletmelere yapılan destekler konusunda yeni yapılanmalara ihtiyaç olduğu savlarını güçlendirmiştir. Bu sebeple bazı ülkeler kredi garanti sistemlerini geliştirmek ve yeni kurumlar ortaya koymak üzere çalışmalara başlamışlardır. Genelde devletlerin yetkilendirerek garantörlük vermesini sağladığı kurumlar, belirli bir plan ve program çerçevesinde KOBİ'lerin, teminat problemi yaşamadan, görece ucuz kredilere erişimlerini sağlayarak; onların üretim – yatırım süreçlerinde, ihracat yapmalarında ve istihdam yaratmalarında etkin bir rol oynamaktadır. İlgili kurumların çoğu ayrıca, Avrupa Kredi Kefalet Kuruluşları Birliği (European Association of Guarantee Institutions – AECM) çatısı altında ülkeler arası birliktelik ve işbirliği sağlamak amacıyla karşılıklı faaliyetler de yürütmektedir.

Ülkemizin de AECM üyeliği kapsamında faaliyet gösteren iki kuruluşu bulunmaktadır. Bunlardan Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği (TESKOMB), 921 yerel kooperatif ve 32 Bölgesel Kooperatifler Birliği'nden oluşan bir yapının amir kuruluşu ve ulusal boyuttaki düzenleyicisi (koordinatörü) olup; esnaf ve sanatkarların kredi kaynaklarına erişimlerini kolaylaştırmaktadır. Kredi Garanti Fonu (KGF) ise, öncelikli olarak gelecek vadede işletmeler olmak üzere tüm işletmelerin finansmana erişimine yardımcı olarak, büyüme ve kalkınmaya destek vermek gibi bir misyona sahiptir. KGF, teminat yetersizliği dolayısıyla çeşitli destek veya kredi imkânlarından yeterince faydalanamayan KOBİ ve KOBİ dışı işletmelerin, “müteselsil kefil” olarak krediye erişimlerini sağlamaktadır. Bu kuruluşlar temelde, kefalet verdikleri kredilerin geri ödenme sürecindeki zararların bir bölümünü karşılarlar. Bu yolla borç veren finans kurumunu ve küçük işletmeleri yönetmekte zorlandıkları kredi riskinin önemli bir kısmından kurtarmış olurlar.

Buradaki amaç, finans kurumlarını (banka/kredi kuruluşu), sağlam bir yapı veya projeye sahip ancak kredi konusunda teminat veya farklı nedenlerle sorunu olan işletmelere kredi vermeye teşvik etmektir. İlgili kredi garanti fonlarının, küçük teşebbüslere borç/teminat vermesi yoluyla, kaynakların tam olarak kullanılmadığı ekonomilerde, ilgili boşluğu doldurarak ekonomik büyümeyi sağladığı söylenebilmektedir.

Çalışmada, Türkiye'nin de dâhil olduğu seçili OECD ülkeleri için kredi riskinin transferi amacıyla kredi garantörlüğü kapsamında kullanılan kredilerin, temel makroekonomik göstergelerle birlikte kişi başına düşen milli gelirin oluşumuna ve ekonomik büyümeye etkisini saptamak ve bu doğrultuda geliştirilebilecek ekonomik büyüme politikalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Bu bağlamda; birinci bölümde, ilk olarak ekonomik büyüme; ölçülmesi, kaynakları, iktisadi dengesi ve sürdürülebilirliği açılarından ele alınmış; ardından ekonomik büyüme teorilerine ilişkin yaklaşım ve modeller detaylı olarak irdelenmiştir.

İkinci bölümde, bankacılık sektöründe yaratılan krediler ile ekonomik büyüme ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Bu perspektifte, finansal aracılık ve parasal aktarım mekanizmaları kapsamında kredi kanalı ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Banka kredileri kanalının işleyişini etkileyen faktörler ve kredi-büyüme ilişkisi detaylı şekilde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, kredi riski başta olmak üzere bankacılık risklerine değinilmiş; kredi riskinin yönetilmesi, ölçülmesi ve transferine yer verilmiştir. Kredi riskinin transferinde destek ve kefalet uygulamaları Türkiye ve dünyada seçilmiş ülkeler açısından incelenmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise; kredi riski transferi kefalet uygulamaları açısından ele alınmış ve (kişi başı) milli gelir ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerindeki etkiler panel veri analiziyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, OECD'ye ve AECM'ye üye 12 ülkenin 2009 - 2017 dönemine ait 9 yıllık verilerinden yararlanılarak kişi başına düşen milli gelir düzeyini etkileyen seçili temel değişkenlerden oluşan panel veri setiyle, en uygun ekonometrik modeller tahmin edilmeye çalışılmıştır; elde edilen çıktı ve sonuçlar incelenip yorumlanmıştır.

I.BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜMEYE İLİŞKİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Ekonomik Büyüme Kavramsal Yaklaşım

Ekonomik büyüme, temel alınan iki dönem arasındaki üretim miktarındaki artışı ifade eder. Burada esas olan büyümenin reel artıştan; yani fiyatlar düzeyindeki yükselişten değil, üretilen mal ve hizmet miktarındaki artıştan dolayı gerçekleşmesidir¹. Artan üretim faaliyetleri, tüketim faaliyetlerini arttırarak ve tüketimin de insani faaliyetlerin nihai amacı olduğu düşünülürse, bireysel ve toplumsal refah artışını sağlamış olacaktır².

Ekonomik büyüme dair ilk yaklaşımların 18.yüzyılın sonlarında ortaya çıkmasından dolayı ilgili büyüme olgusunun kavramsal açıdan yeni olduğu söylenebilir. Sanayi devrimiyle birlikte buhar gücünün makinelerde kullanılmaya başlanmasına kadar, insanoğlu kıt kaynak ve imkânlarla yaşamlarını sürdürmekteydi. Sanayi Devrimi'yle toplumun tüketim ihtiyacından fazla kitlesel üretim imkânlarının ortaya çıkmasıyla milli gelir ölçülmeye başlanmıştır. Yapılan ölçümlerde her geçen yıl kayda değer artışlar gözlenmiştir³. Dolayısıyla milli gelirin yıllara göre değişme eğilimi kavramsal açıdan büyüme olgusunu da gündeme getirmiştir. Ancak bazı yaklaşımlar Sanayi Devrimi'nin büyümeyi değil, toplumda ortaya çıkan büyüme ve gelişme ihtiyacının Sanayi Devrimi'ne yol açtığını da ileri sürebilmektedir⁴.

Bir ülke sınırları içerisinde üretilen nihai malların üretildikleri yılın piyasa fiyatları cinsinden değeri, nominal Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH); bulunan bu değer enflasyondan arındırılmış hali ise reel GSYH olarak tanımlanır⁵. Bu terimlerden hareketle ekonomik büyüme farklı şekillerde ifade edilebilse de genel olarak; toplam

¹ Paul KRUGMAN ve Robin WELLS, **Macroeconomics**, New York: Worth Publishers, 2013, s.242.

² Mahfi EĞİLMEZ, **Makro Ekonomi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, s.194.

³ Erinç YELDAN, **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Ankara: Efil Yayınevi, 2011, s.10.

⁴ Fernand BRAUDEL, **Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı**, İstanbul: İmge Yayınları, 2004. ss.512-513.

⁵ David BEGG, Stanley FISCHER ve Rudiger DORNBUSCH, **Economics**, London-New York: McGraw-Hill, 1994, s.535.

reel GSYH'nin, nüfusa oranını veren kişi başına reel gelirden gözlemlenen sürekli artış biçiminde açıklanır⁶.

Ekonomik büyüme, bir ekonominin bir dönemden diğer döneme geçerken yarattığı GSYH artışıdır. Bu artış, ekonomik birim ve değerlerin toplamı temel alınarak inceleniyorsa *nominal büyümeden*, fiyat artışlarından arındırılarak hesaplanıyorsa *reel büyümeden* söz edilebilir⁷.

GSYH, bir ekonomide belirli bir dönemde üretici birimlerin faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları mal ve hizmetlerin üretim değeri toplamından, ilgili mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesiyle elde edilen büyüklüktür. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), GSYH'den dış âlem faktör giderlerinin düşülmesiyle ya da GSYH'ye dış âlem faktör gelirlerinin eklenmesiyle bulunur. Dış âlem faktör giderleri yurtdışına yapılan ödemeleri nitelerken, gelirleri ise yurtdışından gelen gelirleri kapsar⁸.

1.1.1. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

GSMH'de ülkenin diğer ülkelerdeki yerleşik vatandaşları tarafından yaratılan değerler bulunurken, GSYH'de ise ülkede yerleşik diğer ülke vatandaşlarınca üretilen değerler yer alır. Literatürde ekonomik büyümenin ölçüsü olarak GSMH değil, GSYH kullanılmaktadır. Bunun bir nedeni küreselleşmenin geldiği boyut ve ekonomik işbirliklerinin olduğu nokta sayılabilir⁹. Bir diğer nedense, dış faktör gelir / giderlerine dair bir kaynak gerektirmediğinden GSYH'nin ölçümünün daha kolay olmasıdır. Bir başka neden ise, ekonominin istihdam yaratma gücünün GSYH tarafından daha net yansıtılıyor olmasıdır¹⁰.

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde esas alınan kişi başına reel GSYH, belirli bir yılda ve ülkede üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam piyasa değerinin, baz alınan

⁶ Erdal M. ÜNSAL, **İktisadi Büyüme**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007, ss.11-13.

⁷ OpenStax College, **Principles Of Macroeconomics**, Texas: Rice University, 2014, ss.142-144.

⁸ İlker PARASIZ, **Makro Ekonomi**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2006, ss.25-26.

⁹ Mehmet MUCUK, **Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulaması**, Konya: Billur Yayınevi, 2017, ss.3-4.

¹⁰ Oded GALOR ve David N.WEIL, "The Gender Gap, Fertility and Growth", **American Economic Review**, Vol:89-2, 1999, ss.150-154.

yılın fiyatlarına indirgenip toplam nüfusa oranlanmasıyla bulunur. Bu yolla, ekonomik büyüme kavramı, hem enflasyondan hem de nüfus artış hızından arındırılmış olmaktadır¹¹.

Bir ekonominin büyüklüğünü ölçmenin gereği; o ekonominin ilgili dönemde ne kadar mal ve hizmet üretip tükettiğinin saptanması veya ne kadarlık gelir yaratılıp nasıl bölüştüğüünün incelenmesi açısından önemlidir. Ölçme yöntemi genellikle üç aylık dönemler iken, karşılaştırma söz konusu olduğunda yıllık dönemler esas alınmaktadır.

$t + 1$ döneminin ekonomik büyüme oranını (G_{t+1}) ölçmek için $t + 1$ dönemi reel GSYH'sinden (Y_{t+1}), t dönemi GSYH'sini (Y_t) çıkartıp t dönemi GSYH'sine bölmek gerekmektedir. Denklem şöyle yazılabilir¹²:

$$G_{t+1} = (Y_{t+1} - Y_t) / Y_t$$

Bu denklemdeki ($Y_{t+1} - Y_t$) yerine reel GSYH'deki değişimi kısaca ifade etmek üzere dY 'yi kullanabiliriz. O zaman denklem şu şekli alır:

$$G_{t+1} = dY / Y_t$$

Bir ekonomide büyüme hızı hesaplanırken, GSYH artış hızına nüfus değişikliklerinin yansıtılması daha doğru olacaktır. Bunu sağlamak için kullanılan yol; reel GSYH'nin ülke nüfusuna bölünmesiyle bulunan kişi başına düşen reel GSYH'dir. Ancak gelirin nasıl paylaşıldığı konusunda fikir vermemesi, kişi başına düşen GSYH ölçütünün eksik tarafını oluşturmaktadır. Eğer bir ülkede gelir dağılımı küçük bir azınlığın lehine giderek kayıyorsa, o ülkede refahın arttığından bahsetmek yanlış olacaktır¹³. Ayrıca milli paralarının yıldan yıla dolar karşısında önemli değişimlere uğraması, kişi başına düşen GSYH rakamlarının ülkeler arasında karşılaştırılmasında güvenilir sonuçlar vermemektedir. Bu sebeple satın alma gücü paritesine göre GSYH, ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını gidererek reel mal ve hizmet hacminin karşılaştırılmasına yönelik bir yöntem arayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

¹¹ KRUGMAN ve WELLS, **a.g.e.**, s.242.

¹² Paul A. SAMUELSON ve William D. NORDHAUS, **Economics**, ABD: McGraw Hill, 2009, ss.514-515.

¹³ Philip Baltar ARESTIS ve Carolina TRONCOSO, "Income Distribution and Economic Growth: A Critical Approach", **Panoeconomicus**, Vol.64-2, 2017, s.125.

Ancak satın alma gücü parite değerlerinin, farklı kurumlarca farklı hesaplama yöntemleriyle kullanılması, farklı GSYH değerlerine ulaşılmasına neden olmaktadır¹⁴.

1.1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Sosyal, siyasi, coğrafi kültürel gibi birçok etmenden etkilenen ekonomik büyümenin kaynaklarını net olarak tanımlamak çok zordur. Bu sebeple de neredeyse her ülke farklı kaynaklardan beslendiği farklı büyüme araçlarına sahiptir. Ancak bir ülkenin ekonomik büyümesi temelde iki şekilde meydana gelebilir. İlki, tam istihdam altında kullanılan üretim kaynaklarının verimliliği arttırılarak büyümenin gerçekleştirilmesi; ikincisi, kullanılan kaynak miktarına yeni kaynaklar eklenerek üretimin ve dolayısıyla büyümenin gerçekleştirilmesidir. Bu sebeple ekonomik büyümenin, ekonominin üretim potansiyeli ve verimliliği ile yakından ilgili olduğu söylenebilir¹⁵.

Ayrıca kaynakların gelecekte de yeterli miktarda var olması için gereksiz kaynak kullanımını azaltıcı tedbirler, bu politikaların çoğu kaynak maliyetlerini yükseltici nitelikte olmasına rağmen bugünden alınmalıdır. Yaşamsal artıkların işlenip yeniden kullanılmaya elverişli hale getirilmesi ve aynı zamanda daha kaliteli ürün modellerinin geliştirilmesi pahalıya mal olsa da uzun vadede insanlığa, sürdürülebilir bir ekonomik anlayışa, faaliyette bulunan sektöre ve de işletmeye katkıları çok daha fazla olacaktır¹⁶.

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde kullanılan büyüklük unsuru olarak GSYH; üretim, harcamalar ve gelirler yöntemleri aracılığıyla hesaplanabilir¹⁷. Bu yöntemlerde kullanılan değişkenler ise, Tablo 1’de de gösterildiği üzere, GSYH’nin kaynaklarını oluşturur¹⁸:

¹⁴ Eric C. WANG, “R&D Efficiency and Economic Performance: A Cross-Country Analysis Using the Stochastic Frontier Approach”, *Journal of Policy Modeling*, Vol:29-2, 2007, ss. 345-347.

¹⁵ Wallace C. PETERSON, *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, İstanbul: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1994, s.481.

¹⁶ Ezra J. MISHAN, *The Cost of Economic Growth*, New York: Frederick A. Praeger Publisher, 1967, s.11.

¹⁷ BEGG, FISCHER ve DORNBUSCH, a.g.e. , 1994, ss.29-31.

¹⁸ ÜNSAL, *Makro İktisada Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2004, s.65.

Tablo 1: Ekonomik Büyümenin Kaynakları

<u>Üretim Yöntemi</u>	(=)	<u>Harcamalar Yöntemi</u>	(=)	<u>Gelirler Yöntemi</u>
Tarım Üretim (Agriculture Practice, Ap)	(=)	Tüketim Harcamaları (Consumption Expenditures, C)	(=)	Ücret (wage, w)
Sanayi Üretimi (Industry Practice, Ip)		Yatırım Harcamaları (Investment Expenditures I)		Rant (rent, r)
Hizmet Üretimi (Service Practice, Sp)		Kamu Harcamaları (Government Expenditures, G)		Faiz (interest, i)
		Net İhtacat (Export-Import, X-M)		Kâr (profit, p)
Diğer (Other. O)		Diğer (Other. O)		Diğer (Other. O)
GSYH= $\sum P_i.Q_i$		GSYH=Y=C+I+G+(X-M)		GSYH=w+r+i+p

Üretim yöntemi, ekonomik birimlerin tüm üretim değerlerinin toplamını içerdiğinden toplam arza (*Aggregate Supply* - AS); harcamalar yöntemi ise ekonomik birimlerin tüm harcamalarını içerdiğinden toplam talebe (*Aggregate Demand* - AD) eşittir¹⁹:

$$AS = AD$$

Ayrıca diğer bir yöntem olan gelirler yöntemi de bu eşitliğe dâhildir. Çünkü üretilen mal ve hizmetin fiyatının karşılığını oluşturan değerler; ücret, rant, faiz ve kâr toplamına eşittir.

GSYH'nin hesaplanmasındaki “diğer” kalemi dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetleri ile vergiler ve sübvansiyonlardır. Dolaylı ölçülen mali aracılık hizmetlerini finansal aracılık yapan kurumların müşterilerinden aldıkları ücret ve komisyonlar oluşturur. Bu ücret ve komisyonlar, üretim hacmini dolaylı olarak daralttıkları açısından GSYH hesaplamalarından düşülmesi gerekmektedir. Vergiler ve sübvansiyonlar ise ek bir üretim yaratma kapasitesi sayılabilecekleri için GSYH büyüklüğü hesabına eklenmelidirler.

¹⁹ Dominick SALVATORE ve Eugene DİULIO, **Principles Of Economics**, Schaum's Outline Series, USA: McGraw Hill, 2003, s.84.

1.1.2.1.Üretim Açısından Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme, sadece iktisadi bir olgu olmayıp; toplumun kurumsal ve davranışsal tüm unsurlarını da kapsayan bir süreçtir. Bir ekonominin mal ve hizmetlerden oluşan toplam üretimi, bu süreçte kullandığı kaynaklarının ve onları destekleyen verimliliğinin bir fonksiyonudur. Bu fonksiyon üretim fonksiyonu şeklinde ifade edilmektedir²⁰. Dünya genelinde gerek uluslararası alanda gerekse ulusal bazda yaşanan sorunların ve gerginliklerin çoğunun temelinde de, ya üretim kaynakların ya da üretim faaliyetlerinin yarattığı gelirin paylaşımında yaşanan anlaşmazlıkların olduğu söylenebilir.

Üretim açısından GSYH hesaplamasında temel husus; tarım (*Agriculture-A*), sanayi (*Industry-I*) ve hizmetler (*Services-S*) gibi sektörlerin üretim değerlerini ölçmektir. İlgili dönem içindeki üretim toplamı tarım kesimince üretiliyorsa *Ap*, sanayi kesimince üretiliyorsa *Ip* ve hizmetler kesimince üretiliyorsa *Sp* ile gösterilebilir. Söz konusu üretim kesimleri toplanıp; diğer (*O*) olarak niteleyebileceğimiz kalemler (vergiler ve sübvansiyonlar eklenip, dolaylı ölçülen aracılık hizmetleri toplamı düşülerek) de hesaba katılarak üretim açısından GSYH tutarına ulaşılabilir²¹.

$$Y = Ap + Ip + Sp + O$$

Üretim yönünden GSYH hesaplaması içinde inşaat gibi dönem ve proje bazlı, görece kısa süreli faaliyetlerin yer aldığı sektörlerin kapladığı yer çok olmadığı takdirde; daha nitelikli ve sürdürülebilir bir büyüme sağlanabilir²². Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde hızlı büyümenin yol açtığı aşırı ısınma durumu kendini göstermektedir. Ekonomist *Andrew Lawrence*'e göre; bu ülkelerde inşaata dayalı büyüme göstergesi sayılabilen gökdelen çokluğunun kriz göstergesi de olabileceği ileri sürülmüştür²³.

²⁰ Dani RODRIK, Development Strategies for the Next Century, **Developing Economies in the 21st Century: The Challenges to Globalization**, Institute for Developing Economies, Japan External Trade Organization, 2000, s.28.

²¹ Andrew SCHOTTER, **Microeconomics A Modern Approach**, ABD: South-Western Cengage Learning, 2009, ss.165 - 168.

²² Süleyman KALE ve Mehmet Hasan EKEN, "Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmelerin Büyüme Üzerindeki Etkisi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:104, 2018, s.37.

²³ Andrew LAWRENCE, **The Curse Bites: Skyscraper Index Strikes**, Property Report, London: Dresdner Kleinwort Benson Research, 1999, ss.1-5.

1.1.2.2. Harcamalar Açısından Büyümenin Kaynakları

Harcamalar açısından GSYH hesaplanırken, bir ekonomide bir dönem içinde yapılan tüm harcamalar yani tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve net ihracat ($X - M$) toplanır²⁴.

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Tüketim, bir fayda elde edebilmek adına mal veya hizmetlerin kullanılmasıdır. Bu sebeple de ekonomik faaliyetlerin en belirleyici unsurlarından biridir. Tüketim (*Consumption-C*), Tasarruflarla (*Savings-S*) birlikte kullanılabilir gelirin (*disposable income-Yd*) iki farklı kullanım biçiminden biridir²⁵.

Bir ülkede sağlıklı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesi yatırımlara bağlı bir unsurdur. Özellikle Türkiye gibi büyüme sürecinde olan ülkelerin ekonomik gelişimlerini sürdürebilmeleri için yatırımlarını arttırmaları gerekir. Yatırımların büyüklüğüse tasarruflarla ilişkilidir. Tasarrufların da bankacılık sektörüne aktararak banka kredileri yoluyla reel sektöre transfer edilmesi yatırımların artışına ve ekonomik büyümeye yol açacaktır²⁶.

Yatırım kararı, tüketim kararına göre daha teknik ve kapsamlı bir süreç gerektirirken; özel kesim ve kamu kesimi için farklı amaçlar doğrultusunda alınır. Özel kesim kâr elde etme güdüsüyle hareket ederken, kamu kesimi sosyal fayda prensibiyle hareket etmelidir²⁷.

Tasarruf, gelirin harcanmayan bölümüdür. Tasarruf, aynı zamana, gelecekte yapılması planlanan tüketim için bugünkü tüketimden vazgeçmek demektir. Bu tasarrufları kullananlar genellikle yatırım ya da tüketim ihtiyaçları için fon arayan kişi

²⁴ OpenStax College, **a.g.e.** , ss.136-137.

²⁵ EĞİLMEZ, **a.g.e.** , s.91.

²⁶ Hakkı AY, “Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:5-2, Aralık 2005, s.176.

²⁷ Jeffrey M. DAVIS, **Macroeconomic Adjustment**, Washington D.C.: IMF Institute, 1992, s.86.

ya da kurumlardır. O nedenle, tasarrufun karşılığı, ekonomik büyümenin de temel belirleyicisi, yatırım olarak düşünülür²⁸.

Ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkileyen tasarrufların hem nitelik hem de nicelik olarak iyi bir seviyede olabilmesi için gelişmiş bir finansal sistemin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Tasarruflarını belli bir güven ortamında uygun getiri sağlayan yatırım araçlarına yönlendirebileceğini bilen yatırımcılar, daha fazla tasarrufa yöneleceklerdir. Böylece yatırımlar artarak ülke ekonomileri büyüme ve kalkınma imkânına da ulaşacaktır²⁹.

Kamu harcamaları fonksiyonel olarak sınıflandırıldığında cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları şeklinde üçe ayrılabilir. Cari harcamalar (*government current expenditures-Gc*), kamu kesiminin günlük faaliyetlerini sürdürmeleri için sürekli olarak yapılması gereken harcamalardır. Cari harcamalar da personel giderleri ve diğer cari harcamalar olarak ikiye ayrılır. Kamu kesimi yatırım harcamaları (*government investment expenditures-Gi*), özel kesimin yapamadığı ya da yapmayı rasyonel görmediği alanlarda, başta altyapı yatırımları olmak üzere, kamu yararı gözetilerek yapılan harcamalardır. Transfer harcamaları (*government transfer expenditure- Gt*) ise, geçmişte yapılan işlemlerin ya da verilen hizmetlerin cari karşılığı olarak (emekli maaşları gibi) ve ileride yapılacak işlemlere ya da verilecek hizmetlere karşılık olarak (burs ödemeleri gibi) yine kamu yararı doğrultusunda yapılan ödemelerdir³⁰.

$$G = Gc + Gi + Gt$$

Kamu kesimi dengesi bütçe ile ölçülür. Bütçe açık veriyorsa borçlanarak veya para basarak giderilebilir. Ancak para basarak finansman, enflasyona neden olduğu için rasyonel bir tercih değildir ve etkileri, büyüme dahil, sadece nominal olarak görülebilir³¹.

²⁸ N. Gregory MANKIW, **Macroeconomics**, USA: Worth Publishers, 2010, ss.231-232.

²⁹ Erişah ARICAN, Başak Tanınmış YÜCEMEMİŞ, Server DEMİRCİ ve Güçlü OKAY, **Proje Finansmanı Kapsamında Proje Bankacılığı ve Türkiye Üzerine Öneriler**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2013, s.23.

³⁰ EĞİLMEZ, **a.g.e.** , ss. 118-119.

³¹ Irving FISHER, **The Theory of Interest**, New York: The Macmillan Company, 1930, s.440.

Kamu kesimi aldığı vergileri veya yaptığı harcamaları arttırıp / azaltarak bütçesini piyasa şartlarına göre yönlendirebilir. Yani, topladığı vergilerin paylarını azaltır ya da yaptığı harcamaları arttırabilir. Her iki halde de hane halkının harcanabilir geliri artmış olur. Bu durumda da hane halkının, harcamalarını arttırarak talep artışına ve dolayısıyla büyümeye yol açması beklenir³².

Harcamalar açısından GSYH hesaplamasında dış ticaret işlemleri dengeleyici bir role sahiptir: $S - I = (X - M)$. Eğer ekonomide tasarruf fazlası ($S > I$) söz konusuysa dış kaynak (yatırım) ihracatı; tasarruf açığı ($S < I$) söz konusuysa dış kaynak (tasarruf) ithalatı ortaya çıkar³³.

1.1.2.3. Gelirler Açısından Büyümenin Kaynakları

İktisatçılar arasında büyümenin belirleyicisi olarak açıklanan faktörler uzun yıllardır tartışılıyor olmasına rağmen görüş birliği sağlanan temel olarak dört faktör bulunmaktadır: Emek (*Labour-L*), sermaye (*Kapital-K*), doğal kaynaklar (*Nature-N*) ve girişimci gücü (*Entreprise-E*). Gelirler yöntemiyle GSYH hesaplayabilmek için de, ilk olarak bu faktörlerin karşılıkları olan; ücret (w), faiz (i), rant (r) ve kâr (p) faktör gelirlerinin toplanması gerekmektedir. Bu toplam milli geliri vermektedir. GSYH'yi hesaplayabilmek için ilgili toplama amortismanların ve dolaylı vergilerin eklenmesi, sübvansiyonların ise düşülmesi gerekmektedir. Bu değişkenlerin toplamına “ o ” dersek denklem şu halini alır³⁴:

$$Y = w + i + r + p + o$$

$$Y = f(L, K, N, E)$$

a.Emek (İşgücü) Geliri Açısından Büyümenin Kaynakları

Emek faktörü, üretime yol açan kas veya fikri güce dayalı çabaların tümüdür. Bir ekonomide emek faktörü ülkenin nüfusu ile yakından ilişkilidir. Toplam emek miktarı aktif nüfustan (15-64 yaş arası) belirli sebeplerle çalışamayanların

³² DAVIS, a.g.e. , s.24.

³³ PARASIZ, **Makro ve Mikro Ekonominin ABC'si**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2014, ss.71-72.

³⁴ SAMUELSON ve NORDHAUS, a.g.e. , ss.503.

çıkarılmasıyla bulunur. Ekonomik büyüme ise, emek miktarının yanında kalitesinden de etkilenir. Yani, işgücü verimliliğini arttıran bilgi ve beceri toplamı büyük önem taşır³⁵. İşgücü verimliliği temel olarak, birim emek/işçi başına düşen çıktı olarak ölçülüp, tanımlanabilir.

İşgücü verimliliği, genelde eğitime yapılan yatırım olarak ele alınmaktadır. Ancak bireylerin sağlık durumları da verimli çalışmaları açısından çok önemlidir. Bu sebeple sağlık, kısıtlı zamanda üretimde kullanılabilen dayanıklı bir sermaye stoğu sayılabilir. Öte yandan sağlık ve eğitim arasında da zaten pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Yani eğitim, sağlıklı olmaya katkı sağlarken; sağlıklı olmak da iyi bir eğitim almak için imkân yaratmaktadır³⁶.

Teknoloji sayesinde de, işgücü verimliliği artmaktadır. Teknolojik ilerlemelerle aynı miktardaki çıktı daha az emek/işçi ile üretilebilmektedir. Ancak teknolojinin bu işlevi ile ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği arasında bir zıtlık vardır. Çünkü sürdürülebilirlik doğanın taşıma kapasitesinden fazla kendisinden yararlanmamayı öngörürken, teknolojik ilerlemeler doğadan her zaman daha çok yararlanma güdüsündedir³⁷. İngiliz ekonomist William Stanley Jevons da “*Jevons Paradoksu*” ile teknolojik ilerlemeler sebebiyle üretimde arttırılan verimliliğin, uzun vadede ilgili kaynağa talep ve gereksinimleri de arttıracığından, özellikle en kıt kaynak olan doğanın bundan olumsuz etkileneceğini vurgulamıştır.

İşgücünün verimliliği açısından nüfus da çok önemli bir faktördür. Ancak asıl verimlilik artışı nüfusun nicel büyüklüğünden çok, nüfusun ne kadarının nitelikli (genç, eğitilmiş) olduğuyla ilgilidir. Ayrıca nüfus yapısının yanında nüfusun artış oranı da ekonomik büyümeyle yakından ilişkilidir. Nüfus artışının, işgücünde yaratacağı artış sebebiyle büyümeyi sağlayabileceği düşünülmektedir. Ancak ilgili artış dünya kaynaklarına talebi de arttırmaktadır. Ayrıca ekonomik gelişme ve kalkınmanın dünya geneline yayılması toplumların yaşam standartlarını ve gelirlerini de yükselterek, harcama/tüketme eğilimlerini de arttırmaktadır. Bu sebeple dünyada sadece insanların

³⁵ Kolawole OGUNDARI ve Titus AWOKUSE. “*Human Capital Contribution to Economic Growth in Sub-Saharan Africa: Does Health Status Matter More Than Education?*” **Economic Analysis and Policy**, No:58, 2018, ss.131-132.

³⁶ UNDP, **Human Development Report**, New York: Oxford University Press, 2003, s.68.

³⁷ OpenStax College, **a.g.e.**, ss.167-169.

fazlalığı değil, genel tüketim eğilimlerinin değişmesi de kaynaklar üzerinde baskı oluşturmaktadır³⁸.

Talep açısından nüfus artışı pazar genişlemesi yaratırken, arz açısından ise üretim için gerekli olan işgücü girdisi anlamına gelmektedir. Üretim fonksiyonundaki işgücü dışındaki faktörler bol ise, işgücü artışı üretim artışı da sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle, azalan verimler kanunun ortaya çıkana kadar, yani emeğin marjinal verimliliğinin ortalama verimlilikten hızlı arttığı sürece büyüme de olumlu yönde etkilenecektir³⁹.

Ücret emeğin geliridir. Kişiler, emeklerini kiralayarak karşılığında ücret denen gelirleri elde ederler. Ücret; kişilerin başka yaşamsal aktivitelerle harcamaktan vazgeçerek kiraladıkları zamanlarının uzunluğuna ve emeklerinin niteliğine göre değişkenlik gösterir. Kişilerin emeklerini kiralamak güdüsüyle hareket etmesi emek arzını, firmaların sunulan emek arzını karşılamak amacıyla hareket etmesi de emek talebini oluşturur⁴⁰.

Büyümenin temel yapıcılarından emek, piyasa mekanizması altında iki etkinin tesiri altında şekillenmektedir. Bunların ilki gelir etkisidir. Yüksek ücretler emek sahibinin gelirinin artmasına ve kendisi için daha fazla boş zaman talep etmesine yol açar. Ücret artışının yarattığı bu etki daha az çalışmaya ve dolayısıyla emek arzının düşmesine neden olur. Öte yandan; emek sahibinin boş zamanının alternatif maliyeti ücrettir. Yani emek sahibi çalışmadığı sürede ücret gelirinden vazgeçmiş olacağı için ücretin yükseldiği ortamlarda alternatif maliyet giderek yükselmeye başlar. Bu durumda boş zamanında da çalışmaya eğilim duyar. Buna da ikame etkisi adı verilmektedir. Bu iki karşılıklı etki birbirini dengeleyerek emek sahibinin ne kadar çalışıp ne kadar dinleneceğine karar vermesine neden olur⁴¹.

³⁸ BEGG, FISCHER ve DORNBUSCH, **Makro İktisat**, İstanbul: Alkım Kitabevi, 2001, s.526.

³⁹ Paul KRUGMAN, **Makro İktisat**, Ankara: Palme Yayıncılık, 2011, s.253.

⁴⁰ SCHOTTER, **a.g.e.**, s.674.

⁴¹ Osman ORHAN ve Seyfettin ERDOĞAN, **Genel Ekonomi**, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2015, s.156.

b.Sermaye Geliri Açısından Büyümenin Kaynakları

Sermaye kavramı geniş ve dar anlamlarında kullanılabilir. Sermaye dar anlamda, doğrudan mal ve hizmet üretiminde kullanılan makine, alet, bina gibi verimliliği arttıran varlıkların tümünü nitelemektedir; geniş anlamda ise “insanın yaptığı üretim araçları” olarak tanımlanabilmektedir. Burada bahsedilen “insanın yaptığı üretim araçları” fiziksel sermaye, sabit sermaye ve beşeri sermaye olarak sınıflandırılmaktadır⁴².

Sermaye, üretim sürecinde kullanılan fiziki varlıkların yanında; eğitim, sağlık, Ar-Ge harcamaları gibi fiziki olmayan değerleri ve en önemlisi nakdi varlıkları da içermektedir. Sermayenin nitelikli olarak oluşması; katma değerinin ve toplumsal faydasının yüksek olduğu sektörlerde değerlendirilmesi (yatırıma yönlendirilmesi) ve elde edilecek çıktılarının (gelir ve ürün) adil bir şekilde paylaşılması sürdürülebilirlik açısından önemlidir⁴³.

Sermaye fiziki mal ve nakdi olmak üzere iki şekilde bulundurulabilir. Fiziki mal olarak sermaye, mal veya hizmetlerin üretimi açısından kullanılan ve hemen yok olup gitmeyen değerlerden oluşurken; nakdi olarak sermaye ise finansal varlıklardan (genelde para vb.) oluşur. Bu nakdi sermayenin değeri, paranın alternatif kullanımının (alternatif maliyetinin) karşılığı olan faiz ile ölçülür. Eğer sermaye sahibi nakdi sermayesini yatırıma yönlendirirse piyasa faiz oranları üzerinde bir getiri beklerken; ek sermaye ihtiyacı halinde de yine ilgili faiz oranları kadar ek bir maliyete katlanmayı kabul eder. Yani girişimci yatırım kararı almadan önce gelirindeki artışa bakmakla birlikte bir yandan da faize göre hesaplama yapmaktadır. Çünkü yatırımı borçlanarak yapacaksa ödeyeceği faizden fazla getiri elde ediyor olması, yatırımı kendi kaynağıyla yapıyorsa bu kaynağı borç olarak verdiğinde elde edeceği faizden fazla getiri elde ediyor olması gereklidir. Sermaye getirisine “ r ”, piyasa faiz oranlarına “ i ” dersek;

$r > i$ ise yatırım kararı alınacak,

$r < i$ ise yatırım yapılmayacak,

$r = i$ ise yatırımcı kararsız kalacaktır.

⁴² Neeta DWIVEDI, **Macroeconomics Theory and Policy**, New Delhi: McGraw- Hill Education, 2010, s.385.

⁴³ SALVATORE ve DIULIO, **a.g.e.**, s.82.

Sermaye birikiminin sağlanması temelde birbiriyle ilişkili üç aşamayı kapsamaktadır⁴⁴:

- Tasarrufların varlığı ve artışı,
- Tasarrufları istenilen kanallara yönlendirecek kredi ve finans kurumlarının varlığı,
- Tasarrufların sermaye mallarına yatırım için kullanımı.

Bu aşamalar da göz önünde bulundurulduğunda sermaye birikiminin temelini tasarrufların oluşturduğu görülmektedir. Bu sebeple toplamda tasarruf eğilimi artıyor ve doğru kanallara yönlendirilebiliyorsa, sermaye birikimi de yatırımları arttırabilecektir. Ancak günümüzde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler “*fakirliği kısır döngüsü*” denen bir süreç yaşamaktadırlar. Yani düşük gelir düşük tasarrufa, düşük tasarruf da düşük sermaye birikimine ile yatırıma neden olarak düşük gelir elde edilmesiyle sonuçlanmakta ve süreç yeniden işlemektedir.

Tasarrufun yanı sıra, bir kişiye, bir gruba veya kamu makamına belirli bir kaynağı kullanmada diğer insanları yasal olarak bu kaynaktan dışlama hakkı veren mülkiyet kanunlarının varlığı da, sermaye birikimi için temel koşullardan biri sayılabilir⁴⁵. Ancak bu durum günümüzde zaten sınırlı olan kaynakların mülkiyet ve miras gibi olgular dolayısıyla nesilden nesile aktarılması anlamına da gelmektedir. Ariel Rubinstein’e göre bu aktarım, vahşi bir ormanda işleyen düzen ve kurallara benzer bir yapıdadır. Yani kaynakların ilk elden dağılımında ya da sahip olunmasında gözetilen güç, hayatın devamındaki tüm ayrıntılarda (hapishanedeki yatak seçimi, büyük bir afette yardım temini gibi) da kendini göstermektedir. Güçlüler istediklerini elde etmek için doğal bir önceliğe sahip iken, görece zayıflar ise sadece güçlülerin istemeyip bıraktıkları alternatifler arasında seçim yapabilirler. Bu sebeple rasyonel bir insanın yaşam amaçlarından en temelini de, kendinden güçsüz olanların elindeki sermayeye sahip olma güdüsü oluşturur⁴⁶.

⁴⁴ Ne Thi SOMASHEKAR, **Development and Environmental Economics**, New Age International Publishers, 2003, s.385.

⁴⁵ Arthur LEWIS, **Theory of economic growth**, Milton Park: Routledge, 1955, s.60.

⁴⁶ Ariel RUBINSTAİN, **Vahşi Ormanda Denge**, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, 2004, ss.22-23.

c.Doğal Kaynak Geliri Açısından Büyümenin Kaynakları

İnsanlardan başka doğadaki diğer varlıklar doğal kaynaklar olarak tanımlanabilir. Doğal kaynaklar, yer altı kaynaklar ve yer üstü kaynaklar şeklinde sınıflandırılabilir. Diğer üretim faktörleri taşınabilir konumdayken, doğal kaynaklar genelde bulunduğu yer ve bölgede işlem görüp; zamanla çoğaltılmaları da oldukça zordur. Ekonomik büyüme için ülkelerin doğal kaynak yönünden zengin olmaları esas kabul edilir⁴⁷.

Doğal kaynaklar bakımından zengin olan bazı ülkelerin ekonomik açıdan gelişmemiş olması ise, sahip oldukları teknoloji ve sermaye gibi doğal kaynaklarla yakından ilişkili diğer kaynaklarının yetersiz veya verimsiz olması ile açıklanabilmektedir. Bu sebeple yeterli düzeyde teknolojiye ve nitelikli sermayeye sahip ülkelerin doğal kaynakların varlığı, onların gelecekte ve gerektiğinde kullanabilmeleri için bir teminatları da sayılabilir⁴⁸.

Doğal kaynaklar her ne kadar ekonomik büyümenin temel kaynakları arasında yer alsa da literatürde son dönemde sıkça karşılaşılan “*doğal kaynak laneti*” olgusu da temel bir gerçekliktir⁴⁹. Bu kavram, doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin, toplumsal ve coğrafi farklılıkları sebebiyle, ekonomik olarak kapasitelerinin altında kalarak yavaş büyüdüğünü vurgulamaktadır⁵⁰.

Rant, doğal kaynakların üretim faktörü olarak kullanılabilmesi için mülkiyetinin ait olduğu kişiye sağladığı gelirdir. Doğal kaynaklar kıt mallardır ve bu kıtlık nedeniyle onlara bir ödeme yapılması gerekmektedir. Bu ödeme (ya da kullanma) gerekliliği rant farklılıklarını ortaya çıkarır. Merkeze ya da limana yakınlık / uzaklık gibi konum farklılıklarından kaynaklanan bu ek rantlara, rant teorisinin kurucuları *David Ricardo* ve *James Anderson* diferansiyel rant adını vermektedir. Onlara göre, en verimsiz ve uzak

⁴⁷ DWİVEDİ, a.g.e. , s.384.

⁴⁸ İsa ALTINIŞIK ve Hasan S. PEKER, “Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği”, *KMU İİBF Dergisi*, Sayı:10-15, 2008, s.103.

⁴⁹ Ramez Abubakr BADEEB, Hooi LEAN ve Jeremy CLARK, “The Evolution of The Natural Resource Curse Thesis: A Critical Literature Survey”, *Resources Policy*, No:51, 2017, s.123.

⁵⁰ Feffrey SACHS ve Andrew WARNER, “The curse of natural resources”, *European Economic Review*, Vol:45, 2001, ss. 827–838.

toprağın rantı sıfıra yakın olacak, buna karşılık en verimli ve yakın toprağın rantı da en yüksek miktarda olacak, aradakiler de ona göre değeri olacaktır⁵¹.

d. Girişimci Geliri Açısından Büyümenin Kaynakları

Girişimci, üretim faktörlerini bir araya getiren, risk alarak mal ve hizmet üretimi gösterme çabasında bulunan kişi olarak tanımlanır. Girişimci; yeni ürün, hizmet ve üretim yöntemleri geliştirip uygulaması nedeniyle, bir ekonominin dinamik bir yapıya bürünüp büyüme sağlayabilmesinde önemli işleve sahiptir⁵².

Girişimci kendi parasını koyarak işe başlayabilir ya da sermayeyi borç alarak işe başlayabilir. Borç alma halinde borç verene faiz ödenmesi söz konusudur. Kendi parasını koyma halinde ise o parayı borç olarak verseydi elde edeceği faizden vazgeçmiş olmanın bedeli olarak bir maliyet (alternatif maliyet) söz konusudur. Bu maliyet ne kadar düşük olursa sermaye kullanımı yani yatırım miktarı o kadar artar. Ekonomik anlamda kârdan söz edebilmek için, kullanılan tüm kaynakların alternatif maliyetlerini aşan gelirin kâr olarak kabul edilmesi gerekir. Kâr bir yandan yeni buluşları, yeni teknolojiyi üretime sokan girişimcinin ödülünü oluştururken, bir yandan da etkin ve verimli çalışmanın itici gücünü ortaya çıkarır.

Kâr, girişimcinin üstlendiği risk karşısında elde ettiği getiridir. Girişimci, diğer üç üretim faktörünü bir araya getirerek mal veya hizmet üretimi yapmak için gerekli ortamı sağlayarak iktisadi faaliyetler yürütür. Bu faaliyetler başarıya ulaşır, kazanç elde edilirse kâr; kayıpla karşılaşılırsa zarar (negatif kâr) söz konusu olur⁵³.

1.1.3. Ekonomik Büyümenin İktisadi Dengesi

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkeler ve o ülkelerde örgütlü uluslararası kuruluşlar tarafından dayatılan büyüme modelleri bağımlı kılıcı niteliktedir. Yani az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için gerekli olan sanayileşme sürecinde kullanılan ara mal, hammadde ve yüksek teknolojinin gelişmiş

⁵¹ Vince SAMMUT, *David Ricardo and the Classical Theory of Economic Rent*, University of Malta, 2005, s.3.

⁵² Jordi CABALLE ve Manuel S. SANTOS, "On Endogenous Growth with Physical and Human Capital", *Journal of Political Economy*, Vol:101-6, 1993, ss.1042-1044.

⁵³ MANKIW, a.g.e. , ss.131-133.

ülkelerden ithalatının yapılması istenmektedir. Bu tavra karşı uygulanmak istenen “*ithal ikameci sanayileşme*” politikaları ise; ithalat bağımlılığı sebebiyle birikimli oluşan döviz borçlarının yüksek seviyelerde olması ve üretilen ürünlerin artık iç pazarda satılma önceliğinden dolayı borç ödemesi için gerekli dövizin de artık sağlanamayacağı nedeniyle daha yüksek seviyelerde bir borçlanma meydana getirdiğinden başarıyla uygulanamamaktadır⁵⁴. Bu sebeple ekonomik büyümenin hem parasal hem de makroekonomik dengeler gözetilerek sağlanabilmesi ayrı bir öneme sahiptir⁵⁵.

1.1.3.1. Parasal Denge Açısından Büyümenin İktisadi Dengesi

Ekonomik büyümenin parasal dengeyle ilişkisini *Irwing Fisher*’in, para miktar kuramının temelini oluşturan, değişim (mübadele) denklemi doğrultusunda inceleyebiliriz. Denklem, bir ekonomide bir yıl içindeki para arzı (M) ile paranın dolanım hızının (V) çarpımının, o ekonomide işlem hacmi (T) ile fiyatlar genel seviyesinin (P) çarpımına eşit olduğunu varsayar⁵⁶:

$$MV = PT$$

Para arzının (M) değişmesi halinde; fiyat (P) düzeyindeki değişim ile birlikte, denklemin iki yanında eşitlik sağlanmış olacaktır. Temel sorun, veri (P) fiyat düzeyinde belirli bir ticaret hacminin gerçekleşebilmesi için ekonomideki para düzeyinin ne olacağıdır. Burada da önemli olan ekonominin kurumsal altyapısıyla ilgili ödeme alışkanlıkları, sıklıkları ve yöntemleridir⁵⁷. Paranın dolanım hızı ise (V) üretimin hammadde ile nihai mal arasında kaç basamaktan geçtiğinden etkilenmektedir⁵⁸.

Bir ekonomide bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin (PT) fiyat olarak ifade edilmesi GSYH’ye eşit olduğuna ($PT = GSYH$) göre şöyle bir eşitlik de yazılabilir:

$$MV = GSYH$$

⁵⁴ Fikret BAŞKAYA, *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, İstanbul: İmge Yayınları, 2001, s.169.

⁵⁵ Mairead DEVINE ve Daniel MCCOY. “*The Formulation of Monetary Policy in EMU*”, **Central Bank of Ireland Research Technical Papers**, Ireland, 1998, ss.5-6.

⁵⁶ FISHER, a.g.e. , s.440.

⁵⁷ Merih PAYA, *Para Teorisi ve Para Politikası*, İstanbul: Türkmen Kitabevi, , 2013, ss.77-79.

⁵⁸ Nur KEYDER ve Evrim İ. ERTUNGA, *Para – Teori – Politika – Uygulama*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s.351.

Böylece, para arzı (M) ile paranın dolanım hızının (V) çarpımının bize GSYH'yi verdiğini görebiliriz.

GSYH'nin parasal denge (MV) açısından hesaplanması da, diğer temel üç hesaplama şekliyle aynı sonuca ulaşır. Bu sebeple aşağıdaki gibi bir eşitlikler dizisi yazılabilir:

$$Y = Ap + Ip + Sp + Mt = C + I + G + (X - M) = w + i + r + p + O = MV = \text{GSYH}$$

Yani GSYH, kesimlerin üretim değerleri ile vergi, sübvansiyon ve mali aracılık hizmetleri toplamına veya özel kesim ile kamu kesimi giderlerinin ve net cari dengenin toplamına veya üretim faktörlerinin gelirden aldıkları payların değeri ile amortismanlar, dolaylı vergiler ve sübvansiyonların toplamına ya da para arzı ile paranın dolanım hızının çarpımına eşittir.

1.1.3.2. Makroekonomik Denge Açısından Büyümenin İktisadi Dengesi

Makroekonomik dengenin mümkün olduğunca sağlanması ekonomik aktörlerin faaliyet ve kararlarını da etkileyerek sürdürülebilir bir büyüme yaratabilecektir⁵⁹. Makroekonomik dengenin sağlanması açısından en temel unsurlardan olan ödemeler dengesi ise, bir ekonominin yabancı ekonomiler ve yabancı kişilerle olan karşılıklı parasal ilişkilerinin yer aldığı bir dengedir⁶⁰.

Makroekonomik dengede üç farklı denge iç içedir: ($S - I$) özel kesimin tasarruf ve yatırım dengesini, ($T - G$) bütçe dengesini (kamu kesiminin gelir gider dengesini) ve ($X - M$) ülkenin dış ekonomik dengesini (ödemeler dengesi cari dengesini) gösterir. Bu durumda sol taraftaki iki denge yani ($S - I$) + ($T - G$) ekonominin iç dengesini, sağ taraftaki denge ($X - M$) ise ekonominin dış dengesini ya da ödemeler dengesi cari dengesini gösterir. Ekonominin iç ve dış dengeleri birbirine eşit olmak zorundadır⁶¹:

$$(S - I) + (T - G) - (X - M) = 0$$

⁵⁹ Hüseyin KARAMELİKLİ ve Yılmaz BAYAR. "Makroekonomik ve Finansal İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", *Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi ICARF*. Sayı:16, 2016, ss.10-11.

⁶⁰ TCMB, *Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*, Ankara, 2017, ss. 4-17.

⁶¹ PARASIZ, *Para Teorisi ve Para Politikası*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2012, ss.497-498.

- $S < I$ ise özel kesimin tasarruf açığı vardır ve yatırımlarını borçlanarak karşıliyordur.
- $T < G$ ise kamu kesiminin gelir açığı ya da gider fazlası vardır ve açığını borçlanarak finanse ediyordur.
- $X < M$ ise ekonomide cari açık vardır ve finansmanı yurtdışı portföy veya yabancı sermaye yatırımı ya da borçlanmayla sağlanıyordur.

Eğer iç ekonomik dengenin iki alt dengesi de açık veriyorsa ekonomi cari açık da veriyor ve üçüz açıkla karşılaşılıyor demektir. Eğer iç dengelerden biri açık veriyor öteki fazla veriyorsa, cari denge bunlardaki açık ve fazlaya göre şekil alacaktır.

1.2. Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği

Bir ülkenin refahının gelecek kuşaklara da aktarılabilmesi adına gelir seviyesinin temel göstergelerinden sayılan ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması istenmektedir. Sürdürülebilir büyüme kavramının temel özelliği, verimlilik artışlarına dayanmasıdır. Bu yüzden üreticilerin araştırma ve yenilik peşinde koşmaları, bunun için de motive edilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, verimlilik arttırılınca ülkenin potansiyel büyüme oranları ve rekabet gücü artacak, refah artışı kalıcı hale gelebilecektir⁶².

Nüfus artışında, sanayileşme hızında, çevre kirliliğinde, gıda ve doğal kaynak tüketiminde bugünkü eğilim devam edecek olursa, gezegenimizde ekonomik büyüme birgün elbet sınırına ulaşacaktır. Süregelen ama daha da sürdürülmesi zor gözükten büyüme eğilimini değiştirip, gelecekte devam edebilecek ekolojik ve ekonomik bir denge olanağı vardır. Bu denge, her bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayıp, beşeri potansiyelini geliştirebilmesi adına fırsat eşitliğine sahip olmasına imkân verecek biçimde tasarlanabilir⁶³.

⁶² Şeref SAYGILI, Cengiz CİHAN ve Zafer Ali YAMAN, **Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme: Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 2006, s.35.

⁶³ Donella MEADOWS ve diğerleri, **Ekonomik Büyümenin Sınırları**, İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları, 1990, ss.11-12.

Sürdürülebilir büyümenin desteklenmesinde; fiyatların aşırı rekabeti önleyen seviyelerde olması, fırsat eşitliğine esas olan mülkiyet hakları, doğal kaynakların gelecek nesiller düşünülerek kullanımı ve çevresel kaygıları gözetten politikalar geliştirilmesi önemli rol oynar. Sürdürülebilir büyümenin toplumun geneline yayılmasının yolu, yoksulluğu önemli ölçüde azaltıp, tüm gelir gruplarını kapsayabilmesinden geçer. Sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve istihdam artışı ekonomik büyümeyi oluşturan temel unsurlardır. Kamu politikaları, yasal düzenlemeler ile ekonomi ve toplumsal yapının diğer yönleri ise verimlilik artışlarına dönük güdülerini biçimlendirerek, oranını ve sürdürülebilirliğini belirleme konusunda ekonomik büyümenin itici güçlerini temsil ederler⁶⁴.

Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini destekleyen en önemli faktörler aşağıdaki gibi yazılabilir⁶⁵:

- Ülkenin emek ve sermaye stoku
- Teknolojik gelişme ve yol açtığı verimlilik artışları
- Ülkenin yasal ve kurumsal yapısı
- Ülkenin yönetim yapısı
- Özgürlükler ve insan hakları
- Demografik yapı
- Ülkedeki finansal yapı
- Gelir ve servet dağılımı

Bunların yanında bazı faktörler ise büyümeyi mümkün kılan unsurlar olarak sayılabilirler. İlgili unsurlar şunlardır:

- Altyapı olanaklarının varlığı
- Kredi veya diğer finansal kaynakların varlığı
- Beşeri sermayenin niteliği

⁶⁴ USAID, **Securing the Future: A Strategy for Economic Growth**, U.S. Agency for International Development, 2008, ss.4-7.

⁶⁵ Güven DELİCE, **Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği**, Ankara Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi, 2014, ss.7-9.

Sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için altyapı finansmanının iyileştirilmesi kritik öneme sahiptir. Altyapı imkânlarının geliştiği ülkelerde işletmeler daha verimli ve dolayısıyla daha rekabetçi yapıdadırlar. Ancak çok maliyetli olduğundan altyapı yatırımlarının finansmanı çoğu ülke için önemli bir problemdir. Bu alanda özel yatırımlar ve yenilikler için kolaylaştırıcı bir ortam oluşturan hükümetlerin ağırlığı gözükmektedir, özel sektörün payı da giderek artmaktadır⁶⁶.

1.2.1. Doğal Kaynaklar Açısından Büyümenin Sürdürülebilirliği

Sürdürülebilirlik çok boyutlu bir unsur olup; genel olarak ekonomik, ekolojik ve toplumsal olmak üzere üç temel yapı üzerinde durmaktadır. Bu yapıların her biri önemli olmakla birlikte, kavramların ortaya çıkışında ekonominin doğa ile olan zorunlu ilişkisinin görece daha büyük bir rol oynadığı söylenebilir. Bu sebeple, üretim kaynaklarının her birinin sürdürülebilir büyüme özelinde etkileri incelenirken, doğal kaynaklara ayrı bir yer açmak gerekmektedir⁶⁷.

Doğal kaynaklar çeşitli kullanım alanları sunması ve yaratılan atıkları geri kazandırması gibi özellikleri ile tüm zamanlarda ekonomiler için çok değerli olmuştur. Asırlardır devam eden insan – doğa ilişkisi özellikle *Aydınlanma Dönemi* ile birlikte bir değişim sürecine girmiştir. Yoğun doğal kaynak kullanımına dayalı bu değişimden çevre büyük zarar görmüştür. Ortaya çıkan bu olumsuz tablo; mevcut üretim ve tüketim anlayışlarını sorgulayan, bu anlayışların değiştirilmesi gerektiğini öne süren düşünceleri ortaya çıkarmıştır. Çevrecilerin ve ekonomistlerin doğanın bu sistemi kaldıramayacağına dair görüşleri, sürdürülebilir bir model arayışlarını çoğaltmıştır⁶⁸.

Roma Kulübü ve *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT)* ortaklığında bir araya gelen 100 bilim insanı, 1972 yılında *The Limits to Growth* (Ekonomik Büyümenin Sınırları) ismiyle yayımladıkları raporda nüfus artışı ve ekonomik gelişme azalmadıkça; dünyanın doğal kaynak, içilebilir su ve temiz hava ihtiyacını karşılayamayacağını ileri sürmüştür. Zamanın şartlarından dolayı büyük bir bilgisayara dönemin üretim-tüketim,

⁶⁶ APEC, *The Kyoto Report on Growth Strategy and Finance*, Japonya: The APEC Finance Ministers' Growth Strategy Report to the Leaders, 2010, s.4.

⁶⁷ Selim KILIÇ, "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:10, 2012, ss.201- 203.

⁶⁸ KILIÇ, a.g.m. , ss.201- 203.

nüfus ve çevre koşullarını içeren sosyo-ekonomik ve çevresel verileri yükleyerek yaptıkları simülasyon, gelecekte yaşanması muhtemel felaketleri rapor etmiştir⁶⁹. İlgili raporun yarattığı etkilerle sonraki yıllarda; özellikle BM öncülüğünde, dünya devletlerinin ve liderlerinin katıldığı çok sayıda zirve, konferans, panel, forum ve sözleşme yapılarak ilgili farkındalık gündemde tutulmaya çalışılmıştır⁷⁰. UNDP (United Nations Development Programme - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)'nin İnsani Gelişim Raporunda da kaçınılması gerek büyüme türlerinden biri olarak “geleceksiz büyüme”ye yer verilmiş ve büyümenin daha çok yenilenemeyen doğal kaynakların tüketilmesi pahasına gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmıştır⁷¹.

Günümüzde doğal kaynakların korunmasında yaşanan sıkıntıların bir nedeni de, ekonomik faaliyetlerin niteliği ve gerekliliğini ölçmek için yapılan fayda-maliyet analizleridir. İlgili analizlerde öne çıkan unsur iktisadi faaliyetlerden insan dışı canlıların ve ekosistemin ne şekilde etkileneceği değil, insanlara ve işletmelere sağlayacağı parasal değer olmuştur. Bu yaklaşım da; üretim sisteminde kullanılan su, hava, toprak gibi doğal kaynakların sorumluluk gerektiren kullanımını önlemektedir⁷². Ayrıca fayda-maliyet analizlerinin bir eksikliği de, insanın ruhsal ve psikolojik yönünü yeterince dikkate almamasıdır. Mesela yeşil alanların insanın psikolojik ve sosyal gelişiminde çok önemli bir yeri olmasına rağmen, kentleşme ve betonlaşma konusunda atılan ısrarlı adımlar bu durumun bir sonucudur⁷³.

Doğanın insana sosyal-psikolojik alanda yapmış olduğu katkıları fark eden ABD eski adalet bakanı *Robert Kennedy* 1968 yılında toplumlar için asıl önemli olanın “*Gayri Safi Milli Mutluluk (GSMM)*” düzeyi olduğunu belirtmiştir. Bu aykırı görüş Himalaya Dağlarında 800 bin nüfusa ve Oxford eğitilmiş krala sahip Bhutan Krallığı tarafından benimsenmiş, her yıl mutluluk düzeylerini ölçme gereği duymuşlardır⁷⁴.

⁶⁹ MEADOWS vd. , a.g.e.

⁷⁰ Tuncay BAYDEMİR, “Avrupa Yeşil Mutabakatı: Temiz Dünya Vizyonu İle Büyüme Stratejisi”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Sayı:644, 2021, ss.12-17.

⁷¹ UNDP, *Human Development Report*, New York: Oxford University Press, 1996, ss.51-52.

⁷² Hasan ERTÜRK, *Çevre Bilimleri*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2009, s.189.

⁷³ Saliha E. AYDEMİR, *Kentsel Açık ve Yeşil Alanlar- Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı*, Trabzon: Akademi Yayınları, 2004, ss.285-337.

⁷⁴ Karma URA, “*The Experience of Gross National Happiness as Development Framework*”, Asian Development Bank Working Papers, Philippines, 2015, s.1.

1.2.2. Ekonomik Sistemin İmkânları Açısından Büyümenin Sürdürülebilirliği

Mevcut üretim sistemlerindeki yaklaşımların, insan merkezli olmasından dolayı dünyanın bu yükü kaldıramayacağına dair görüşler 1800'lerin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır⁷⁵. İlgili görüşler bugüne kadar birçok bilimsel veri ve çalışmayla desteklenmesine rağmen, kayda değer bir adım atılamamıştır. Yaşamakta olduğumuz piyasa ekonomisi şatlarında atılabilmiş en önemli adımlardan biri sürdürülebilir büyüme yaklaşımıdır.

Neo-Klasik temele ve tüketime dayalı refah ekonomisinde, bireysel maddi refahı maksimize etme esastır. Bu anlayış da, artan dünya nüfusu ve gelişen teknolojiyle birlikte ekonomiyi sürekli olarak büyötmektedir. Bireysel ve toplumsal gereksinimleri de sürekli arttıran bu anlayış, sürdürülebilirliğin en önemli sorunlarından⁷⁶.

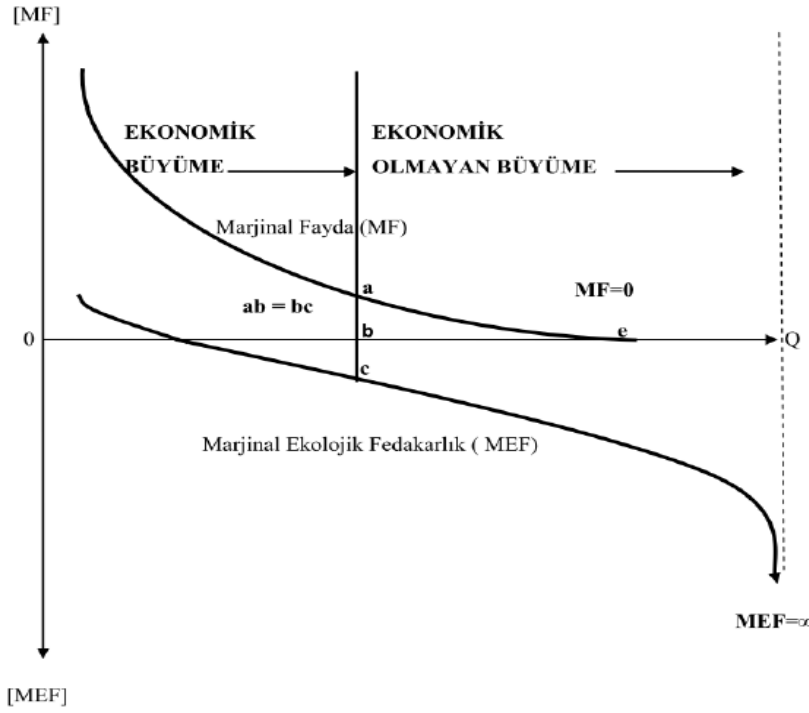
Mevcut ekonomi anlayışı her zaman değere ve fiyata dayalı normatif bir alan olmuştur. Örneğin, hala yaşam standardı ve toplumsal refah yıllık tüketim boyutuna göre hesaplanmakta ve iktisat teorisyenlerince belirlenen optimal noktada maksimum tüketim / üretim faaliyetleri için çabalanmaktadır. Bu sebeple de insan refahı için doğa sınırsız kaynak kabul edilmektedir⁷⁷.

William Stanley Jevons 1871 yılındaki çalışmasında ekonomik büyümenin sınırlarını belirlemeye çalışmıştır. Şekil 1'de yatay eksenindeki *Q*, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarını gösterirken; dikey ekseninde yer alan unsurlardan *MF*, üretilen mal ve hizmet miktarından sağlanan marjinal faydayı ve *MEF* ise, üretilen mal ve hizmet miktarıyla ortaya çıkan ve sonuçlarına katlanılması gereken marjinal çevresel fedakarlığı, yani büyümenin marjinal maliyetindeki artışı göstermektedir.

⁷⁵ Nühket TURGUT, **Çevre Politikası ve Hukuku**, Ankara: İmaj Yayınları, 2009, s.14.

⁷⁶ KILIÇ, **a.g.m.**, ss.201- 226.

⁷⁷ Fritjof CAPRA, **Batı Düşüncesinin Dönüm Noktası**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2009, s.26.

Şekil 1: Makroekonomik Büyümenin Sınırları

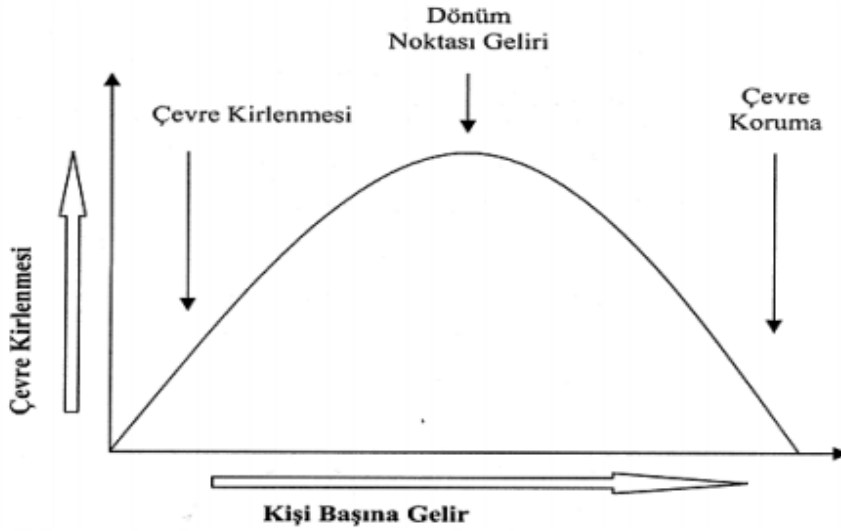
Kaynak: Herman E. DALY and Joshua FARLEY, *Ecological Economics: Principles and Applications*, Island Press, Washington, 2010, s.20

Şekil 1’de de görüldüğü üzere; marjinal fayda, mal ve hizmet üretiminin artmasıyla azalmaktayken; marjinal ekolojik fedakârlıksa, mal ve hizmet üretimiyle beraber artmaktadır. Şekil 1’de *b* noktasına gelindiğinde ise üretimin optimal miktarına ulaşılmaktadır. Zira bu noktanın ötesindeki üretim miktarında rasyonel olmayan büyüme gerçekleşmekte ve katlanılması gerekecek marjinal fedakârlık artmaktadır. Büyümenin optimal noktası $ab=bc$ olan *b* noktasıdır. Bu noktada pozitif fayda maksimumdur ($MF=MEF$). Bu noktadan sonra gerçekleşecek üretim ve büyüme doğal kaynakların tahribatına ve çevresel bozulmalara neden olacaktır⁷⁸.

Ayrıca, kaynakların aşırı tüketiminin çevresel tahribat sürecine etkisi *Çevresel Kuznets Eğrisi* ile de açıklanmaya çalışılmıştır⁷⁹.

⁷⁸ Herman E. DALY ve Joshua FARLEY, *Ecological Economics: Principles and Applications*, Washington DC: Island Press, 2010, ss.20-21.

⁷⁹ Bruce YANDLE, Madhusudan BHATTARAI ve Maya VİJAYARAGHAVAN, “*Environmental Kuznets Curves: A Review of Findings, Methods and Policy Implications*”, *Research Study*, Vol:2, 2004, s.3.

Şekil 2: Çevresel Kuznets Eğrisi

Kaynak: Bruce YANDLE, Madhusudan BHATTARAI and Maya VİJAYARAGHAVAN, “Environmental Kuznets Curves: A Review of Findings, Methods and Policy Implications”, *Research Study*, Vol:2, 2004, s.3

Şekil 2’deki eğriye göre, başlangıçta varsayılan ülkenin gelir düzeyinin yükselmesiyle çevre kirlenmesi de önemli ölçüde artmaktadır. Bununla birlikte zamanla büyümeye devam eden ülkede gelir düzeyi yükselirken çevre kalitesi artmaya başlamakta yani kirlilik gelir artışına paralel daha az oranda artmaktadır. Dönüm noktası geliri aşıldıktan sonra ise, çevresel bozulma ortadan kalkmaya başlamaktadır.

GSYH’nin ya da büyümenin niceliksel boyutu yüksek olmasına rağmen; çevresel etkiler, gelir artışının adil paylaşımı gibi niteliksel öğeleri istenilen düzeyde olmayabilir⁸⁰. Çünkü kapitalist ekonomilerde üretim, tüketim tarafından belirlenmektedir, yani talep arzı yaratmaktadır. Ancak ilgili talep reklamlar gibi araçlarla suni ihtiyaçlara dönüşebilmektedir. Ayrıca başta elektronik olmak üzere, çoğu sektörde ‘kullan at’ ekonomisi ortaya çıkmış ve büyümeye etki etmiştir.

Normal bir piyasa sistemi içerisinde malların değeri faydalarına paralel olarak değişmektedir. Ancak kapitalist sistemde bu kural doğal kaynaklar için işlememektedir. Yani doğal kaynaklar insanlar için hayati önemde olmasına rağmen piyasa açısından

⁸⁰ Feridun TUR, “Neyi Ölçüyoruz – Neyi Hedefliyoruz”, 2018, <http://www.tskb.com.tr/web/333-3385-1-1/tskb-site-tr/tr-blog/tr-blog-yazilar/nevi-olcuyoruz-neyi-hedefliyoruz-> (Erişim: Mayıs 2019)

değersiz (serbest) mal olarak değerlendirilmektedirler. Bu da doğal kaynaklara sürdürülebilirlikleri adına gerekli özenin ve değerin verilmesini zorlaştırmaktadır⁸¹.

Bir toplumda büyümenin ne pahasına elde edildiği de önemlidir. Çünkü söz konusu GSMH artışı, yenilenemez doğal kaynakların tahribi ve gelecek kuşakların yaşamını tehlikeye atarak büyük bir sosyal maliyet pahasına yaratılmış olabilir⁸². Hintli ekonomist ve agronom *Devinder Sharma*, ekonomik gelişmişliğin temel ölçüsü olarak açıklanan büyüme rakamlarının gerçekte paranın el değiştirmesinden ibaret olduğunu, gerçek ekonomik gelişmenin gerçekleşen üretimin ihtiyaçları giderme yetisinde, yani işlevselliğinde olduğunu belirtmiştir⁸³.

1.3. Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme teorilerine ilişkin ilk yaklaşımlar 15.yy'a kadar dayanmaktadır. Toplumsal refahın temel koşullarından biri olan ekonomik büyümenin sağlanması konusunda hangi politikaların uygulanması gerektiği her zaman çok önemli olmuştur. Bu sebeple günümüze kadar geliştirilen büyüme teorilerini anlamak, uygulanacak büyüme politikalarının oluşturulmasında ayrıca önemlidir.

Ekonomik büyüme, birçok değişkenle ilişki içindedir. Dolayısıyla böylesine karışık bir yapı, ekonomistler tarafından yapılan çeşitli analizlerde farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Görüş ya da yaklaşım ayrılıklarının temelinde iktisatçıların değer yargıları, kullandıkları metodolojik yaklaşımlar, siyasi görüşleri ile yaşadıkları ülke ve toplumun yansımaları gibi birçok etken olduğu söylenebilir. Büyümeyi açıklayan teori ve yaklaşımlar; Klasiklerden Sosyalistlere, Neo-Klasiklerden Harrod-Domara, Schumpeterden içsel model iktisatçılarına kadar birçok iktisadi alan tarafından geliştirilmişlerdir. Bu başlıkta, günümüze kadarki süreçte ağırlık kazanmış teori ve yaklaşımlara kısaca değinilecektir. Buradaki amaç, ilgili teori ve yaklaşımları modelleriyle açıklamak değil, temel nitelikleri hakkında kısaca bilgi vermektir. Ele alınan teori ve yaklaşımların ortaya koydukları dışında; ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında coğrafya, kültür ve toplumsal kurumlar gibi ülkelere ait sosyal

⁸¹ Eric A. DAVIDSON, *Gayrisafi Milli Hasılayı Yiyemezsiniz*, Ankara: TÇV Yayınları, 2004, s.29.

⁸² BAŞKAYA, *Paradigmanın İflası*, İstanbul: Öteki Yayınevi, 2014, s.328.

⁸³ BAŞKAYA, *Çöküş*, İstanbul: Yordam Kitap, 2018, s.235.

değişkenler ile dışa açıklık, finansal gelişmişlik, makroekonomik istikrar gibi iktisadi değişkenlerin de olabileceği öne sürülmektedir.

Klasik iktisadi dönem öncesinde, büyüme olgusunu da şekillendiren, iki temel düşünce akımının varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar benimsenip, Avrupa iktisadının temelini de oluşturan Merkantilizmken; diğeri ise 18. yüzyılda Merkantilizme tepki olarak ortaya çıkan Fizyokrasi akımıdır. Ekonomik büyümenin ve zenginliğin temel yolu, merkantilistlere göre değerli madenlere mümkün olduğunca fazla sahip olup, dış ticaret gibi yollarla dışarıya çıkışının en düşük seviyede tutulmasında geçerken; *Francois Quesnay*'in (1694-1774) lideri olduğu fizyokrasiye göreyse, verimliliğin esas olduğu tarım ve mahsule dayanmaktadır⁸⁴.

1.3.1. Geleneksel Büyüme Teorileri

Geleneksel büyüme teorileri, büyüme oranlarının ülkeler arasında farklılaşmasını, ülkelerin sahip olduğu farklı boyutlardaki sermaye birikimlerinin bir sonucu olarak görmektedir. Ayrıca ülkelerin teknoloji düzeyi, demografik yapısı, sosyal sermayesi, dış ticaret hadleri, enflasyon oranı, işsizlik seviyesi ve coğrafi konumları da iktisadi büyümenin belirleyici diğer unsurlarından bazılarıdır⁸⁵.

Özellikle 1980'lerden itibaren oluşan yenedünya düzeninde, coğrafi konumların iktisadi olaylara etkisi, teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin de etkisiyle giderek artmıştır⁸⁶. Artık ülkelerin coğrafi ve jeopolitik konumları, doğal kaynaklarının değerlendirilme biçiminden ulaşım imkânlarının gelişmesine kadar, bilgi teknolojilerinin esas aktör olduğu büyüme ve kalkınma düzeylerinde, çok önemli bir rol oynamaktadır⁸⁷.

Klasik iktisatçılardan *Adam Smith*, *David Ricardo* ve *Thomas Malthus*'un büyümeyle ilişkin görüşleri geleneksel ekonomik büyüme teorilerinin zeminini

⁸⁴ Neşe ERİM, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014, s.15.

⁸⁵ Phil THORNTON, *Büyük Ekonomistler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, ss.27-29.

⁸⁶ Şahin ÇETİNKAYA, "Gelir Dağılımı Adaleti ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1-1, 2017, s.2.

⁸⁷ Harry BLOCH ve Sam Hak Kan TANG, "Deep Determinants of Economic Growth: Institutions, Geography and Openness to Trade", *Progress in Development Studies*, Vol: 3-4, 2004, ss. 245-255.

oluşturmuştur⁸⁸. Klasik iktisatçılar, büyümenin temel kaynağının sermaye birikimi olduğunu kabul etmekle birlikte, detaylandıkları teorilerinde farklı yaklaşımlar seğilemişlerdir. Söz konusu iktisatçıların ekonomik büyümeye ilişkin yaklaşımları model olma özellikleri taşımasa da, ilk sistematik büyüme teorilerini oluşturmaları açısından önemlidir.

1.3.1.1. Adam Smith'in Büyüme Teorisi

Ekonomik büyüme olgusu tarihte ilk kez, Klasik İktisadi Okul içerisinde tartışılmıştır. Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith ekonomik büyümeye ilişkin görüşlerini 1776 yılında yayımlanan “*Ulusların Zenginliğinin Niteliği ve Nedenleri Hakkında Bir İnceleme*” (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations) adlı eserinde açıklamıştır. Adam Smith bu görüşleriyle, büyüme teorisyenlerinin öncüsü olarak kabul edilebilir. Sermaye birikimini ekonomik büyümenin temel unsuru olarak gören Smith'in teorisi, temel olarak işbölümü ve uzmanlaşmaya dayanır. Smith'e göre işbölümü; işçinin bilgi ve becerisi arttırdığı, zamandan tasarruf sağladığı ve söz konusu işi kolaylaştırıp kısaltan makinaların bulunmasını teşvik ettiği için önemlidir. Ayrıca, farklı işletmelerin sadece belirli malların üretimini üstlenmelerinin ve/veya bir işletmede çalışan işçilerin bir malın belirli kısımlarını üreterek işbölümüne gidilmesinin uzmanlaşmaya neden olarak verimliliği arttırdığını ileri sürmüştür. Smith, işbölümü ve uzmanlaşmaya gidilmesinin üretimde yol açacağı artışa da, iğne üreten bir fabrikayı kullanarak örnek göstermiştir⁸⁹.

Smith *Mutlak Üstünlükler Teorisi*'nde, bir ülkenin işbölümü ve uzmanlaşma yoluyla, üretim imkânları açısından üstün olduğu malları ihraç ederek, üstün olmadığı mallarıysa ithal etmesi gerektiğini öne sürmektedir⁹⁰. Bu sebeple Smith'e göre, bir ülkenin dış ticaret yoluyla; kaynaklarının en verimli alanlara gitmesini sağlandığından, hem sermayenin verimliliği hem de işbölümü artarak, emeğin verimliliğini de yükseltecek ve o ülkenin ekonomik büyümesi de olumlu olarak etkilenecektir.

⁸⁸ Robert J. BARRO ve Xavier SALA-I-MARTIN, *Economic Growth*, New York: McGraw-Hill, 2004, s.16.

⁸⁹ Adam SMITH, *Milletlerin Zenginliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, ss.6-7.

⁹⁰ SMITH, *a.g.e.*, s. 479.

1.3.1.2. Thomas Robert Malthus'un Büyüme Teorisi

Malthus, 1798 yılındaki “*Nüfus Prensibi Üzerine Bir Deneme*” (An Essay on the Principle of Population) ve 1820 yılındaki “*Ekonomi Politiğin İlkeleri*” (Principles of Political Economy) isimli eserleriyle diğer Klasik iktisatçıların arz temelli yaklaşımlarını ileriye taşıyarak, ekonomideki “efektif talep eksikliği-genel bolluk” durumunu da incelemiştir. Malthus, nüfus artışının geometrik olarak, tarım arazilerinin ve verim alınan toprakların ise aritmetik olarak arttığını belirterek; eşitliğin arz yönünün (gıda üretiminin) kontrol edildiği kadar, talep yönünün de (nüfus sayısının) denetlenmesi gerektiğini ve hatta bu alanda politikalar uygulanması gerektiğini savunmuştur⁹¹.

Kârlar yüksek olduğunda sermayedarlar gelirlerinin daha azını harcayıp, daha fazlasını tasarruflara ve dolayısıyla yatırımlara yönlendirirler. Bu yatırım artışı da daha fazla üretim ve istihdam yaratır. Ancak fazla arz yaratan, son aşamada üretilip piyasaya sürülen ürünlere efektif talep kısa sürede etki etmeyeceğinden, yüksek kâr beklentisiyle başlayan süreç fiyatların ve neticesinde kârların düşmesi ile sonuçlanacaktır. Malthus, ekonomilerde sık sık üretim veya tüketim fazlalığı gibi durumlarla karşılaşılabilceğini belirterek; ekonomik büyümeye ilişkin bakışını da: “*Bu iki aşırı durumun arasında bir orta nokta olmalıdır. Politik ekonominin imkânları ile bu noktayı tespit etmek mümkün olmasa da, üretim gücünü ve tüketim isteğini dikkate alarak zenginlik artışının en yüksek düzeyde teşvik edileceği bir nokta bulunmalıdır*” sözleriyle açıklar⁹².

Malthus, geometrik olarak artan nüfus ile aritmetik olarak artan tarımsal ürünlerdeki dengesizliğe de dikkat çeker. Dolayısıyla aritmetik artan tarımsal ürünler, geometrik artan nüfusa yetmeyeceğinden kıtlık ortaya çıkar. Ayrıca, tarımsal alana dönüşen her ek birimlik yeni alanın niteliğinin, öncekilere göre daha düşük olması da ayrı bir sorundur. Bu sebeple hem kıtlık hem de hızlı artan nüfus artışının ücretleri

⁹¹ Thomas MALTHUS, *An Essay on The Principle of Population*, İstanbul: Gece Kitaplığı, 2014, s.364.

⁹² MALTHUS, *Principles of Political Economy*, London: W. Pickering, 1836, s.7.

düşürmesi, nüfus artış hızının yavaşlamasına yol açarak; nüfusun üretim ve tüketimle yaratacağı büyüme hızında da bir denge sağlayacaktır⁹³.

Malthus'un büyüme teorisi sağlık, gelir dağılımı ve teknolojik ilerlemeler konusunda ilginç ve marjinal politik önermeleri de içermektedir. Sağlık alanındaki ilerlemelerin ölüm oranlarını azaltarak, gelir dağılımını daha adil hale getirmek için yapılan gelir transferlerinin de daha uzun ömürlere yol açarak kişi başı geliri düşüreceğini belirtmiştir. Teknolojik ilerlemelerin ise uzun vadede refahla birlikte daha uzun insan ömürleri getireceğinden gelir üzerinde reel bir etki gözlenemeyeceğini öne sürmüştür⁹⁴.

1.3.1.3. David Ricardo'nun Büyüme Teorisi

Klasik okul içinde büyüme teorisini geliştirip en fazla katkıyı yapan iktisatçının David Ricardo olduğu söylenebilir. Ricardo hem Malthus'un tarımsal ürün-nüfus bağlantısına daha detaylı bir yorum getirmiş, hem de geleneksel büyüme teorilerinin en önemli açıklama araçlarından olan '*azalan verimler yasası*' ve '*gelir dağılımı*' teorilerini öne sürmüştür. Modelinin temel varsayımları ise şöyle özetlenebilir⁹⁵:

- Tasarruf ve sermaye birikimi, yüksek kârlılık sebebiyle hızlıdır.
- Sanayi işgücünün verimliliği, teknik ilerlemeler sayesinde fazladır.
- Tarım işgücünde görülen azalan verimlilik, ekonominin geneline yayılır.
- Üretim fonksiyonları temel veridir.
- Ekonomi tam rekabet ve tam istihdam koşullarında çalışır.

David Ricardo yaşadığı dönemde, yaşadığı ülke olan İngiltere'deki ekonomik sorunlardan da etkilenerek 1817 yılında yayımladığı "*Ekonomi Politik ve Vergilendirmenin İlkeleri*" (On The Principles of Political Economy and Taxation) adlı kitabında iktisat tarihinin en tartışılan konularından biri olan "Gelir Dağılımı Teorisi"ni açıklamaya çalışmıştır. Ricardo'ya göre "*Toprağın ürünü; onun yüzeyinden emek,*

⁹³ MALTHUS, a.g.e. , 2014, s.15.

⁹⁴ MALTHUS, a.g.e. , 1836.

⁹⁵ David RICARDO, *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, ss.259-385.

makine ve sermayenin birlikte uygulanması ile elde edilen her şey; toplumun üç sınıfı arasında, yani toprak sahibi, toprağın işlenmesi için gerekli stoğun veya kapitalin sahibi ve toprağı ekip biçen emekçiler arasında bölüştürülür". Bu üç gelir grubundan toprak sahibi rant, sermayedar kâr ve emekçiler ücret elde ederken, gelirin paylaşım biçimi ise; toprağın verimliliği, sermaye birikiminin niteliği ile işgücünün becerisini oluşturan nüfusun yapısı tarafından belirlenmektedir⁹⁶.

Ekonomik büyümeyi sektörler açısından da ele alan Ricardo; sanayide verimliliğin zamanla azaldığını, tarımda da benzer olarak maliyet artışlarının kâr oranlarını düşürerek ekonomik büyümeyi de durağanlaştıracaklarını öne sürmüştür. Bu varsayımını da, yani yatırımların artmamasını ve büyümenin sağlanamamasını, kâr güdüsünün azalıp bir kısır döngü yaratmasıyla açıklar. Ricardo ekonominin bu döngüyü kırabilmesinin yolunun ülkeler arası serbest ticaretten geçtiğini savunmaktadır. Eğer ülkeler üretim imkânları açısından "*karşılaştırmalı üstünlüğe*" sahip olduğu ürünleri ihraç ederek ve görece daha az üstün olduğu ürünlerin de ithalatını gerçekleştirirse, dış ticaretten yoluyla bir maliyet avantajı sağlayacaktır. Bu durum, ülkenin üretim biçimiyle de entegre edildiğinde ekonomik büyüme için gerekli ortam oluşacaktır⁹⁷.

1.3.2. Geleneksel Teorilere Eleştirel Yaklaşımlar

Geleneksel büyüme teorilerine yapılan eleştirel yaklaşımlarda, sosyalist düşünce sistemi, kapitalizme ve klasik politik iktisada en etkili cepheyi oluşturmuştur. Özellikle Marx'ın büyümeyle ilgili düşünceleri daha çok refahın adil biçimde yayılamadığını öne sürdüğü kapitalist büyümenin genel bir eleştirisi olarak özetlenebilir. Bir diğer eleştirel yaklaşımın sahibi olan Schumpeter'in de özellikle sistem başarısızlıkları konusunda Marx'ın fikirlerinden büyük ölçüde etkilendiği söylenebilir. Söz konusu iki yaklaşımdan farklılaşarak yıkımdan çok yapıcı tespitlerde bulunan Keynes'e göre ise, ekonomilerdeki istihdam ve gelir düzeyi, geleneksel teorinin aksine, arza ilişkin unsurlar tarafından değil; talebi oluşturan faktörler tarafından belirlenmektedir.

⁹⁶ RICARDO, a.g.e. , s.79.

⁹⁷ ERDOĞAN Seyfettin ve Şerif CANBAY, "*İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme*", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:4-2, 2016, s.32.

1.3.2.1. Sosyalist Büyüme Yaklaşımı

Geliştirdiği sosyalist düşünce merkezli teorisinin geniş yankı uyandırması sebebiyle, sosyalist akımın en önemli temsilcisinin Karl Marx olduğu söylenebilir. Karl Marx, temel eseri *Kapital*'in (Das Capital) ilk cildini 1867 yılında yayımlamıştır. Diğer iki cildi ise ölümünden sonra yakın arkadaşı *Friedrich Engels* tarafından yayımlanmıştır. Marx'ın geliştirdiği teorisini anlamak için üç temel kavramın bilinmesi gerekir: emek değer teorisi, artı değer teorisi ve kâr teorisi ⁹⁸.

Emek-değer teorisine göre bir malın değeri, kişinin sahip olduğu fiziksel ve zihinsel becerilerinin toplamı olarak tanımlanabilen emek tarafından belirlenir⁹⁹. *Artı değer teorisi* ise, işçinin emek-zaman ölçeğinde emeğini, kapitaliste ait sermayeyle birlikte üretime sokması sonucu, kendisi genelde sadece sabit bir ücret alırken; kapitaliste ise sahip olduğu sermayenin değerinin yanında artı bir değer de katmasıdır. Marx'ın ileri sürdüğü bir diğer teori olan *kâr teorisi* ise en özet haliyle; artı değer, sermaye bileşimine (sabit kapital-değişken kapital) oranıdır¹⁰⁰. Yani sermayenin bileşimi arttıkça kâr oranı düşer, artı değer arttıkça da kâr oranı artar.

Marx'a göre kapitalist ekonomilerde büyüme, sermaye birikimi yoluyla gerçekleşmektedir. Yani, sermaye birikimi kapitalistlerin kâr oranına bağlıken, kâr oranıysa üretim sürecindeki artı değer oranına ve sermaye bileşimine bağlıdır. Marx'a göre kapitalistler üretim sürecine başlamak için üretim araçları ve emek satın alır ve karşılığında para verir. Üretim gerçekleştikten sonra ise bu ürünleri tekrar paraya çevirir. Marx, kapitalistin eline geçen bu artı değer "emek" olduğunu ifade etmektedir. Makine ve diğer araç gereçler artı değer yaratmaz. Kârın belirleyicilerinden biri olan artı değer oranı işçinin çalışma saatleri uzatılarak, emeğin verimliliği yükseltilerek veya üretilen nihai mal miktarı çoğaltılarak arttırılabilmektedir. Artı değer oranının yükselmesini sağlayacak şeylerden bir diğeri ise teknolojik gelişmedir. Üretimde sabit kapital biçimi olan makinalaşmanın artmasıyla, Marx'ın deyimiyle bir

⁹⁸ Adem ÜZÜMCÜ, *İktisadi Büyüme*, İstanbul: Beta Yayınları, 2015, s.131.

⁹⁹ Karl MARX, *Kapital-1*, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2011, s.52.

¹⁰⁰ MARX, *Kapital-2*, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2012, s.294.

“sanayi yedek ordusu” oluşmasının sonucu olarak, düşen ücretler sayesinde kapitalist, üretimin devamlılığını sağlayabilir¹⁰¹.

Marx’a göre üretim faktörleri temelde sermaye ve emektir. Ancak emeğin verimliliğiyle oluşan artı değerın çıkarılmasındaki rolü dolayısıyla yenilikler de üçüncü bir faktör olarak sayılabilir. Bu faktörler, iktisadi toplumların büyümeyi sağlayan unsurlarıdır¹⁰². Ancak Marx kapitalist ekonomilerin büyümesinin sonsuza dek sürmeyeceğini; bir yandan sermaye birikiminin hızlanmasının, bir yandan daha az elde toplanmasının bir yandan da işsizliğin artmasının eş anlı olarak sürdürülemeyeceğini belirtmiştir. Üretimde emeğin payının azalarak kâr payının artmasının talep yetersizliklerine yol açacağına, bunun da; stokların artması, iflaslar, işsizlik gibi unsurlarla kapitalizmin yıpranışını ve çöküşünü hazırlayacağını öne sürmüştür.

1.3.2.2. Schumpeter’in Büyüme Yaklaşımı

Joseph A. Schumpeter, büyüme ile ilgili yaklaşımlarını 1942 yılında yayımladığı *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (Capitalism, Socialism and Democracy) isimli kitabında paylaşmıştır. Schumpeter’e göre büyüme, sadece sayısal verilerle ifade edilebilecek bir kavram olmayıp; eğitim, sağlık, refah gibi toplumu yakından ilgilendiren faktörleri de kapsamalıdır¹⁰³. Dolayısıyla Schumpeter’in ekonomik büyümeyi, ekonomik gelişme kavramıyla birlikte ele aldığı söylenebilir.

Schumpeter’in yaklaşımı yenilikler ve girişimciler olmak üzere iki temel unsura dayanmaktadır. Yenilikler olarak tanımladığı, üretim faktörlerindeki farklı üretim kombinasyonlarıken; girişimciler ise, bu kombinasyonları hayata geçirenlerdir.

Üretim fonksiyonu, üretim sürecinde kullanılan faktör miktarlarının üretilen ürün miktarındaki etkisini gösteren denklemdir. Schumpeter’e göre, faktör miktarları değil de fonksiyonun biçimi değiştirilerek; ürün miktarında veya kalitesinde bir artış elde ediliyorsa ya da ürün miktarı veya kalitesi aynı kalmasına rağmen, maliyette bir azalış yaratılabilirse ortada bir yenilik söz konusudur. Schumpeter’e göre, bir girişimci

¹⁰¹ MARX, *Kapital-3*, İstanbul: Yordam Kitabevi, 2012, ss.320-322.

¹⁰² Sencer DİVİTÇİOĞLU, *Karl Marx’da İktisadi Büyüme*, Ankara: Efil Yayınevi, 2013, s.16.

¹⁰³ Joseph Alois SCHUMPETER, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, İstanbul: Alter Yayıncılık, 2010, ss.80-90.

bir sektörde ilgili yeniliği başarı ile uygulayabilirse, diğer girişimcilerin de, kendisini taklit dahi etseler, o sektörde yenilikçi yatırımlar yapmasına yol açmış olur. Bu durumu, “*yeniliklerin kümelenmesi*” olarak nitelendirmiştir. Bu süreçte eski endüstri ve malların yenileri ile yer değiştirmesini de “*yaratıcı yıkım*” olarak adlandırmıştır¹⁰⁴.

Daha iktisadi ve genel anlamda bakılacak olursa da, bir girişimci üretim faktörlerinin farklı kombinasyonlarıyla ortaya çıkardığı yeniliklerden kâr elde etmeye başlar ve bu yeni kâr, ilgili sektörde monopol konuma gelmesini sağlar. Diğer girişimcilerin de ilgili bu yeniliğin kullanılmasıyla yeni kâr alanları oluşmuş olur. Çoğunlukla kredilerle desteklenecek ve büyüme yaratacak bu yeni yatırımlar, Schumpeter’e göre en sonunda toplumu ve ekonomiyi yıkıma götürebilecek bir büyümedir¹⁰⁵.

Schumpeter, girişimcilerin yenilikleri uygulamak için “*icatlar – teknik bilgi*” ve “*krediler*” olmak üzere iki unsura ihtiyaç duyduklarını açıklar. Toplumda kullanılmamış icatların ve teknik bilgi stoğunun her daim olduğunu, bunların yeniliklerle ve yeni üretim biçimleriyle dönüştürülebileceğini, transfer edilebileceğini belirtir. Girişimcilerin üretim faktörleriyle böyle bir transfer gücüne sahip olabilmeleri için, gerekli parasal güce ya da kredi imkânlarına sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle krediler, girişimcilere üretim faktörlerini kullandıkları alanlardan çekip alma ve dolayısıyla da ekonomiyi yeni üretim kanallarına yöneltme imkânını verecektir¹⁰⁶.

Schumpeter’in, özellikle sistemin yıkıma gideceği hususunda Marx’ın fikirlerinden büyük ölçüde faydalandığı görülmektedir¹⁰⁷. Ancak iki düşünür arasında büyük bir yaklaşım farkı vardır. Marx’a göre gerçekleşecek yıkım sistem başarısızlığından kaynaklanacakken; Schumpeter’e göre ise, sistemin mükemmele yakın işleminin kapitalist sınıfı gereksiz hale getirerek, yenilikçi ve girişimci kitleleri yok etmesinden kaynaklanacaktır¹⁰⁸.

¹⁰⁴ SCHUMPETER, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi I. Cilt**, İstanbul: Varlık Yayınları, 1966, ss.54-65.

¹⁰⁵ ÜNSAL, **a.g.e.**, 2007, ss.77-78.

¹⁰⁶ SCHUMPETER, **a.g.e.**, I.Cilt, ss.54-65.

¹⁰⁷ SCHUMPETER, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi II. Cilt**, İstanbul: Varlık Yayınları, 1966, ss.204-225.

¹⁰⁸ Farrokh E. LANGROODI, “*Schumpeter’s Theory Of Economic Development: A Study Of The Creative Destruction And Entrepreneurship Effects On The Economic Growth*”, **SSRN Electronic Journal**, New York, 2017, s.7.

1.3.2.3. Keynes'in Büyüme Yaklaşımı

Birinci Dünya Savaşı'nın başlarına kadar klasik sistemin otomatik denge mekanizmasından ve geçici sapmalar dışında tam istihdam seviyesindeki denge halinden taviz verilmemiştir. 1929 yılında başlayan Büyük Bunalım sürecinde görülen sürekli ve yaygın işsizlik ise yeni yaklaşımları doğurmuştur. Keynes işsizliğin nedenini, 1936 yılında yayımladığı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (The General Theory of Employment, Interest and Money) kitabında klasik teoriyi temel noktalarında eleştirerek aramıştır¹⁰⁹.

1929 yılındaki Büyük Bunalım sürecinin yıkıcı ekonomik etkileri büyüme teori ve yaklaşımlarının gelişip, değişmesine yol açmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde görülen yüksek işsizlik seviyeleri, üretim girdilerindeki büyük sıkıntılar ve dolayısıyla gayri safi yurt içi hasıllarındaki dramatik düşüşler iktisatçıları çıkış yolları aramaya itmiştir. Bu da Keynes'in *Genel Teorisi*'nin, hem sermaye stoğunu sabit kabul etmesi hem de kısa dönemli bir iktisadi yaklaşımı içermesi sebebiyle, bir büyüme teorisine dönüştürülebileceğine dair görüşleri ön plana çıkarmıştır¹¹⁰.

Doğrudan bir büyüme modeli olmasa da, büyümeye dair önemli yaklaşımlardan biri Keynes tarafından geliştirilmiştir. Ona göre, ekonomilerdeki istihdam ve gelir düzeyi, arza ilişkin unsurlar tarafından değil; başta kamu gelmek üzere, talebi oluşturan faktörler tarafından belirlenmektedir¹¹¹. Yani, tüketim ve yatırım harcamalarının oluşturduğu efektif talep, ekonomik büyümeyi yaratan temel unsurdur. Bu sebeple olası ekonomik durgunlukların atlatılabilmesi için talebin genişlemesi gerekmektedir. Çünkü genişleyen talep, stokları eritecek; eriyen stoklarsa yatırımların artmasına neden olacaktır. Böylece ekonomide, eksik istihdamdan tam istihdam durumuna geçilerek, büyüme sağlanmış olacaktır¹¹².

¹⁰⁹ John Maynard KEYNES, *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, New York: Harcourt Brace and Company, 1936.

¹¹⁰ PARASIZ, *Keynesyen ve Keynes Sonrası Makro Ekonomi*, İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2011, s.65.

¹¹¹ Murat TEKBAŞ, "Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: 1990-2017 Türkiye Örneği", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4-11, 2019, s.2413.

¹¹² Ömer YILMAZ ve Mermer AKINCI, *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2012, ss.58-59.

Keynes'e göre, tam istihdamın otomatik sağlanmasını yatırımların faiz esnekliği ve yatırım-tasarruf dengesizlikleri engeller. Bu durumda para ve maliye politikasına gerek duyulmadan tam istihdamın sağlanması mümkün değildir. Yani ekonomide para ve maliye politikaları aracılığıyla devletin müdahalesine gidilmediği takdirde, ilerideki dönemlerde ekonomik durgunluk süreci yaşanabilecektir¹¹³.

Keynes'in iktisadi ve teorik görüşlerini bir büyüme modeline Cambridge'li Keynesyenler olarak anılan Roy Forbes Harrod (1939) ve Evsey Domar (1947) dönüştürmüştür. *Harrod ve Domar*'ın geliştirdikleri modeller, iki iktisatçının çalışmalarında benzer varsayımlarla benzer sonuçları vermesi sebebiyle büyüme literatüründe birlikte anılmaktadır.

1.3.3. Çağdaş Büyüme Modelleri

Çağdaş büyüme modelleri, Harrod'un 1939 yılında yaptığı çalışmayla oluşmaya başlamıştır. Sonrasında Domar ile Neo-Klasik iktisatçıların yaptıkları çalışmalar ve geliştirdikleri teoriler de modellere önemli katkılar sağlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren dışsal model ve teorilerin büyümeyi açıklama konusundaki eksikliğini gidermeye yönelik yapılan çalışmalar ve çabalar da, çağdaş büyüme modellerinin son yansıması olarak, içsel büyüme modellerinin oluşmasına sebep olmuştur.

1.3.3.1. Harrod – Domar Büyüme Modeli

Harrod ve Domar'ın farklı zamanlarda geliştirdikleri benzer teorilerin çıkış noktası Keynes'in Genel Teorisi'dir. Bu sebeple bu iki büyüme modeli literatürde Harrod-Domar modeli olarak geçmektedir.

a. Harrod Büyüme Modeli

İngiliz iktisatçı Roy Forbes Harrod 1939 yılında yayımladığı *Dinamik Teori Üzerine Bir Deneme* (An Essay in Dynamic Theory) isimli çalışmasında Keynes'in

¹¹³ KEYNES, a.g.e. , ss. 1-4.

statik modelini dinamik hale getirerek sürdürülebilir ekonomik büyümenin koşullarını incelemiştir¹¹⁴:

Harrod teorisini çeşitli büyüme tanımları yoluyla açıklamıştır. *Gerekli büyüme oranı* (Gw); üreticilerin üretim faaliyetlerini aynı nitelikte devam ettirebildikleri ve gerçekleşmesi halinde ekonomik aktörlerin beklentilerini karşılayan büyüme oranıdır. Aynı zamanda uzun dönemli ekonomik büyümede ekonomik dengeyi sağlayan büyüme oranıdır. Ancak bir büyüme oranının her zaman aynı kalabileceğini ve sürdürülebileceğini düşünmek, büyüme verisinin etkilendiği faktör yoğunluğu sebebiyle çok doğru olmayacaktır. Harrod, bu durum içinse *fiili büyüme oranını* (G) öne sürmüştür¹¹⁵. Gerekli büyüme oranı, özellikle yatırım planlaması yapan girişimciler için önemlidir. Gerekli büyüme oranının gerçekleşmesi halinde atıl kapasite ya da kaynak fazlalığı gibi bir durum oluşmaz.

Harrod'a göre ekonominin dengede olması için gerekli büyüme oranı ile fiili büyüme oranının birbirine eşit olması gerekir ($G=Gw$). Bu durumda, hem yatırım hemse tasarruf beklentileri gerçekleşmiş olur ve yatırım eksikliği veya fazlalığı söz konusu olmaz. Modelin eşitsizlik vermesi durumunda aşağıdaki “*bıçak sırtı*” denen durumlar ortaya çıkacaktır.

Fiili büyüme oranı, gerekli büyüme oranından büyük olursa ($G>Gw$), yeni sermaye malları üretimine gidilir ve ekonomi genişlemeye başlar.

Fiili büyüme oranı, gerekli büyüme oranından küçük olursa ($G<Gw$), dönem sonu itibariyle gerekenden daha fazla miktarda mal elde kalacağından yeni yatırımlara ihtiyaç duyulmayacaktır. Yani ekonomi daralmaya başlayacaktır.

b.Domar Büyüme Modeli

Evsey David Domar da Harrod'ın görüşlerine benzer olarak ekonomik büyüme ile ilgili teorisini 1947 yılında yayımladığı *Büyüme ve İstihdam* (Expansion and Employment) eserinde ortaya koymaktadır. Domar bu çalışmasında tam istihdamın

¹¹⁴ Roy Forbes HARROD, “*An Essay in Dynamic Theory*”, The Economic Journal, Vol:49, 1939.

¹¹⁵ HARROD, a.g.m. , ss.14-16.

sürdürülebilmesi için gerekli ekonomik koşulları ve gerekli milli gelir büyüme hızını belirlemeyi amaçlamıştır. Ayrıca Domar'ın Keynes'in yatırım yaklaşımından farklılaşarak, yatırımların "ikili-dual" özelliği olduğunu belirtmesi, çalışmasının diğer önemli unsurudur. Yani Domar, Keynes'in yatırımların "gelir artırıcı etkisi" olduğu görüşüne ilave olarak, "üretken kapasiteyi artırıcı etkisi" olduğunu da ifade etmiştir¹¹⁶.

Domar, modelini geliştirirken bazı basitleştirici varsayımlar kullanmıştır. Domar Büyüme Modelinin dayandığı temel varsayımlar şunlardır¹¹⁷;

- Ekonomide kamu harcamaları yoktur.
- Ekonomi dışı kapalıdır.
- Ekonomide gecikmeler yoktur.
- Ekonomi tam istihdam denge seviyesindedir.

1.3.3.2. Neo – Klasik Büyüme Modelleri

1950'ler ve 1960'larda ortaya çıkan ve günümüz büyüme literatürüne de öncülük eden Neo Klasik büyüme modelleri başlığı altında sınıflandırılan teoriler, temelde devletin etkin olmadığı ve dışı kapalı kabul edilen bir ekonomide; Neo-Klasik bir üretim fonksiyonundan yararlanmakta, sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki rolünü vurgulamakta ve teknolojik gelişmenin dışsal olduğunu varsaymaktadır. Bu açıdan bir grup iktisatçı, Solow - Swan (1956), Ramsey-Cass-Koopmans (1965) ve Diamond (1965) modellerini, Neo Klasik büyüme modelleri olarak kabul etmekte ve değerlendirmektedir¹¹⁸. Ayrıca Baomol (1967) tarafından öne sürülen dengesiz büyüme modeli de bu başlık altında incelenebilir.

a. Solow-Swan Büyüme Modeli

1956 yılında Solow ve Swan'ın iki ayrı makalede birbirinden bağımsız olarak yaptıkları çalışma, Neo-Klasik büyüme modellerinin en önemlisi olmasının yanı sıra, kendisinden sonra ortaya konulan ekonomik büyüme analizlerine de öncülük etmiştir.

¹¹⁶ Evsey David DOMAR, "Expansion and Employment", *The American Economic Review*, Vol:37, 1947, ss. 40-55

¹¹⁷ DOMAR, a.g.e. , ss. 34-38

¹¹⁸ Philippe AGHION ve Peter HOWITT, *Economics of Growth*, London: The MIT Press, Cambridge, 2009, ss.21-45.

Swan, *Ekonomik Büyüme ve Sermaye Birikimi* (Economic Growth and Capital Accumulation) isimli çalışmasında Neo-Klasik formda bir üretim fonksiyonundan yararlanarak çıktı/sermaye oranı ile büyüme ilişkisini grafikler aracılığıyla ortaya koymuştur¹¹⁹. Solow ise *Ekonomik Büyüme Kuramına Bir Katkı* (A Contribution to the Theory of Economic Growth) isimli makalesinde, Harrod-Domar modelinin sabit emek-sermaye oranı varsayımını eleştirerek, modelinin temel çıkış noktasını üretimde emek ve sermayenin birbirleriyle ikame edilebilecekleri varsayımına dayandırmaktadır¹²⁰.

Her iki modelin de Neo-Klasik forma dayanması nedeniyle Solow-Swan modeli literatürde “*Neo-Klasik Büyüme Modeli*” olarak da adlandırılmaktadır. Model, bir ekonomideki sermaye stoğundaki ve işgücündeki değişimler ile teknolojik gelişmelerin birbirlerini ve ekonomik büyümeyi nasıl etkilediklerini göstermek amacıyla tasarlanmıştır. İlgili modelin varsayımları şu şekilde sıralanabilir¹²¹:

- Ekonomi potansiyel çıktı ve tam istihdam düzeyinde olduğundan piyasa mekanizması sağlıklı işlemektedir.
- Ekonomide aynı zamanda o ülkenin GSYH’sini de oluşturan; homojen tek bir mal üretilip tüketilmektedir.
- Tasarruflar yatırımlara eşittir. Bu yüzden modele ayrı bir yatırım fonksiyonu katılmamıştır.
- İşgücü sabit bir hızla büyümekte olup, teknolojik gelişmeler etkin değildir.
- Nüfus artışı ekonomik faktörlerden bağımsızdır.
- İşgücü stoğu, nüfusun sabit bir oranıdır.
- İşgücü ve sermaye, piyasa koşullarında birbirini ikame edebildiğinden, işgücü başına sermaye stoğu değişebilmektedir.

b. Ramsey-Cass-Koopmans Büyüme Modeli

Ramsey’in 1928 yılındaki *Tasarrufun Matematiksel Kuramı* (A Mathematical Theory of Saving) çalışması, Cass (1965) ve Koopmans (1965) tarafından birbirlerinden

¹¹⁹ Trevor Winchester SWAN, “Economic Growth and Capital Accumulation”, *Economic Record*, Vol:32, 1956, s.342.

¹²⁰ Robert SOLOW, “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol:70, 1956, s.65.

¹²¹ Şevket TÜYLÜOĞLU, “Ekonomik Büyüme ve Uluslararası Refah Düzeyi”, (Ed.Ö. Faruk ÇOLAK), İktisada Giriş, Ankara: Gazi Kitabevi, 2007, s.677.

ayrı olarak *Optimal Kontrol Kuramı* adlı matematik kuramı kullanılarak modellediği için literatürde Ramsey-Cass-Koopmans modeli olarak geçmektedir.

Solow-Swan modelinde olduğu gibi Ramsey-Cass-Koopmans modeli de, emeğin ve bilginin büyümesini dışsal olarak almaktadır. İki modeli birbirinden ayıran en önemli unsur, tasarruf oranının Solow-Swan modelinde dışsal bir değişken olarak alınırken, Ramsey-Cass-Koopmans modelinde sistemin içinde belirlenmesidir. Teknolojik gelişmenin Solow-Swan modelinde olduğu gibi dışsal varsayılması nedeniyle Ramsey-Cass-Koopmans modeli de ekonomik büyümeyi yeterince açıklayamasa da uzun dönem ekonomik büyümeye geçiş dönemi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir¹²².

c. Diamond Büyüme Modeli

Neo Klasik büyüme modellerinden üçüncüsü 1958 yılında Paul Samuelson tarafından ortaya atılan Üst Üste Bindirilmiş Nesiller (Overlapping Generations-OLG) modeli, Peter Diamond (1965) tarafından geliştirildiğinden, Diamond modeli olarak isimlendirilmiştir.

Cass ve Koopmans'ın modeline benzeyen ve Diamond (1965) tarafından geliştirilen modelde ekonomiye sürekli giriş yapan ve hayatları iki döneme ayrılan hane halkları mevcuttur. İlk dönemde maaş alan hane halkları, tüketim ve tasarruflarını karşılarken; maaş alamadıkları ikinci dönemde ise, cari tüketimlerini birinci dönemdeki tasarruflarıyla finanse etmektedirler. Böylece ekonomik denge uzun dönemde sağlanmış olur¹²³.

d. Baumol Dengesiz Büyüme Modeli

William Jack Baumol, ekonomik büyümeye ilişkin modelinin temellerini 1967 yılında yayımlattığı makale ile atmıştır¹²⁴. Baumol ekonomik faaliyetleri teknolojik gelişim faaliyetleri ve diğer ekonomik faaliyetler olarak sınıflandırırken; teknolojik

¹²² BARRO ve SALA-I-MARTIN, a.g.e, s.85.

¹²³ Peter Arthur DIAMOND, "National Debt in Neoclassical Growth Model", *The American Economic Review*, Vol:55-5, 1965, ss. 1126-1150.

¹²⁴ William Jack BAUMOL, "Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of the Urban Crisis", *American Economic Review*, Vol:57, 1967, ss. 415-426.

gelişim faaliyetlerini de; icatlar ve sermaye birikimi ile kişi başına düşen üretimi arttıran faaliyetler olarak sıralamıştır. Baumol, kamu faaliyetlerinin ise emek yoğun ağırlıktan dolayı maliyet düşürücü teknoloji kullanımına uygun olmadığını kabul eder ve ara sıra görülen verimliliğinin özel sektöre göre daha düşük olduğunu ifade eder¹²⁵.

İktisadi kuramlar tarafından yapılan girişimci tanımlamasını yeterli bulmayan Baumol özellikle Neo-Klasik modelde işletme kuramının girişimci faktörünü yeterince dikkate almadığını savunmaktadır. Baumol girişimcileri; üretici, üretici olmayan ve yıkıcı olarak kendi içinde sınıflandırmıştır. Ayrıca Neo-Klasik iktisatçıların üretim faktörlerini toprak, emek ve sermaye olarak sınıflandırmasının yetersiz olduğunu iddia ederek; kaynakları bir araya getiren girişimciye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Ekonomik gelişme ve büyümeyi üretici girişimcinin sağladığını iddia eden Baumol, üretici olmayan girişimcinin ise tek amacının kârını arttırmak olduğunu iddia etmektedir. Baumol bireylerin yaratıcılığı ve üretici girişimciliğin kombinasyonu ile ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini iddia etmektedir¹²⁶.

1.3.4. İçsel Büyüme Modelleri

1980'li yıllardan itibaren dışsal model ve teorilerin büyümeyi açıklama konusundaki eksikliğini gidermeye yönelik yapılan çalışmalar ve çabalar, iktisatçıları büyümenin sürekli olarak gerçekleşebileceği ve büyüme dinamiklerinin yine ekonominin kendisinden yaratılabileceği arayışlar içine sokmuştur. Öncülüğünü Amerikalı iktisatçılar Paul Michael Romer, Robert Joseph Barro ve yeni klasik okulun kurucusu Robert Emerson Lucas'ın yaptığı içsel büyüme modelleri bu çabaların sonucunda doğmuştur¹²⁷.

Bu bağlamda Neo-Klasik yaklaşımda öngörülen, büyümeyi sistem dışındaki faktörlerle açıklama yöntemi terk edilerek, sistem içindeki çeşitli unsurlarla büyüme açıklanmaya başlanmıştır. Yani, önceki teori ve yaklaşımlarda dikkate alınmayan bilgi birikimi, beşeri sermaye, Ar-Ge ve kamu sektörü gibi çeşitli unsurlar büyüme modelleri

¹²⁵ James T. BENNETT ve Manuel H. JOHNSON, *The Political Economy of Federal Economic Growth 1959-1978*, Texas: A-M University Press, 1980, ss.59-95.

¹²⁶ BAUMOL, *Management and the Structure of Payoffs*, London- England: MIT Press, Cambridge, 1993.

¹²⁷ MANKIW, *"The Growth of Nations"*, Brookings Papers on Economic Activity, Vol:1, USA, 1995, s.27.

içerisine dâhil edilmiştir¹²⁸. İçsel büyüme modellerine; AK tipi içsel büyüme modeli, Lucas modeli, Barro modeli, Ar-Ge'ye dayalı modeller ile Romer'in büyüme modeli gibi birçok model örnek olarak gösterilebilir. İlgili içsel büyüme modellerinin temel varsayımları genel olarak aşağıdaki gibi sayılabilir¹²⁹:

- Sermayenin azalan değil artan getirisi (verimi) vardır.
- Dışsalıklar önemli bir büyüme ve kalkınma konusudur.
- Eksik rekabet piyasaları modellere dâhildir.
- Teknolojik gelişme, bilgi ve beşeri sermaye temel kaynaklardır.
- Eğitim, sağlık ve Ar-Ge gibi sosyal altyapı unsurları çok önemlidir.

1.3.4.1. Rebelo'nun Temel AK Büyüme Modeli

Rebelo modelinin dayandığı ve 1991 yılında yayımladığı *Uzun Dönem Politika Analizi ve Uzun Dönem Büyüme* (Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth) isimli çalışmasında “neden bazı ülkeler çok hızlı büyürken, bazı ülkelerin yavaş büyüdüğü” sorusu üzerinde durmaktadır. Rebelo ülkelerin büyüme hızları arasındaki bu farklılığı kamu politikalarındaki farklılıklara dayandırmaktadır. Çalışmada gelir vergisinin artırılması gibi uygulamaların özel sektörün yaptığı yatırımların getirisini azaltacağı, dolayısıyla sermaye birikiminde ve büyüme oranında sürekli bir düşme olacağı ifade edilmektedir¹³⁰.

Faktör verimliliği (A) ve sermaye (K) ilişkisinin ayrıntılı olarak ele alındığı AK Modeli, sermaye stoğu artarken sermayenin getirisinin azalmayacağını öne sürer. Azalan verimler yasasının çalışmadığı bu modelde, yüksek sermaye stoğuna sahip gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin, yatırımlarını arttırarak ekonomik büyümelerini hızlandırabilecekleri söylenmiştir¹³¹.

¹²⁸ Özlem ALPER, "Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği", *Fiscaoeconomia*, Sayı:3-1, 2019, ss.209-210.

¹²⁹ Ayten A. KAYA, "İçsel Büyüme Kuramlarına Ak Yaklaşımı", *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No:15-1, ss.389-391.

¹³⁰ Sergio REBELO, "Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth", *The Journal of Political Economy*, Vol:99-3, 1991, s.501.

¹³¹ Kotaro TSURU, "Finance and Growth: Some Theoretical Considerations, and A Review of the Empirical Literature", OECD Economics Department Working Papers, No:228, OECD Publishing, 2000.

1.3.4.2. Lucas'ın Beşeri Sermaye ile Büyüme Modeli

Beşeri sermaye, eğitilerek belirli beceriler kazandırılmış işgücü olarak tanımlanabilir. Beşeri sermaye, eğitimin yanında iş başında öğrenme yoluyla da elde edilebilen bir sermayedir. Beşeri sermayenin fazla olduğu ülkelerde verimli çalışma sebebiyle, çalışma şartları görece daha uygun olduğu için diğer ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru göç etme arzusu söz konusu olabilmektedir¹³².

Robert Lucas modelini, 1988 yılında yayımladığı içsel büyüme literatüründe büyük yankı uyandıran “*Ekonomik Gelişmenin Tekniği Üzerine*” (On the Mechanics of Economic Development) adlı makalesinde ele almıştır. Modelinde, bireyin beşeri sermaye birikimi sonucunda kendi verimliliğindeki artış beşeri sermayenin “içsel etkisi” olarak tanımlanırken, beşeri sermayeye sahip bireyin başka bireylerin verimliliği üzerindeki olumlu katkısı beşeri sermayenin “dışsal etkisi” olarak ifade edilmektedir¹³³. Lucas’a göre bireyler resmi eğitimin yanı sıra çalışma arkadaşlarının bilgi-yetenek ve tecrübelerinden faydalanarak da kendi bilgi birikimlerini geliştirebilmektedirler. Başka bir ifade ile toplumdaki ortalama yetenek seviyesi, ilgili sektörün istihdam ettiği işgücü üzerinde olumlu etkiye sahiptir¹³⁴.

1.3.4.3. Barro'nun Kamusal Yaklaşım ile Büyüme Modeli

Robert Barro'nun 1990 yılında yayımladığı *Basit Bir İçsel Büyüme Modelinde Kamu Harcaması* (Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth) isimli makalesiyle kamu politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen ilk çalışma olmuştur. Barro, bir büyüme modeline kamu sektörünü dâhil ederek içsel büyüme yaklaşımlarına yeni bir boyut kazandırmıştır¹³⁵. Model, sermaye birikimi için hükümet politikalarının vergiler ve sübvansiyonlar gibi ekonomik teşvikler yoluyla, araştırma-geliştirme ve eğitime yaptıkları yatırımları analiz ederek, ilgili değişikliklerin büyüme üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmaktadır.

¹³² Hamid LAHOUIJ, “The Effects Of Income Inequality On Economic Growth Evidence From Mena Countries”, **2017 Awards for Excellence in Student Research and Creative Activity Documents**. No:4, 2017, s.2.

¹³³ Robert LUCAS, “On the Mechanics of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, Vol:22-1,1988, s.18.

¹³⁴ LUCAS, a.g.e. , s.3.

¹³⁵ Robert J. BARRO, “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”, **The Journal of Political Economy**, Vol:98-5, 1990, s.108.

Modele göre ayrıca kamunun altyapı yatırımları, özel sermayenin verimliliğini de arttırarak sektörler için bir dışsal üretim faktörü olmaktadır. Ayrıca, işletmeler sermayelerini artırdığı zaman, gelecekteki üretimleri ve altyapı harcamaları da artacaktır¹³⁶. Yani kamu harcamaları modelinde, hükümetin özel sektöre sunduğu hizmetler (eğitim, sağlık, savunma harcamaları, Ar-Ge destekleri, alt yapı yatırımları vb.) bir yandan ekonomide talebi canlandırırken, diğer yandan özel sektör yatırımlarını teşvik etmektedir. Özel sektör yatırımlarındaki artış ise hem sermaye stoğunu, hem de kamu harcamalarının finansmanında kullanılan vergi gelirlerini arttırmaktadır. Modelin denk-bütçe varsayımı gereği vergi gelirlerinin artışı kamu harcamalarının artmasına neden olmakta ve birbirini besleyen ve içsel bir büyümeye yol açan süreç ortaya çıkmaktadır.

1.3.4.4. Ar-Ge'ye Dayalı Büyüme Modelleri

Ülke ekonomisinde önemli yere sahip olan işletmeler, günümüzde sadece ülke sınırları içinde değil, küresel anlamda da kalite, fiyat ve dış ticaret açısından rekabet etmektedirler. İşletmelerin bu rekabet şartlarında başarılı olabilmeleri, Ar-Ge çalışmalarına verdikleri önemle yakından bağlantılıdır¹³⁷.

Eğitim, sağlık ve teknoloji altyapı yatırımlarına yapılan harcamalar, beşeri sermayeyi ortaya çıkarmakta ve bu da Ar-Ge faaliyetlerine yol açmaktadır. Diğer taraftan ülkelerin kendilerine has özellikleri ve bunların yol açtığı yaratıcılık imkânları da Ar-Ge faaliyetlerinde önemli rol oynamaktadır. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda yeni ürünler üretilmekte ve daha etkin üretim yöntemleri geliştirilmektedir. Bunu sonucunda da Schumpeter yaklaşımına uygun yeniliklerle iktisadi büyüme gerçekleşmektedir¹³⁸.

Ar-Ge'ye dayalı modeller, literatürde “yenilik temelli” ya da “Schumpeterian” modeller olarak da geçmektedir. Bu modeller, teknolojinin gelişmesine dolaylı katkıda bulunan ve rekabetçi piyasa koşullarını esas alan diğer içsel büyüme modellerinden farklılık arz etmektedir. Bu modellerin ortak özelliği ekonominin uzun dönemde

¹³⁶ BARRO, “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol:106-2, 1991, ss.407-444.

¹³⁷ Yungchang Jeffery BOR, Yih-Chyi CHUANG, Wei-Wen LAI ve Chung-Min YANG, “A Dynamic General Equilibrium Model for Public R & D Investment in Taiwan”, *Economic Modelling*, Vol:27-1, 2010, s.171.

¹³⁸ Metin BERBER, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi, 2006, ss.172-175.

sürdürülebilir bir büyümeye sahip olmasının, ülkelerin Ar-Ge sektörüne yaptıkları yatırıma veya bu sektörde istihdam edilen araştırmacı sayısına bağlı olmasıdır. Bu sebeple, Ar-Ge çalışmalarının dışsallık yaratarak artan getiri yoluyla iktisadi büyümeye pozitif katkı sağlaması, Ar-Ge modellerinin temel özelliğidir¹³⁹.

Milli gelir düzeyi üzerinde Ar-Ge yatırımlarının yetersizliği uzun dönemli sürdürülebilir büyümenin esas dinamiği olan verimliliğin düşük olmasının nedenidir. İstikrarsız büyümeden istikrarlı bir büyüme trendine geçilmesi için Ar-Ge yatırımlarının GSYH içindeki payının arttırılması yönünde kamusal politikalar belirlenmeli, sanayi sektörü yatırımları teşvik edilmelidir¹⁴⁰.

Ekonomik büyüme literatüründe Ar-Ge faaliyetlerine dayanan içsel büyüme modelleri içerisinde üç model ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Romer'in "Ar-Ge ve Bilgi Üretim Modeli", Grossman ve Helpman'ın "Yatay Mal Çeşitlenmesi Modeli" ve Aghion ve Howitt'in "Dikey Mal Çeşitlenmesi Modeli"dir.

a. Romer'in Bilgi Birikimi ile Büyüme Modeli

Kenneth Arrow 1962 yılında yayımlamış olduğu *Yaparak Öğrenmenin Ekonomik Çıkarımları* (The Economic Implications of Learning by Doing) adlı makalesinde yaparak öğrenme kavramıyla ekonomik büyüme teorisine önemli katkıda bulunmuştur. Arrow, bazı sektörlerde zamanla maliyetlerin azaldığını, kalitenin yükselip üretimin hızlandığını farketmiş; bunu da yaparak öğrenme olarak tanımlamıştır. Arrow'a göre öğrenme işgücü deneyiminin bir ürünüdür. Bir işletme ürettikçe zaman içinde işini daha iyi öğrenecek, maliyetlerini azaltacak, ürünlerini geliştirecek ve yeni ürünler ortaya çıkaracaktır. Sonuçta işletmelerin verimliliği, ülkedeki toplam üretim düzeyini ve hasılayı da arttıracaktır.

Paul M. Romer'in 1986 yılında *Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme* (Increasing Returns and Long-Run Growth) adlı makalesi ile geliştirdiği model, Arrow'un 1962 yılında yayımladığı makalesine dayanmaktadır. Bu yüzden Romer'in

¹³⁹ Özgür Emre KOÇ, "İçsel Büyüme ve Teknoloji Yoğun Büyüme Modelleri Kapsamında Türkiye'de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Yönelik Vergi Uygulamaları", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, No:25-2, 2018, s.492.

¹⁴⁰ İsmail ŞİRİNER ve Yılmaz DOĞRU, *Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, s.231.

1986 yılındaki çalışması “*Arrow - Romer*” modeli olarak da ifade edilebilmektedir. Romer’in geliştirdiği yaklaşıma göre, bir firmanın Ar-Ge faaliyetlerinde sağlanan ilerlemeler ve yeni ürünlerin üretilmesinde gerçekleşen süreçler, diğer firmalar tarafından kullanılarak, ekonomik büyüme de yaratacak “*yayılma etkisi*” ortaya çıkaracaktır. Bilgi üretimindeki artışın yayılarak tüm sektörler ve ekonomiye sağlayacağı katkı, işletme bazındaki kazanımlardan çok daha fazla olacaktır. Bu yaklaşımda bilgi, rekabet edilemeyen ve tüketimden dışlanamayan ortak bir mal niteliğindedir. Bilginin ortak bir mal olarak kamuya açık olması; kâr amacı güden, rasyonel ekonomik birim ve kişileri buluş yapmaya ve potansiyel getiriden maksimum düzeyde yararlanmaya yöneltecektir. Böylece bilgi üretimi, artan bir hızda sürerek büyüme yaratmaya devam edecektir.

Romer, dışsallıklar, çıktı üretimiyle artan getiriler ve yeni bilginin edinilmesiyle azalan getiriler olmak üzere üç temel unsura dayandırdığı bir model geliştirerek kişi başı gelirin büyüme potansiyelini incelemiştir. Bu modelde içsel bir teknolojik gelişme azalan verimler yasasını ortadan kaldırmakta ve Neo-Klasik modelin aksine sermaye stoğundaki artışlar sermayenin getirisini arttırmaktadır¹⁴¹.

Romer ayrıca, 1990 yılında yayımladığı *İçsel Teknolojik Değişim* (Endogenous Technological Change) adlı makalesiyle de, yenilikler ve beşeri sermaye ilişkisini modelleyip, üç temel önermeye dayandırmıştır. Önergelerin ilki, “*teknolojik değişimin*” ekonomik büyümenin kaynağı olmasıdır. Teknolojik değişim sermaye birikimini teşvik ederek, çalışılan saat başına çıktının artmasını sağlamaktadır. İkinci önerme; teknolojik değişimin kâr güdüsüyle hareket eden ekonomik aktörlerin çabaları ile gerçekleştiğidir. Ancak Romer bu noktada teknolojik değişime katkıda bulunan herkesin kâr amacı ile hareket etmediğini, örneğin hükümet tarafından desteklenen akademisyenlerin bunlardan tamamen ayrılması gerektiğini ifade etmektedir. Üçüncü ve kendisine göre en önemli önermeyse; bilginin doğası gereği diğer ekonomik ürünlerden farklı olmasıdır. Bunu da bilginin bir kez üretildiğinde, defalarca ek bir maliyet gerektirmeksizin kullanılabilmesiyle açıklar¹⁴².

¹⁴¹ Paul M. ROMER, “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *Journal of Political Economy*, Vol:94, 1986, s.1004.

¹⁴² ROMER, “Endogenous Technological Change”, *The Journal of Political Economy*, Vol:98, 1990, s.72.

b. Grossman - Helpman Büyüme Modeli

Grossman ve Helpman 1991 yılında yayımladıkları *Büyüme Teorisinde Kalite Basamakları* (Quality Ladders in the Theory of Growth) ve 1993 yılındaki *Küresel Ekonomide Yenilik ve Büyüme* (Innovation and Growth in the Global Economy) isimli çalışmaları ile Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme teorilerine farklı bir bakış açısı getirmişlerdir. Grossman ve Helpman bir genel denge modeli oluşturdukları çalışmalarında; sanayi üretimi yapılmasını sağlayan Ar-Ge çalışmalarını geleneksel, modern ve bilgi üretimi yoluyla olmak üzere üç biçimde tanımlamışlardır. Grossman ve Helpman modelinde içsel büyüme ise; Ar-Ge alanındaki yeni teknolojiler sonucu oluşan ürün çeşitliliği ve ilgili ürünlerin kalitesindeki doğal iyileşmelerden dolayı olmak üzere iki temel yolla gerçekleşir.

Grossman ve Helpman modeli, ekonomideki her ürünün çeşitli kalite basamaklarında olduğunu ve girişimcilerin de bu ürünlerin daha iyi biçimlerini üretebilmek için yarıştıkları fikri üzerine kurulmuştur. Bu süreçte bazı girişimler başarılı olurken, bazıları başarısız olmaktadır. Başarılı olanlar daha ileri gelişmeler için çalışmaya devam etmektedir¹⁴³. Modelde Ar-Ge'ye yapılan yatırımlar girişimcilere maliyet avantajı sağlarken, Ar-Ge çalışmaları sonucu geliştirilen yeni tasarımlara sahip malların üretilmesi de patent hakları sayesinde girişimcilerin tekelleri elde etmelerine imkân sağlamaktadır.

c. Aghion - Howitt Büyüme Modeli

Philippe Aghion ve Peter Howitt'in 1992 yılında yayımladıkları *Yaratıcı Yıkım Yoluyla Bir Büyüme Modeli* (A Model of Growth Through Creative Destruction) isimli çalışmalarını Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" yaklaşımına dayandırmışlardır. Modele göre, Ar-Ge faaliyetlerinin düzeyi ekonomiden beklenen büyüme oranını etkilemektedir. Yani büyümenin temeli, Ar-Ge çalışmaları sonucu gerçekleşen teknolojik yeniliklerden oluşmaktadır. Ar-Ge sonucu ortaya çıkan bu yenilikler piyasaya daha iyi ve yeni ürünler sürülmesine yol açmaktadır. Böylece modası geçen

¹⁴³ Gene M. GROSSMAN ve Elhanan HELPMAN, "Quality Ladders in the Theory of Growth", *The Review of Economic Studies*, Vol:58-1, 1991, s.44.

eski ürünlerin yerlerini daha iyi olan yenileri alarak, yaratıcı yıkım sürecini yaşatmaktadırlar.

Modelde denge, herhangi bir dönemdeki Ar-Ge çalışmalarının bir sonraki dönemdeki Ar-Ge çalışmalarına dayandığı, ileriye yönelik fark denklemi ile belirlenmektedir. Modele göre içinde bulunulan dönemdeki Ar-Ge çalışmaları ile bir sonraki dönemde gerçekleşecek Ar-Ge çalışmaları arasında negatif bir ilişki vardır. Bunun temelde iki nedeni vardır. Birincisi “yaratıcı yıkım” düşüncesidir. Gelecek dönemde Ar-Ge çalışmalarının artacağına yönelik beklentiler, gelecek dönemde içinde bulunulan dönemdeki teknolojinin ortadan kalkacağı düşüncesiyle, bu teknolojiye yönelik yatırımların azalmasında neden olmaktadır. İkincisi “genel denge etkisi” olarak ifade edilen hem nihai mal üretiminde hem de Ar-Ge sektöründe istihdam edilebilen işgücü ile ilgilidir. Gelecek dönemde Ar-Ge çalışmalarının artacağına yönelik beklentiler, gelecek dönemde eğitilmiş işgücüne olan talebin ve dolayısıyla reel ücretlerin artacağı beklentisini beraberinde getirmektedir. Bu da bu dönemdeki şirket kârlarının azalmasına neden olarak, girişimcilerin gelecek döneme ilişkin yapmayı planladıkları Ar-Ge yatırımlarını azaltacaktır¹⁴⁴.

¹⁴⁴ AGHİON ve HOWİTT, “A Model of Growth Through Creative Destruction”, *Econometrica*, Vol:60-2, 1992, ss.323-324.

II. BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN KREDİLER KANALI VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

2.1. Finansal Aracılık Teorisi Çerçevesinde Krediler Kanalı

Kredi, bir kurumun gerçek ya da tüzel kişilere; kendi iç kuralları, kaynakları ve ilgili yasalar kapsamında, teminat isteyerek veya teminatsız şekilde para ya da kefalet verme biçiminde tanıdığı limit olarak tanımlanabilir. Bankacılıkta kredi, geri ödenmesi açısından güvenilen kişi veya kurumlara, banka itibarının veya belirli bir tutardaki paranın, geri alınmak koşuluyla, bir faiz ve /veya komisyon karşılığında ödünç verilmesidir. Bankaların aktiflerinde payı oldukça fazla olan kredilerin bankacılığın en temel işlevlerinden biri olduğu söylenebilir¹⁴⁵.

Tasarruf sahibi ile borçlanıcı arasındaki fon aktarımında bir finansal aracı kurumun kullanıldığı dolaylı finansman süreci finansal aracılık olarak adlandırılmaktadır¹⁴⁶. Finansal araçlar mevduat kabul etme ya da sigorta poliçeleri düzenleme gibi finansal işlemlerle fon toplar ve toplanan bu fonlarla işletmelere finansman imkânı yaratırlar. Bu dolaylı finansman sürecinde tasarruflarda bulunanlar fonlarını finansal aracıya aktarırken, kredi kullanmak isteyenler de fon ihtiyaçlarını finansal araçlardan sağlarlar. Böylece finansal araçlar hane halkından (nihai kredi veren) işletmelere (nihai borçlulara) tasarrufların aktarılması işlevini yerine getirir¹⁴⁷.

Finansal araçlar oluşturdukları kaynak havuzlarından küçük yatırımcıların da yararlanmasını sağlayarak, onlara büyük kaynak gerektiren yatırımları finansman olanağı verirler. Finansal araçlar kısa vadeli fonların uzun vadeli yatırımlara dönüşmesini sağlayarak, ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki olumlu etkisi ile yatırımları arttırıcı rol oynar¹⁴⁸.

Finansal araçlar bilginin toplanmasında ve işlenmesinde önemli bir maliyet avantajına sahiptir. Finansal kurumlar ölçek ekonomilerinden yararlanarak topladığı,

¹⁴⁵ İlhan ULUDAĞ ve Erişah ARICAN, **Finansal Hizmetler Ekonomisi: Piyasalar, Kurumlar, Araçlar**, İstanbul: Beta Yayınevi, 1999, s.200.

¹⁴⁶ Frederic S. MISHKIN, **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2000, s.35.

¹⁴⁷ Roger LeRoy MILLER ve Robert W. PULSINELLI, **Modern Money and Banking**, New York: McGraw-Hill, 1985, s.58.

¹⁴⁸ BDDK, **Türk Bankacılık Sektöründe Aracılık Maliyetlerinin Azaltılması**, MSPD Çalışma Raporu, 2003, s.11.

işlediği ve dağıttığı bu bilgiyi defalarca kullanabilir. Bir bilgi kaynağının birçok farklı hizmete uygulanması “alan ekonomisi” yaratır ve bilgi üretim maliyetlerini düşürebilir¹⁴⁹. Bu bağlamda finansal aracılardan varlık nedenini açıklamaya yönelik üç farklı sebep sıralanabilir¹⁵⁰:

Bilgi Problemleri: Piyasaların mükemmel olmaması ekonomide işlem yapan taraflar arasında bilgi asimetrisine ve işlem maliyetlerine yol açmaktadır. Yatırım kararları öncesi bilgi eksikliğinden kaynaklanan ters seçim ve ahlaki tehlike gibi bilgi problemlerinin çözümünde finansal araçlar etkin rol oynamakta ve piyasa aksaklıklarından kaynaklanan işlem maliyetlerini azaltmaktadır. Bu kapsamda ayrıca bankacılık ve sigortacılığın temelinde yer alan risk yönetimi de karşımıza çıkmaktadır.

İşlem Maliyetleri: Finansal kurumlar, sahip olduğu ölçek ekonomileri ile söz konusu maliyetleri azaltıcı bir rol oynamaktadır. Finansal aracılardan ölçek ekonomisine sahip olması finansal aracılığın neden geliştiğinin bir göstergesidir. Ölçek ekonomisinde yatırımcıların fonları bir araya toplanarak sayıca artan işlem adedi ile yatırımcı başına düşen işlem maliyetleri azalmaktadır.

Düzenleyici Faktörler: Finansal sistem ve aracılık faaliyetleri doğası gereği düzenleme gerektirir. Finansal aracılardan varoluş nedeni para arzının düzenlenmesi, finansman ve tasarruf olgusuna dayanmaktadır. Piyasaya giriş çıkışı etkileyen düzenlemeler finansal araçlara, parasal hizmet üretmeleri için temel bir dayanak olur.

Finansal kurumların, bilgi toplama, alternatif yatırım projelerini değerlendirme ve verdikleri kredilerin alınma amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını değerlendirme olanakları mevcuttur. Finansal kurumlar bu işlemleri etkin bir şekilde yapmaları halinde daha verimli yatırımlar finanse edeceklerinden etkin sermaye tahsisini sağlayarak, sermayenin ortalama verimliliğine katkı yapacaklardır¹⁵¹.

¹⁴⁹ MISHKIN, **Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadi**, İstanbul: Akademi Yayıncılık, 2011, ss.198-199.

¹⁵⁰ Bert SCHOLTENS ve Dick van WENSVEEN “*The Theory Of Financial Intermediation: An Essay On What It Does (Not) Explain*”, Société Universitaire Européenne de Recherches Financières (SUFER) - **The European Money and Finance Forum**, 2003, ss.3-6.

¹⁵¹ Muhsin KAR Seyhan TAŞ ve Hüseyin AĞIR, “*Finansal Sistem ve Kalkınma*”, **Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2008, ss.214-215.

Bir ekonomide makroekonomik gelişmelerle etkileşim halinde olan en önemli kurumlardan biri finans piyasalarıdır. Finans piyasalarının gelişimiyle yurtiçi tasarruflar artacak; bu artış, yatırımcı ile buluşacak ve bunun sonucu büyüme gerçekleşecektir¹⁵². Finansal aracılık teorisi, finansal aracılardan ekonomide sunduğu hizmetler ile tasarruf ve kaynak tahsisi kararlarını etkilediğini ve uzun vadede büyüme oranlarını değiştirebildiğini göstermektedir¹⁵³.

Finansal araçlar temelde aynı işlevi yerine getirmelerine ve pek çok ortak özelliğe sahip olmalarına rağmen aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Finansal kurumlar literatürde farklı açılardan sınıflandırılmakla birlikte en kabul görmüş ayırım fon toplama şekline göre finansal aracı kurumlar, mevduat toplayan ve mevduat toplamayan olarak ikiye ayrılmaktadır. Mevduat toplayan finansal araçların bilançolarının pasifinde en büyük fon kaynağı, geri ödenmesini taahhüt ettiği mevduatlardan oluşmaktadır¹⁵⁴.

Ticari bankaların faaliyetlerinin temeli topladığı kaynakları ve fonları getirisi olanlarla plase edebilmesidir. Ancak bankalar gün geçtikçe, standart finansal ürünlerden elde edilen kâr oranlarının azalması nedeniyle mevduat sahiplerine ve kredi alanlara sunulan finansal hizmetlerde yeni finansal ürünlerin keşfini tetiklemektedir. Böylece finansal aracılık teorisinde önemli bir role sahip olan yenilikçilik (inovasyon), finansal aracılığın dinamik yönünü oluşturmaktadır. Finansal aracılığın bu yöne evrimi, finansal piyasaların ve araçların statik olarak birbiri ile rekabet ettiği ve dinamik olarak birbirini tamamladığı “*finansal yenilik sarmalı*” olarak ifade edilmektedir¹⁵⁵.

Finansal serbestleşme politikalarının pek çok ülkede uygulanma imkânı bulmasıyla birlikte, bankacılık sisteminin geleneksel işleyişinde zamanla değişiklikler meydana gelmiştir. Sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, 1980 sonrası süreçte finansal sermayenin giderek küreselleşmesini sağlamıştır. 1990’larda

¹⁵² Serap VURUR, “*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:13-2, 2020, ss.137-138.

¹⁵³ Ross LEVINE, Norman LOAYZA ve Thorsten BECK, “*Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes*”, **Journal of Monetary Economics**, Vol: 46, 2000, ss.36-37.

¹⁵⁴ ULUDAĞ ve ARICAN, **a.g.e.**, s.122.

¹⁵⁵ Robert C. MERTON ve Zvi BODIE, “*A Conceptual Framework For Analyzing The Financial System*”, **The Global Financial System: A Functional Perspective**, Harvard Business School Press, 1995, ss.13-14.

banka faaliyetlerinin serbestleştirilmesi piyasaya yeni banka girişlerine izin verilmesi, banka dışı kurumlar ve bankalar arasında rekabetin artmasına, bankaların işlemlerini çeşitlendirmesine ve yeni finansal tekniklerin ortaya çıkmasına imkân vermiştir¹⁵⁶. Bu bağlamda finans sektörüne giren önemli bir unsur “özel finans kurumları” olmuştur. Özel finans kurumlarının finansal hizmetler sektörüne dâhil edilmesinin en önemli nedenlerinden biri, bankacılık sisteminde bir rakip olmaktan daha çok sistemi tamamlayacak kurumlar oluşturulması ve kaynak yetersizliği çeken ekonomiye faizsiz finansal ürün ve hizmetler kullanarak fon sağlamak ve bunları verimli ve etkin bir şekilde ekonomiye aktarmak olmuştur¹⁵⁷.

2.2. Parasal Aktarım Mekanizmaları Çerçevesinde Krediler Kanalı

Kredi hacmi, kredi arzı ve talebiyle belirlenmektedir. Kredi arzı ve talebini etkileyen unsurlarsa, ekonomi literatüründe parasal aktarım mekanizması yoluyla tanımlanmıştır. Parasal aktarım mekanizması, ekonomi denge durumundayken, para politikası değişikliklerinin toplam arz ve talep üzerindeki etkisini inceleyen mekanizmadır. Parasal aktarım mekanizmasında, para politikası kanalları aracılığıyla sağlanan parasal değişimin toplam gelir ve büyüme üzerinde de etkileri olmaktadır¹⁵⁸.

Bir başka ifadeyle; parasal aktarım mekanizması, para politikaları ile reel sektör ilişkisinin hangi yollarla ve ne ölçüde kurulduğunu gösteren bir mekanizmadır. Mekanizma genel olarak iki adımda işler. İlk adımda para politikası uygulamalarının; piyasa faiz oranları, varlık fiyatları ve döviz kuru gibi piyasa değişkenleriyle olan etkileşiminden oluşurken; ikinci adım ise, ilgili etkileşim sonucunda oluşan fiyat, üretim ve gelir seviyesinin boyutundan oluşur¹⁵⁹.

Parasal aktarım mekanizmasının işleyişi şu sebeplerden dolayı önemlidir¹⁶⁰:

¹⁵⁶ Suat OKTAR, Erkan TOKUCU ve Zekayi KAYA, **Finansal Küreselleşme Sürecinde Merkez Bankacılığı ve Para Politikaları**, İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2012, ss.82-84.

¹⁵⁷ Nazım EKREN, “*Özel Finans Kurumları*”, **75 Yılda Paranın Serüveni**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.172.

¹⁵⁸ Ekin Toksöz GÜR, **Kredi Kanalı Etkin Çalışması ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003. s.1.

¹⁵⁹ Macide ÇİÇEK, “*Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizması: VAR (Vektör Otoregrasyonu) Yaklaşımıyla Bir Analiz*”, **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı:20-1, 2005, ss. 83-84.

¹⁶⁰ June NUALTARANEE, “**Transmission Mechanism of Monetary Policy: Literature Survey, Theoretical Discussion**”, <http://wb-cu.car.chula.ac.th/papers/transmission.htm> (Erişim: Temmuz 2019), s.4.

- Para politikasından etkilenen finansal değişkenlerin tespiti, finans sektörü ile reel sektör ilişkisini daha net hale getirecektir.
- Politika yapıcılar finansal piyasalardaki dalgalanmaları daha iyi anlamlandırıp, reaksiyon gösterebilecektir.
- Politika hedefleri daha net belirlenebilecektir.
- Uygulanan ve gelecekte uygulanacak politikalarının ekonominin hangi aktörlerini nasıl etkileyeceği öngörülebilecektir.

Parasal aktarım mekanizması, para politikası uygulamalarının aktarımını sağlayan finans ve bankacılık sektörünün yapısıyla da yakından ilişkilidir. İlgili kurumların yapılarında ve yaklaşımlarında meydana gelen değişiklikler para politikası uygulamalarının reaksiyonunun hızını ve dolayısıyla, aktarım sürecinin işleyişini doğrudan etkileyecektir.

Merkez bankaları tarafından, parasal aktarım mekanizmasında para politikaları aracılığıyla ekonomi temel olarak dört kanal aracılığıyla etkilenmektedir¹⁶¹. Bunlar; piyasa faiz oranları, varlık fiyatları, beklentiler ve krediler kanalıdır. Bu değişkenler yoluyla tüketici ve üreticilerin harcama, tasarruf ve yatırım kararları değişmekte ve bu da hem toplam talebi ve beraberinde yurtiçi enflasyonu, hem de ithal fiyatlarını etkileyerek ekonomik aktiviteyi ve enflasyonu etkilemektedir. Aktarım mekanizmasının söz konusu işleyişi her zaman geçerli olmamakla birlikte, bu işleyişi değiştiren¹⁶²;

- Sektörel fiyat katılıklarının bulunması,
- Sermaye hareketlerinin serbestliği,
- Finansal sistemin derinliği ve gücü,
- Ekonomik sözleşmelerin vadesi,
- Hane halkları ve işletmelerin finansman yapıları, gibi unsurlar da bulunmaktadır.

Ayrıca, parasal aktarım mekanizmasının işleyiş süreci ülkeden ülkeye de değişiklik göstermektedir. Örneğin¹⁶³:

¹⁶¹ Bank of England, *"The transmission mechanism of monetary policy"*, The Monetary Policy Committee <http://www.bankofengland.co.uk/publications/other/monetary/montrans.pdf> (Erişim: Temmuz 2019), s.3.

¹⁶² TCMB, *"Parasal Aktarım Mekanizması"*, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni*, Sayı:6, 2007, s.3.

¹⁶³ TCMB, *a.g.e.* , s.3.

- Gelişmiş ülkelerde para politikalarının etki süresi yirmi dört aya kadar varabilmekteyken, gelişmekte olan ülkelerde ise daha kısadır.
- Enflasyonist geçmişin ve eğilimin fazla olduğu ülkelerde, para politikalarının beklentileri nasıl etkileyeceğinin öngörmek daha güçtür.
- Bazı ülkelerde ise finansal piyasaların sık olması ya da yüksek kamu borcu sebebiyle hissedilen kuvvetli mali baskınlık, para politikalarının istenilen ölçüde çalışmasını engelleyebilmektedir.

Parasal aktarım sürecinde bankalar en aktif rolü üstlenmektedirler. Bunun temel sebebi finansman konusunda banka kredilerine bağımlı iktisadi birimlerin varlığıdır. Özellikle asimetrik enformasyon sebebiyle bankalar, işletmelere ilişkin bilgileri edinmeleri diğer finansal araçlara göre daha kısa sürede ve düşük maliyetle olmaktadır. Bu yüzden de büyük işletmelere göre, görece daha zor ve yüksek maliyetle kaynak bulabilen küçük işletmeler açısından bankalar vazgeçilmez araç olmaktadır. İlgili küçük işletmeler için kredilerin ikame esnekliğinin düşük olması, kredilerin reel ekonomiye etkisini de arttırmaktadır¹⁶⁴.

Parasal aktarım mekanizması kanallarına ilişkin tüm bu değerlendirmeler ışığında yapılan tartışmalar ve araştırmalar incelendiğinde ülkemizin de dâhil olduğu gelişmekte olan ülkelerin genelinde, parasal aktarım mekanizmalarından krediler kanalı ile hisse senedi kanalının yeteri kadar etkin çalışmadığı; faiz oranları kanalı ile döviz kuru kanalının etkinliğinin ise diğer kanallara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Finansal sistem geliştikçe, derinleştikçe ve çeşitlendikçe bu kanalların da ilgili ülkelerde, gelişmiş ülkelerdeki gibi daha etkin çalışmaları beklenebilir. Türkiye’de ise parasal aktarım kanalları içerisinde faiz oranları kanalının, paranın reel ekonomiye aktarımında en etkin çalışan kanal olduğu söylenebilir¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Seyfettin ERDOĞAN ve Sinem BEŞBALLI, “Türkiye’de Banka Kredi Kanalı Üzerine Ampirik Bir Analiz”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:11-1, 2009, s.30.

¹⁶⁵ Ufuk ALKAN, **Finans Sektöründen Reel Sektöre Parasal Aktarım Mekanizması: Bankacılık Sektörü Açısından Bir Uygulama, Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, 2014, ss.26-49.

2.2.1. Faiz Oranları Kanalı

Parasal aktarım mekanizması kanallarına bakıldığında, bilinen en eski parasal aktarım mekanizması kanalı olarak geleneksel faiz oranı kanalı karşımıza çıkmaktadır. Faiz oranı kanalında, para otoritelerinin kısa dönem nominal faiz oranları üzerinde kontrol gücüne sahip olduğu varsayılır. Fakat fiyat ayarlamaların yavaşlığı ve etkilediği faktörlerin çoğalmasından dolayı uzun dönem faiz oranlarında değişimi sağlamak daha zor olur. Temel olarak uzun dönem faiz oranlarındaki değişimlerin, yatırım kararlarını ve dolayısıyla reel üretimi etkilediği söylenebilir¹⁶⁶.

Geleneksel faiz oranı ile aktarım dört temel varsayıma dayanmaktadır¹⁶⁷:

- Merkez Bankası, para arzı üzerinde kontrol kurabilmelidir.
- Merkez Bankasının nominal ve reel faiz oranlarına etkisi fiyatlardaki katılık sebebiyle piyasaya eş anlı olarak uyarlanmaz.
- Kısa dönem faiz oranlarını değiştiren politikalar, hane halkının ve işletmelerin harcama kararlarını da etkileyeceğinden uzun dönem faiz oranlarını da etkiler.
- Faiz oranı değişiklikleri çerçevesinde değişen harcamaların, üretim miktarlarında da gözlenebilen etkileri olmalıdır.

Geleneksel faiz oranı yaklaşımı, *IS-LM* Modeli ile ifade edilmektedir. *LM* eğrisi ile ifade edilen para piyasasındaki değişimler örneğin; daraltıcı bir para politikası uygulamasıyla azalan para arzı, faiz oranlarını arttıracaktır. Faiz oranlarındaki artış da sermaye maliyetini artırıp, yatırım harcamaları azaltacaktır. Yatırım harcamalarındaki azalma da toplam talep ve hasılda düşüşe neden olur. Genişleyici bir para politikası uygulandığında ise faiz oranlarının düşmesi yatırım maliyetlerini de düşüreceğinden yatırımlarda, dolayısıyla toplam talep ve hasılda artışa neden olacaktır¹⁶⁸. Parasal genişleme sürecinde geleneksel faiz oranı kanalı, aşağıdaki gibi özetlenebilir¹⁶⁹:

¹⁶⁶ MISHKIN, "Symposium on The Monetary Transmission Mechanism", *Journal of Economic Perspectives*, Vol:4-2, 1995, s.6.

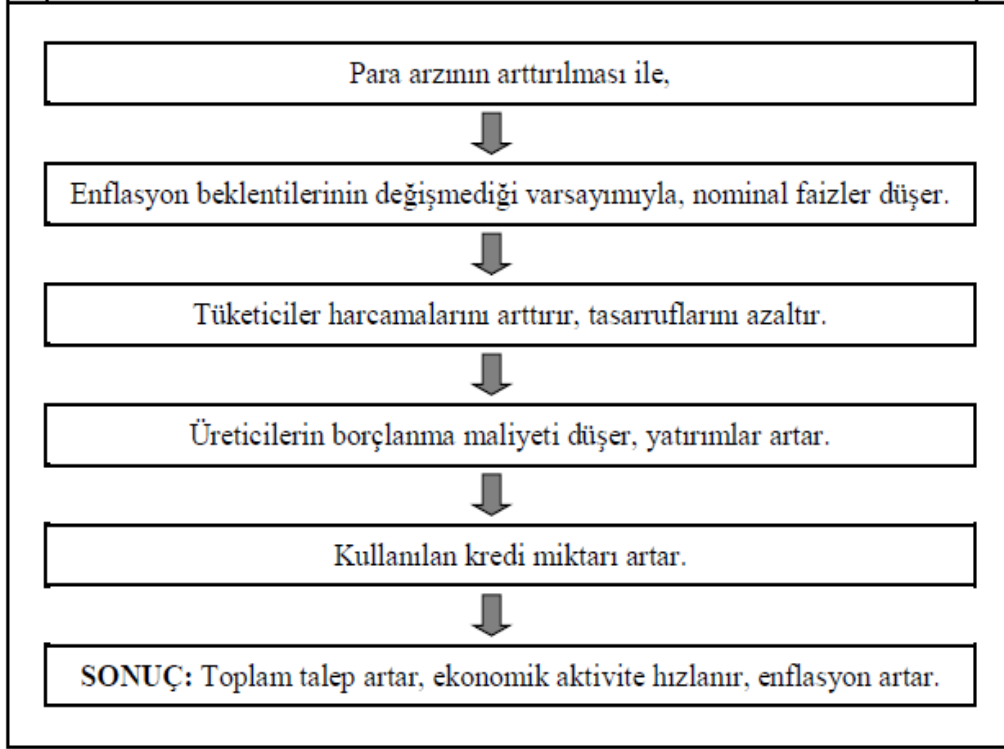
¹⁶⁷ R. Glenn HUBBARD, "Is There a Credit Channel for Monetary Policy", *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Vol:77-3, 1995, s.64.

¹⁶⁸ MISHKIN, "The Channels of Monetary Transmission: Lessons for Monetary Policy", National Bureau of Economic Research Working Paper, No: 5464, 1996, s.2.

¹⁶⁹ TCMB, a.g.e. , s.2.

$$MS \uparrow \rightarrow i \downarrow \rightarrow C \uparrow \rightarrow S \downarrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Yukarıda para arzı “MS”, nominal faiz oranları “i”, tüketim “C”, tasarruf “S”, yatırım “I” ve milli gelir “Y” ile ifade edilmektedir.

Şekil 3: Geleneksel Faiz Oranı Kanalının İdeal İşleyiş Süreci

Kaynak: TCMB, “Parasal Aktarım Mekanizması” Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni, Sayı:6, 2007, s.2.

Şekil 3’te de görüldüğü üzere, para arzındaki bir değişiklik nominal faiz oranları üzerinde bir likidite etkisine yol açarak ilişkinin ters yönde olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple genişletici bir para politikası nominal faiz oranlarında düşüşe yol açmaktadır. Nominal faiz oranlarındaki bu düşüşle tüketiciler tasarruflarını azaltıp harcamaya yönelirler. Bunun sonucunda hem tüketicilerin artan talebini karşılamak hem de azalan faiz oranları ile birlikte sermaye maliyetindeki düşüş neticesinde üreticiler yatırım harcamalarını arttırmaktadır. Yatırımlardaki artış kullanılan kredi miktarını arttırmakta ve sonuç olarak toplam talep ve çıktı miktarı artarak ilgili ülkedeki ekonomik aktivite ve etkinliği arttırmaktadır. Fakat unutulmaması gereken nokta; toplam talepteki aşırı artışın enflasyon gibi olumsuz bir sonuç doğurabilme ihtimalidir.

2.2.2. Varlık Fiyatları Kanalı

Para politikasında varlık fiyatlarının etkisi incelenirken, merkez bankalarının döviz kurlarına yaklaşımı ile hisse senedi ve fiyatlarındaki değişimlere karşı yaklaşımlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir¹⁷⁰. Bu sebeple varlık fiyatları kanalı, döviz kuru ve hisse senedi olmak üzere iki ayrı kanal olarak incelenebilir.

2.2.2.1. Döviz Kuru Kanalı

Ülkeler arası satın alma gücü farklılıklarının sonucu olarak meydana gelen döviz kurları, yerli para biriminin yabancı para birimleri karşısındaki etkinliğini gösterir. Döviz kurları genel olarak serbest piyasada sermaye hareketleri yoluyla müdahalesiz oluşurken, nadiren de olsa belirli yollarla kontrollü belirlenebilmektedir¹⁷¹.

Esnek döviz kuru rejimleri ve küreselleşmenin iyice yaygınlaşmasıyla, özellikle ihracat ve üretim seviyelerinde döviz kuru kanalının etkisi önem kazanmıştır. Çünkü bir ülkenin döviz kuru kanalının etkinliğinin, o ülkenin dışa açıklık derecesiyle orantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca gelişmekte olan birçok ülkede, diğer kanalların işleyebileceği finansal piyasalar tam olarak gelişemediği için para politikalarından en net ve hızlı etkilenen kanal da döviz kuru olmaktadır¹⁷².

Döviz kuru kanalı, faiz oranı kanalıyla beraber çalışmaktadır. Para arzındaki olası bir artış sonrası, faiz oranları düştüğünde, yerli para çekiciliğini yitirip değer kaybederken yabancı para değer kazanmaktadır. Böylece, yerli mallar yabancı mallara oranla ucuzlamaktadır. Bu da, net ihracatta artışa yol açıp, milli gelir yükseltmektedir¹⁷³(Bkz. Şekil 4). Ters bir durumda yani parasal daralma halinde ise, reel faiz oranları artmakta ve bu artışla dövizin değeri düşüp, yatırım için cazip hale gelen yerli paranın değeri artmaktadır. Bu durum, yerli malları yabancı mallara göre pahalılaştırmakta ve net ihracatı negatif etkileyerek milli geliri azaltmaktadır.

¹⁷⁰ MISHKIN, "The Transmission Mechanism and the Role of Asset Prices in Monetary Policy", NBER Working Paper Series, <http://www.nber.org/papers/w8617> (Erişim: Temmuz 2019), 2001, ss. 9-10.

¹⁷¹ Muhammet AKDİŞ, Para Politikalarının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkinliği, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1996. s.71.

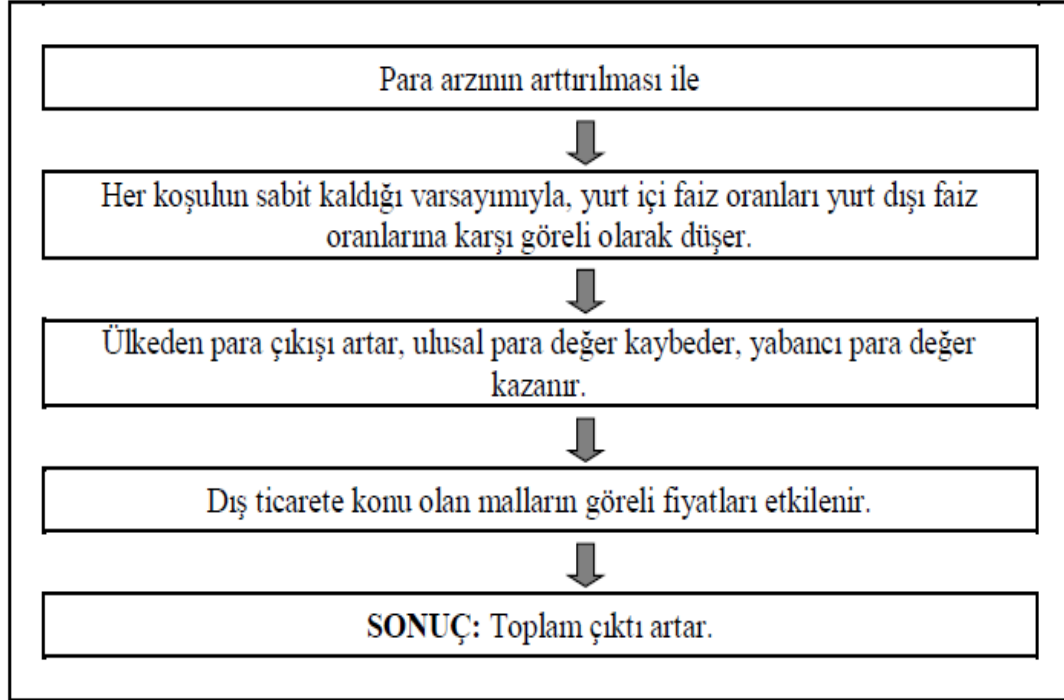
¹⁷² Özgür KASAPOĞLU, Parasal Aktarım Mekanizmaları: Türkiye için Uygulama, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, 2007. s.17.

¹⁷³ GÜR, a.g.e. , s.16.

Parasal genişleme sürecinde döviz kuru kanalı, aşağıdaki gibi işlemektedir¹⁷⁴:

$$MS \uparrow \rightarrow i \downarrow \rightarrow E \downarrow \rightarrow NX \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Yukarıda para arzı “MS”, nominal faiz oranları “i”, döviz kuru “E”, net ihracat “NX” ve milli gelir “Y” ile ifade edilmektedir.

Şekil 4: Döviz Kuru Kanalı'nın İdeal İşleyiş Süreci

Kaynak: TCMB, “Parasal Aktarım Mekanizması” Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni, Sayı:6, 2007, s.2.

Döviz kuru kanalı, borçlarının büyük kısmı döviz cinsinden olan kişi ve kurumları da olası dalgalanmalarıyla olumsuz etkiler. İlgili kişi ve kurumlar borçları karşılığında yabancı para cinsi kıymet bulundurmuyorsa, genişlemeci para politikası sonucu artan döviz kuru ile zarara uğrarlar. Ayrıca bu durumda işletmelerin aktiflerinin yani varlıklarının yerel para cinsinden, pasiflerinin yani borçlarının döviz cinsinden olması bilançoların bozulmasına yol açar. Bilançolardaki bozulma da potansiyel riski arttırdığı için, bankalarca verilen kredilerde düşüşe veya zorluklara sebep olur. Kredilerde yaşanan bu düşüş ve zorluklar da, ekonominin yavaşlayıp büyümenin azalmasına sebep olur¹⁷⁵.

¹⁷⁴ TCMB, a.g.e. , s.2.

¹⁷⁵ Utku ALTINÖZ, “Parasal Aktarım Mekanizması”, Bankacılar Dergisi, Sayı:73-1, 2010, s.58.

2.2.2.2. Hisse Senedi Kanalı

Merkez Bankası daraltıcı bir para politikası uyguladığında, faiz oranlarının yükselmesi mevduatı hisse senetlerine göre tercih edilebilir kılacaktır. Hisse senetlerine talebin düşmesi hisse senetlerinde fiyat düşüşüne, o da işletmelerin piyasa değerlerinin düşmesine yol açacaktır. Piyasa değeri düşen işletmelerin genişleme veya yenileme yatırımları azalacaktır. Yatırım harcamalarındaki düşüş de ekonomik yavaşlama ve düşük büyümeyle sonuçlanacaktır¹⁷⁶.

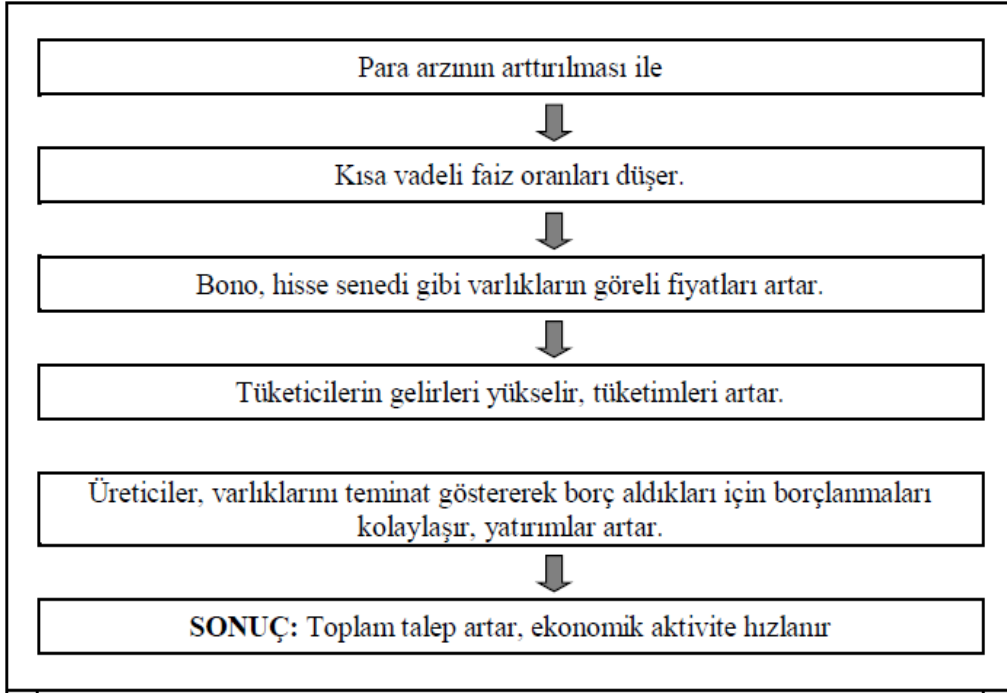
Merkez Bankası'nın genişletici bir para politikası uyguladığında ise, düşen faiz oranları, hisse senetlerini mevduat karşısında cazip hale getirir. Hisse senedinin değerinin artması hisse senedi fiyatlarını arttırır. Bu da işletmelerin değerlenmesine neden olur. Değerlenen işletmelerin artan tüketim ve yatırım harcamaları da ekonomiyi canlandırır ve süreç büyümeyle sonuçlanır¹⁷⁷.

$$Ms \uparrow \rightarrow i \downarrow \rightarrow Pe \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Yukarıda “Ms” para arzını, “i” kısa vadeli faiz oranlarını, “Pe” varlık fiyatlarını, “I” yatırımları, “Y” milli geliri ifade etmektedir. Genişletici para politikası ($M \uparrow$) ile faiz oranları düşecek ($i \downarrow$), böylece hisse senetleri sabit getirili araçlara göre daha cazip hale gelecektir. Artan hisse senedi talebi hisse senedi fiyatlarını arttıracak ($Pe \uparrow$), yatırımın finansman maliyetinin azalması nedeniyle yatırım harcamaları ($I \uparrow$) artarak milli gelir ($Y \uparrow$) yükselecektir.

¹⁷⁶ GÜR, a.g.e. , s.19.

¹⁷⁷ MISHKIN, a.g.e. , 2001, s.2.

Şekil 5: Hisse Senedi Kanalının İdeal İşleyiş Süreci

Kaynak: TCMB, “Parasal Aktarım Mekanizması” Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni, Sayı:6, 2007, s.2.

Şekil 5’te para politikasında uygulanan bir genişleme sonucunda kısa vadeli faiz oranlarının düştüğü ve yatırımcıların hisse senedi piyasasına yatırım yapması sonucunda menkul kıymetlerin görelî fiyatlarının yükseldiği görülmektedir. Bunun sonucunda elinde menkul kıymeti bulunduran yatırımcı, hisse senetlerinin fiyatlarının artması ile birlikte varlıklarını teminat göstererek borç aldıkları için borçlanmaları kolaylaşır, yatırımlar artar ve dolayısıyla çıktı miktarı artarak ekonomik aktivite hızlanır.

2.2.3. Beklentiler Kanalı

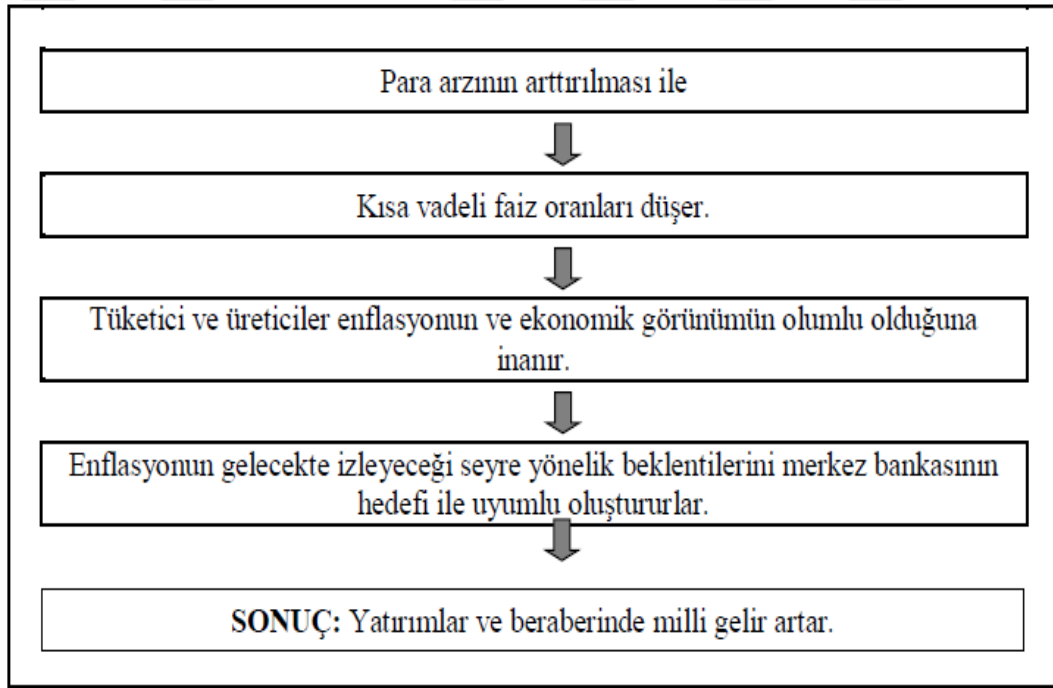
Gerek geleneksel faiz ve kredi kanalları, gerekse döviz ve hisse senedinden oluşan varlık fiyatları kanalları parasal aktarım mekanizmasının temel kanallarıdır. Bunların yanında aktarım mekanizmasına beklentiler kanalı da dâhil edilmektedir. Para politikası değişikliklerinin yol açtığı piyasa beklentileri varlık fiyatları ve döviz kuruna da yön vermektedir. Ayrıca, beklentiler kanalı ekonomik faaliyetler ve enflasyon üzerindeki etkisini diğer kanallara göre daha hızlı ve net bir şekilde gösterebilmektedir.

Süreç şu şekilde ifade edilebilmektedir:

$M_s \uparrow \rightarrow i \downarrow \rightarrow P_e$ 'ye yönelik olumlu beklentiler $\rightarrow$ Merkez Bankası'nın hedefi ile uyumlu üretici ve tüketici beklentisi $\rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$

Yukarıda “ M_s ” para arzını, “ i ” kısa vadeli faiz oranlarını, “ P_e ” varlık fiyatlarını, “ I ” yatırımları, “ Y ” milli geliri ifade etmektedir.

Şekil 6’da da görüldüğü üzere para politikasında uygulanan bir genişleme politikası sonucu iktisadi birimler beklentilerini merkez bankasının amacıyla da uyumlu olarak taleplerini arttırmırlar. Talep artışıyla da milli geliri arttıracak aktivitelerin artışı da sağlanmış olur.

Şekil 6: Beklentiler Kanalının İdeal İşleyiş Süreci

Kaynak: TCMB, “Parasal Aktarım Mekanizması” Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni, Sayı:6, 2007, s.2.

Beklentiler kanalı, merkez bankasının geçmiş performansının ve kredibilitesinin toplum tarafından değerlendirilmesi olarak da düşünülebilir. Bu değerlendirmeler; geleceğe dair işaret kabul edilip beklentiler kanalını da şekillendirebilir. Birçok iktisatçı, uygulanan para politikalarının saydamlığına ve toplumsal sorumluluğuna dair, beklentiler kanalının önemli rolü olduğunu savunmaktadır¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Jan Marc BERK, **The Preparation of Monetary Policy Essays on a Multi-Model Approach**, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2001, s.14.

2.2.4. Krediler Kanalı ve Etkinliği

Krediler kanalında, uygulanan para politikalarının sermaye maliyetini etkileyen geleneksel faiz oranları kanalına ek olarak bankaların kredi arzı yoluyla reel ekonomi üzerindeki etkileri incelenir. Krediler kanalının sağlıklı işlediği ekonomilerde para politikaları, kredi şartlarını ve erişilebilirliğini etkileyerek toplam talep üzerinde genişletici ya da daraltıcı etkiler yaratabilmektedir. Krediler kanalı, para politikalarının kredi alanlar ve verenler üzerindeki reel etkilerini dar anlamda banka kredileri kanalı, daha geniş anlamda da bilanço kanalı şeklinde ele almaktadır.

2.2.4.1. Bilanço Kanalı

Kredi talep eden işletmelerin finansal durumları bilanço ve gelir tablolarından belirlenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken noktaysa, ilgili bilanço ve gelir tablolarının doğru ve gerçek bilgilere dayanmasıdır.

Bilanço kanalının, kredi faiz oranlarının işletme bilançoları üzerindeki etkisi yoluyla işlediği söylenebilir. Para politikası, işletmelerin varlık ve yükümlülükleri ile bilanço likiditesini etkileyerek ekonomide ayrı bir aktarım kanalı oluşturur. Literatürde bilanço kanalı olarak tanımlanan bu aktarım kanalında faiz oranlarındaki değişim; işletmelerin net değerini, bilanço pozisyonunun likiditesini ve böylece kredibilitesini değiştirerek işletmelerin yatırımları ile hane halkının dayanıklı tüketim malı ve konut yatırımları gibi harcamalarının belirleyicisi olmaktadır¹⁷⁹. Bilanço kanalında; para politikalarının etkileri, işletme bilançoları ile hane halkı bütçesine etkileri açısından değerlendirilebilir.

2.2.4.1.1. İşletme Bilançoları Açısından

Para politikaları, bilanço kanalıyla işletmeler çeşitli yollardan etkilenebilmektedir. Mesela¹⁸⁰; daraltıcı bir para politikası uygulamasıyla hisse senedi fiyatları düşmekte ($Pe \downarrow$) ve net değeri düşüp teminat imkânları daralan işletmeler kredi

¹⁷⁹ HUBBARD, *Money, The Financial System, and the Economy*, Boston: Addison Wesley, 2000, s.734.

¹⁸⁰ MISHKIN, *Para Teorisi – Politikası*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2000, s.287.

piyasasında görece daha az kredi bulabilmektedirler. Kredi arzındaki daralma, yatırım harcamalarını ve dolayısıyla, toplam geliri azaltmaktadır.

$$M \downarrow \rightarrow Pe \downarrow \rightarrow \text{ters seçim} \uparrow \rightarrow \text{ahlaki tehlike} \uparrow \rightarrow \text{krediler} \downarrow \rightarrow I \downarrow \rightarrow Y \downarrow$$

Parasal genişlemeyle durumundaysa faiz oranlarındaki düşme, işletmelerin nakit akışı ve bilançolarını düzeltecektir. Böylece, ters seçim ve ahlaki tehlike azaltıp, alınabilecek kredi miktarı da artacaktır. Kredi arzındaki artış da, yatırım harcamalarını ve dolayısıyla, toplam geliri arttıracaktır. İlgili durum şu şekilde gösterilebilir:

$$M \uparrow \rightarrow i \downarrow \rightarrow \text{nakit akışı} \uparrow \rightarrow \text{ters seçim} \downarrow \text{ ve ahlaki tehlike} \downarrow \rightarrow \text{krediler} \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Bilânço kanalı, ayrıca beklenmeyen fiyat düzeyleri açısından da işletmeleri etkileyebilmektedir. Örneğin; genişletici para politikasıyla fiyatlar genel düzeyindeki beklenmeyen bir artış ($Pe \uparrow$) işletmelerin yükümlülüklerini reel olarak azaltmakta, işletme varlıklarını da reel olarak arttırmaktadır. Bu şekilde de ters seçim ve ahlaki tehlike azalmakta ve süreç hasıla artışına kadar devam etmektedir¹⁸¹. Bu durumda ise süreç aşağıdaki gibi işlemektedir:

$$M \uparrow \rightarrow \text{beklenmeyen } Pe \uparrow \rightarrow \text{varlıkların reel net değeri} \uparrow \rightarrow \text{ters seçim} \downarrow \text{ ve ahlaki tehlike} \downarrow \rightarrow \text{krediler} \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

3.2.4.1.2. Hane Halkı Bütçesine Etkileri Açısından

Tüketicilerin bilançoları, onların finansal sıkıntıya girme olasılıklarına dair tahmin yürütülmesini sağlamaktadır. Tüketiciler, borçlarına karşılık ellerinde yeteri kadar likit varlık bulundurdıklarında, finansal sıkıntıya girme riskleri düşük kalmakta ve daha fazla dayanıklı tüketim malı ve gayrimenkul alımına başvurmaktadırlar. Benzer şekilde, genişletici bir para politikası ($M \uparrow$) uygulamasıyla yükselen hisse senedi fiyatları ($Pe \uparrow$), finansal varlıkların değerini yükseltir. Bu da işletmelerin, sağlam bir finansal yapıya sahip olduklarını düşünüp, tüketim harcamalarını arttırmalarına sebep

¹⁸¹ Ben S. BERNANKE ve Alan S. BLINDER, "The Federal Funds Rate and The Channels Of Monetary Transmission", *The American Economic Review*, Vol: 82-4, 1992, ss. 919-920.

olmaktadır. Sonuçta bu durum, toplam talep ve milli geliri ($Y \uparrow$) de arttırmaktadır¹⁸². Süreç şu şekilde gösterilebilir:

$M \uparrow \rightarrow Pe \uparrow \rightarrow \text{finansal varlıklar} \uparrow \rightarrow \text{finansal sıkıntı olasılığı} \downarrow \rightarrow \text{dayanıklı tüketim malları ve konut harcamaları} \uparrow \rightarrow Y \uparrow$

Sonuç olarak, genişleyici bir para politikası faiz oranlarındaki düşmeye bağlı olarak hane halkının nakit akımlarını yükselterek finansal darboğaza maruz kalma riskini sınırlayacak ve hane halkının dayanıklı tüketim malı ve konut satın alma arzusunı yükselterek reel hasılda bir artışa yol açacaktır.

2.2.4.2. Banka Kredileri Kanalı

Kredi piyasasındaki asimetrik bilgi sorununun çözümüne yönelik özel araçlara sahip olan bankalar, finansal sistem içerisinde en önemli araçlardan birisidir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanında banka kredilerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Eğer bankalar bilgi üretimi konusunda uzmanlaşmışsa ve müşteri ile uzun dönemli bir ilişki içerisindeyse, ödünç alanları gözlemlemede diğer kurumlardan daha etkin olacaktır¹⁸³. Bankaların finansal piyasalar içinde edindikleri misyon nedeniyle, borçlanma talebinde bulunan genelde küçük ve orta boy işletmelerden oluşan belirli kesimler, büyük oranda bankalar aracılığıyla ilgili ihtiyaçlarını giderebilmektedirler. Bu durum, bankacılık sektörüne farklı bir misyon yüklemekte ve diğer iktisadi faktörlerden farklı bir rol oynadıklarını göstermektedir¹⁸⁴.

Banka kredi kanalının iki önemli unsuru bulunmaktadır¹⁸⁵: İlki, banka kredilerinin özel nitelikte olmasıdır. Yani bankaların bilançolarının aktifinde ve pasifinde onları ikame edebilecek bir kalem bulunmamaktadır. Ayrıca, hane halkının ve küçük işletmelerin banka kredilerini ikame edebilecek finansman olanakları da oldukça azdır. Banka kredi kanalının ikinci önemli unsuruysa, ekonominin para politikalarından ve para arzından doğrudan etkilenmesidir. Örneğin, sıkı para politikası halinde bankalar

¹⁸² MISHKIN, a.g.e. , 2001, ss. 4-5.

¹⁸³ Kerstin HALLSTEN, "Bank Loans and the Transmission Mechanism of Monetary Policy", **Sveriges Riksbank Working Paper**, No:73, 1999, http://www.econstor.eu/bitstream/10419/82425/1/wp_073.pdf (Erişim:Ekim 2019), s.1.

¹⁸⁴ Anil K. KASHYAP ve Jeremy C. STEIN, "Monetary Policy and Bank Lending", **National Bureau of Economic Research**, The University of Chicago Press, 1994, s.222.

¹⁸⁵ Lokman GÜNDÜZ, "Türkiye'de Parasal Aktarım Mekanizması ve Banka Kredi Kanalı" , **İMKB Dergisi**, Sayı:18-1, 2001, s.16.

kredi arzında bir daralmaya gidebilirler. Kredi arzı azalınca faiz oranları yükselip kredi miktarını azaltmaya devam edecektir. Bu durum da toplam harcama, yatırım ve hasıla düzeyini olumsuz etkileyecektir.

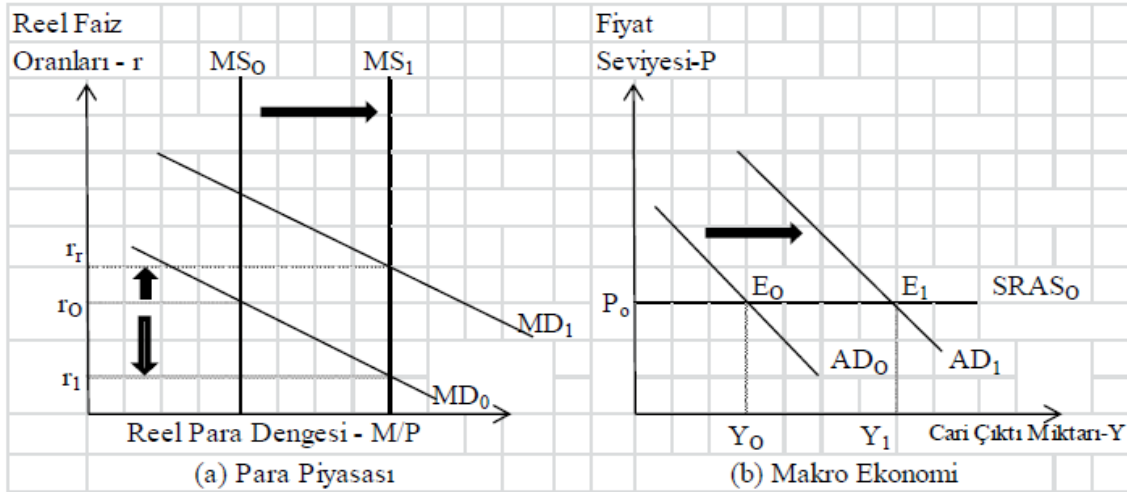
Bankalar, mevduat toplama olanaklarının görece zor olduğu dönemlerde mevduat dışı kaynak taleplerini arttırabilirler. Bankaların ilgili kaynaklara talebi doğrultusunda, kredi kanallarının çalışma olasılığı da azalacaktır. Çünkü para politikalarıyla uygulanacak politikalar, mevduat dışı kaynaklar üzerinde etkisiz kalacaktır¹⁸⁶.

Bu bağlamda, banka mevduatları ile diğer kaynakların birbiriyle ikame olmadığı durumda banka kredi kanalı şu şekilde çalışmaktadır:

$$M \uparrow \rightarrow \text{Banka mevduatları} \uparrow \rightarrow \text{Banka kredileri} \uparrow \rightarrow I \uparrow \rightarrow Y \uparrow$$

Genişletici para politikasıyla banka kaynakları ve mevduatlarının artması, kredi miktarının da artmasına yol açacaktır. Böylece, yatırım ve tüketim harcamaları artarak ($I \uparrow$) toplam hasılayı da arttıracaktır ($Y \uparrow$)¹⁸⁷.

Para politikası uygulamaları, bankaların kredi hacmini ve onlara bağımlı kesimlerin harcamalarını etkileyerek ekonomiye de aşağıdaki gibi etki etmektedir.

Şekil 7: Banka Kredi Kanalında Parasal Genişleme Etkisi

Kaynak: Glenn R HUBBARD, *Money, Financial System, and The Economy*, Pearson Education Inc., Boston, 2008, s.645.

¹⁸⁶ Emre Alpan İNAN, "Parasal Aktarım Mekanizmasının Kredi Kanalı ve Türkiye", *Bankacılar Dergisi*, Sayı:39, 2001, s.13

¹⁸⁷ ERDOĞAN ve BEŞBALLI, *a.g.m.*, ss.29-30

Şekil 7’de para arzındaki genişlemeyle para arz eğrisi MS_0 ’dan MS_1 ’e kayıp, reel faiz oranının r_0 ’dan r_1 ’e geriletmektedir (Şekil (7-a)). Reel faiz oranındaki (ve dolayısıyla kredi faiz oranlarındaki) azalma, kredi talebini arttıracaktır. Böylece, kişilerin ve işletmelerin harcamaları artmakta ve toplam talep eğrisi AD_0 ’dan AD_1 ’e kaymaktadır (Şekil (7-b)). Böylelikle, denge noktası da E_0 ’dan E_1 ’e gelecektir. Buradaki önemli husus, banka kredi kanalının toplam talep üzerindeki etkisinin, para kanalının etkisine oranla daha geniş olmasıdır. Böylece, cari toplam çıktı miktarı da yüksek oranda (Y_0 ’dan Y_1 ’e) artmaktadır (Şekil (7-b)). Para talebi eğrisinin yukarı (MD_0 ’dan MD_1 ’e) doğru kayması ise harcamalardaki büyük çaplı artıştan kaynaklanmaktadır (Şekil (7-a)). Bu durum da, faiz kaynaklı para talebindeki artışın para arzına göre daha çok olduğu görülmektedir. Bu nedenle de, yeni denge faiz oranı “ rr ” düzeyinde gerçekleşecektir (Şekil (7-a)).

2.2.4.2.1. Krediler Kanalını Etkileyen Faktörler

Bir ülkede krediler kanalının nasıl işleyeceği genelde; makroekonomik koşulları, finansal yapısı, finansal birimlerinin bilanço yapıları, para otoritesinin kredibilitesi, finansal piyasalarının derinliği ve çeşitliliği gibi birçok şarta bağlıdır. Özelde ise kredi kanalının çalışması için gerekli koşullar aşağıdaki gibi yazılabilir¹⁸⁸.

İşletmelerin banka kredilerine bağımlı olması koşulu: Bu koşulun geçerli olması, banka kredileri ve finansman bonolarının birbirini tam ikame etmemesine bağlıdır. Çünkü işletmeler kredilerle benzer şartlarda finansman bonusu ihraç ederek ihtiyaçlarını karşılayabilirse, banka kredilerine talepleri olmaz.

Merkez bankasının bankaların kredi arzını etkileyebilmesi koşulu: Bu koşulun geçerli olması için de ön koşul banka kredisi ve menkul kıymetin birbirini tam ikame etmemesidir. Etmesi halinde, yani bankaların likiditelerindeki daralmayı menkul kıymet stoklarını azaltarak tepki göstermeleri imkânı var ise, merkez bankasının herhangi bir para politikası hamlesi bankaların kredi arzını etkileyemeyecek ve böylece banka kredi kanalı işlemeyecektir.

¹⁸⁸ İNAN, a.g.m. , ss.5-8.

Fiyat yapışkanlığı koşulu: Banka kredi kanalının etkin işlemesi için fiyat yapışkanlığı koşulunun olması gerekmektedir. Çünkü fiyatların hızlı bir şekilde değiştiği durumda hem bankaların hem de firmaların bilançolarındaki kalemler değişken olacaktır. Bu durum da, para politikalarının banka kredi kanalı ve faiz kanalı üzerinden reel etkiler meydana getirmesine imkân vermeyecektir.

Özellikle ilk iki varsayımın sağlanmasının para politikalarının krediler üzerinden reel ekonomiyi etkileyebilmesi açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir¹⁸⁹. İlgili koşul ve varsayımlarla birlikte, kredi kanalının işleyişini etkileyen faktörler de mevcuttur. Bu temel faktörler aşağıdaki başlıklarla ele alınabilir.

2.2.4.2.1.1. Finansal Sistemin Büyüklüğü

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, finansal piyasaların ve aracı kuruluşlarının henüz gelişme aşamasında olması, bankacılık sektörünün finans sistemindeki yükünü ve önemini arttırmaktadır. Asimetrik bilgiye sahip olan ve yeni finansal yatırım araçlarına açık olmayan işletmeler ve tasarruf sahipleri de, bankacılık sektörünün finansal sistemdeki yerini belirlemede önemli etkendir¹⁹⁰.

Finansal sistem içinde bankalar dışındaki finansal araçlar yaygınsa, banka kredi kanallarının çalışma imkânı azalacaktır. Çünkü mevduat dışındaki kaynakların, toplam kaynaklara oranı arttığında, para otoritesi araçlarını kullanarak, toplam kredi arzını yeterince etkileyemeyecektir¹⁹¹.

2.2.4.2.1.2. Kamu Kesiminin Finansman Açığı

Kamu açığı, kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması halidir. Kamu açığı, sadece az gelişmiş ya da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde olmayıp, gelişmiş ekonomilerde de sıkça görülebilmektedir¹⁹².

¹⁸⁹ Vedat CENGİZ, “Parasal Aktarım Mekanizması İşleyişi ve Ampirik Bulgular”, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:33-1, 2009, s.238.

¹⁹⁰ Mert URAL, “Bankacılık Sistemimizde Verimlilik”, *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:14-2, 1999, s.155.

¹⁹¹ CENGİZ, *a.g.m.*, s.238.

¹⁹² ORHAN ve ERDOĞAN, *Para Politikası*, İstanbul: Yazıt Yayın Dağıtım, 2007, s.237.

İlgili açığın finansmanı için kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen iç borçlanmanın, özel kesime aktarılabilir fonlar üzerinde finansal bir dışlama etkisi (crowding out) yaratıp yaratmadığı günümüzde hala tartışma konusudur. Bütçe açıklarının kamu iç borçlanması ile karşılandığı durumda, özel kesime ait tasarruflar kamu kesimine aktarılacak ve bu durum özel kesim yatırımları üzerinde dışlama etkisini ortaya çıkaracaktır. Böylece kamu kesimindeki dengesizlik, mali piyasalarda da dengesizliğe neden olmakta ve faiz oranlarını yükseltmektedir¹⁹³.

Diğer taraftan, bütçe açığını finanse etmek amacıyla yapılmış olmakla beraber kamu iç borçlanması, kamu alt yapı yatırımlarına tahsis edilerek, özel sektör yatırımlarını uyarıp, onların verimliliğini de arttırabilir. Ayrıca, *Friedman* tarafından öne sürülen "*portföy modeli yaklaşımına*" göre, açıklarının finansmanı için ihraç edilen hazine bonolarının hisse senetlerini tam olarak ikame etmemesi halinde, yatırımcıların portföylerini dengeleme çabalarının daha fazla hisse senedi talebine, bu durum da hisse senedi fiyatlarının artmasına, değerlendirilen şirketlerin de daha çok özel sektör yatırımları yapmasına neden olabilecektir. Yani devlet borçlanmasının etkilerinin dışlama değil "tamamlayıcı" (crowding in) olabileceği iddia edilmektedir¹⁹⁴.

2.2.4.2.1.3. Kamu Bankalarının Varlığı

Kamu bankaları genel olarak; tarım, konut, esnaf ve sanayi işletmelerine destek olmak için kurulmuş ve kâr amacı gütmemesi gereken kurumlar olarak bilinmektedir¹⁹⁵. Kamu bankaları özellikle kriz dönemlerinde, yönetimlerinden kaynaklanan politik etkiler nedeniyle kredi piyasalarında istikrarsızlığa yol açabilmekte ve kamu bankaların varlığı kredi verilebilir fonların arzında anormal artış / azalışlara veya bölünmeye neden olabilmektedir. Kriz dönemlerinde kamu bankalarının aktiflerine oranla kredi miktarının kamu politikaları doğrultusunda anormal artması / azalması, reel sektörün içinde

¹⁹³ Roger C. KORMENDİ, "Government Debt, Government Spending and Private Sector Behavior", *American Economic Review*, No:73, 1983, ss.994-996.

¹⁹⁴ KORMENDİ, a.g.m., ss.994-996.

¹⁹⁵ GÜR, a.g.e., s.108.

bulunan istikrarsızlık durumundan çıkış için gerekli olan fon miktarının sağlanması konusunda özel bankalarının etkinliğini azaltabilmektedir¹⁹⁶.

2.2.4.2.1.4. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma

Banka kredilerinin reel ekonomiye etki etme derecesi, kredi ve mevduat faiz oranlarının para politikası faiz değişikliklerine ne derecede tepki vermesiyle yakından bağlantılıdır¹⁹⁷. Bu bağlantı da, bankacılık sektöründeki rekabet derecesiyle yakından ilgilidir. Banka sayısının çok, kredi ve faiz koşullarının rekabete açık olduğu durumlarda, para politikası değişiklikleri kredi ve mevduat faiz oranlarını daha çabuk etkileyecektir¹⁹⁸.

2.2.4.2.1.5. Risk Tabanlı Sermaye Yeterlilik Rasyosu

Finansal sistem ve özellikle bankacılık sistemi üzerinde yapılan düzenlemeler finansal sistemin sağlıklı işleminde önemli bir rol oynamaktadır. Finansal serbestleşme sonrası uygulanan reformların etkisiyle ekonomik faaliyetlerde beklenen canlanmanın aksine serbestleşme politikalarının uygulanmasını takip eden süreçte pek çok ülkede finansal krizlerin yaşanması üzerine bankacılık sektörü düzenlemelerinin kapsamı, serbestleşme politikalarının önceliği ve sıralaması sorgulanmıştır¹⁹⁹.

Bankacılık sektörünün temel düzenleme oranlarından olan risk tabanlı sermaye yeterliliği rasyosu, bankanın özkaynak tutarının, risk içeren varlıklarının risk yaratma ihtimallerine göre ağırlıklandırılarak bulunan değerine oranını gösterir²⁰⁰. Risk tabanlı sermaye yeterliliği rasyosu, ödenemeyen kredilerden kaynaklanacak iflasları önlemesi ve ekonomik istikrarın sağlanması açısından önemlidir²⁰¹. Ayrıca bu rasyo bankaların

¹⁹⁶ Başak Tanınmış YÜCEMEMİŞ, *Parasal Birlik, Avrupa Merkez Bankası ve Türkiye'ye Yansımaları*, İstanbul: Derin Yayınları, 2005, s.287.

¹⁹⁷ Özcan KARAHAN, Metehan YILGÖR ve Ayça Aysun ÖZEKİN, "Türkiye'de Banka Kredilerindeki Genişleme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Sayı: 55- 636, 2018, s.34.

¹⁹⁸ Tamer İNAL, *Açıklamalı-İçtihatlı Tüketici Kredileri ve Tüketici Kredisi Sözleşmeleri: İsviçre Hukuku Fransız Hukuku ve Avrupa Birliği Konseyi Yönergeleri Işığında*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003. s.103.

¹⁹⁹ Canan DAĞIDIR, *Finansal Aracı Olarak Bankaların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Türkiye Örneği, Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, 2014, ss.93-100.

²⁰⁰ Resmi Gazete, *Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik*, No:26333, 2006.

²⁰¹ İNAL, a.g.e. , s.110.

varlığını ve sektörel ağırlığını sürdürmesi konusunda, tek başına yeterli olmasa dahi bir nihai karar kriteri sayılabilir²⁰².

2.2.4.2.1.6. Merkez Bankası Para Politikaları

Toplumsal refahın artırılmasında merkez bankası para politikalarının ve etkilediği krediler kanalının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri çok önemlidir²⁰³. Para politikasının amaçları temelde; fiyat istikrarı, tam istihdam, ekonomik büyüme, faiz oranlarında istikrar, finansal piyasalarda istikrar, döviz piyasasında istikrar ve ödemeler bilançosu dengesidir²⁰⁴.

Uygulanan para politikalarının kredileri arttırmak yoluyla ekonomik büyümeye yönelik olarak kullanılması, genelde faiz oranlarını etkilemek şeklinde olmaktadır²⁰⁵. Çünkü faiz oranlarında görülen dalgalanmalar, krediler konusunda da belirsizlik ortamına yol açarak gelecekle ilgili sağlıklı planların yapılmasını güçleştirmektedir. Ayrıca faizlerdeki iniş ve çıkışlar gerek bireylerin gerekse işletmelerin büyük ölçekte kâr elde etmeleri veya zarara uğramaları ile sonuçlanabilir. Dolayısıyla faiz düzeyini de etkileyen para politikası uygulamaları bu durumda önem kazanmaktadır²⁰⁶. Faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalar ayrıca, ekonomide spekülasyon güdüler ile para kazanmak isteyenlerin de iştahını kabartır. Bu sebeple parasal otoriteler, faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalara uzun süre tepkisiz kalamazlar²⁰⁷.

2.2.4.2.2. Krediler Kanalının Ekonomik Büyüme İlişkisi

Modern büyüme teorisinde finans sektörü uzun dönemli ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, sermaye birikimleri ve ilgili birikimlerin verimli alanlara tahsisi şeklinde sağlayabilmektedir. Söz konusu büyüme de temelde; finansal kurumların

²⁰² Ali İhsan KARACAN, **Mali Piyasalar Üzerine Denemeler**, İstanbul: Creative Yayıncılık, 2002, s.121.

²⁰³ Suat OKTAR ve Levent DALYANCI, "Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:32-1, 2012, s.16.

²⁰⁴ MISHKIN, **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, USA: Scott Foresman & Co, 1989, s.389.

²⁰⁵ Nadir EROĞLU, **Türkiye'de Parasal Kesim ve Merkez Bankası İşlemlerinin Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2008, s.153.

²⁰⁶ Tim CONGDON, **Keynes, the Keynesians and Monetarism**, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2007, s.55.

²⁰⁷ ORHAN ve ERDOĞAN, **a.g.e.**, 2007, s.69.

vermiş olduğu aracılık hizmetleri, özelde de bankaların vermiş olduğu krediler yolu ile gerçekleşmektedir²⁰⁸.

Finans sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisine dair literatürde dört farklı hipotez geliştirilmiştir²⁰⁹:

“*Arz Öncüllü (İtici) Hipotez*”e göre, ekonomik büyümenin, büyüme öncesi yaşanan finansal gelişmişliğin bir sonucu olduğu, yani ekonomik büyümenin itici gücünün finansal gelişmeden sağlandığı savunulmaktadır. Bu hipoteze göre; güvenilir, istikrarlı ve gelişmiş bir finans sisteminin bulunduğu ülkelerde, tasarrufların ekonomik büyüme adına verimliliği yüksek alanlara aktarılması daha kolay ve etkin olmaktadır.

“*Talep Takipli (Sürükleyici) Hipotez*”e göreyse, ekonomik büyüme sürecinin finansal gelişmeye yol açtığı, yani ekonomik büyümenin finansal gelişmişliğin sonucu değil nedeni olduğu savunulmaktadır. Bu hipoteze göre, finansal sistemin sürdürülebilir gelişimi için gerekli olan talep / tüketim artışı ancak ekonomik büyüme ile sağlanabilir.

Yani ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisi; arz öncülü hipoteze göre finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru, talep takipli hipoteze göreyse ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğrudur.

Ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisine dair “*Etki Yok*” görüşüne göre, söz konusu iki değişken arasında bir etkileşim söz konusu değilken; “*Karşılıklı Etkileşim*” görüşüne göreyse, birbirini besleyen ve tamamlayan karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Ayrıca finans ile büyüme arasında negatif bir nedensellik olabileceğine dair beşinci bir hipotez de, çok yaygın olmasa da, literatürde bulunmaktadır²¹⁰.

²⁰⁸ Financial Sector Team, “*The Importance of Financial Sector Development for Growth and Poverty Reduction*”, **Policy Division Working Paper**, No:12886, 2004, s.7.

²⁰⁹ Hugh T. PATRICK, “*Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries*”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol:14-2, 1966, ss.174-177.

²¹⁰ David BLUM, Klaus FEDERMAIR, Gerhard FINK ve Peter HAISS, **The Financial-Real Sector Nexus: Theory and Empirical Evidence**, IEF Working Paper, No. 43, Research Institute for European Affairs, 2002, s.6.

Schumpeter'in ve Levine'nin finans sektörü ve bankalara verdiği önemle, ilgili arz öncülü hipotezde savunulan temel yaklaşımlar birbirine benzeşmektedir²¹¹.

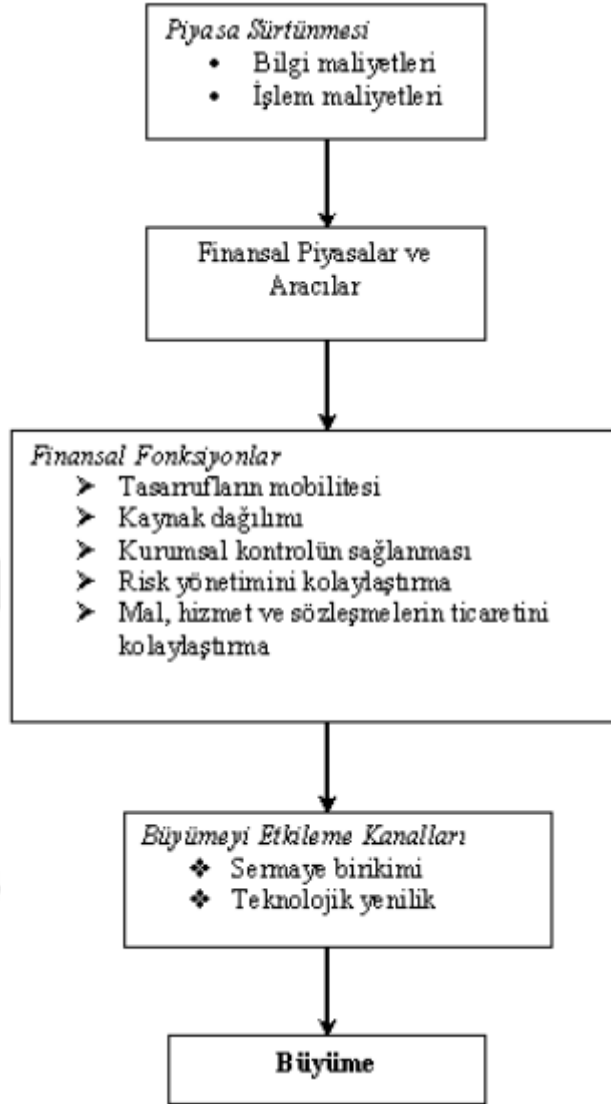
Schumpeter'e göre; finans sektörü büyümeyi sermaye miktarını arttırarak değil mevcut sermayeyi daha iyi tahsis ederek ve yenilikleri teşvik ederek gerçekleştirmektedir. Özellikle toplam faktör verimliliğine önem veren bu yaklaşım, sermaye kalitesi ve bu kalitenin arttırılmasını bir zorunluluk olarak kabul etmiş, dolayısıyla finansal araçlardaki gelişimin büyümeyi doğrudan etkileyip verimlilik artışını olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir²¹². Schumpeter, çalışmalarında finansal araçları ve bu araçlar tarafından sağlanan hizmetleri vurgulayarak ekonomik yenilik ve büyüme için finansal aracılığın gerekliliğini savunmuş ve özellikle bankaların ekonomilerdeki teknolojik yeniliğe öncülük ettiğini ifade etmiştir.

Levine de yaptığı çalışmada, finansal sektörün ekonomik büyümeyi hangi kanallardan etkilediğini açıklamaktadır. Levine'ye göre ekonomik büyümeye sebep olan finans sektörü, yaygın aracı kurumlarıyla finansal aracılık maliyetlerini düşürerek piyasalarda doğru bilgilerin kolayca kullanılmasını sağlamaktadır. Böylece, tasarrufların da daha etkin dağılması sağlanmaktadır. Risklerin azaldığı bir ekonomik ortam da, büyümeye yol açan sermaye birikimi ve teknolojik yenilikleri arttırarak Şekil 8'deki biçimde ekonomik büyümeye uygun zemin hazırlayacaktır²¹³.

²¹¹ PATRICK, **a.g.m.** , ss.174-177.

²¹² SCHUMPETER, **The Theory of Economic Development**, Harward: Harward University Press, 2012, s.16.

²¹³ Ross LEVINE, "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", **Journal of Economic Literature**, Vol: 35, 1997, s.706

Şekil 8: Finans ve Büyüme İlişisine Teorik Bir Yaklaşım

Kaynak: Ross LEVINE, "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", *Journal of Economic Literature*, Vol: 35, 1997, s. 691.

Şekil 8’de de görüldüğü üzere, finansal sistemler; tasarruf oranını, yatırım kararlarını, teknolojik yenilikleri etkileyerek uzun dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadırlar. Levine, bir başka çalışmasında da finansal sistemin tasarruf ve yatırım kararlarına etki ederek büyümeyi nasıl gerçekleştirdiğini aynı ekseninde incelemeye devam etmiştir²¹⁴.

Bir ekonomide finansal sistem; piyasalar, kurumlar, aracılar ile yasal altyapıdan oluşmakta ve fon fazlası olan birimlerle fon ihtiyacı olan birimleri çeşitli yollarla bir

²¹⁴ LEVINE, "Finance and Growth: Theory and Evidence", *Nber Working Paper Series*, No:10766, 2004, ss.2-5.

araya getirmektedir. Bu yollarla tasarruflar yatırımlara aktarılmakta ve sermaye stoğu büyümektedir. Finansal sistem tasarrufların aktarılma biçiminden yola çıkılırsa, kredi piyasası (dolaylı finansman) ve menkul kıymet piyasası (doğrudan finansman) olarak sınıflandırılabilir. Finansal sistemde yer alan bankalar, dolaylı finansmana aracılık eden kurumlardır. Bankalar, topladıkları tasarrufları belli bir gelir elde etmek amacıyla fon ihtiyacı olan kesime kredi olarak aktarmaktadırlar. Böylelikle, tasarruflar daha kolay ve güvenilir bir şekilde yatırımlara dönüştürülmektedir. Tüketim ve yatırım harcamalarını destekleyerek ekonomik büyümeye etki eden bankalar, ihtiyaç sahiplerine de likidite kolaylığı sağlamaktadırlar²¹⁵. Ayrıca sigorta, diğer finans kurumları ve hatta işletmeler çeşitli ürün ve hizmetleriyle kişilerin tasarruflarında azalışa yol açarlar. Bu tasarruflar da dolaylı yollarla bankacılık sektöründe kullanılmaktadırlar.

Tasarruf sahipleri ve fon talep edenler için piyasa aksaklıkları diğer bir deyişle bilgi ve işlem maliyetleri, fon aktarımında maliyet artırıcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük tasarrufları bir havuzda toplayarak ölçek ekonomisinden yararlanmayı mümkün kılan banka gibi aracılar işlem ve bilgi maliyetlerini azaltarak ekonomik büyümeyi arttırmaktadır²¹⁶. Bankacılık sektörü diğer sektörlerde (tarım, sanayi, hizmet gibi) olduğu gibi doğrudan reel değer üretme fonksiyonuna sahip değildir. Fakat bankacılık sektörü reel değerler üretenlere aracılık fonksiyonu ile kaynak aktarım görevi yürütür. Bu sebeple bankalar, reel sektörün üretkenliğinin artırılmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümeye büyük katkı sağlamaktadırlar²¹⁷.

Girişimciler, yatırımları için orta ve uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını düşük maliyetle karşılamak isterken, tasarruf sahipleri de, kısa vadede ve yüksek getiri için birikimlerini ödünç vermek istemektedirler. Bankalar, girişimcilerin orta ve uzun vadeli fon talepleriyle tasarruf sahiplerinin kısa vadeli fon arzlarını bir araya getirerek likidite riskini yönetmektedirler²¹⁸. Böylece bankalar, ekonomik büyüme ve gelişme açısından

²¹⁵ Valerie R. BENCİVENGA ve Bruce D. SMITH, "Financial Intermediation and Endogenous Growth", *Review of Economic Studies*, Vol:58, 1991, s.196.

²¹⁶ World Bank, "Rethinking the Role of the State in Finance", Global Financial Development Report, 2013, s.18.

²¹⁷ Pelin Öge GÜNEY ve Korhan TURGUT, "Banka Kredi Hacmi ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No:11-21, 2020, s.373.

²¹⁸ Muhsin KAR, Osman PEKER ve Muhittin KAPLAN, "Trade Liberalization, Financial Development and Economic Growth in the Long Term: the Case of Turkey", *South East European Journal of Economics and Business*, Vol:3-2, 2008, ss.25-27.

uzun vade gerektiren, teknoloji yoğun proje ve yatırımları finansman yoluyla destekleyerek, ekonomik büyümeye de sebep olmaktadır²¹⁹.

Banka kredileri; reel sektöre yatırım, üretim yapma ve istihdam yaratma imkânı sunma, kriz dönemlerinde destek olma gibi işlevleriyle ekonomik büyüme ve gelişme açısından önemli bir misyon üstlenmektedirler²²⁰. Bu bağlamda, finans sektörü ile reel sektör arasında birbirini besleyen bir ilişki olduğu söylenebilir²²¹.

Bankalar; işletmeler ve ekonomik aktörler hakkındaki en doğru bilgileri kullanarak ekonomik büyümeyi hızlandırırlar. Tasarruf sahipleriyle girişimciler arasında varolan asimetrik bilgi sorunu; bankaların sahip olduğu geniş bilgi birikimiyle daha kolay çözümlenmektedir. Böylece bankalar, kıt olan sermayeyi gelecek vaat eden işletmelere aktarma konusunda eldeki verileri doğru kullanıp kaynak tahsisini de doğru yaparak büyümeyi hızlandırırlar²²². Bankalar ayrıca, işletmeleri belirli dönemlerde ve durumlarda izleyerek onları değerlerini arttırmaya ve kaynaklarının etkin dağılımını sağlamaya teşvik de etmektedir²²³.

Bankacılık sektörü çeşitli ürünleri (kredi kartı, çek, borçlanma senetleri vb.) aracılığıyla ödemelerin yapılmasını kolaylaştırarak ticari faaliyetlerin hız kazanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, küresel çapta malların ve hizmetlerin kolay ve ucuz değişimine olanak veren bankacılık sektörü, ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirdiği yeni yatırım araçlarıyla değişim işlemlerini kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple ödeme sistemlerinin ekonomik yapı içerisindeki rolü göz ardı edilmemeli, düzgün işleyişi sağlanmalıdır²²⁴.

²¹⁹ Recep ÇAKAR, Güngör KARAKAŞ ve Selim GÜNGÖR, "Türkiye'de Geleneksel ve Katılım Bankalarının Toplam Kredi Hacmiyle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkisi", *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, No:4-1, 2018, s.87.

²²⁰ Gizem BAŞ ve Mehmet KARA, "Bankacılık Sektörü Kredileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, No:5-12, 2018, ss.44-45.

²²¹ Seval MUTLU ÇAMOĞLU ve Merter AKINCI, "Türkiye'de Sektörel Banka Kredilerinin Gelişimi: Bir Zaman Serisi Analizi", *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı:19-1, Manisa, 2012, ss.194-195.

²²² Jeremy GREENWOOD ve Boyan JOVANOVIĆ, "Financial Development, Growth, and the Distribution of Income", *Journal of Political Economy*, Vol:98, 1990, ss.1099-1100.

²²³ Bener GÜNGÖR ve Ömer YILMAZ, "Finansal Piyasalardaki Gelişimin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye İçin Bir Var Modeli", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:22-1, 2008, s.175.

²²⁴ YÜCEMEMİŞ, *Finansal İstikrarda Para Politikalarının Rolü*, İstanbul: Derin Yayınları, 2011, s.41.

Özellikle 1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde tüm piyasalar giderek serbestleşmeye başlamıştır²²⁵. Ayrıca finansal gelişme ve serbestleşmenin arttırdığı uluslararası sermaye hareketliliği, ülkelerin her anlamda dışa açılmalarına yol açmıştır. Finansal piyasaların dışa açılması ekonomi üzerinde olumlu etki oluşturmuştur. Bankacılık sektörü özelinde finansal piyasaların da dışa açılması ekonomileri geliştirmiş, tasarrufların daha etkin kullanılması sermaye maliyetlerini azaltmış, ekonomik büyümeler de genel bir artış trendine girmiştir²²⁶.

Para piyasası ve sermaye piyasasının serbestleştirilmesi bir taraftan finansal araçların rekabetini arttırırken diğer taraftan işletmelerin finansman yönetimleri açısından çeşitli etkiler yaratmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını finanse edecek yurt içi tasarrufların yetersiz olması, gelişmiş olan ülkelerde ise kamu açıkları ve dış ticaretin finansman ihtiyacı, daha fazla fon talebine ve ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin daha da serbestleştirilmesine zemin hazırlamıştır²²⁷.

Yabancı sermaye hareketliliği, döviz arz ve talebi yaratması sebebiyle döviz ve döviz kazançlarının değişimini etkilemesi sebebiyle de menkul kıymetler piyasalarını etkilemektedir. Bu etkileşimden doğal olarak bankacılık sektörü de etkilenmektedir. Bankacılık sektörüne olası bir yabancı sermaye girişi, banka varlıkları, kredi hacmi, faiz gibi unsurları etkileyerek ekonomik faaliyetlere de genelde olumlu katkılar yapmaktadır²²⁸. Bununla birlikte, yurda giren yabancı sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerinden de bahsedilmektedir. Uluslararası alanda sermayenin hareketli hale gelmesiyle birlikte bankaların likiditesi artmıştır. Likiditesi artan bankalar daha riskli alanlara yönelmiş ve bunun sonucu verilen özensiz kredilerin geri dönüşünde sıkıntılar yaşanmıştır.

Bu bağlamda banka kredilerinin ekonomilerde; arz, talep, üretim ve yatırım imkânları sağlayarak ekonomiyi canlandırmasının yanında, çeşitli iktisadi değişken ve

²²⁵ Greta R. KRIPPNER, “The Financialization of the American Economy”, **SocioEconomic Review**, Vol:3, 2005, s.181.

²²⁶ Sevda YAPRAKLI, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı:5, 2007, s.69.

²²⁷ Neşe ERİM ve Armağan TÜRK, “Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10, 2005, s.25.

²²⁸ Salih BARIŞIK ve Aykut ŞARKGÜNEŞİ, “Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri (1990-2007) Dönemi Nedensellik Analizi”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:5-9, 2009, s.19.

olgularla da yakından etkileşimi bulunmaktadır. Bunlar genel hatlarıyla şu başlıklar altında özetlenebilir:

2.2.4.2.2.1. Enflasyonun Etkisi Açısından

Enflasyonla bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin olumlu seyredebilmesi için; para politikaları yoluyla enflasyonun düşürülmesi, maliye politikaları yoluyla da ekonomik ortamın disipline edilmesi gerekmektedir. Aksi bir durumda oluşacak enflasyonist ortam, banka kredilerini etkileyerek, bankacılık sektörünün gelişmesine de fırsat vermeyecektir²²⁹. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde faiz oranlarını belirgin olarak etkileyen enflasyon, görece yüksek seviyelerde seyretmektedir. Bu durum borçlanma maliyetlerini de yükseltmektedir. Ayrıca ekonomik kriz ve dalgalanma yaşandığı dönemlerde de, hem enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi hem de artan kredi faiz oranları sebebiyle ekonomik faaliyetlerin finansmanı zorlaşmaktadır²³⁰.

2.2.4.2.2.2. Maliyetler ve Kapasite Kullanımı Açısından

Ekonomide veya belirli alt sektörlerinde atıl kapasitenin bulunması, krediler yoluyla bu atıl kapasitenin kullanılmasına imkân verir. Bu durum, işletme maliyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sebep olur. Ekonomide genel olarak ilk zamanlarda maliyetler yüksektir, zamanla azalan maliyetler firma dengesi oluştuğunda, yani marjinal maliyetle fiyatların eşitlendiği noktaya gelindiğinde, maliyetler de en düşük noktaya gelecektir. Bu nokta aynı zamanda kârı da en yüksek yapan üretim seviyesidir. Banka kredileri de talebi uyarak ve ilgili sektörlerdeki atıl kapasitelerin üretime katılmasını sağlayarak işletmelerin bu noktaya ulaşmalarına yardımcı olmaktadır²³¹.

2.2.4.2.2.3. Yatırım ve İstihdama Etkisi Açısından

Yatırım en genel anlamıyla tasarruf edilen araçların üretim araçlarına dönüştürülmesidir. Yatırımlar sağlam kaynaklarla finanse edildikleri takdirde, büyümeyi hızlandıran ve kalkınmayı sağlayan önemli bir unsurdur. Girişimciler, ilgili

²²⁹ İbrahim ARSLAN ve Sevdâ YAPRAKLI, “Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:7-1, 2008, s.89.

²³⁰ Samih GÜVEN, “Türkiye’de Banka Kredileri ve Büyüme”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı:197-1,2002, s.90.

²³¹ ÇİÇEK, a.g.m. , s.92.

yatırımları, kendi özkaynaklarıyla veya banka kredilerinin esas olduğu borçlanma imkânlarıyla sağlamaktadırlar. Ancak kredi – enflasyon ilişkisi yatırım imkânlarını da etkilemektedir. Enflasyonun düşmesi, kredi ve yatırım imkânlarını arttıracığından büyümeye olumlu katkı sağlarken; enflasyonist bir ortam ise kredileri daraltarak, yatırımları ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir²³².

Kredileri kullanarak yatırım yapan kişi ve kurumlar, dolaylı olarak yeni iş alanları da yaratarak istihdamı arttırmırlar. Bu durum en net şekilde KOBİ’lerde görülmektedir. KOBİ’ler küreselleşmenin getirdiği yoğun rekabet ortamında bu işleviyle ülke büyüme ve kalkınmasına önemli katkı sağlamaktadır²³³. Krediler KOBİ’ler için de çok önemli bir finansman kaynağıdır. Küçük işletmelerin büyük işletmelere göre banka kredi olanaklarına erişebilmeleri daha zor olduğu için kamu tarafından; düşük faiz, uzun vade gibi imkânların olduğu kredi garanti sistemleri devreye sokulmaktadır. Bu sistemler de, işletmelere dolaylı olarak istihdam yaratma, ürün ve hizmet geliştirip tüketiciye ulaştırma gibi hususlarda destek olarak; ülkenin ekonomik büyümesinde de önemli bir rol oynamaktadır²³⁴.

2.2.4.2.2.4. Tüketim ve Harcamaya Etkisi Açısından

Günümüzde kişi ve kurumlar; işsizlik, enflasyon, yüksek vergi ve faiz düzeyleri ile karmaşık sayılabilecek bir pazar ortamında yer almaktadır. Böyle bir ortamda elde edilen gelirin, tüketim ve harcamalarda kullanım biçimi daha da önem arz etmektedir²³⁵.

Kişi ve kurumların ayrıca yoksullaşma yaşadığı, gelir ve satın alma gücünün aşıldığı dönemlerde kredi taleplerinde artış yaşanmaktadır. Yani ilgili kişi ve kurumlar, krediler yoluyla gelecekteki gelirlerini şimdiden harcamaya yani borçlanmaya başvurmaktadırlar²³⁶. Bankaların ilgili kredileri sayesinde kredi imkânına ulaşanlar,

²³² ARSLAN ve YAPRAKLI, **a.g.m.**, s.89.

²³³ Zerrin ÖZBEK, “Kobilerin Türk Ekonomisine Etkileri”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı:31-1,2008, s.49.

²³⁴ Aycan YÜKSEL, **Türkiye’de KOBİ’lerin Banka Kredilerine Erişimi**, Ankara, T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları, No:2, 2011, s.2.

²³⁵ Ayfer BOYLU, Gülay GÜNAY ve Günsel TERZİOĞLU, **Ailelerin Bankalarca Sağlanan Tüketici Kredilerini Kullanma Durumlarının İncelenmesi**, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/aabgggt.pdf> (Erişim: Ekim 2019), s.1.

²³⁶ Yıldırım KOÇ, **Tüketici Kredileri ve İşçi Sınıfının Durumu**, **Aydınlık Gazetesi Yazısı**, 6 Şubat 2012, www.yildirimkoc.com (Erişim: Ekim 2019).

normal gelir - gider dengesi şartlarında elde edemeyeceği harcama ve yatırımlara yönelerek refah düzeylerini arttırabilecekleri gibi; tasarruflarının ve gelecekteki gelirlerinin kısıtlanmasına yol açarak ekonomik güvenliklerini riske de sokabilmektedirler²³⁷.

2.2.4.2.2.5. Dış Ticarete Etkisi Açısından

Son yıllarda ülkelerin dış ticarete verdiği öneminin artması sebebiyle döviz kurlarında istikrarın sağlanması para politikalarının önemli amaçlarından biri haline gelmiştir. Çünkü yerli paranın çok değerli olması ülkenin dış ticaretteki rekabet gücünü azaltmakta, aşırı değersiz olması ise yüksek enflasyon yaratması sebebiyle, ihracatı arttırmasına rağmen ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Bu denge durumunun sağlanamaması, kredi piyasalarında da belirsizlikler yaratarak ihracat ve ithalatla uğraşan işletmelerin faaliyetlerinin kısıtlanmasına neden olmaktadır²³⁸. Bu sebeple ihracatı teşvik eden bankalar tarafından, dış ticarete yer alan ihracatçılara ve ihracata yönelik mal üreten imalatçılara, finansman ihtiyaçlarını karşılamaları amacıyla kredi verilmektedir²³⁹.

2.3. Türk Bankacılık Sektöründe Krediler Kanalı ve Büyüme İlişkisi

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de finansal istikrarın sağlanamadığı kriz dönemlerinde hem kredi hacmi azalmakta hem de ekonomik büyüme yavaşlamaktadır. Böyle dönemlerde geri dönmeyen krediler ve şirket iflasları artmakta, bu sebeple de bankalar kredi konusunda oldukça seçici davranıp, gerekirse likit kalmaktadırlar²⁴⁰. Ayrıca mevduatın ortalama vadesinin de oldukça kısa olması, uzun vadeli kredilerin verilmesini ve finansmanının planlanmasını zorlaştırmaktadır²⁴¹. Bu sebeple, Türkiye

²³⁷ Mustafa İBİCİOĞLU ve Mehmet Baha KARAN, "Türkiye'de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi", **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, Sayı:3-2, 2009, s.14.

²³⁸ Cem SAATÇIOĞLU ve Orhan KARACA, "Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:5-2, 2004, s.193.

²³⁹ Eximbank, <http://www.eximbank.gov.tr/TR/belge/1-99/genel-bilgi---tl-kredisi.html> (Erişim: Kasım 2019).

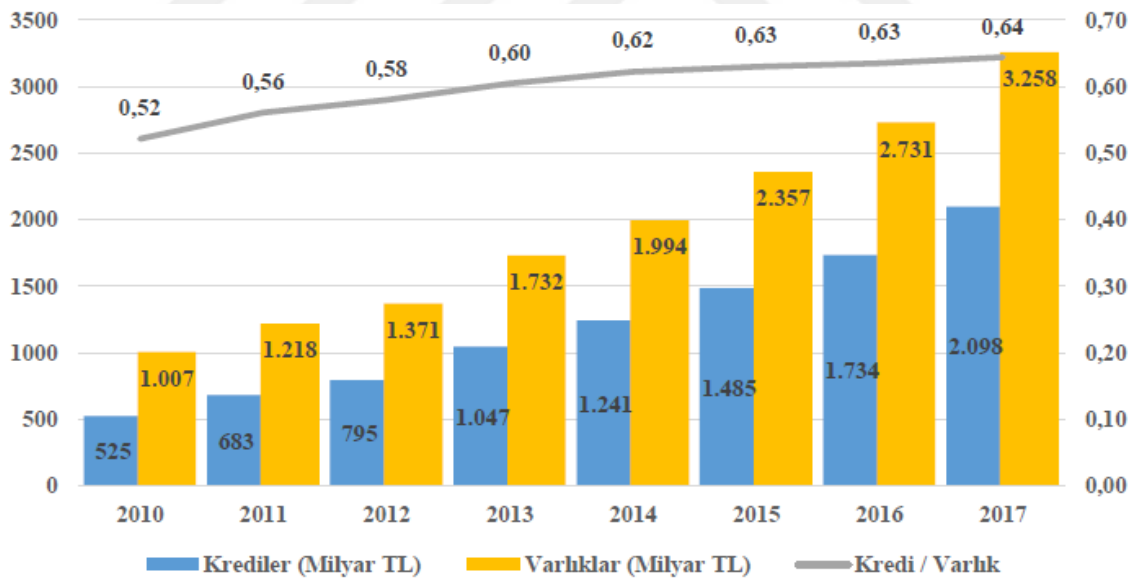
²⁴⁰ Aydoğan DURMUŞ, "Credit Market Contraction and Growth Risk", **Journal of Social Sciences and Education**, No:2-1, 2019, s.206.

²⁴¹ Ayşen İŞCAN, **Banka Kredilerindeki Daralmanın Ekonomik Etkileri ve Kredilerdeki Gelişimi**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, 2003, s.14.

gibi gelişmekte olan ülkelerde, reel değer yaratma konusunda bankacılık sektörünün üstlendiği görev daha büyük bir önem taşımaktadır²⁴².

Kredi kanalının etkin çalışabilmesi için, banka dışı finansal araçların büyüklüğü, mevduat dışı finansal kaynakların büyüklüğüyle aynı anlama geldiği için, finansal sistem içerisindeki bankaların oranının yüksek olması istenmektedir. Türkiye’de banka dışı finansal araçların etkinliğinin düşük oluşu ve mevduatın banka bilançolarında yer alan en önemli kaynaklardan biri olması gibi unsurlar banka kredi kanalının etkin çalışmasını desteklemektedir.

Türkiye’de bankacılık sektörünün varlık büyüklüğü 2017 yılsonu itibarıyla bir önceki yıla göre yaklaşık %19 artarak 3258 milyar TL olmuştur. Krediler ise 2016 yılsonu seviyesine göre yaklaşık %21’lik bir artışla 2098 milyar TL seviyesine yükselmiştir. İlgili değişkenlerin oranıyla oluşan bankacılık sektörünün kredi / varlık oranı da 2017 yılı sonu itibarıyla 0,64 seviyesine yükselmiştir (Bkz. Grafik 1).

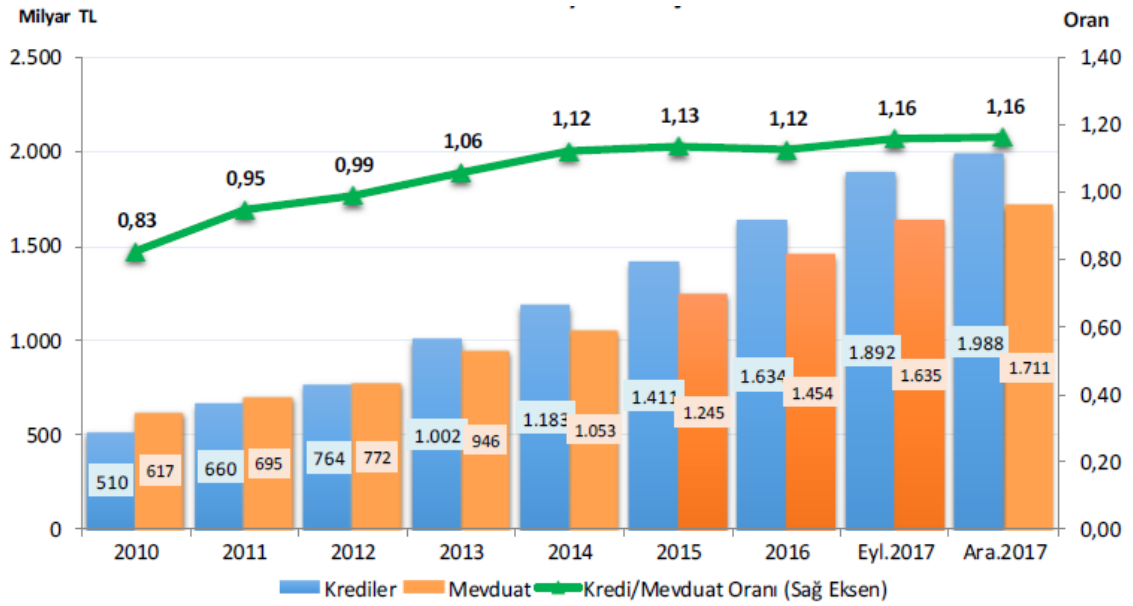

Grafik 1: Bankaların Kredi / Varlık Oranı

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, 2017

²⁴² Ahmet TURGUT ve Hacı İsa ERTAY, “Bankacılık Sektörünün Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No:8-4, 2016, s.125.

Türkiye’de 2008 küresel krizi sonrası iç borçlanma senetlerinin en büyük alıcılarının bankalar olması, banka varlıkları içerisinde de kredileri dışlayarak kredi kanalının etkinliğini azaltmış, bankaların kredi olarak kullanılabileceği fonların kamu kesimine aktarılmasına yol açmıştır. 2013 yılından sonra etkinliği azalan bu durumun da etkisiyle, kredi/mevduat oranı 2014’ten itibaren %110 seviyesinin üzerine çıkmış ve 2017 yılında %116 seviyelerine yükselmiştir. Bankacılık sektöründe 2016 sonunda 1454 milyar TL olan toplam mevduat, 2017 sonunda %17,7 oranında artışla 1711 milyar TL olmuştur. (Bkz. Grafik 2).

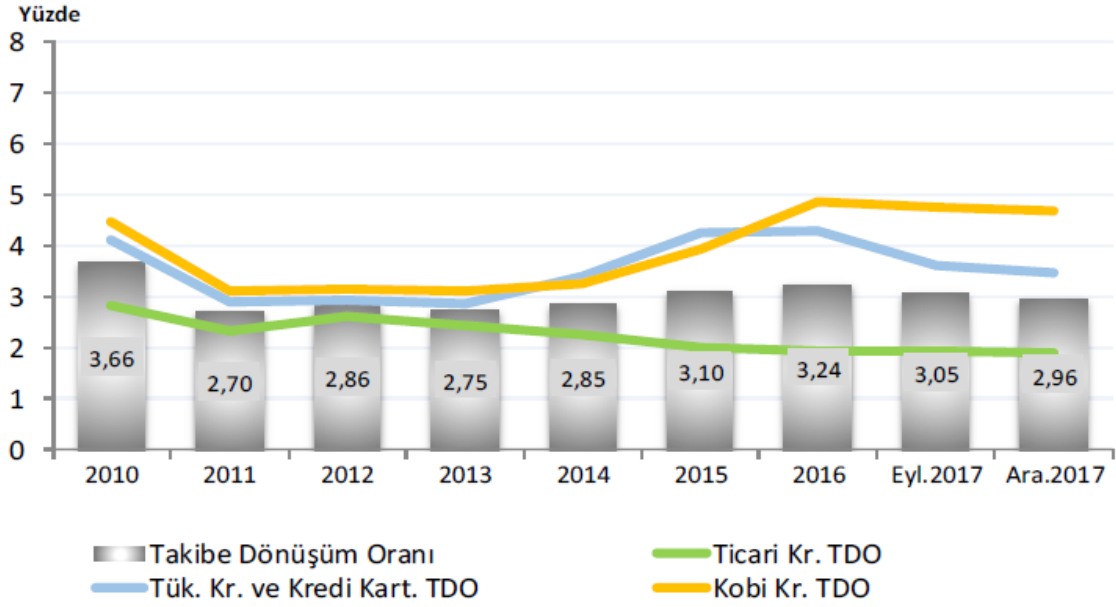
Grafik 2: Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, 2017

*Toplam Kredi tutarına, kalkınma ve yatırım bankalarının verilen krediler dâhil edilmemiştir.

Türkiye’de kamu bankalarının bankacılık sektöründeki varlığı ve ağırlığı ile bankacılık sektöründe banka sayısı çok olmasına rağmen, yoğunlaşma derecesinin yüksek oluşunun kredi mekanizmasının sağlıklı çalışmasını engelleyerek kaynak maliyetlerini ve rekabet koşullarını olumsuz etkilediği söylenmektedir. Ayrıca son yıllarda sektörde kullanılan bazı büyük hacimli kredilerin, bankaların dolaylı ilişkileri çerçevesinde bağlantılı olduğu gruplarca kullanılmasının da ilgili kredilerin geri dönüşünü zorlaştırarak takibe dönüşmesine yol açtığı ileri sürülmektedir.

İlgili unsurların da etkisiyle gerçekleşen kredilerdeki hızlı büyümeye bağlı olarak, 2015 yılından itibaren %3'ün üzerinde seyreden Takibe Dönüşüm Oranı (TDO) 2017 yılı sonunda %2,96'ya gerilemiştir (Bkz. Grafik 3). Özellikle KGF kefaletiyle kullandırılan kredilerin takibe dönüşüm oranının %0,45 seviyesinde olması TDO'daki bu azalışta önemli bir rol oynamıştır²⁴³.

Grafik 3: Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranları

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, 2017

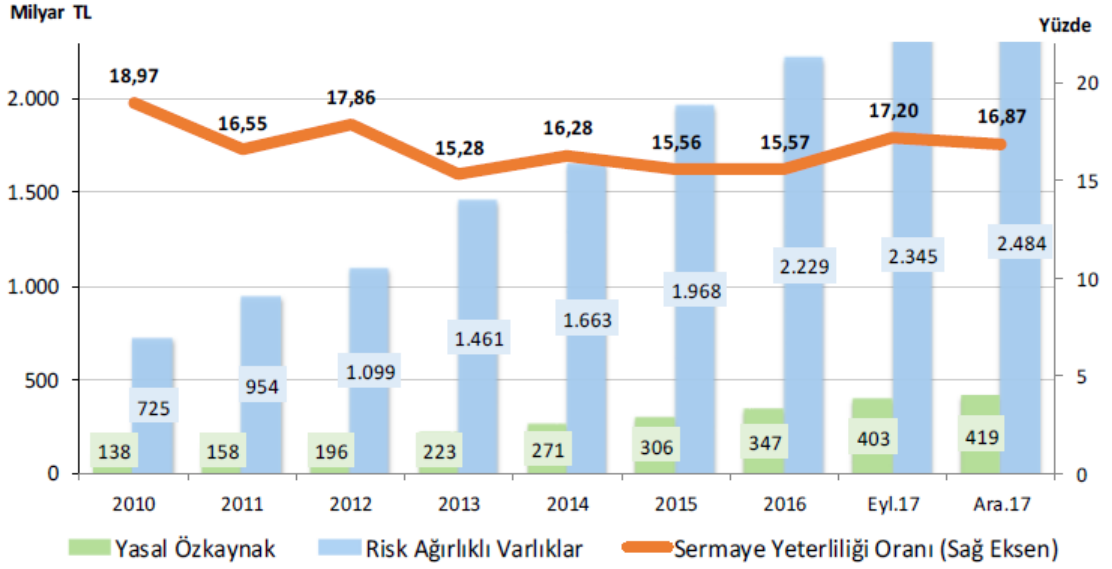
Risk Tabanlı Sermaye Yeterliliği Rasyosu, ülkemizde yasal olarak % 8 olmasına rağmen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nın (BDDK) 16.11.2006 tarih ve 2026 sayılı Kurul kararıyla % 12 olarak belirlenmiştir. Söz konusu kararla birlikte sermaye yeterliliği % 12'nin altında olan bankalara yeni şube açmama gibi uygulamalara gidilebileceği belirtilerek, bankaların sermaye yeterliliklerini ilgili orana getirecek önlemleri almaları istenmiştir.

2017 sonu itibarıyla bankacılık sektörünün Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR) %16,80 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında %15,57 olan oranın bu seviyeye, bankacılık sektöründe kefaletli kredilerin oldukça yoğun kullanıldığı 2017 yılında ulaştığı görülmektedir (Bkz. Grafik 4). Çünkü KGF kefaletli kredilerin 1.grup

²⁴³ Kredi Garanti Fonu A.Ş. , **KGF 2017 Yılı Faaliyet Raporu**, s.63.

http://www.kgf.com.tr/images/faaliyet_raporu/2017_kgf_faaliyet_raporu.PDF (Erişim: Aralık 2020)

teminatlar içerisinde yer alması, bankaların ilgili kredilere daha az karşılık ayırmasına yol açmıştır. SYR da bu durumdan pozitif etkilenmiştir.

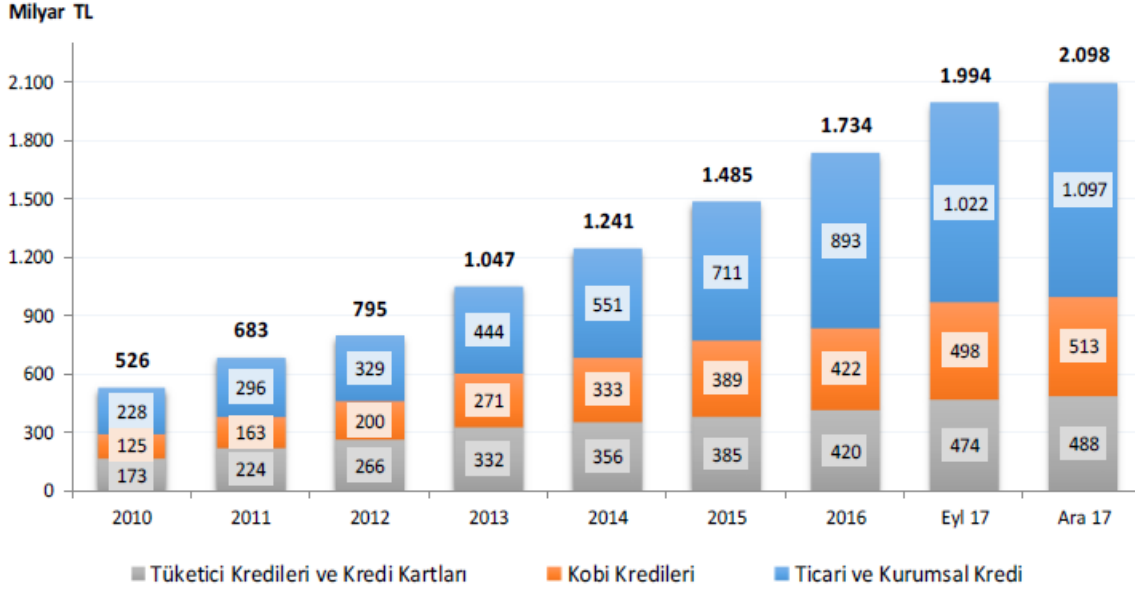

Grafik 4: Sermaye Yeterliliği Oranı

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, 2017

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 2008 yılında yaşanan finansal kriz sonrasında, temel hedefi olan fiyat istikrarının yanına finansal istikrar amacını da eklemiştir. Bu sebeple TCMB politikalarını uygularken, piyasa dengesi hassasiyetiyle uyumlu bir şekilde, fiyat istikrarı hedefi için kullandığı politika faizi aracının yanında finansal istikrar için gerekli olan faiz dışı araçları da kullanmaya başlamıştır.

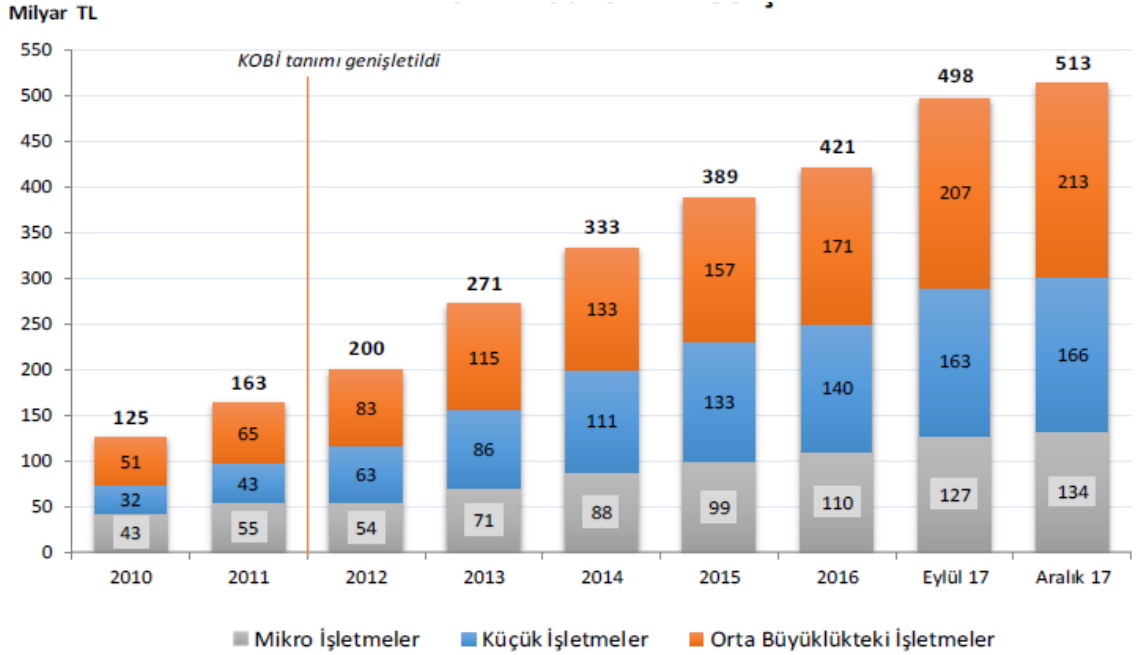
İlgili TCMB politika araçlarının da etkisiyle, 2017 yılı sonunda, Türk bankacılık sektöründe toplam krediler bir önceki yıla göre yaklaşık %21'lik bir artışla 2098 milyar TL seviyesine yükselmiştir. İlgili yılda ticari ve kurumsal krediler 1097 milyar TL, KOBİ kredileri 513 milyar TL, tüketici kredileri ve kredi kartları ise 488 milyar TL büyüklüğünde gerçekleşmiştir. Yıllara göre ilgili kredilerin niceliksel değişimi Grafik 5'te gösterilmiştir.

Grafik 5: Kredi Türlerinin Niceliksel Değişimi

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, 2017

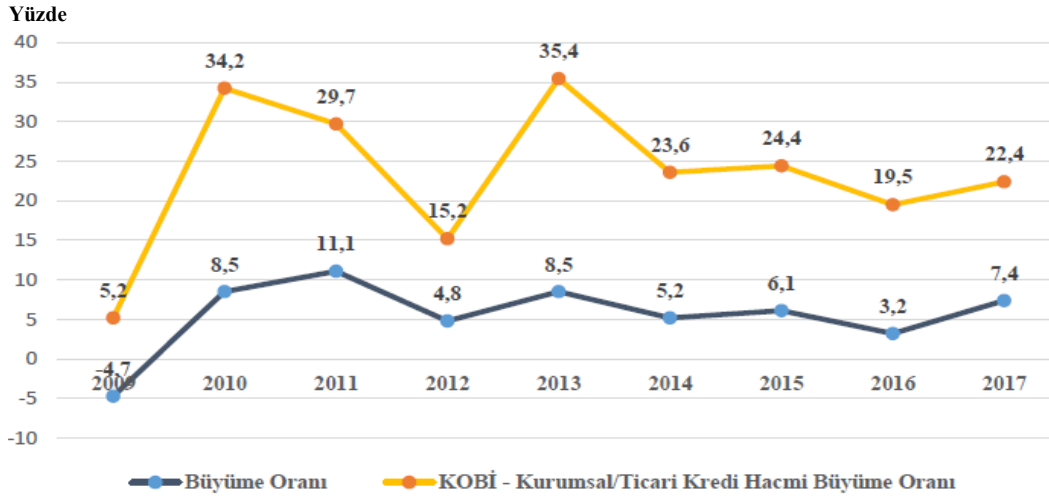
İlgili kredi büyüklüklerinin her yıl yaklaşık dörtte birini KOBİ kredileri oluşturmaktadır. Grafik 6’da da görüldüğü üzere, KOBİ kredileri 2016 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %8 oranında büyürken; 2017 yılında bu büyüme oranı yaklaşık %22 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 6: KOBİ Kredilerinin Gelişimi

Kaynak: BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, 2017

Grafik 7’de görüleceği üzere, 2009-2017 yılları arasındaki büyüme oranları ile KOBİ – Kurumsal / Ticari kredi hacimlerinin yıllık değişim oranları karşılaştırıldığında, büyüme trendi ile kredi hacminin değişim trendlerinin genelde aynı yönde olduğu, kırılmaların, yükseliş veya inişlerin neredeyse aynı dönemlerde gerçekleştiği gözükmemektedir.

Grafik 7: KOBİ-Kurumsal/Ticari Nitelikli Krediler ile Büyüme Arasındaki İlişki

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, BDDK, Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri, 2017

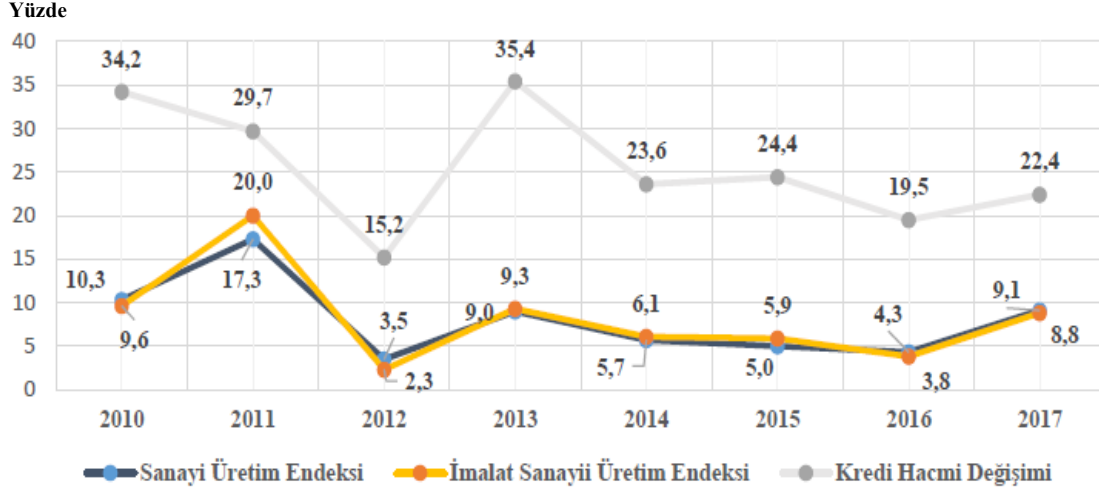
Grafik 7’den de görüleceği üzere 2015 yılında %6,1, 2016 yılında %3,2 üzere büyüyen ekonomi; 2017 yılında, bir önceki yıla kıyasla, beklentilerin de üzerinde %7,4 oranında büyümüştür. Bu durum IMF ve OECD gibi kurumların gözünden kaçmamıştır. Nitekim IMF yayınladığı raporda; Türkiye’nin 2017 büyümesinin, birinci çeyrekteki üretimin, son birkaç çeyrektir daralan ihracattaki toparlanmanın ve daha genişlemeci mali duruşun (KGF kefaletli kredilerin ve teşviklerin) etkisiyle beklenenden güçlü gerçekleştiğini belirterek, gelecek dönem büyüme ve istihdam beklentilerini revize etmiştir²⁴⁴. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) de benzer şekilde Türkiye’nin 2017 yılı büyüme verisinden yola çıkarak 2018 tahminini de yükseltmiştir²⁴⁵. Konuyla ilgili konuşan OECD Kıdemli Türkiye Analisti Rauf Gönenç, büyüme tahminlerini revize etmelerinin temel nedenlerinden birinin KGF’deki büyük başarı olduğunu belirtmiştir²⁴⁶.

²⁴⁴ IMF, **World Economic Outlook**, Nisan 2018

²⁴⁵ OECD, **Developments in Individual OECD and Selected Non-Member Economies**, Ekim 2018

²⁴⁶ <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1734702-oecd-nin-turkiye-tahminlerini-yukseltmesindeki-iki-neden>

Diğer taraftan, 2009–2017 yılları arasında ilgili kredi hacminin yıllık değişim oranı ile sanayi ve imalat sanayii üretim endeksleri Grafik 8’de gösterilmiştir.

Grafik 8: Kredi Hacmindeki Değişim ile Sanayi ve İmalat Sanayii Üretimi İlişkisi

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Göstergeleri

Grafik 8’de, ilgili değişkenlerin trendlerinin neredeyse aynı yönde olduğu, yani kredi hacmi değişim oranının arttığı dönemlerde, sanayi ve imalat sanayii üretim endekslerinin de arttığı, yatay seyrettiği dönemlerdeyse söz konusu endekslerin de yatay seyrettiği gözükmemektedir.

Sonuç olarak, kredi genişlemesiyle gerek ekonomik büyüme gerekse sanayi ve imalat sanayii üretimleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Yani KGF kredileri başta olmak üzere, hükümet tarafından uygulanan diğer teşvik politikaları ekonomiyi canlandırarak büyüme sağlayabilmiştir.

III. BÖLÜM

BANKACILIKTA KREDİ RİSKİNİN YÖNETİMİ VE TRANSFERİ: TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE UYGULANMASI

3.1. Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk

Literatürde “risk” tanımı üzerinde net bir birliktelik yoktur. Ekonomistler, davranış bilimciler, risk kuramcıları, istatistikçiler ve aktörlerin kendilerine özgü risk tanımları vardır. Risk, “zarar olasılığı”, “emin olmama”, “belirsizlik”, “tehlike” gibi kavramlarla birlikte anılmaktadır²⁴⁷. Finansal risk yönetimi sözlüğünde ise risk “belirsiz değişime maruz olma” olarak tanımlanmaktadır²⁴⁸.

Finans sektörünün merkezinde yer alan risk kavramı; vade riski, piyasa riski, yaşam beklentisi, gelir beklentisi riski ve benzerlerini kapsamaktadır. Finansal araçlar piyasanın ihtiyaç duyduğu ölçekteki riski kendi sahip olduğu ölçek büyüklüğünden dolayı absorbe edebilirler²⁴⁹.

Bankacılıkta ise risk, bankacılık işlemlerindeki beklenen getiri ile gerçekleşen getiri arasındaki farktan oluşmaktadır²⁵⁰. Bankacılıkta riskler bazı iktisatçılara göre mikroekonomik ve makroekonomik riskler olarak ikiye ayrılmaktadır. Mikroekonomik riskler banka politikalarıyla kredilerin bölünmesi veya çeşitlendirilmesi gibi işlemlerle yönetilebilirken; makroekonomik risklerden ise kaçış çok zordur²⁵¹.

Aynı doğrultudaki bir başka ayrıma göre bankacılıkta risk²⁵²;

- Piyasa riski ya da sistematik risk,
- İşletmeye özgü ya da sistematik olmayan risk, olarak ayrılmaktadır.

²⁴⁷ George E. REJDA ve Michael J. McNamara, **Risk Yönetimi ve Sigortacılık İlkeleri**, (Çev Ed. Erişah ARICAN), Ankara: Nobel Yayıncılık, s.2.

²⁴⁸ **The Dictionary of Financial Risk Management**, “Risk”, New York: Wiley, 1996, ss.241-242.

²⁴⁹ ORHAN ve ERDOĞAN, a.g.e. ,2015, s. 29.

²⁵⁰ Acar BOYACIOĞLU, “Döviz Kuru ve Faiz Oranı Riskleri, Ölçümü ve Bu Risklerden Korunma (Hedging)”, **Yeni İpek Yolu - Konya Ticaret Odası Dergisi**, Sayı: 184, 2003, ss.24-25.

²⁵¹ Xavier FREIXAS ve Jean Charles ROCHET, **Microeconomics of Banking**, U.S.A. : MIT Press, 1999, s.121.

²⁵² Murat AKBALIK, **Bankalarda Stres Testi**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2009, s.4.

Piyasa riski olarak da bilinen sistematik risk, çeşitlendirme ile ortadan kaldırılması imkânsız olan, işletme dışı faktörlerin hisse senedi getirilerinde değişime yol açtığı risk türüdür. Sistematik riske; vergi oranlarının arttırılması, sıkı para politikasına geçilmesi, uzun vadeli faizlerde artış olması, dış ticaret sınırlamaları ve petrol üreten ülkelerin üretim kısıtlamasına geçmesi örnek olarak verilebilir. Sistematik olmayan risk ise, çeşitlendirme yoluyla giderilebilen ve sadece tek bir işletmeyi etkileyen risk türüdür. Faaliyet ve yönetim biçimlerini ilgilendiren riskler örnek olarak verilebilir²⁵³.

Sistematik ve sistematik olmayan riskin dışında genellikle bankacılık sektörünün karşı karşıya kaldığı diğer bir risk türü ise sistemik risktir. Sistemik risk; bir finansal kurumda ortaya çıkan tıkanıklığın, istikrar konusunda tedirginlik oluşturarak tüm finansal piyasalara yayılması olarak tanımlanabilmektedir. Bankalar arası etkileşimin fazla oluşu sistemik riskin bankacılık sektöründe etkin olmasına sebeptir²⁵⁴.

Bankacılıkta kaçınılabilen ya da azaltılabilen riskler üç grupta toplanmaktadır²⁵⁵:

- Basit işlemlerle kaçınılabilen riskler,
- Karşı tarafa transfer edilebilen riskler,
- Banka düzeyinde yönetilebilen riskler.

Basit işlemler ile kaçınılabilen riskler için en çok kullanılan riskten korunma faaliyetleri; sözleşme ve prosedürlerin standartlaştırılması, ürün ve kredi çeşitlendirmelerine başvurulması ve çalışanları teşvik etmeye uyumlu unsurların uygulanması olarak örneklendirilebilir²⁵⁶: Karşı tarafa transfer edilebilen riskler için genelde finansal türev enstrümanlar kullanılmaktadır. Banka düzeyinde yönetilebilen riskler ise aktif ve başarılı bir yönetim süreciyle bankayı hedeflediği finansal başarıya ulaştırmaktadır. Örneğin kredilerin taşıdığı kredi riski temelde banka düzeyinde yönetilebilen, ancak bazı amaçlar ve şartlar doğrultusunda transfer de edilebilen bir risktir.

²⁵³ Niyazi BERK, **Finansal Yönetim**, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2007, s.431.

²⁵⁴ Ebubekir AYAN, **Bankacılık Risklerinin Yönetiminde Basel II Uzlaşısı**, İstanbul: Beta Yayınları, 2009, s.9.

²⁵⁵ Pınar Evrim MANDACI, *"Türk Bankacılık Sektörünün Tasıdığı Riskler ve Finansal Krizi Asmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri"*, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, İzmir, 2003, s.69.

²⁵⁶ Anthony M. SANTOMERO, **Commercial Bank Risk Management: An Analysis of the Process**, U.S.A. : The Wharton Financial Institutions Center, 1997, ss.3-4.

3.2. Bankacılıkta Risk Çeşitleri

Mal ve hizmet piyasalarının özellikle de finansal piyasaların küreselleşmesi beraberinde bankacılık hizmetlerini de yaygınlaştırmış ve çeşitlendirmiştir. Bankalar, yatırımcılar ve tasarruf sahipleri arasındaki işlevlerinin yanı sıra kendi hesaplarına da piyasalarda pozisyon alabilmekte ve işlem yapabilmektedir. Bu durum, bankaların üstlendiği risklerin çeşitlenerek artmasına neden olmaktadır. Genel olarak bankacılık riski, çeşitli belirsizlik kaynaklarının kârlılığa yönelik olumsuz etkileri olarak tanımlanmakta ve bankacılık sektörü yapısı gereği birçok riskle karşılaşmaktadır. Söz konusu risklerin sağlıklı bir şekilde ölçülebilmesi, öncelikle de iyi bir şekilde belirlenmesi ve tanımlanması gerekmektedir²⁵⁷.

Bankacılık sektöründe başarısızlığa sebep olacak risklerin tanımlanması, incelenmesi ve yönetimi; gerek finansal sektör gerekse etkileşim içinde olduğu diğer sektörler için son derece önemlidir. Bu nedenle risk yönetimi uygulaması paralelinde bankacılık sisteminde istikrarın sağlanması için Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) bünyesinde Bankacılık Gözetim Komitesi tarafından Basel düzenlemeleri oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler ile risklere karşı bir koruma sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ayrıntılı olarak ayrıma tabi tutulduğunda finansal riskler 50'den fazla kategoriye kadar ayrılmaktadır²⁵⁸. Bankacılıkta ise temel olarak; kredi, piyasa ve operasyonel olmak üzere üç çeşit risk söz konusudur²⁵⁹.

Sermaye için her geçen gün artan riskler (kur riski, faiz riski, likidite riski vb.) söz konusu olsa da özellikle bankacılık sektörü için, sermaye risklerini de kapsayan piyasa, kredi ve operasyonel riskler en önemli riskler olarak görülmektedir. Bu temel riskleri iyi analiz edebilen ve yönetebilen bankalar rakiplerine üstünlük sağlamakta, sermayelerini güçlendirmekte, kârlılığını arttırmaktadırlar. Bu riskleri iyi yönetemeyenlerse arzuladıkları hedefleri gerçekleştirememekte ve başarıya

²⁵⁷ AYAN, a.g.e. , ss.9-10.

²⁵⁸ Active Araştırma Grubu, "Bankalarda Performans ve Risk Yönetimi: Analitik Bir Çerçeve", **Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı:15, 2000, s.19.

²⁵⁹ Abdülkadir BİLEN ve Mustafa KARABULUT, "Bankacılıkta Riskten Korunma Amaçlı Finans Mühendisliği Araçları", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:7 - 14, 2015, ss.100-111.

ulařamamaktadırlar²⁶⁰.

3.2.1. Piyasa Riski

Piyasa riski, bankaların bilançolarında izledikleri varlık ve yükümlölüklerin cari piyasa değlerlerinin düşmesi sonucu zarara uğrama olasılıkları olarak tanımlanabilir. Piyasa riskine konu olan varlık ve yükümlölükler, genel kabul görmüş, uluslararası muhasebe standartlarına göre de tutulmak ve izlenmek zorunda olan hesaplardır²⁶¹.

Hisse senedi, faiz oranı, döviz kuru, likidite, fiyat, enflasyon ve politik gibi riskler piyasa riski altında değlendirilebilir²⁶². Piyasa riskleri, bağımlı ve bağımsız risk grubu olmak üzere iki kategoride incelenebilmektedir. Bağımlı riskler finansal enstrümanların fiyat hareketlerinden etkilenen riskler olup; hisse senedi, faiz oranı ve döviz kuru risklerini kapsamaktadır. Bağımsız riskler ise, geri kalan diğer riskleri kapsamaktadır²⁶³.

Piyasadaki fiyat değışikliklerinden bankanın portföyünde bulunan kıymetler de duyarlılık ve tepki derecelerine göre etkilenmektedirler. Bu farklılıklar banka için piyasa riskini oluşturmaktadır. Bankaların finansal varlık ve yükümlölüklerinin cari piyasa değeri etkileyecek dört temel fiyat değışkeni bulunmaktadır²⁶⁴:

- Piyasa faiz oranları,
- Hisse fiyatları,
- Döviz kurları,
- Altın ve emtia fiyatları.

Ayrıca bankacılıkta kıymetlerin vadeleri uzadıkça volatilitesi de artmaktadır. Bu yüzden uzun vadeli kıymetlerin kısa vadeliilere göre piyasa riskine maruz kalma ihtimali daha fazladır.

²⁶⁰ Gülcan ÇAĞIL, Ali KÖSE ve Aclan OMAĞ, **Türk Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi**, İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2010, s.12.

²⁶¹ Ayhan ALTINTAŞ, **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliğı**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s.241.

²⁶² AKBALIK, **a.g.e.**, ss.6-14.

²⁶³ K. Evren BOLGÜN ve Barış AKÇAY, **Risk Yönetimi, Gelişmekte Olan Türk Finans Piyasalarında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları**, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2005, s.204.

²⁶⁴ ALTINTAŞ, **a.g.e.**, s.242.

3.2.2. Operasyonel Risk

Bankacılıkta operasyonel risk, bankanın faaliyetleri boyunca yaşayabileceği neredeyse tüm aksaklıkları kapsamaktadır. Bu aksaklıklar; sistem yetersizliği ve hataları, personel hata ve yolsuzlukları, hatalı muhasebe kayıtları gibi kurumsal faktörlerin yanında; yasal düzenleme ve düzenleyici otorite uygulamaları, doğal afet ve terörist saldırılar gibi kurum dışı faktörlerden de oluşabilmektedir²⁶⁵. Bu kapsamda operasyonel riske neden olan faktörler; insan, sistem, süreç, dış faktörler ve yasal riskler olmak üzere beşe ayrılabilir²⁶⁶.

Operasyonel risk, genel olarak kredi ve piyasa riski dışındaki tüm riskler olarak da tanımlanabilir. Daha özel olarak ise; örgütlenme, iş süreci, teknoloji, mevzuat, insan gücü, yönetim ve faaliyetler çerçevesinde oluşup, bankayı maddi ve manevi kayba uğratabilecek kredi ve piyasa riski dışında kalan her türlü risk olarak tanımlanabilir²⁶⁷.

Her geçen gün gittikçe artan öneminden dolayı Basel Komitesi operasyonel riski; yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlardan sistemden veya dış olaylardan doğan kayıp riski olarak tanımlamıştır. BDDK tarafından yayımlanan yönetmelikte ise operasyonel risk; “banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıplar ya da zarara uğrama ihtimali” olarak tanımlanmıştır²⁶⁸.

Ayrıca operasyonel risk, bir bankanın gelirlerini aşan faaliyetlerde bulunup, özkaynaklarını ciddi miktarda yitirmesi şeklinde de gündeme gelmektedir. Bankaların ödeme sistemlerindeki olası yetersizlikler ya da bilgisayar teknolojisindeki eksiklikler sebebiyle yaşanan dolandırıcılık maksatlı çaba ve eylemler de bir tür operasyonel risktir. Günümüz ATM, EFT gibi yoğun teknoloji içeren online sistemlerin yapısı ve

²⁶⁵ Evrim CAN, **Operasyonel Risk ve Yönetimi**, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No:154, 2003, ss.5-6.

²⁶⁶ ÇAĞIL, KÖSE ve OMAĞ, a.g.e. , s.19.

²⁶⁷ Hasan CANDAN ve Alper ÖZÜN, **Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.271.

²⁶⁸ BDDK, “**Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik**”, Resmi Gazete, No:24312, 2001, Md.30.

bankaların çok sayıda ülkede anlık faaliyetlerde bulunması bu riski son derece önemli bir hale getirmiştir²⁶⁹.

3.2.3. Kredi Riski

Bankalar topladıkları fonlar karşılığında borç vermektedirler. Bu borcun anaparasının ve faizinin geri ödenmemesinin banka açısından oluşturduğu risk kredi riskidir. Yani kredi riski bir borcun geri ödenme imkânını yitirmesi veya ödeme vadesindeki gecikme riskidir²⁷⁰. Her iki durum da varlığın bugünkü değerini azaltıp, bankanın likiditesi açısından olumsuz bir durumdur.

Kredi riski farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Bir tanıma göre kredi riski, geç ödenme veya ödenmemeden dolayı kâr ve özkaynağın piyasa değerindeki olası değişimdir²⁷¹. Diğer bir tanıma göre kredi riski, kredi verenin, borcun geç ödenmesi veya ödenmemesi sonucu karşılaşılabileceği zarar olasılığıdır²⁷². Kredi riski için borcun ödenmesindeki belirsizlik de denilmektedir. Yani kredi riski, karşı tarafın kredibilitesindeki zayıflamaya da bağlı olabilir. Bir müşterinin kredibilitesi zayıfladığı takdirde ödeme gücüğü içine girmese bile, bu ihtimal yükselmektedir²⁷³.

Kredi riski, sözleşmedeki karşı tarafın yükümlülüklerini yerine getirememesidir. Kredi riski yalnızca krediden kaynaklanmaz, diğer bankacılık faaliyetlerinden de kaynaklanabilir. Bu risk bankanın bono gibi ticari hesaplarından da doğabilir. Karşı taraf riski olarak da tanımlanan bu risk çok yaygındır; kabul kredilerinde, bankalar arası işlemlerde, ticaretin finansmanında, dış ticaret işlemlerinde, finansal vadeli işlemlerde, swap, tahvil, hisse senedi, opsiyon, taahhüt ve garantilerde vardır²⁷⁴.

Kredi riski ekonomideki konjokturel dalgalanmaları doğası gereği taşır. Bankalar ekonomik durum pozitifken kredi açma ve kârlılık beklentisi eğilimdedirler. Şirketlerin ve müşterilerin kredi geri ödememe ihtimalini arttıran bir ekonomik

²⁶⁹ KARACAN, **Bankacılık ve Kriz**, İstanbul: Tütünbank Yayınları, 2002, s.19.

²⁷⁰ Shelagh HEFFERNAN, **Modern Banking in Theory and Practice**, U.S.A. : John Wiley&Sons, 1996, s.21.

²⁷¹ MANDACI, **a.g.m.** , s.71.

²⁷² Brian COYLE, **Introduction to Currency Risk**, United Kingdom: Financial World Publishing, 2000, ss. 6-7.

²⁷³ Niyazi BERK, **Bankacılıkta Pazara Yönelik Kredi Yönetimi**, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2001, s.183.

²⁷⁴ Vincent BARISTICH, **Bank Treasury Management**, Kent: Institute of Financial Services, 2003, ss.70-71.

kötüleşme durumunda ise kârlılık ve beklentisi azalmaktadır.

Bankacılık Kanununa göre kredi riski taşıyan kalemler şu şekilde listelenmiştir²⁷⁵:

- Verilen nakdi krediler
- Verilen teminat mektupları, kontgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdi krediler ve bu niteliğe haiz taahhütler
- Satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları
- Tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler
- Varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar
- Vadesi geçmiş nakdi krediler
- Tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler
- Gayrinakdi kredilerin nakde tahvil olan bedelleri
- Ters repo işlemlerinden alacaklar
- Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler
- Ortaklık payları

Kredi riski ve yönetilmesi bankalar için çok önemlidir. Kredilerin yeniden yapılandırılması, taksit ödemelerindeki gecikmeler ya da borçlunun iflası gibi kredinin geri dönüşünü yakından etkileyen olaylar bankanın nakit akışlarını bozabilmektedir. Bu bağlamda anapara kaybının yanında kredi riskini oluşturan diğer unsurlar şöyle sıralanabilir²⁷⁶:

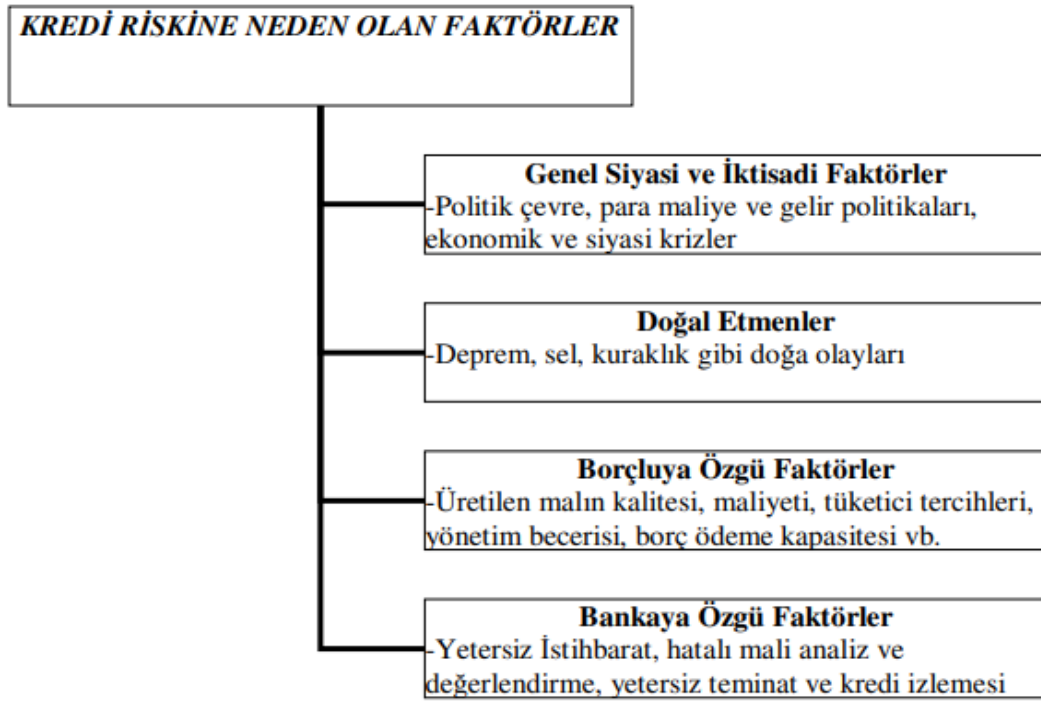
- Tahakkuk etmiş ancak tahsil edilememiş faizler,
- Borcun faiz getirisinin kesilmesinin yarattığı fırsat maliyeti,
- Yasal prosedürün takip maliyetleri,
- Borçla ilgili yapılan: analiz, yapılandırma, mülkiyet değişikliği ve satış gibi işlemlerle ilgili yönetim giderleri ve genel giderler.

Bankaların asli işlevi, tasarruf sahipleri ile ekonomik faaliyetlerinin finansmanı

²⁷⁵ Resmi Gazete, **5411 Sayılı Bankacılık Kanunu**, No:25983, 2005, Md. 48/1.

²⁷⁶ Kenneth J. THYGERSON, **Financial Markets and Institutions: A Managerial Approach**, New York: Harper Collins College Publishers, 1992, s.549.

için kaynak arayışındaki özel sektör arasında aracılık yapmaktır. Bu aracılığın doğal sonucu, bankalarca kredi riskinin alınması ve bu kredilerden bir bölümünün zarara dönüşmesidir. Bu ilgili zararı doğuran ve etkileyen çeşitli faktörler Şekil 9’da gösterilmiştir²⁷⁷.

Şekil 9: Kredi Riski Doğuran Faktörler

Kaynak: Ayhan ALTINTAŞ, Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği, Ankara: Turhan Kitabevi 2006, s.360

Kredi riski sadece bankaya özgü faktörlerden oluşan bir risk olmayıp, banka müşterisi olan borçluya özgü faktörler ve bu borç ilişkisinin kurulduğu ülkedeki genel siyasi ve iktisadi faktörlerden de etkilenmektedir. Ayrıca bu süreçte doğal etmenler dahi etkili olabilmektedir. Örneğin yağışların olmadığı ve bu sebeple kurak geçen bir dönemde kredi kullanan çiftçinin, tarımdaki düşük verimlilik sebebiyle kredisini geri ödeyememesi ayrı bir risk unsuru oluşturur.

Bankacılığın esas faaliyetlerinden biri neticesinde oluşan kredi riskine son dönemde daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Bankacılık sektöründeki bu önem ve ilginin yıllardır finans piyasalarını da derinden etkileyen çeşitli trend ve olaylardan

²⁷⁷ ALTINTAŞ, a.g.e. , s.360.

kaynaklandığı söylenebilir. İlgili unsurlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir²⁷⁸:

- Artan küresel rekabet sonucu şirket iflaslarının da artması,
- Küresel faiz oranlarının düşmesi sonucu, düşük kredi derecesine sahip işletmelerin kredi alması,
- Kredi işlemlerindeki teminatların değerlerinin düşmesi ve volatilitenin artması,
- Finansal türev araçlarının kullanımının yaygınlaşması,
- Finansal bilgi birikiminin artması ve risk yönetiminin kolaylaşmasıyla, risk yönetim model ve simülasyonlarının yaygınlaşması,
- BIS ve merkez bankalarının kredi riski modelleri konusunda standartlar geliştirmeleri.

3.2.3.1. Kredi Riskinin Yönetilmesi ve Ölçülmesi

Risk yönetimi, bankanın karşı karşıya olduğu riskler sonucu meydana gelmesi muhtemel zararları en düşük düzeyde tutmak amacıyla banka kaynak ve faaliyetlerinin planlanması, organizasyonu, yönetimi ve kontrolüyle ilgili faaliyetlerden oluşmaktadır. Risk yönetiminde kullanılan teknikler, bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak risk yönetiminin her şeyin çözümü olmadığı unutulmamalı, sadece riskin tespit edilerek kontrol edilmesi veya azaltılması olduğu gözden kaçırılmamalıdır²⁷⁹. Özellikle 1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizler ve etkilerinden sonra risk yönetim sistemlerinin sağlıklılığına ve ölçüm yöntemlerine olan ilgi daha da artarak, güvenli ve sağlam bir finansal sistem için etkin risk yönetim sistemlerinin kurulması gerektiği anlaşılmıştır²⁸⁰.

Bankacılıkta etkin bir risk yönetimi aynı zamanda, bankanın risk alma zamanı ve yatırım fırsatı varsa, sermayenin atıl tutulmasını da engelleyecek bir sigortadır²⁸¹. Kredi riski ölçüm yöntemlerinde son dönemde oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bütün dünyada yaşanan iflas artışları, kredi faiz marjlarının oldukça düşük seviyelere gelmesi, teminat olarak gösterilen gayrimenkullerin değerlerindeki düşüş gibi etmenler

²⁷⁸ Anthony SAUNDERS ve Linda ALLEN, **Credit Risk Measurement-New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms**, New York: John Wiley&Sons, 2002, ss.1-3.

²⁷⁹ ÇAĞIL, KÖSE ve OMAĞ, **a.g.e.** , s.1.

²⁸⁰ AKBALIK, **a.g.e.** , s.79.

²⁸¹ ALTINTAŞ, **a.g.e.** , s.13.

kredi riskinin ölçümünü daha önce olmadığı kadar önemli bir hale getirmiştir.

Bankalar tarafı oldukları kredi işlemlerinde, borçlusunun temerrüde düşme ihtimalini bilmek istemektedirler. Bu husus da, bankanın borçlusu hakkında sahip olduğu bilginin miktarı ve doğruluğuyla ilgilidir. Banka kredilerinde bilgiler, kişi ve kurumlardan talep edilebileceği gibi derecelendirme kuruluşlarından da satın alınabilmektedir. Ticari kredilerde, bilgi ayrıca finansal tablolardan veya varsa hisse – tahvil fiyatlarından da edinilebilmektedir. Halka açık ve büyük işletmelere ait veriler, büyük boyutlarda olmalarına rağmen, küçük ve orta boy işletmelere göre daha hızlı ve kolay elde edilebilmektedir. Bu husus ilgili büyük işletmelere kredi sürecinde avantaj sağlarken; bankaların da, onların temerrüde düşme olasılıklarını değerlendirebilmesi için, daha teknik ve nicel yöntemler kullanmasına sebep olmuştur²⁸².

Kredilerin temerrüt riskini ölçmek için değişik modeller kullanılabilmektedir. Bunlar, niteliksel modellerden yoğun biçimde nicel olabilen modellere kadar çok geniş bir çerçevede incelenebilmektedir. Bu modeller genelde birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir; yani bankalar kredi miktarlarını belirleyip fiyatlarken, bu modellerden birçoğunu aynı anda kullanabilmektedir. Günümüzde bankalar arka planda oldukça teknik ama uygulamada pratik kredi riski ölçüm yöntemleri geliştirmek için oldukça çaba ve zaman harcamaktadırlar. Kredi riskinin ölçümünde kullanılan temel yöntemler ise “Geleneksel Modeller” ve “Basel Düzenlemelerinin Önerdiği Yaklaşımlar” olmak üzere iki başlık altında incelenebilmektedir.

a.Geleneksel Modeller

Ekspertiz Modelleri: Bu modelde kredi kararını, kredilerden sorumlu yetkilinin ilgili kredi tahsisi konusundaki ekspertizi ve öznel değerlendirmesi belirlemektedir. Bir kredi eksperinin dikkate alabileceği çok sayıda faktör olabilmektedir. Bu faktörlerin yanında, faiz haddinin seviyesi de çok önemli bir unsurdur. Faiz oranları ve kredi kârlılığı arasında ters bir ilişki vardır. Çünkü yüksek faiz oranlarında borçlanma gereği duyan kişi ve kurumlar, ilgili maliyeti karşılayabilmek için, normalden fazla risk içeren

²⁸² Tuba Kale KORKMAZ, “Bankalarda Kredi Riski Ölçümünde Alternatif Yöntemler”. **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı.37, 2004, ss.17-19.

yatırımlar ve projeleri finanse etmek arzusunda olurlar. Bu sebeple de, faiz oranlarının yüksek seyrettiği dönemlerde bankalar kredi arzlarını daraltıp temerrüt riskinden kaçınmayı tercih ederler. Bu da kredi kârlılığını azaltmış olacaktır²⁸³.

Kredi Skorlama Modelleri: Borçluların gözlemlenebilir özelliklerinden toplanan verilerden temerrüt olasılığının hesaplanmasında veya onların farklı temerrüt gruplarına ayrılmasında kullanılırlar. Bu modellerde, temerrüt riskine etki eden faktörler önem derecesine göre sınıflandırılıp; fiyatlama tekniklerinde ve kredi taleplerinde kullanılmaktadır. Skorlama modellerinin ilgilendiği özellikler bireysel krediler için; gelir ve varlık seviyesi, yaş, meslek gibi faktörler olurken kurumsal kredilerde ise; borç-sermaye oranı, kârlılık, toplam aktif büyüklük gibi finansal veriler olmaktadır. Kredi skorlama modelleri; “Lineer Olasılık Modeli”, “Logit Model”, “Probit Model” ve “Diskriminant Analizi Modeli” olarak sayılabilir²⁸⁴.

Gelişmiş Modeller: Bu modellerle finans teorileri ve görece kolay elde edilebilen piyasa verileri kullanılarak borçlanma araçlarının ve kredilerin temerrüt olasılıklarına dair çıkarımlar yapılmaktadır. Oldukça karmaşık biçimlerde modeller kurulabilse de, temelde kredi riski üzerine yoğunlaşmaktadır. Bilanço dışı risklerin çoğalması, kredi piyasalarındaki rekabetten ötürü kâr marjlarının azalması, teminat değerlerindeki değişkenlikler ve hızlı teknolojik ilerlemeler yeni nesil sayılabilecek gelişmiş kredi riski modellerinin geliştirilmesinde ve uygulanmasında temel sebepler olmuştur²⁸⁵. Gelişmiş modeller; “Tarihsel Temerrüt Oranı Yaklaşımı”, “CreditMetrics”, “KMVModeli”, “Creditrisk+” ve “Credit Portfolio View” olarak sayılabilir²⁸⁶.

b.Basel Düzenlemelerinin Önerdiği Yaklaşımlar

Standart Yaklaşım: Standart yaklaşımda bankalar, varlıklarına ve yükümlülüklerine belli bir risk ağırlığı verip, riskli varlıklarının ağırlığını bulmaktadırlar. Risk ağırlığının %100 olması, aktiflerin tamamının bir riske karşılık

²⁸³ Joseph E. STIGLITZ ve Andrew WEISS, “Credit Rationing in Markets with Imperfect Information”, **American Economic Review**, No:71-3, 1981, ss.393 – 399.

²⁸⁴ Edward I. ALTMAN ve Anthony SAUNDERS, “Credit Risk Measurement: Developments over the Last 20 Years”, **Journal of Banking and Finance**, New York University, 1996, s.5.

²⁸⁵ KORKMAZ, **a.g.m.** , ss.31-33.

²⁸⁶ ÇAĞIL, KÖSE ve OMAĞ, **a.g.e.** , ss.78-80.

geldiği varsayımından, %8'lik bir sermaye ihtiyacının ortaya çıkması demektir. %20'lik bir risk ağırlığı ortaya çıkması durumunda ise aktifin % 1.6'sı (%8'in beste biri) kadar sermaye ihtiyacının olduğu görülecektir. Bu yaklaşımda ayrıca; varlık kalemleri ile bilanço dışı pozisyonlar; uluslararası derecelendirme kuruluşlarınca verilen kredi notları doğrultusunda ve Basel Komitesi tarafından belirlenmiş oranlarla ağırlıklandırılarak, bankanın risk ağırlıklı varlıklar toplamı da bulunmaktadır²⁸⁷.

İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım: Temel ve gelişmiş diye ikiye ayrılan içsel derecelendirme yaklaşımında, risk kategorileri standart yaklaşıma göre çok fazla çeşitlendirilmiş böylece riske karşı duyarlılık arttırılmıştır. Temel yaklaşıma göre banka, her bir kredinin geri ödenmeme olasılığını kendi temel gözlem bilgilerine göre tespit etmektedir. Gelişmiş yaklaşımda ise, güçlü sermaye yapısına sahip bankaya, krediyle dolaylı olarak ilgili diğer gerekli girdileri kullanma izni de verilmektedir. Bankaların ilgili kredi riski faaliyetleri için ayırmaları gereken sermaye tutarında kendi içsel risk derecelendirme modellerini kullanmaları, yasal düzenleyicinin onayı ile mümkündür²⁸⁸.

Banka faaliyetlerinin zararlarının ekonomiyi olumsuz etkilememesi için finansal sektörün güven ve istikrarının korunarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunu için de bireylerin ve kurumların risk almasını engelleyecek düzenleme ve denetim mekanizmaları uygulanmalıdır. Yakın geçmişte yaşanan kötü tecrübelerin ardından geliştirilmeye başlanan risk yönetim süreçleri, mevcut risklerin yönetilmesi konusunda piyasalara önemli yararlar sağlamaktadır. Bu doğrultuda yürürlüğe konan Basel düzenlemeleriyle daha etkin bir risk yönetimine kavuşan bankacılık sektörü, daha istikrarlı ve risksiz bir yapı elde ederek finansal kırılganlığını en aza indirmişti²⁸⁹.

Basel düzenlemeleri, Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından yapılmaktadır. Bu çerçevede, bankaların sermaye yönetimiyle ilgili ilk çalışma *Basel I* olarak ifade edilen 1988 yılındaki düzenlemedir. Bu düzenlemede; sermayenin, kredi riskini de içeren risk ağırlıklı aktiflerinin minimum %8 olacağı belirtilmiştir. 1996 yılında yapılan değişiklikle piyasa riski de sermaye yeterliliği hesaplamalarında dikkate

²⁸⁷ AYAN, a.g.e. , ss.112-113.

²⁸⁸ Mehmet BAŞAR, *Basel II Düzenlemeleri ve KOBİ'ler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1726, 2007, s.19.

²⁸⁹ ÇAĞIL, KÖSE ve OMAĞ, a.g.e. , s.1.

alınmaya başlanmıştır. Bu düzenlemelere rağmen, finans sisteminin karşılaştığı ülkesel ve küresel krizler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bankaların sermaye yeterliliği sorununun tekrar ele alınması ihtiyacı doğurmuştur. Basel I düzenlemesi 2003 yılında çalışılmaya başlanan Basel II düzenlemesiyle yürürlükten kaldırılmıştır²⁹⁰.

2006 yılında ekleme ve revizeleriyle tamamlanıp yayımlanan *Basel II* düzenlemesi; minimum sermaye yeterliliği, piyasa disiplini ve denetimsel gözden geçirme olmak üzere üç yapısal bloğa sahiptir. Kredi riski ve piyasa riskine ilişkin bazı değişikliklere gidilen Basel II sermaye yeterliliği hesabında, operasyonel riskin de yeni bir risk unsuru olarak eklendiği görülmektedir. Yani % 8 olan minimum sermaye yeterliliği; banka öz sermayesinin, kredi riski, piyasa riski ve operasyonel risk toplamına bölünmesiyle bulunmaktadır. Basel II düzenlemesindeki denetimsel gözden geçirmede, bankaların uyguladığı risk yönetim ve iç denetim sistemlerinin yeterliliğinin kamu otoritesince incelenmesi düzenlenirken; piyasa disiplini bölümü ise bankaların piyasa düzenleyicilerince denetlenmesini kapsamaktadır²⁹¹.

2007 yılının ortalarından itibaren etkisini hissettiren ve giderek şiddetlenen ABD kaynaklı mortgage krizi ile birlikte Basel II ile ilgili eleştiriler artmış ve ilgili düzenlemelerin bankaların denetim ve gözetimi konularında yeterli olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştır. Komite, bu eleştiri ve eksiklikleri gidermek amacıyla 2009 yılında revizyon çalışmalarına başlamış ve bu süreç de *Basel III* olarak adlandırılmıştır²⁹².

Ülkemizde de “*Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması*” düzenlemesi ile kredi garantileri ve türev araçlarla kredi riskinin azaltılması ile ilgili bir takım esaslar belirlenmiştir²⁹³. Bankalar için kabul edilen asgari sermaye yeterlilik rasyosunun %8 olarak kabul edilerek, risk ağırlıklarının değerlendirilmesinde bir takım kriterler getirilmiştir. Buna göre bankaların kredi verdikleri şirketlerin risk ağırlıkları değerlendirilirken şirketlerin kredi notları

²⁹⁰ CANDAN ve ÖZÜN, a.g.e. , ss.59-60.

²⁹¹ ÇAĞIL, KÖSE ve OMAĞ, a.g.e. , s.2.

²⁹² BIS, *International Regulatory Framework for Banks (Basel III)*, 2010, s.1, <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>

²⁹³ BDDK, *Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması*, Yeni Sermaye Ulaşısı Türkçe çeviri, Haziran 2006. Orjinal yayın: Bank for International Settlements (BIS).

değerlendirmeye alınacak ve notu yüksek olan şirketlerin risk ağırlığı düşük olacaktır.

Basel düzenlemelerinde yer alan metotlar, bankalar tarafından risklerin ölçümünde kullanılmadığında bankanın ihtiyaç duyduğu sermaye artacaktır. Bankalar bu durumda işletmelere kullandırdıkları kredilerin maliyetlerini arttıracaklardır²⁹⁴. Ülkemizde de Basel kriterleri ile birlikte, kredinin sübjektif yöntemlerle “iyi” veya “riskli” veya “az riskli” olduğunun belirlenmesi sürecine girilmiş ve fiyatlamalar buna göre yapılır olmuştur. Bu risk odaklı kredi fiyatlaması KOBİ’lerin kullanacakları kredilerin miktar veya fiyatlarını olumsuz yönde etkilemiştir²⁹⁵.

Sonuç olarak, bireysel olmayan krediler için bugüne kadar net bir ayırım yapılmazken Basel II kriterlerinin sermaye yeterliliği hesaplamaları gereğince KOBİ kredileri kurumsal kredilerden ayrılmaya başlanmıştır²⁹⁶. Dolayısı ile bankalar, kredi verirken şirketlerin kredi notunu değerlendirmeye aldıkları noktada, özellikle küçük ve orta boy nitelikteki işletmelerin kredilerine, eğer iyi bir kredi notu yoksa daha farklı bakacaklar ve bu tür işletmelere kredi vermekte daha az gönüllü davranacaklardır. Bu da, ilgili işletmeler için zaten zor olan krediye ulaşmayı güçleştirip daha pahalı hale getirecektir. İşte bu noktada “*kredi riskinin transferinin*” önemi ortaya çıkmaktadır.

3.2.3.2. Kredi Riskinin Transferi

Belli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası fonlar ve ulusal kamu kaynakları; bankalar aracılığıyla kullanıcılara aktarılmaktadır. Yani kamusal kaynaklar, kamu yararının maksimize olması için ilgili maliyetlerin bir kısmı devletçe üstlenilerek, hedef üretici ya da tüketici kitleye, belli sözleşmeler çerçevesinde bankacılık sistemi aracılığıyla kullanılmaktadır. Bu süreçte bankalar, kredilerinin kullanılması öncesinde (ipotek, rehin, kefalet), aşamasında (hayat ve kredi sigortacılığı) ve sonrasında (varlık yönetim şirketleri) çeşitli risk transfer uygulamalarını yaygın olarak kullanmaktadır. Ayrıca derecelendirmeye dayalı risk primi alınması, kredi türev sözleşmeleriyle riskin satılması ve teminatlandırma yöntemiyle riskin karşılığının

²⁹⁴ TBB, **Risk Yönetimi ve Basel II’nin KOBİ’lere Etkileri**, Basel II Yönlendirme Komitesi, No:228, İstanbul, 2004, s.2.

²⁹⁵ Ersin ÖZİNCE, “*Finansal İstikrar, Basel II ve Bankalar Açısından Etkileri*”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:53, 2005, s.21.

²⁹⁶ Hayati ERİŞ, **Türk Bankacılık Sistemi**, İstanbul: Derin Yayınevi, 2007, s.70.

ayrılması diğer önemli risk yönetim ve transfer araçlarındandır²⁹⁷.

Transfere konu olan kredi riskinin temelini “teminat” konusu oluşturmaktadır. Teminat konusu kredi veren ile kredi alan arasında bir çıkar çatışmasıdır. Kredi almak isteyen hiç veya minimum teminat bağlayarak kredi almaya çalışırken, kredi veren, örneğin banka, verdiği kredi karşılığı maksimum teminat elde ederek kredi riskini düşürmeyi, kredinin geri dönüşünü maksimum ölçüde garanti altına almaya çalışır²⁹⁸. Ekonomik kriz ortamları, sektörlere özel konjonktürel, mevsimsel değişimler teminat problemini kredinin her iki tarafı için de daha zor hale getirebilmektedir. Bir ülke bazında veya global bir ekonomik kriz söz konusu olduğunda, hem kredi veren banka riskini sınırlamak için daha fazla teminat isteyecek, hem de kredi talep eden çeşitli nedenlerle (varlık değerlerinin düşmesi gibi) bu teminatı karşılamakta zorlanacaktır²⁹⁹.

Teminat olarak istenen varlıklar ülke, sektör bazında çeşitlilik gösterse bile genellikle şunlardır:

- Gayrimenkul
- Devlet tahvili, hazine bonusu
- Nakit blokaj
- Diğer menkul kıymetler (hisse senedi, özel şirket tahvili, kamu kurumu niteliğinde olan kurumların çıkardıkları tahviller vb.)
- Kıymetli madenler (altın, gümüş vb.)
- Diğer emtia, stoklar
- Bir kurum veya gerçek kişinin sahsı kefaleti

Literatürde, bir risk kurumu olarak sağlıklı yapısı olan bankaların en azından bir kısım kredilerini, sadece iş sahibini tanımalarından ve işin niteliğine, iş planına güvenmelerinden dolayı teminat almadan verebilmesi gerektiği tartışılır. Fakat pratikte bu çok sınırlı bir uygulama alanı bulur³⁰⁰. Gelişmekte olan ülkelerde bir işletmeye kredi tahsisi için yukarıda sayılan somut, maddi varlıklar neredeyse mutlak surette teminat

²⁹⁷ ÇAĞIL, KÖSE ve OMAĞ, a.g.e. , ss.68 – 71.

²⁹⁸ Jacob LEVITSKY ve Ranga PRASAD, “*Credit Guarantee Schemes for Small and Medium Enterprises*”, World Bank Technical Paper, 1987, s.3.

²⁹⁹ Mehmet İSLAMOĞLU, “*Gelişmekte Olan Doğu Avrupa Ülkelerinde Kredi Genişlemesi ve Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, No:8-4, 2019, s.3164.

³⁰⁰ LEVITSKY ve PRASAD, a.g.e. , s.2.

olarak istenirken; gelişmiş ülkelerde, gerek bankacılık sisteminin, gerekse hukuk sisteminin gelişmiş olması, genel iş ortamının güvenilirliğinin daha yüksek olması nedeniyle bankalar bu maddi varlıklar dışında işletmelerin tamamen nakit akımlarına, yani bilanço ve operasyonlarına güvenerek kredi tahsisi yapabilmektedirler³⁰¹. Fakat, genel eğilim göz önüne alındığında, asimetrik bilgi ve yüksek risk algısı, bankaları ‘nakit akımı’ temelinde kredi vermek yerine, teminata dayalı kredi vermeye sevk etmektedir ve %150’ye varan teminat istekleri pek çok işletmenin teminat kapasitesini aşarak krediye ulaşmasını engellemektedir³⁰². Bu noktada, zamanında ve doğru bir şekilde işleyen muhasebe düzeniyle oluşturulmuş finansal tablolar ve raporlar, teminatın değeri ve niteliğini de belirleyeceği için bankalar ve işletmeler açısından ayrı bir önem taşımaktadır³⁰³.

Kredi verenlerin gerekçelerine karşın; zaten sınırlı sermaye ve sınırlı kaynaklarla çalışan küçük ve orta boy işletmelerin, zorlu ekonomik koşullarda üretim yapma, istihdam yaratma, kâr elde ederek sermaye birikimini artırma veya rekabet için zorunlu yatırımları yapma çabası içinde, bir de teminat için artı bir değer yaratma zorunluluğu işletmeleri zor durumda bırakmaktadır³⁰⁴. Bu durumda ilgili işletmeler, daha az teminat talep eden, daha basit işlemler gerektiren kredi planlarını tercih etmektedirler³⁰⁵. İşte bu noktada, hem kredi vereni hem de kredi alanı rahatlatmak için, özellikle devletlerin küçük-orta boy işletmeleri koruma amacı dâhilinde, teminat problemine çözüm getirebilecek destek ve kefalet uygulamaları ortaya çıkmıştır. Destek uygulamaları, desteğin verildiği alan ve sektörde, belirli bir amaç doğrultusunda üretim, yatırım, istihdam ve ihracat artışı sağlayarak, büyümenin yanında kalkınma sağlama misyonuna da sahipken; kefalet uygulamaları ise esas olarak, kredi imkânlarına ulaşmakta zorluk çeken işletmelere, kredilerin tahsis edilebilmesi adına kefalet sağlayarak, ilgili kredilerin iktisadi verimlilik sağlayacak alanlara yönlendirilmesi konusunda toplumsal öncelikleri ve beklentileri olan uygulamalardır.

³⁰¹ Anke GREEN, *Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises: An Effective Instrument to Promote Private Sector-Led Growth?*, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), Working paper, No:10, 2003, s.12

³⁰² Paul L. FREEDMAN, *Designing Loan Guarantees to Spur Growth in Developing Countries*, USAID, 2004, s.17.

³⁰³ Neşe Ç. ÇELİKDEMİR ve Mustafa T. KARTAL, “Kredi Garanti Fonu (KGF) Teminatlı Kredilerin Muhasebeleştirilmesi ve KGF Teminatlarının Bankalara Faydaları”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 9-17, 2018, s.31.

³⁰⁴ Alfred STEINHERR, Ali TUKEK ve Murat UCER, “*The Turkish Banking Sector Challenges and Outlook in Transition to EU Membership*”, CEPS EU-Turkey Working Papers, No:4-1, 2004, s.9.

³⁰⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *KOBİ Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), 2006, s.16.

3.3. Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Riskinin Transferi

Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren esnaf ve sanatkârlara, 2000’li yıllardan itibaren KOBİ’lere verilen önemin artması; ilgili kurum ve işletmelere sağlanan finansman olanaklarının de çeşitlenmesine yol açmıştır. Bu süreçte Halkbank öncülüğünde esnaf ve sanatkârlara sağlanan kredi kolaylıkları TESKOMB; KOSGEB öncülüğünde sağlanan faiz destekleri de KGF bünyesinde genişletilmiş ve kefalet uygulamaları geliştirilmiştir. Diğer taraftan ilgili işletmelere; destek uygulamaları kapsamında; Türkiye Kalkınma Bankası kredileri, Türk Eximbank kredileri ve uluslararası kuruluşların da aktör olduğu mikro krediler gibi yollarla da kaynak yaratılabilmektedir.

3.3.1. Kefalet Uygulamaları

Garanti; yazılı veya sözlü olarak, belirlenmiş ve kabul edilmiş şartlar kapsamında, bir işin yapılacağını vaat veya taahhüt edilmesidir. Kefalet ise tek başına bir akittir ve asıl alacaklıdan ayrı olarak devir ve temlik edilemez. Kefalet sözleşmesiyle kefil, borçlunun borcunu ödememesi durumunda bundan sorumlu olmayı alacaklıya taahhüt eder. Kredi konusunda kefalet ise, kredi sözleşmesinde kefalet limiti belirtilmek ve sözleşme altına müteselsil kefil olduğu belirtilip imzalatılarak asıl kredi sözleşmesi içinde gerçekleştirilebileceği gibi, ayrı sözleşme şeklinde de düzenlenebilir. Kefaletin geçerliliği için kefalet limitinin belirli olması gerekir. Yani kefil, sorumlu olduğu borcun kefalet miktarını bilmelidir. Yapılan kredi sözleşmesinde kredi limiti bulunmaması halinde, sözleşme borçlu yönünden kabul edilip geçerli kılınsa da, kefil yönünden sorumluluk miktarını içermediği için kefalet sorumluluğu doğurmaz³⁰⁶.

Gerek kefalet durumunun etkilediği kredinin tahsis süreci, gerekse kredinin riskinin yükselttiği faizi oranı açısından küçük işletmeler büyük işletmeler ve kredi verenler karşısında dezavantajlı durumda kalmaktadırlar³⁰⁷. Küçük işletmelerin teminat bulabilmeleri ile bankaların kredi teminatları konusundaki uyumsuzluklarına bir çözüm

³⁰⁶ Cengiz KOSTAKOĞLU, *Banka Kredileri Tüketici ve Konut Kredileri ile Kredi Kartlarından Doğan Uyuşmazlıklar*, İstanbul: Beta Basım Dağıtım, 2010, ss. 68-69.

³⁰⁷ Salvatore ZECCHINI ve Marco VENTURA, *Public Credit Guarantees and SME Finance*, ISAE Working Paper No: 73, 2006, s.1.

olabilmek için, bankalara ve daha geniş anlamıyla finans kurumlarına garanti (kefalet) sağlayabilecek kredi garanti kuruluşları (fonları/sistemleri) geliştirilmiştir. Bu kuruluşlar temelde, kefalet verdikleri kredilerin geri ödenme sürecindeki zararların bir bölümünü karşılarlar. Bu yolla borç veren finans kurumunu ve küçük işletmeleri yönetmekte zorlandıkları kredi riskinin önemli bir kısmından kurtarmış olurlar. Buradaki amaç, finans kurumlarını (banka/kredi kuruluşu), sağlam bir yapı veya projeye sahip ancak kredi konusunda teminat veya farklı nedenlerle sorunu olan işletmelere kredi vermeye teşvik etmektir³⁰⁸.

Kredi garanti sisteminin başarısı çeşitli içsel ve dışsal faktörlere bağlıdır: Dışsal faktörler; finans sektörünün gelişmişlik düzeyi, banka şube ağı, enflasyon olarak sayılabilir. Özellikle yüksek enflasyonun yol açtığı yüksek faizler, kredi alan işletmelerin bu kredileri geriye ödemeleri konusunda riskleri artırır. Artan temerrütler, hem zaman içinde maliyetleri yükseltir, hem de kefalet nedeniyle artan ödemeler, oluşan zararlar nedeniyle garanti sisteminin devamını güçleştirir. İçsel faktörlerse³⁰⁹:

- *Hedef Grup Seçimi:* Sistemde sektör ayrımı olabileceği gibi, işletme büyüklüklerine göre de ayrım olabilir. Örneğin; KOBİ (KGF) veya esnaf-sanatkâr kesimi (TESKOMB)
- *Yönetim kapasitesi:* Kredi garanti kuruluşunun kurumsal yapısı, başarı açısından çok önemlidir. Stratejik ve operasyonel planlama, prosedürlerin belirlenmesi, izleme ve kontrol, çalışanların eğitimi öne çıkan faktörlerdir.
- *Sistemin devamlılığı:* Olası politik etki ve değişikliklerden etkilenmeyen fon sağlayıcılarının hazır olması hem maliyet kontrolü, hem de sistemin kendi kendine yeterliliğini sağlama konusunda bileşenlere rahatlık sağlar.

Kredi garanti sistemlerinin gerçek anlamda başarılı sayılabilmeleri için, sistemlerin ilave bir kaynak (kredi) yaratabiliyor olması gerekmektedir. Yani, kredi garantisi verilmeden zaten finans kurumlarının standartlarınca verilebilecek bir kredi için garanti verilmemelidir. Verilecek garanti desteği, ilave kredi yaratarak yeni bir

³⁰⁸ LEVITSKY ve PRASAD, a.g.e. , s.1.

³⁰⁹ Michiel BASTIAENEN ve Peter Van ROOIJ, **Guarantee Funds and NGOs: Promise and Pitfalls**, Geneva: International Labour Office, Working Paper, No:18, 1997, s. 9.

yatırımı harekete geçirmelidir. Kredi garanti sistemlerinin dolaylı olarak hedeflediği ekonomik büyümeyi sağlayacak kredi artışı da ancak bu yolla sağlanmış olacaktır. Aksi takdirde, finansal piyasalardaki kredi hacmi artmamış olacağından ilave ekonomik büyüme de sağlanamayacaktır³¹⁰. Bu yüzden, kredi garanti sistemleri geliştirilirken ilave kaynak yaratma hususu göz önünde bulundurulmalıdır.

Kredi garanti sistemlerinin; nitelikli teminat eksikliklerini ya da teminatın paraya dönüştürülmesini zorlaştıran yavaş işleyen ve yozlaşmış bürokratik sistemleri veya sosyal ve siyasi baskı gibi yollarla kredi sisteminin objektif temel değerlerini elimine eden diğer unsurlara karşı çok daha başarılı bir kredi teminat desteği veren sistemler olduğu da söylenebilir³¹¹. Bu sistemlerin çoğu bir çeşit kamu desteği almaktadır. Çünkü ilgili destek kredi garanti fonlarının, küçük teşebbüslere borç/teminat vermesi yoluyla, kaynakların tam olarak kullanılmadığı ekonomilerde, ilgili boşluğu doldurarak büyümeyi sağlayabilmesindendir³¹².

1980'li yıllarda garanti sistemlerinin zora düşmesi sonucu bu kurumların etkinlikleri ve faydaları sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamanın temel noktası ise, devletlerin bu kurumlara kaynak aktararak sistemin içinde yer almasının fayda-maliyet dengesi açısından ne derece doğru olduğu olmuştur. Devletin bu konuda müdahil olmaması gerektiği, bunun sistematik bir problem olmadığı ve finansal sistemlerin gelişmesi ile bu problemin çözüleceğini söylenmektedir. Sınırlı etkilerine rağmen bu sistemlerin ciddi bir maliyeti olduğu yönünde eleştiriler de mevcuttur. Maliyet unsuru; kuruluş maliyeti, fonlama maliyeti ve işletme ve programı uygulama maliyeti olarak karşımıza çıkar. Gerek kredi veren, gerekse kredi alan için bazı işlemlerin hem banka hem de garanti kurumu tarafından yapılması maliyeti arttırıcı ve zamanı uzatan bir unsurdur. Ayrıca, garanti kurumunun bir ücret alması yine kredi alan açısından kredinin maliyetini arttırır. Kaldı ki sistemin devamının sağlanması yine bir noktada devlet kaynağı gerektirebilir. Garanti mekanizması verimsiz firmaların yaşamasını sağlarken, sınırlı kaynakların küçük işletmelere akmasına neden olarak (crowding out) haksız

³¹⁰ FREEDMAN, a.g.e. , s.8.

³¹¹ Alvara Ruiz NAVAJAS, **Credit Guarantee Schemes: Conceptual Frame**, GTZ/Fondesif, Financial System Development Project, November, 2001, s.9.

³¹² Selim DURAMAZ ve Tuna Can GÜLEÇ, "Büyüme Ortamının Kredi Kullanım Eğilimine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Değerlendirme", **Bankacılar Dergisi**, No:111, 2019, s.3.

rekabet yaratıp ve uzun vadede toplam zenginliği olumsuz etkileyebilir³¹³.

Garanti sistemine getirilen eleştirilerden birisi de bu mekanizmanın bir ahlaki çöküntü (moral hazard) yaratma riskidir. Çünkü kredi alan kredisinin nasıl olsa garanti altında olduğunu bildiği için bu krediyi geri ödemekte çok büyük bir zorunluluk görmeyebilir. Aynı şekilde, kredi veren banka da alacağını nasıl olsa garanti kurumundan alacağı için kredinin takibini gereği gibi yapmayabilir³¹⁴.

Türkiye'nin AECM bünyesinde sınıflandırılan TESKOMB ve KGF kredileri, işletmelerin garanti sistemi kapsamında ulaşabildikleri kaynaklar olarak ayrı bir öneme sahiptir. TESKOMB kredileri 2000-2001 krizlerinden sonra esnaf kesiminin, KGF kredileri de 2008 krizinden sonraki, özellikle son yıllarda, KOBİ'ler başta olmak üzere çok büyük bir kesimin temel finansman kaynağı konumuna gelmişlerdir.

3.3.1.1. TESKOMB

TESKOMB (Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği), 921 yerel kooperatif ve 32 Bölgesel Kooperatifler Birliği'nden oluşan bir yapının amir kuruluşu ve ulusal boyuttaki düzenleyicisi (koordinatörü) olup; esnaf ve sanatkârların kredi kaynaklarına erişimlerini kolaylaştırmakla yükümlüdür.

Sistem, 1950'lerde küçük müteşebbisler tarafından, bankacılık sektöründen kredi sağlamakta karşılaştıkları zorlukların çözümlenmesi amacıyla, ilk yerel kredi kefalet kooperatiflerinin kurulması ile başlatılmış olan ve aşağıdan yukarıya gelişen uzun bir sürecin sonucudur. Kooperatif yaklaşımı giderek tüm yurda yayılmış ve yerel kooperatifler faaliyetlerinin daha iyi düzenlenmesini sağlamak amacıyla, Bölgesel Birlikler oluşturmaya başlamışlardır. Sonuçta, hükümetler açısından daha fazla ağırlık ve müzakere gücü kazanmak isteyen birlikler, 1970 yılında, TESKOMB'un kurulmasına karar vermiştir. Hükümetler de tüm bu süre içinde kamu fonları üzerinden, faiz oranlarını önemli ölçüde sübvans etmek suretiyle, esnaf ve sanatkârların daha elverişli

³¹³ GREEN, a.g.e. , ss.23-25.

³¹⁴ Hakan AVDAN, *Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Finansmanında Kredi Garanti Sistemi ve Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010, ss. 44-61.

faiz oranlarında kredi almalarını sağlamıştır. Hatta diğer kefalet uygulaması olarak ele alınan KGF'nin de bu uzun sürecin öğrettikleriyle hayata geçirildiği söylenebilir³¹⁵.

TESKOMB tarafından kefalet sağlanan bütün krediler Halkbank tarafından ödenmektedir; Halkbank, esnaf ve sanatkârlara sübvansiyonlu krediler sağlanması konusunda çalışılan tek bankadır. Hâlihazırda, Türkiye'de kayıtlı ve toplam sayısının yaklaşık 2,7 ila 4 milyon arasında olduğu tahmin edilen esnaf ve sanatkâr arasından yaklaşık 1.500.000 küçük işyeri sahibi insan, mahalli kooperatiflerden birisine üye durumundadır³¹⁶.

Kefalet için, müteakiben de kredi için başvuru usulü aşağıdaki gibidir³¹⁷:

- Kooperatif üyesi, kefalet için kendi kooperatifine müracaat eder; anılan kooperatifin, kefalet sağlanmış olan krediyi vermeyi kabul eden Halkbank şubesiyle özel bir anlaşması vardır.
- Uygun formların doldurulması ve standart belgelerin sunulması gerekmektedir. Daha sonra başvuru, yönetim kurulu veya atanmış bir şahıs tarafından değerlendirilir.
- Eğer olumlu bulunursa, kooperatiften bir yetkili müracaatçının iş yerini ziyaret ederek, mevcut durumun verilen bilgilerle uyuşup uyuşmadığını kontrol eder.
- Başvuru, Halkbank'ın ilgili yerel şubesine gönderilir.
- Halkbank'taki sorumlu şahıs müracaatı değerlendirir.
- Eğer olumlu bulunursa, Halkbank krediyi sağlar.

Borcun zamanında ödenmeme (temerrüt) durumu ortaya çıkarsa, banka kooperatife durumu bildirir. Borcun ödenmeme durumundan itibaren iki hafta geçtikten sonra banka, "bloke hesap" olarak adlandırılan hesaptan söz konusu tutarı tahsil eder (her müracaatçının kredi tutarından %1'lik bir kısım bloke hesaba konmaktadır). Eğer buradaki miktar yetersiz ise, tutar doğrudan doğruya kooperatifin hesabından tahsil edilir. Eğer bu da yetmez ise, tutar TESKOMB'un iznine tabi olarak risk hesabından tahsil edilir. Bu durumlarda kooperatif, tutarı müracaatçıdan tahsil etmeye

³¹⁵ AVDAN, a.g.e. , ss.44-61

³¹⁶ TESKK Ana sözleşmesi, www.teskomb.org.tr (Erişim: Aralık 2020).

³¹⁷ TESKOMB, *Esnaf Kredileri Kitapçığı*, 2010.

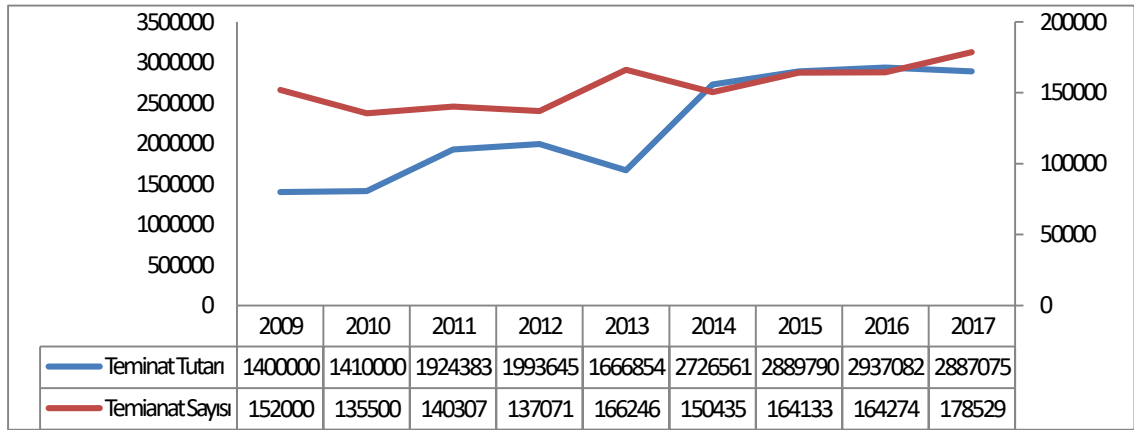
çalışacaktır³¹⁸.

Kredi çeşitleri³¹⁹:

- İşletme kredisi
- Kooperatif ihracat kredisi
- Tesis kredisi
- İstihdamı destekleme kredisi
- Servis aracı, kamyonet yenileme kredisi
- Taşıt edinme kredisi ve onarım kredisi
- İskonto kredisi

Esnaflık kooperatifleri aracılığı ile kullanılan kredilere uygulanan faiz %4.5 olarak uygulanmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi bu kredilere Halkbank aracılık etmektedir ve kredilere uygulanan faiz ile ticari krediler arasındaki fark devlet tarafından sübvansede edilmektedir. Kooperatiflerin kredilere kefalet oranı ise %100'dür.

TESKOMB kredi kefaletlerinden yararlananların sayısı 2009 yılından 2017 sonuna kadar yaklaşık 1,5 milyondan 3 milyona yükselirken; teminat tutarı da Euro bazında dahi yaklaşık %20 artmıştır. Yıllara göre ilgili veriler Grafik 9'da gösterilmiştir.

Grafik 9: Yıllara Göre TESKOMB Kredilerinin Gelişimi

Kaynak: <https://aecm.eu/>

³¹⁸ TESKK Ana sözleşmesi, www.teskomb.org.tr (Erişim: Aralık 2020).

³¹⁹ TESKOMB, a.g.e. .

3.3.1.2. KGF

“Kredi Garanti Fonu İşletme ve Araştırma Anonim Şirketi” unvanıyla 29 Temmuz 1991’de kurulan şirket, Türk-Alman Teknik İşbirliği Anlaşması kapsamında yapılan “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Bir Kredi Garanti Fonu Kurulmasına Yardım” projesi ve Bakanlar Kurulu’nun 14.07.1993 tarihli 93/4496 sayılı kararı doğrultusunda organizasyonunu tamamlamış; 1994 yılında da kefalet faaliyetlerine başlamıştır. Şirketin unvanı 28.06.2007 tarihinde “Kredi Garanti Fonu Anonim Şirketi” olarak değiştirilmiştir. KGF kurulurken TESKOMB uygulamasından ve Avrupa’daki kredi garanti kuruluşları örneklerinden faydalanılmıştır.

KGF, teminat yetersizlikleri sebebiyle çeşitli sektörel destek ve kredi imkânlarından yeterince faydalanamayan KOBİ ve KOBİ dışı işletmelere “müteselsil kefil” olarak, onların söz konusu destek ve kredilere erişimlerini kolaylaştırmaktadır. KGF’nin, esas olarak gelecek vadedenler olmak üzere, tüm işletmelerin finansmana erişimlerine yardımcı olarak; ülkenin büyüme ve kalkınmasına katkı vermek misyonu bulunmaktadır³²⁰.

KGF, bankalarla risk paylaşımı esasına göre çalışmakta, kredi oranının belli bir kısmına kefil olmaktadır. Bankalar tarafından kullanılan kredilerin kefaletini sağlayan KGF, işletmelerin kredi yeterliliğinin tespitinde bankaların görüşünü önemsemekte ve bu doğrultuda kredi riskinin belli bir oranda banka tarafından üstlenilmesini esas almaktadır.

Şirketin kurucuları TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), MEKSA (Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı), TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu) ve TOSYÖV (Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı) dır. 1995 yılında KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), 1996 yılında ise Türkiye Halk Bankası A.Ş. şirkete ortak olmuşlardır. Günümüzde ise kredilere aracılık eden neredeyse tüm bankalar şirkete ortak konumdadır³²¹.

³²⁰ KGF, <http://www.kgf.com.tr/index.php/tr/hakkimizda/misyon-vizyon> (Erişim: Aralık 2020).

³²¹ KGF, <http://www.kgf.com.tr/index.php/tr/hakkimizda/ortaklik-yapisi> (Erişim: Aralık 2020).

KGF kefaleti için başvurular, doğrudan KGF'ye veya KGF ile protokolü olan yetkili finans kuruluşlarına başvuru şeklinde yapılabilmektedir. İlk zamanlarda yalnızca Türkiye Halk Bankası A.Ş. tarafından kullanılan KGF kefaletli kredilere artık neredeyse tüm bankalar ve birçok finansal kiralama kuruluşundan kefalet sağlanmaktadır. KGF bu aracılık faaliyeti için tüm bankalar ve kuruluşlarla tek tip protokol imzalamıştır. Bu sebeple finans kuruluşlarının kefalet uygulama süreçlerinde herhangi bir farklılık yoktur³²².

KGF'nin kefaletinden KOBİ kapsamında faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârlar, serbest meslek erbabları, çiftçiler ve tarımsal işletmeler yararlanabilmektedir. Ayrıca KOBİ sayılmayan; havayolu işletmeleri, seyahat acenteleri, gemi inşa sanayi işletmeleri, ihracatçılar ve diğer bazı kişi ve kurumlar belirtilen şartları taşımaları halinde KGF kefaletinden yararlanabilmektedir³²³.

KGF tarafından işletmelere kullanılan kredilerin türü açısından herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Ancak işletmelerin ihtiyaçlarına yönelik en çok kullanılan kredi türleri; nakit sıkışıklığının giderilmesi, yeni iş kurma, mevcut tesisin genişletilmesi, yeni işyerine taşınma, hammadde temini, yeni teknoloji kullanımı, leasing, ihracat ve ithalatın finansmanı ile teminat mektubu amaçlı olarak sıralanabilir.

KGF'nin, kefalet oranları %75 ile %100 arasında değişmektedir. Hazine Destekli Kefaletlerde kefalet oranı, limitler aşılmamak koşuluyla, %75 ile %90 arası ve KGF'nin kendi öz kaynaklarından verdiği kefaletlerde ise %80'dir. Ayrıca Eximbank kredileri ile KOSGEB, TUBİTAK, TTGV (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı) ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca sağlanan çeşitli desteklerinden yararlanmak isteyen KOBİ'ler KGF temsilcilikleri veya adı geçen kuruluşların web sitelerinden de başvuru yapılabilmektedir. KGF, adı geçen kurumlarla yaptığı protokoller gereği KOBİ'lere %100'e kadar doğrudan kefalet verebilmektedir³²⁴.

³²² Kredi Garanti Fonu, **Kefalet ve Uygulama Esasları Çerçeve Sözleşmesi**,

(<https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/bilgi-merkezi/yasal-duzenlemeler>) (Erişim: Aralık 2020).

³²³ Kredi Garanti Fonu, **KGF Desteği ile KOBİ'lere Kullanılacak Kredilerde Kefalet Sistemi**, Eğitim Modülü, (<https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/bilgi-merkezi/sikca-sorulan-sorular>) (Erişim: Aralık 2020).

³²⁴ KGF, (<http://www.kgf.com.tr/index.php/tr/urunlerimiz/banka-kredileri/kobi-destekleri/hazine-mustesarligi-fonu>) (Erişim: Aralık 2020).

KGF kapsamında verilen kefaletler kaynakları bakımından iki temel ayrıma tabi tutulmaktadır³²⁵:

KGF Özkaynakları: KGF; TOBB, KOSGEB, TESK, TOSYÖV, MEKSA ile 27 bankadan oluşan ortakların sağladığı sermaye büyüklüğü ile kefalet desteği verilmektedir.

Hazine Müsteşarlığı Fonu: 2008 yılındaki küresel ekonomik krizinden etkilenen KOBİ'leri desteklemek için 14.07.2009 tarihdeki Bakanlar Kurulu'nun 2009/15197 sayılı "Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Kararı" ile Hazine Müsteşarlığı tarafından KGF'ye 1 milyar TL'lik kaynak sağlanmıştır. İlgili tutar 27.03.2015 tarihinde 6637 sayılı "Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile 2 milyar TL düzeyine yükseltilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 31.10.2016 tarihli 2016/9538 sayılı "Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanan Hazine Desteğine İlişkin Kararı" ile KGF tarafından verilebilecek kefaletlerin toplam tutarı 25 milyar TL seviyesine yükseltilmiş, ardından, 07.12.2016 tarihinde Kredi Garanti Fonu ile Hazine Müsteşarlığı arasında, işletmelere daha hızlı ve fazla kefalet sağlayacak olan Hazine desteğine ilişkin protokol imzalanmıştır. İzleyen dönemde, 27.02.2017 tarihli 2017/9969 sayılı "Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanan Hazine Desteğine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" ile de, KGF tarafından sağlanacak kefaletin üst sınırı 200 Milyon TL'ye getirilirken toplam kefalet tutarı da 250 milyar TL'ye yükseltilmiştir. Kefalet limitlerinin yanında kefalet oranı, kredi tahsis süresi gibi kredi şartlarında da birtakım iyileştirmeler yapılmıştır.

Bir işletme kredi kapasitesine bağlı olarak, aynı dönemde hem Hazine desteğinden ve hem de KGF özkaynaklarından verilen kefaletlerden faydalanabilmektedir. Ayrıca işletme, taksitlerini ödedikçe açılacak yeni kredileri için de yeni kefalet talebinde bulunabilir.

Hazine desteği ile verilen kefaletler ile KGF özkaynaklarından verilen

³²⁵ Bakanlar Kurulu, Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanan Hazine Desteğine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar, No:2017/9969, (<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/11/Bakanlar-Kurulu-Karar%C4%B1.pdf>)

kefaletlerin başvuruları arasında önemli bir farklılık yoktur. Sadece, KGF özkaynaklarının kullanıldığı kefaletlerde başvuru değerlendirilirken, önce bankalarca bir mali istihbarat süreci yürütülmekte, ardından KGF uzmanları aracılığıyla ilgili işletmeler kredi yeterliliği açısından değerlendirilip, karar verilmektedir. Ancak Hazine desteğiyle verilen kefaletlerde, bankalardan ayrı bir analiz ve istihbarat süreci bulunmamaktadır³²⁶.

1994 yılından 2018 yılına kadar, gerek Hazine desteği ve gerekse KGF özkaynakları kullanılarak verilen kefaletli kredi miktarı 224,46 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ayrıca ilgili kredilere toplamda 199,81 milyar TL'lik kefalet sağlanmıştır³²⁷.

Tablo 2: Yıllara Göre Kefalet Taleplerinin Karşılama Durumu (Milyon TL)

Dönem	Talep Edilen Kefaletler (Gelen Talep)			Verilen Kefaletler (Onaylanan Talepler)			Kullandırılan Kefaletler (Açılan Talep)		
	Adet	Kredi Tutarı	Kefalet Tutarı	Adet	Kredi Tutarı	Kefalet Tutarı	Adet	Kredi Tutarı	Kefalet Tutarı
1994-2015	35.408	25.310	18.695	24.085	15.054	10.913	17.674	9.660	7.189
2016	30.220	14.387	11.389	23.365	9.580	7.375	19.506	6.682	5.128
2017	321.321	323.101	290.873	314.239	264.982	238.774	297.682	208.116	187.449
1994-2017	386.949	362.798	320.957	361.689	289.615	257.062	334.862	224.457	199.815

Kaynak: KGF 2017 Yılı Faaliyet Raporu

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 1994–2016 yılları arasında kullandırılan kredi sayısından daha fazlası, toplam kredilerin %89'u, 2017 yılında kullandırılmıştır. Kullandırılan kredilerin ve söz konusu büyüklüklerinin bu boyuta ulaşmasında, son yıllarda (özellikle 2017'de) kapsamı genişletilen, Hazine desteği sağlanan kefaletlerin çok büyük bir etkisi bulunmaktadır.

3.3.1.3. Uygulamalarının Türkiye Ekonomisine Etkileri

Ülkemizin de içinde bulunduğu coğrafyada özellikle 2010'lu yılların ikinci yarısında yaşanan gelişmeler ve yarattığı jeopolitik riskler; ekonomiyi de her açıdan etkileyip başta finansman olmak üzere bir takım sorunlar ve riskler yaratmıştır. Bu sebeple ülkemizde üretimin, yatırımın, ihracatın ve istihdamın teşvik edilmesi yoluyla iktisadi faaliyetlerin canlandırılması için bir takım yapısal değişiklikler uygulanmıştır.

³²⁶ Kredi Garanti Fonu, **Kısa İş Akışı**, (<https://www.kgf.com.tr/index.php/tr/bilgi-merkezi/sikca-sorulan-sorular>)

³²⁷ KGF 2017 Yılı Faaliyet Raporu, (http://www.kgf.com.tr/images/faaliyet_raporu/2017_kgf_faaliyet_raporu.PDF)

Özellikle 2017 yılında uygulama alanı genişletilen ilgili politikalarda; istihdamı artırıcı tedbir ve teşvikler, KGF gibi ticari kredi ve teminat koşullarını iyileştiren uygulamalar, konut ve dayanıklı tüketim mallarına yönelik destekleyici iktisadi yaklaşımlar ağırlık kazanmıştır.

Söz konusu uygulamalardan en etkili ve kapsayıcı olanının, KGF kapsamındaki krediler için yapılan düzenlemeler olduğu söylenebilir. KGF kurulduğu yıl olan 1994'ten 2016 yılı sonuna kadar işletmelere 37.180 adetle toplamda 16 milyar 341 milyon TL'lik kefaletli kredi sağlamıştır. KGF'nin 2017 yılına ait faaliyet raporunda yer alan verilere göreyse, 2017 sonu itibariyle KOBİ ve KOBİ dışı işletmelere 334.862 adet ve 224 milyar 457 milyon TL'lik krediye, toplamda 199 milyar 815 milyon TL'lik kefalet verilmiştir. Yani sadece 2017'de KGF kefaletiyle kullandırılan kredilerin, 1994'ten 2017'ye kadar kullandırılan kredilerin 15 katı büyüklüğünde olduğu gözükmemektedir. Söz konusu artışta Hazine destekli kefalet tutarının ilgili yıl için toplamda 250 Milyar TL'ye kadar çıkartılmasının rolü çok büyüktür.

2017 sonu itibariyle ilgili limitin neredeyse tamamının kullanılması, KGF'yi, piyasada parasal bolluk sağlayarak ekonomik aktiviteleri canlandırması yoluyla büyümeyi sağlayan en temel unsurlardan birisi haline getirmiştir. İlgili ekonomik büyümenin sağlanmasında; istihdam imkânlarının genişlemesiyle işsizliğin azalması, dış ticaret hacminin artması ve sanayi üretim hacimlerindeki artışlar birbirini destekleyen, besleyen ve etkileyen ekonomik ilişkiler yaratmıştır³²⁸. Bu sebeple kefalet uygulamalarının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri KGF özelinde; sanayi üretimi, istihdam ve dış ticaret olmak üzere incelenmiş, ağırlıklı olarak da 2017 yılı verileri esas alınmıştır³²⁹.

a.Sanayi Üretimi Üzerindeki Etkileri

Tablo 3'te görüldüğü gibi, sanayi ve imalat sanayii üretimlerinde, 2017'de kayda değer bir artış trendi yakalanmıştır.

³²⁸ TCMB, *Finansal İstikrar Raporu*, Ankara, 2017, s.39

³²⁹ İbrahim AYDIN, *Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansal Sorunlarının Çözümünde Kredi Garanti Fonu'nun Rolü ve Ekonomiye Katkısının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üni., 2018, ss.79-98

Tablo 3: 2010-2017 Yılları Arası Yıllık Sanayi Verileri

Dönem	Sanayi Üretimi Zincirlenmi ş Hacim (2009=100)	Sanayi Üretim Endeksi (%)	İmalat Sanayii Zincirlenmi ş Hacim (2009=100)	İmalat Sanayii Üretim Endeksi (%)
2010	203,1	10,3	166,0	9,6
2011	238,2	17,3	199,2	20,0
2012	246,7	3,5	203,7	2,3
2013	268,9	9,0	222,7	9,3
2014	284,1	5,7	236,2	6,1
2015	298,5	5,0	250,1	5,9
2016	311,4	4,3	259,8	3,8
2017	339,7	9,1	282,8	8,8

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Göstergeleri

2016 sonu itibariyle, KGF ve vergi indirimleri gibi teşvik ve tedbirlerin de etkisiyle sanayi ve imalat sanayii üretimlerinin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Sanayi üretim hacmi 2016 sonu 311,4 milyar TL’yen %9.1 artarak 2017 sonunda 339.7 milyar TL’ye yükselmiştir. İlgili %9,1’lik artış oranı 2011’den beriki en yüksek artış olmuştur. Benzer şekilde imalat sanayii üretim hacminin de %8,8 artışla 259,8 milyar TL’deyken, 282,8 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir. Bu %8,8’lik artış da 2013 yılından beriki en yüksek artış oranıdır. KGF desteğiyle kullanılan kredilerin ilgili sektörlerde işlendiği düşünülürse, söz konusu artışlarda KGF kredilerinin rolünün oldukça büyük olduğu ortaya çıkacaktır.

b.İstihdam Üzerindeki Etkileri

KOBİ’ler tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, ufak bütçeli yatırımlarına oranla çok kişiye istihdam imkânı veren; görece ufak işletme yapılarından dolayı ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenen, teknolojik değişimlere daha yatkın, talep değişiklik ve çeşitlerine daha kolay uyum sağlayan kuruluşlardır. İlgili yatırımların artması da işsizlik ile mücadelede en etkili çözümlerden birisidir.

Tablo 4’teki verilere göre, 2016 yılının sonunda %12,2 seviyesinde olan işsizlik oranı, belirgin bir şekilde azalıp, 2017 sonunda %10,3’e gerilemiştir. Yani işgücüne katılım oranındaki artış, işsizlik oranında önemli ölçüde düşüşe yol açmıştır. Ülke genelinde 15 yaş ve üzerindeki işsiz sayısı 2016 sonunda 3.744 bin kişiye, 2017 sonunda 3.284 bin kişiye düşmüştür. Aynı dönemde, %14,4 olan tarım dışı işsizlik oranı

%12,3'e gerilemiştir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış işgücüne katılım oranı da 2016 sonunda %52,0'ya, 2017 sonunda %52,8'e yükselmiştir.

Tablo 4: Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri

Dönem	İşgücü (Bin)	İstihdam (Bin)	İşsiz Sayısı (Bin)	İşgücüne Katılım Oranı(%)	İstihdam Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)
2010-Q4	24.679,7	22.104,7	2.575,0	46,3	41,4	10,4	12,8
2011-Q4	25.526,3	23.337,7	2.188,3	47,0	42,9	8,6	10,5
2012-Q4	26.659,0	24.331,0	2.327,7	48,2	44,0	8,7	10,6
2013-Q4	27.037,3	24.521,0	2.516,3	47,9	43,5	9,3	11,1
2014-Q4	28.979,3	25.884,7	3.094,7	50,6	45,2	10,7	12,7
2015-Q4	29.818,7	26.660,0	3.158,7	51,2	45,8	10,6	12,6
2016-Q4	30.745,0	27.001,0	3.744,7	52,0	45,7	12,2	14,4
2017-Q4	31.767,0	28.482,7	3.284,3	52,8	47,3	10,3	12,3

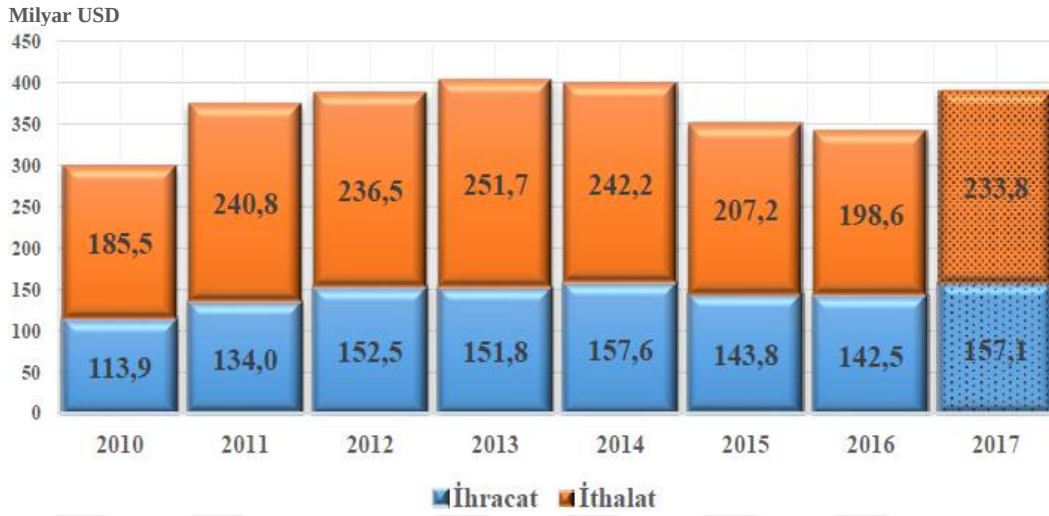
Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Göstergeleri

Sonuç olarak, kredi hacmindeki artış ile istihdam oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Yani KGF kredileri başta olmak üzere, hükümet tarafından uygulanan diğer teşvik politikaları ekonomiyi canlandırarak işsizliği azaltabilmiştir. Kullanılan kredilerle üretimin ve dolayısıyla ekonomik büyümenin artması, işletmelere daha çok kişiye istihdam sağlama olanağı vermiştir. 2017 yılı KGF Faaliyet Raporu'nda da belirtildiği gibi, KGF kefaletlerini kullanan işletmeler, 2017 sonu itibarıyla, 2016 sonuna göre yaklaşık %8'lik bir istihdam artışı sağlamıştır³³⁰. Bu oran da yaklaşık 260 bin kişiye karşılık gelmektedir.

c.Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Ekonomide ilgili dönemlerdeki teşvik ve desteklerin de etkisiyle ihracat ve ithalat hacimlerinde de artış meydana gelmiştir. Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış dış ticaret verilerine göre; 2017'de ihracat önceki yıla göre %10,2 artarak 157,05 milyar USD'ye, ithalat ise %17,7 artarak 233,79 milyar USD'ye yükselmiştir. Toplam dış ticaret hacmi de 390,84 milyar USD olmuştur (Bkz. Grafik 10).

³³⁰ KGF 2017 Yılı Faaliyet Raporu, (http://www.kgf.com.tr/images/faaliyet_raporu/2017_kgf_faaliyet_raporu.PDF)

Grafik 10: 2010 -2017 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri

Kaynak:TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics>)

Yurtiçi iktisadi faaliyetlerin; 2017 yılı süresince kullanılan KGF destekli krediler ve diğer önemli teşviklerin de etkisiyle canlanan tüketim harcamaları, güçlü seyreden mal ve hizmet ihracatı ve onun da dolaylı olarak besleyip yol açtığı ithalat yoluyla canlandığı söylenebilir. Ayrıca ilgili yılda, KGF kefaleti kapsamında 7.568 ihracatçıya 27,7 milyar TL ihracat kredisi kullanılmıştır. Kullanılan toplam kredilerde, ihracat ve döviz kazandırıcı faaliyeti olan işletmelerin payı yaklaşık %12,8 olarak olmuştur³³¹. Yani 2017 yılındaki kayda değer büyümenin, hem nihai yurtiçi talep hem de dış ticaretin olumlu katkısı ile oluştuğu söylenebilir.

3.3.2. Destek Uygulamaları

Türkiye’de KOBİ’ler başta olmak üzere işletmelerin; ticari bankalar, kalkınma ajansları, leasing, faktöring ve forfaiting gibi birçok finansman kaynağı bulunmaktadır. Ancak ilgili işletmelere; Türkiye Kalkınma Bankası kredileri, Türk Eximbank kredileri ve mikro krediler yoluyla, bazı destek uygulamalarıyla da kaynak yaratılabilmektedir³³².

Kalkınma bankacılığı, yatırımlara ve projelere uzun vadeli finansman sağlayarak ülke ekonomilerinde önemli bir misyon üstlenmektedir. *Türkiye Kalkınma Bankası*

³³¹ KGF 2017 Yılı Faaliyet Raporu, (http://www.kgf.com.tr/images/faaliyet_raporu/2017_kgf_faaliyet_raporu.PDF)

³³² YÜKSEL, a.g.e. , ss.101-105.

(TKB) da Türkiye’de özellikle yenilikçi ve teknoloji ağırlıklı sektörlerdeki KOBİ’lerin, projelerini ve yatırımlarını değerlendirerek uzun vadeli finansman imkânı sağlayan bir bankacılık anlayışına sahiptir. Son yıllarda TKB, doğrudan kendisi kredi vermese de ticari bankalarla müzakere etmekte ve işletmelerin gelişmesine yönelik projeleri doğrultusunda bankalara uygun koşullu finansman sağlamaktadır. Bankalar da sağlanan kaynağı, proje kapsamında belirlenen amaç ve koşullarda KOBİ’lere kredi olarak kullanırmaktadır. Ayrıca *Kalkınma Ajansları* da, faaliyetleri kapsamındaki bölgelerin potansiyellerini harekete geçirerek ulusal ekonomiye katkılarını arttırmak amacıyla KOBİ’lerin de yer aldığı kurumlara proje karşılığında hibe desteği sağlamaktadır.

Türkiye’nin 1980 yılına kadarki dışa kapalı yapısı ve ithal ikameci sanayileşme politikaları sebebiyle, dış ticaretin geliştirilmesine ve desteklenmesine yönelik uygulamalar uzun bir süre devreye sokulamamıştır. Ancak 24 Ocak 1980 kararlarının da etkisiyle, dış ticaretin finansmanına ve ihracatın teşvik edilmesine yönelik uygulamalar ayrı bir boyut kazanmış, bu doğrultuda yeni kurumlar oluşmaya başlamıştır. Bu doğrultudaki politikalarla kurulan *Türk Eximbank*, faaliyetleriyle ihracatçıları, ihracata yönelik üretim yapan imalatçıları ve bu alanda çalışan müteahhit ve girişimcileri kredi, sigorta ve garanti programları ile desteklemektedir. Türk Eximbank ayrıca, ilk kez ihracatta kredi sigortası uygulamasını devreye sokarak ihracatta sigorta bilincinin gelişmesini ve finansallaşmanın daha da artmasını sağlamıştır.

Türkiye’deki işletmelerin yüzde 95’inin mikro ölçekli olduğu ve milyonlarca esnaf ve sanatkârın faaliyette bulunduğu düşünülürse KOBİ’lerin ve ilgili kesimlerin finansmana erişimlerinin artırılabilmesi için, Avrupa’da olduğu gibi, *mikro kredi* imkânlarının artırılması önem arz etmektedir. Ancak Avrupa’da kooperatiflerle bankaların yerel düzeyde yaygın bir örgütlenme ve karşılıklı ilişkiye sahip olması mikro kredi sisteminin gelişmesine katkı sağlarken, Türkiye’de bu alanda etkin olabilecek aktörler sınırlıdır. Ülkemizde de uygun koşullar ve teşvik edici unsurlar sağlanırsa, devlet bankaları başta olmak üzere, bazı bankaların bu alana ilgi gösterebileceği düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizde *Avrupa Birliği*, *Avrupa Yatırım Bankası*, *Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası* gibi kurumlardan sağlanan koşullu kaynaklarla, kamu bankaları tarafından nitelikli projelere kredi imkânı da yaratılmaktadır.

3.4. Seçilmiş Ülkelerde Destek ve Kefalet Uygulamaları

Ülkemizde olduğu gibi, OECD’ye veya Avrupa Birliği(AB)’ne üye ülkelerdeki işletmelerin de %98’den fazlası KOBİ statüsündedir. Bu sebeple AB genelinde KOBİ’ler ekonominin bel kemiği olarak değerlendirilmekte ve KOBİ’ler için ortak mevzuat ve eylemleri içeren destek uygulamaları hazırlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi dört öncelik üzerine inşa edilen ‘*Küçük İşletmeler Yasası*’dir. Bunlar³³³;

- Finansmana erişim imkânlarının artırılması,
- Girişimciliğin teşvik edilmesi,
- Uluslararasılaşma,
- Bürokrasinin azaltılmasıdır.

Bu yasayı destekleyici nitelikte, AB genelinde KOBİ’lere yönelik iki destek programı uygulanmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki KOBİ’lerin yenilik imkânlarını geliştirilip, Ar-Ge kapasitelerinin arttırılmasına yönelik “*Horizon 2020*” programıyken; diğeri ise KOBİ’lere daha fazla finansman imkânı yaratmaya yönelik “*Competitiveness of Enterprises and SMEs (COSME)*” programıdır.

AB dışında uluslararası çok taraflı anlaşmalarla kurulmuş ve KOBİ’ler başta olmak üzere işletmelere doğrudan veya dolaylı olarak destek uygulamaları sunan başka kuruluşlar da bulunmaktadır. Bunlar küresel çapta, bazı fonksiyonları açısından, UNDP ve ILO olurken, bölgesel çapta Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development) ile Avrupa Yatırım Fonu (European Investment Fund) olarak sayılabilir.

Temeli 19. yüzyıl sonuna kadar dayanan kefalet uygulamaları ise, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede özel sektöre dayalı büyüme ve kalkınmanın sağlanması için kurulmuşlardır. Günümüzde 100’den fazla ülkede 2250’den fazla kefalet (kredi garanti) fonu faaliyettedir. İlgili fonlar esas itibariyle; karşılıklı garanti dernekleri, devletler, özel şirketler ile kooperatifler ve sivil toplum kuruluşlarınca

³³³ Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, *KOBİ Destekleri Ülke İncelemeleri*, Ankara, 2014, ss.145-147.

yönetilmektedirler³³⁴.

Fonksiyonel ve operasyonel olarak çok çeşitli kefalet sistemleri bulunmaktadır; bunların hepsinin kendilerine özel özellikleri ve farklı yaklaşımları vardır. Ancak, bütün bu sistemler aşağıdaki üç temel farklı yapı içinde özetlenebilir³³⁵:

Karşılıklı Garanti Birlikleri (Mutual Guarantee Associations/Funds): Bunlar esas olarak bir grup müstakil işyeri, temsilci kuruluş veya bireyin ortak girişimi sonucu oluşmuşlardır. İlgili girişimciler birliğe üye olmak üzere bir ücret öderler ve kefaletler sadece üyelere sağlanır. Yani, sisteme/fona ortak olan üyelerin karşılıklı çıkarlarını gözetme temeline dayanır.

Devlet Tarafından Kurulan Garanti/Kefalet Fonu (Public Guarantee Schemes): Yerel, bölgesel veya ulusal kamu makamları tarafından kurulan, genellikle kamu tarafından yönetilen kefalet sistemleridir. Bunlar kamu makamları tarafından kurulmalarına rağmen, piyasa şartlarına tabidirler. Devlet politikasının bir bölümü olarak düzenlenir ve devlet bütçesi kaynaklarından beslenirler.

Özel Girişim Garanti Fonları (Corporate Guarantee Schemes): Son yıllarda kredi garanti sistemlerine özel sektörün katılımı teşvik edilmeye başlanmıştır. Ortak katılım sonucu kurulan garanti fonları; sisteme katılan banka, sanayi ve ticaret odaları veya girişimciler tarafından ortak olarak yönetilmektedir. Eğer devletin katılımı söz konusu ise bazı devlet kurumları da yönetim organizasyonu içinde yerlerini alırlar.

Ayrıca, iki veya çok taraflı anlaşmalar yoluyla kredi garanti kurumları oluşturulabileceği gibi bir takım uluslararası kuruluşlar da garanti sistemlerinin kurulması ve işleyişi için danışmanlık görevi görürler. AECM (European Mutual Guarantee Association) buna en temel örneklerdendir.

³³⁴ GREEN, a.g.e. , s.22

³³⁵ International Labour Organization, **Guarantee Funds for Small Enterprises**, 2004, ss.23-32 https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2004/104B09_435_engl.pdf (Erişim: Aralık 2020).

Tablo 5’te söz konusu yapılar ve yaklaşımlar kapsamında oluşturulmuş, Türkiye başta olmak üzere, uygulamada ele alınan OECD ve AECM’ye üye 12 ülkeye ait 20 garanti kurumunun 2017 yılında işletmelere sağladığı kafalet hacimleri gösterilmiştir.

Tablo 5: Seçilmiş Ülkelerde 2017 Yılsonu Kefalet Hacimleri

Ülke	Kurum	Kefalet Hacmi (1000 Euro)
Türkiye	TESKOMB	5011904
	KGF	39026697
Avusturya	aws	877100
	NÖBEG	34312
Belçika	PMV	665142
	Fonds Bruxellois	33216
	SOWALFIN	215482
Çekya	CMZRB	729146
Fransa	SOCAMA	2000000
	SIAGI	800983
	BpiFrance	19065000
Almanya	VDB	5544510
Yunanistan	ETEAN	128508
Macaristan	Garantiqa	1838203
	A VH GA	555228
İtalya	Assoconfidl	20078000
	ISMEA	14126118
Polonya	BGK	2884024
Portekiz	SPGM	3482689
İspanya	SGR CESGAR	4031854

Kaynak: <https://aecm.eu/>

Tablo 5’te paylaşılan ilgili kefalet hacmi büyüklüklerin ne anlama geldiği ve ekonomik büyüme ile olan ilişkisi, ancak ülkelerin ekonomik, demografik ve kredi garantörlüğüne dair diğer verileri ile bağlantısına bakıldığında anlaşılabilir. Bu bağlamda Tablo 6’da söz konusu 12 ülkenin ekonomik büyüme ve kredi garantörlüğü kapsamında değerlendirilebilecek temel verilerine yer verilmiştir.

Tablo 6: Seçilmiş Ülkelerin 2017 Yılı Büyüme ve Kredi Garantörlüğü Verileri

ÜLKE	EKONOMİK BÜYÜME VERİLERİ			KREDİ GARANTÖRLÜĞÜNE AİT VERİLERİ			
	Milli Gelir (Milyar \$)	Kişi Başı Milli Gelir (\$)	Yıllık Büyüme Oranı (%)	Kefalet Hacmi (Milyon €)	Kişi Başı Kefalet Hacmi (€)	Kefalet Hacmi / GSYH Oranı (%)	Kefalet Sayısı
<i>Türkiye</i>	851,5	10537	7,4	44039	545	5,17	974126
<i>Avusturya</i>	416,6	47220	3,0	911	105	0,22	5912
<i>Belçika</i>	492,7	43168	1,7	913	80	0,19	10992
<i>Çekya</i>	215,7	20332	4,3	729	70	0,34	9840
<i>Fransa</i>	2582,5	38417	1,8	21866	325	0,85	585900
<i>Almanya</i>	3677,4	44386	2,2	5545	65	0,15	44268
<i>Yunanistan</i>	200,3	18650	1,4	129	10	0,06	3958
<i>Macaristan</i>	139,1	14228	4,0	2393	245	1,72	54505
<i>İtalya</i>	1934,8	31988	1,5	34204	565	1,76	1055010
<i>Polonya</i>	526,5	13862	4,8	2884	75	0,55	90307
<i>Portekiz</i>	217,6	21141	2,7	3483	340	1,60	92646
<i>İspanya</i>	1311,1	28107	3,1	4032	85	0,31	71952
TOPLAM	12565,8	-	-	121128	-	-	2999416
ORTALAMA	1047,2	27670	3,16	10094	209	1,08	249951

Kaynak: <http://www.sng-wofi.org/country-profiles/> , <https://data.worldbank.org/country> , <https://aecm.eu/>

Tablo 6'ya göre; en yüksek yıllık büyüme oranına sahip Türkiye, İtalya ile birlikte kredi garantörlüğü kapsamında ele alınan verilerin tümünde ilk iki sırada yer alan ülkelerdir. Almanya, Fransa ve İtalya en yüksek milli gelir seviyelerine sahipken; Belçika ve Avusturya kişi başı milli gelirde üst sıralardadır. İspanya ise hiçbir verisiyle ilk 3'te yer alamayan tek ülkedir.

12.5 Trilyon dolarlık milli gelir büyüklüğüne sahip 12 ülke, milli gelirler toplamının yaklaşık %1'i oranında 121 Milyar avro tutarında kefalet hacmi yaratmıştır. İlgili hacim yaklaşık 3 Milyon adet kefaletle sağlanmıştır. Hem toplam kefalet hacminin hem de toplam kefalet sayısının yaklaşık 3'te 1'i Türkiye tarafından sağlanmıştır. Ayrıca yıllık ortalama %3.16 büyüme oranına sahip 12 ülkenin ortalama kişi başı geliri de 27670 dolar olmuştur.

Tablo 7'de ise ilgili 12 ülkenin demografik verileri ile diğer temel ekonomik büyüklüklerine yer verilmiştir. Tablolardaki ekonomik göstergeler, milli gelir ve kredi garantörlüğü ile ilişkili kabul edilip analiz kısmında ele alınan değişkenler açısından seçilirken; demografik göstergelerde ise milli geliri etkileyen unsurlara yer verilmiştir.

Tablo 7: Seçilmiş Ülkelerin 2017 Yılı Demografik ve Temel Ekonomik Verileri

ÜLKE	DEMOGRAFİK VERİ		TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER				
	Nüfus (Bin Kişi)	İstihdam Oranı (%)	Yatırım Hacmi (Milyar \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)	İhracat Hacmi (Milyar \$)	Sanayi Hacmi (Milyar \$)	İmalat Sanayii Hacmi (Milyar \$)
<i>Türkiye</i>	79039	47,08	263,7	390,8	157,0	248,3	149,5
<i>Avusturya</i>	8809	57,85	104,7	326,4	160,0	105,3	68,8
<i>Belçika</i>	11348	50,02	121,3	836,4	430,0	97,3	61,8
<i>Çekya</i>	10590	58,48	55,7	345,1	182,2	72,2	52,4
<i>Fransa</i>	66865	50,51	605,9	1136,5	523,4	443,4	361,8
<i>Almanya</i>	82657	58,92	738,8	2623,8	1450,2	1015,0	759,9
<i>Yunanistan</i>	10755	40,89	23,5	87,5	32,2	29,6	17,8
<i>Macaristan</i>	9788	53,94	31,2	217,7	113,4	36,8	27,6
<i>İtalya</i>	60537	44,23	338,8	954,5	503,1	413,3	284,3
<i>Polonya</i>	38422	53,68	103,5	439,3	221,3	152,3	92,6
<i>Portekiz</i>	10291	53,73	35,5	140,0	62,2	42,2	26,9
<i>İspanya</i>	46534	48,10	277,3	670,5	319,6	283,4	171,3
TOPLAM	435635	-	2699,9	8168,5	4154,6	2939,1	2074,7
ORTALAMA	36303	51,45	225,0	680,7	346,2	244,9	172,9

Kaynak: <http://www.sng-wofi.org/country-profiles/> , <https://data.worldbank.org/country>

Tablo 7'ye göre gerek demografik gerekse ekonomik ele alınan tüm verilerde Almanya en üst sıradadır. Tüm temel ekonomik büyüklüklerde Almanya'yı sırasıyla Fransa ve İtalya takip ederken; demografik verilerden nüfus alanında Türkiye Fransa'nın ardından üçüncü, istihdam oranında ise Çekya ikinci Avusturya ise üçüncü sıradadır.

Verilerin toplam büyüklükleri incelendiğinde ise; ülkelerin toplam dış ticaret hacimlerinin yaklaşık yarısının ihracattan, toplam sanayi üretimi hacimlerinin ise yaklaşık 3'te 2'sinin imalat sanayii üretiminden kaynaklandığı görülmektedir. Ayrıca 12 ülkenin toplam nüfusu yaklaşık 435 milyon iken, çalışabilir nüfuslarının yarısından fazlasını istihdam etmektedirler.

IV. BÖLÜM

KREDİ RİSKİ TRANSFERİ ÖRNEĞİ OLARAK KEFALET UYGULAMALARI VE EKONOMİK GÖSTERGELERLE PANEL VERİ ANALİZİ

4.1. Uygulamanın Önemi, Amacı ve Yöntemi

Ekonomi kapsadığı veya etkilediği tüm alanların etkileşim içinde olduğu karmaşık bir sistemdir. Yapılan ekonometrik çalışmalar ve kurulan modeller de bu karmaşık yapıyı anlamlandırma açısından önem taşımaktadır. İlgili modeller, zaman (yıl) ve mekân (ülke) unsurlarının yarattığı değişkenlerin incelemeye alınmasına göre; tek ülke için tek yıllık, birden çok ülke için tek yıllık, tek ülke için birden çok yıllık ve birden çok ülke için birden çok yıllık olarak kurulabilmektedir. Bu çalışmada da birden çok yıla ve ülkeye ait verinin incelenerek; sağlıklı ilişkiler ve kapsamlı bağlantılar kurulmasına izin veren panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinin kullanılmasıyla değişkenlerin birbirini izleyen önceki değerleri arasındaki korelasyon dikkate alınmakta ve ayrı ayrı ülke gruplarının etkilerinin hesaplamalara dahil edilmesi sağlanabilmektedir³³⁶.

Bu uygulamanın amacı, Türkiye'nin de dâhil olduğu seçili OECD ülkelerinde kredi garantörlüğü kapsamında kullanılan krediler için verilen kefaletlerin diğer temel makroekonomik göstergelerle birlikte kişi başına düşen milli gelirin oluşumuna etkisini saptamak ve bu doğrultuda geliştirilebilecek ekonomik büyüme politikalarına katkı sağlamaktır. Milli gelir düzeyleri ve ekonomik büyümeyi içeren çalışmalarda genel olarak makroekonomik değişkenler kullanılmış, ancak görece daha özel sayılabilecek veriler (kredi garantörlüğü verileri gibi) göz ardı edilmiştir. Bu sebeple, ilgili alanlarda farklı bir değerlendirme alanı sunulması da amaçlanmıştır.

Uygulamada OECD'ye üye olan ülkelerden seçilen 12 ülkenin 2009 - 2017 dönemine ait 9 yıllık verilerinden yararlanarak kişi başına düşen milli gelir düzeyini etkileyen seçili temel değişkenlerden oluşan panel veri seti STATA 15.0 bilgisayar paket programı kullanılarak en uygun ekonometrik modeller tahmin edilmeye

³³⁶ Badi H. BALTAGI, *Econometric Analysis of Panel Data*, London: John Wiley and Sons, 2005, ss.3-5.

çalışılmıştır. Belirlenen ülke ve zaman aralığına ilişkin model denemelerinden de elde edilen çıktı ve sonuçlar incelenip yorumlanmıştır³³⁷.

4.2. Literatür Taraması

Literatür taraması “kredi garantörlüğü” ve “ekonomik göstergeler ve milli gelir” açısından olmak üzere iki başlık altında yapılmıştır. Konuyla ilgili ulaşılabilen tüm çalışmalar taranmasına rağmen tablolarda sadece 2000 yılı ve sonrasında seçilen çalışmalara yer verilmiştir.

4.2.1. Kredi Garantörlüğü Açısından

Kredi garantörlüğü ile ilgili literatür taraması Dünya uygulamaları ile ilgili çalışmaların ve Türkiye’deki uygulama alanı olan Kredi Garanti Fonu ile ilgili çalışmaların yer aldığı iki ayrı başlık altında yapılmıştır.

Yurtdışında yapılan çalışmaların 2010 yılına kadar daha yaygın olduğu görülürken; Türkiye’de yapılan çalışmalar ise, Kredi Garanti Fonu uygulamalarının kapsamının genişletildiği 2010 yılından sonra yoğunlaşmaktadır.

4.2.1.1. Dünya Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Dünyadan kredi garantörlüğü uygulamaları ile ilgili yapılan çalışmalardan seçilenler Tablo 8’de listelenmiştir.

Tablo 8: Dünya Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Yazar(lar)	Yıl ve Ülke	Adı
Green	2003 Avusturya	Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises: An Effective Instrument to Promote Private-Sector-Led Growth?
Deelen ve Molenaar	2004 İtalya	Guarantee Funds for Small Enterprises: A Manual for Guarantee Fund Managers
Boocock ve Shariff	2005 Malezya	Measuring the Effectiveness of Credit Guarantee Schemes: Evidence from Malaysia
Kang	2005 Güney Kore	Distress of Small and Medium-Sized Enterprises and Role of Credit Guarantee Scheme in Restructuring: the Case of Korea
Sohn vd.	2005 ABD	Improved Technology Scoring Model for Credit Guarantee Fund

³³⁷ Mehmet MERT, **Yatay Kesit Veri Analizi Bilgisayar Uygulamaları**, Ankara: Detay Yayıncılık, 2006, ss.25-31

Park	2006 Güney Kore	Korea Credit Guarantee Fund and Its Contribution to the Korea Economy
Beck vd.	2008 ABD	The Typology of Partial Credit Guarantee Funds Around The World
Columba vd	2008 Hollanda	Mutual Guarantee Institutions and Small Business Finance
Oh vd.	2009 Güney Kore	Evaluation of Credit Guarantee Policy Using Propensity Score Matching
Roper	2009 İngiltere	Credit Guarantee Schemes: A Tool to Promote SME Growth and Innovation in the MENA Region
Schmidt ve Selbherr	2009 İngiltere	Tasks, Organization and Economic Benefits of German Guarantee Banks
Beck vd.	2010 ABD	The Typology of Partial-Credit Guarantee Funds around the World
Cowling	2010 İsviçre	Economic Evaluation of the Small Firms Loan Guarantee (SFLG) Scheme
Honohan	2010 ABD	Credit Guarantees: Principles and Practice
Saadani vd.	2010 BAE	A Review of Credit Guarantee Schemes in the Middle East and North Africa Region
Ayadi ve Gadi	2013 ABD	Access by MSMEs to Finance in the Southern and Eastern Mediterranean: What Role for Credit Guarantee Schemes?
Kuwahara vd.	2015 Japonya	Role of the Credit Risk Database in Developing SMEs in Japan: Lessons for the Rest of Asia

Tablo 8’deki çalışmalarda ilgili kredilere aracılık eden finans sektörü ve kredileri kullanan işletmelerin ekonomilerine etkisi, ülke uygulamalarının diğer ülke uygulamalarıyla karşılaştırılması ve bölge ekonomileri başta olmak üzere dünya geneline kadar varan analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

4.2.1.2. Türkiye Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Kredi garantörlüğü uygulamasının Türkiye’deki temel uygulama alanı olan Kredi Garanti Fonu ile ilgili yapılan çalışmalardan seçilenler Tablo 9’da listelenmiştir.

Tablo 9: Türkiye Uygulamaları Kapsamında Yapılan Çalışmalar

Yazar(lar)	Yıl	Adı
Öndeş	2001	Kredi Garanti Fonu, İşleyişi ve Erzurum’daki Kimi KOBİ’lerle Bu Konunun Bir Değerlendirmesi
Bekçi ve Usul	2001	Göller Bölgesindeki Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Finansal Sorunları ve Çözüm Yolları
Nihat ve Acar	2003	Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme
Yüksel	2005	Basel II’nin KOBİ Kredilerine Muhtemel Etkileri
Yalçın	2006	Türkiye’de Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Sorunları Çerçevesinde Finansman Sorunu ve Çözümüne Katkı Olarak Kredi Garanti Fonları

Kutlu ve Demirci	2007	KOBİ'lerin Finansal Sorunları ve Çözüm Önerileri
Alptekin	2009	Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları
Yazıcı	2010	KOBİ Finansmanına Alternatif Destek: Hazine Garantili Kredi Garanti Fonu Kefaleti
Değirmenci	2011	Türkiye ve Dünya'daki Kredi Garanti Sistemleri, Türkiye'deki KGF A.Ş.'nin Kefalet Hacminin ve İşlerliğinin Arttırılabilmesi İçin Yapılabilecekler
Emir	2011	Finans Kaynakları ve Samsun'daki KOBİ'lerin Durumu
Yüksel	2011	Türkiye'de KOBİ'lerin Banka Kredilerine Erişimi
Zerenler ve Bayındır	2011	KOBİ Kredileri ve Kefalet Destekleri Kredi Garanti Fonu A.Ş. Örneği
Bayar	2012	Girişimcilik Finansmanında Risk Sermayesi ve Melek Finansmanı
Geçer	2012	Kredi Sistemi ve Kredi Grantı Programları
Özdemir ve Mangal	2012	Bir Kariyer Tercihi Olarak Girişimcilikte Dışsal Faktörlerin Etkisi
Tunahan ve Dizkırıçı	2012	Evaluating the Credit Guarantee Fund (KGF) of Turkey as a Partial Guarantee Program in the Light of International Practices
Gök ve Uçar	2013	Diyarbakır'da Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Finansman Sorunu Çözümünde Kredi Garanti Fonu
Zorlu	2013	Kobilerin Finansmana Erişiminde Kredi Garanti Fonları
Güzeldere ve Sarioğlu	2014	Financing Problems and Use of Bank Credits of Small and Medium Sized Enterprises in Turkey: Evaluation of a Survey Implemented on SMEs Operating in Istanbul
Şener vd.	2014	Structure of Small and Medium-Sized Enterprises in Turkey and Global Competitiveness Strategies
Büyükaslan ve Tiryakioğlu	2016	Girişimci Devlet, Yenilikçi Finansman: Türkiye İçin Bir Politika Arayışı
Önkol ve Küçükkocaoglu	2016	Türkiye'deki Kredi Garanti Fonu A.Ş.'nin Kefalet Hacminin ve İşlerliğinin Arttırılabilmesi için Yapılabilecekler
Üstün	2016	Kredi Garanti Fonu Dünyadaki Örnekler ve KOBİ'lere Sağladığı Destekler
Duramaz	2017	Banka Kaynaklarının KOBİ'lere Ayrıcalıklı Sunumu: Kredi Garanti Fonu ve Farklı Ülke Uygulamaları
Çelikdemir ve Kartal	2018	Kredi Garanti Fonu (KGF) Teminatlı Kredilerin Muhasebeleştirilmesi ve KGF Teminatlarının Bankalara Faydaları
Yağcı	2018	Credit Guarrantee Scheme and Small and Medium – Sized Enterprise Finance: The Case of Turkey

Yapılan çalışmalar incelendiğinde 2013 yılına kadar yerel ve bölgesel yaklaşımlar görülürken; son dönem çalışmalarda bankacılık ve finans sektörüyle ilişkiler, yurtdışı uygulamalarıyla karşılaştırmalar ve bu doğrultuda verimliliğin ve paydaşlar arasındaki işbirliğinin arttırılması için analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Ayrıca söz konusu finansmanın en önemli ayağı olan KOBİ'ler neredeyse her çalışmanın temel öznesi konumundadır.

4.2.2. Ekonomik Göstergeler ve Milli Gelir Açısından

Ekonomik göstergeler ve milli gelir açısından literatür taraması, konuyla ilgili seçilmiş panel veri çalışmaları ve Türkiye için yapılmış çalışmalar olmak üzere iki başlık altında yapılmıştır. Bu kapsam ve sınıflandırma içine girmediğinden değinilmeyen çeşitli istatistiki ve ekonometrik çalışmalar da mevcuttur.

4.2.2.1. Konuyla İlgili Ülkelerarası Yapılan Panel Veri Çalışmaları

Konu ile ilgili literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı hem zaman hem de ülke boyutunu taşıyan panel veri analizlerine dayanmaktadır. Tablo 10'da konu ile ilgili yapılan panel veri çalışmalarından seçilenler listelenmiştir.

Tablo 10: Konuyla İlgili Ülkelerarası Yapılan Panel Veri Çalışmaları

Yazar(lar)	Yıl ve Ülkeler	Göstergeler	Yöntem	Bulgular
Levine vd.i (2000)	36 yıl 74 ülke	Likit yükümlülükler/GSYH, Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Evans vd. (2002)	21 yıl 82 ülke	M_2 /GSYH, Yurtiçi krediler/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Calderon ve Liu (2002)	35 yıl 109 ülke	M_2 /GSYH, finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen kredileri/GSYH	Panel Nedensellik	Var
Bloch ve Tang (2003)	31 yıl 71 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Boulila ve Trabelsi (2003)	43 yıl 16 Ülke	M_3 /GSYH, Özel sektör krediler/GSYH, ($M_3 - M_2$)/GSYH	Panel Nedensellik	Yok
Calderon ve Liu (2003)	35 yıl 109 ülke	M_2 /MG, Özel sektör kredileri/MG	Panel Nedensellik	Var
Beck ve Levine (2004)	23 yıl 40 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Mavrotas ve Son (2004)	40 yıl 65 ülke	Finansal gelişme endeksi (Likit yükümlülükler/GSYH, Özel sektör kredileri/GSYH)	Panel Regresyon	(+)
Rioja ve Valev (2004)	35 yıl 74 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH, M_3 /GSYH	Panel Regresyon	(+)
McCaig ve Stengos (2005)	36 yıl 71 ülke	M_3 /GSYH, Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Ndikumana (2005)	33 yıl 99 ülke	M_3 (%GSYH), özel sektör kredileri (%GSYH), banka kredileri (%GSYH), net iç krediler (%GSYH)	Panel Regresyon	(+)

Al-Awad ve Harb (2005)	32 yıl 10 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Nedensellik	Kısa Dön. Var Uzun Dön. Yok
Demetriades ve Law (2006)	33 yıl 72 ülke	M ₃ /GSYH, Özel sektör kredileri/GSYH, Yurtiçi krediler/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Hassan ve Yu (2007)	46 yıl 208 ülke	Yurtiçi krediler/GSYH, Özel sektör kredileri/GSYH, M ₃ /GSYH, Yurtiçi tasarruflar/GSYH	Panel Nedensellik	OECD için Var, Afrika için Yok
Naceur ve Ghazouani (2007)	25 yıl 11 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH, M ₃ /GSYH, Banka gelişim endeksi	Panel Regresyon	(-)
Hurlin ve Venet (2008)	41 yıl 63 ülke	Özel sektör kredileri GSYH, M ₃ /GSYH	Panel Nedensellik	Var
Söğüt (2008)	27 yıl 85 ülke	M ₃ /GSYH, Kamu ve özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Caporale vd. (2009)	14 yıl 10 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Nedensellik	Yok
Nişancı vd. (2011)	50 yıl 8 ülke	Toplam krediler/GSYH, Özel sektör kredileri/MG, ...	Panel Nedensellik	Var
Kunt vd. (2011)	29 yıl 72 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Rackdi ve Mbarek (2011)	17 yıl 10 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH, M ₃ /GSYH	Panel Nedensellik	Var
Hassan vd. (2011)	28 yıl 168 ülke	Yurtiçi krediler/GSYH, Özel sektör yurtiçi kredileri/GSYH. M ₃ /GSYH, Yurtiçi tasarruflar/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Öztürk vd. (2011)	18 yıl 9 ülke	M ₃ /GSYH, Banka kredileri/GSYH	Panel Nedensellik	Var
Ağayev (2012)	15 yıl 25 ülke	Finansal gelişme, Bankacılık kesimi kredileri / GSYH	Panel Nedensellik	Var
Gül ve Kamacı (2012)	31 yıl 19 ülke	İhracat, ithalat, Dış ticaret	Panel Nedensellik	Var
Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012)	21 yıl 21 ülke	Ar-Ge harcamaları	Panel Nedensellik	Var
Sandalcılar (2012)	41 yıl 4 ülke	İhracat, İmalat	Panel Nedensellik	Var
Aydın vd. (2013)	19 yıl 23 ülke	Sermaye piyasası hacmi, Net faiz marjı, Özel sektör kredileri	Panel Regresyon	(+)
Göçer (2013)	17 yıl 11 ülke	Ar-Ge harcamaları	Panel Regresyon	(+)
Kılınç ve Kılınç (2013)	15 yıl 15 ülke	Ekonomik serbestleşme	Panel Regresyon	(+)
Abdullah ve Morley (2014)	12 yıl	Çevresel vergiler	Panel Nedensellik	Var
Hayaloğlu (2015)	23 yıl 5 ülke	Yurtiçi özel sektör kredileri	Panel Regresyon	(+)
Mollaahmetoğlu (2016)	18 yıl	Sermaye piyasası işlem hacmi/GSMH, M2/GSMH	Panel Regresyon	(+)
Demir ve Sever (2017)	35 yıl 11 ülke	Reel GSYH, Reel toplam vergi gelirleri, Reel dolaysız vergiler, Reel dolaylı vergiler	Panel Regresyon	(+)

Gächter ve Gkrintzalis (2017)	52 yıl	Dış ticaret, Finansal büyüme	Panel Regresyon	(+)
Sandalcı ve Sandalcı (2017)	25 yıl	Toplam vergiler, Dolaylı ve dolaysız vergiler	Panel Nedensellik	Var
Stoilova (2017)	18 yıl 28 ülke	Vergi gelirleri ve yapısı	Panel Regresyon	(+)
Tuncay ve Demir (2017)	11 yıl	Finansal serbestleşme, Enflasyon	Panel Regresyon	(-)
Yakubu vd. (2018)	36 yıl 46 ülke	Finans sektörü yurtiçi kredileri	Panel Regresyon	(+)

Tablo 10’da (+) istatistiksel olarak milli gelir ile ilgili ekonomik göstergeler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu, (-) ise negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Tablo incelendiğinde ekonomik göstergeler ve milli gelir arasında daha çok pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Yazılan “göstergeler” tez konusuyla ilgili düzeyleri göz önünde bulundurularak yazılmış ve çalışmanın orijinalinde daha çok unsurdan oluşabilmektedir. Ayrıca literatürde özellikle 2010 yılına kadar bankacılık sektörünü doğrudan ilgilendiren ekonomik göstergelerin (kredi, mevduat, para arzı vb.) yoğun kullanımı görülürken; 2010 yılından itibaren diğer makroekonomik göstergelere (enflasyon, dış ticaret, imalat, vergiler vb.) de çalışmalarda yer verildiği görülmüştür.

4.2.2.2. Konuyla İlgili Türkiye İçin Yapılan Ekonometrik Çalışmalar

Bu kısımda Türkiye özelinde yapılmış çalışmalardan seçilenler Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablo 11: Konuyla İlgili Türkiye İçin Yapılan Ekonometrik Çalışmalar

Yazar(lar)	Yıl	Göstergeler	Yöntem	Bulgular
Kar ve Pentecost (2000)	33 yıl	M ₂ /GSYH, Özel sektör kredileri/Yurtiçi krediler, Özel sektör kredileri/MG, Yurtiçi krediler/MG,	Eş bütünleşme, hata düzeltme	Nedensellik ilişkisi Var
Ünalı (2002)	32 yıl	Yurtiçi krediler/GSYH, Özel sektör kredileri/GSYH, Özel krediler/Yurtiçi krediler, Toplam krediler/GSYH	Nedensellik Testi	Var
Aslan ve Küçükaksoy (2006)	35 yıl	Özel sektör kredi hacmi	Nedensellik Testi	Var
Kandır vd. (2007)	17 yıl	Özel sektör kredileri/MG	Eş bütünleşme, hata düzeltme	Nedensellik ilişkisi Yok

Altunç (2008)	37 yıl	M ₂ /GSYH. Özel sektör kredileri/GSYH, Toplam finansal varlıklar/GSYH	Nedensellik Testi	Var
Türedi ve Berber (2010)	23 yıl	Özel sektör krediler/GSYH	Johansen-Juselius Koentegrasyon, VAR	(+)
Demirhan vd. (2011)	20 yıl	Özel sektör kredileri/GSYH	Nedensellik Testi	Var
Özcan ve Ari (2011)	12 yıl	Özel sektör kredi hacmi	VAR	Nedensellik ilişkisi Var
Üçler ve Özşahin (2014)	16 yıl	Para talebi, Faiz oranı, Yatırımlar	Zaman Serisi Analizi	(+)
Gövdeli (2016)	92 yıl	Beşeri sermaye	Nedensellik Testi	Var
Kaya vd. (2016)	35 yıl	Para arzı, Döviz kuru	Zaman Serisi Analizi	(+)
Turgut ve Ertay (2016)	11 yıl	Banka kredileri	Nedensellik Testi	Var
Uçan ve Yeşilyurt (2016)	2 yıl	Beşeri sermaye	Eşbütünleşme analizi	Nedensellik ilişkisi Var
Köprücü ve Sarıtaş (2017)	34 yıl	Beşeri sermaye	Nedensellik Testi	Var
Organ ve Ergen (2017)	36 yıl	Vergi yükü, Yatırımlar	Pesaran, Eş bütünleşme	(-)
Özpençe (2017)	36 yıl	Kamu harcamaları, Vergi gelirleri	Nedensellik Testi	Var

Tablo 11 incelendiğinde; Türkiye için genelde finans sektörü ve finansal gelişme, özelde ise bankacılık sektörü kredileri ile milli gelir arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların yer aldığı söylenebilir.

4.3. Uygulamada Ele Alınan Ülkeler ve Göstergeleri

İktisadi teorilerin genelinde mekânlar (ülkeler) ile ekonomi arasındaki ilişkiler kapsam dışında tutulmuştur. Bu durum da teorilerde “diğer değişkenler sabitken” ya da “aynı şartlar altı” gibi kalıplarla ifade edilmiştir. Günümüzde ise merkez ve çevreler ülkeler ya da gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler gibi ayrımlar; ülkelerin kendilerine has coğrafi ve sosyo-ekonomik özellikleriyle de beraber kendini ekonominin her ayrıntısında hissettirebilmekte ve genel değerlendirme olanağını zorlaştırmaktadır. Ancak bu zorluk, OECD gibi ekonomi örgütlerinin varlığı ve

abasıyla daha anlamlı ve standart bir hale getirilerek; üyeleri olan ülkelerde ekonomik ilişkiler ve benzerlikler de yaratmıştır.

4.3.1. OECD ve AECM Üyesi Seçili lkeler

Uluslararası ekonomik ve mali kuruluşlar; ticari bir amaç gütmeyip, ülkeler arası düzeyde faaliyette bulunan ancak devlet niteliğı olmayan kurumlardır³³⁸. İlgili kurumlar, ülkeler arası işbirliğine konu olabilecek; ekonomik, kültürel, ticari, siyasi ve bilimsel her türlü alanda faaliyet gösterebilir. Söz konusu kurumların amacı, ülkeler arasında diyalog ortamı oluşturarak, dünyada dengeli bir düzen sağlayabilmektir. Bu amaçla üye ülkeler ve devletler; işbirliğii çerçevesinde, çeşitli kurumların çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedirler³³⁹.

Analizde OECD ve AECM üyesi ülke ve kurumlar dışında;

Dünya barışı ve güvenliğini oluşturmak temel amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler (BM)'in özerk kuruluşları; döviz ve para sistemleri adına Uluslararası Para Fonu (IMF), yoksullukla mücadele ve ekonomik kalkınma adına Dünya Bankası,

Siyasal ve ekonomik birliktelik adına Avrupa Birliğı (AB), dünya ticaretinin izlenmesi ve düzenlenmesi adına Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), petrol ihracatının ve üretim ilişkileri adına Petrol İhraç Eden lkeler Örgütü (OPEC),

Çeşitli amaçlar ve politikalarla, aynı doğrultuda hızlı büyüme ve gelişme gösteren ülke ekonomilerinin oluşturduğu; BRICS, G8 gibi birliktelikler,

Türkiye ile gelişmiş veya gelişmekte olan benzer ülkelerin dâhil olduğu G20, D8, MIST, MINT ve MIKTA gibi kısaltmalara sahip örgütler ile başlık altında değinilmeyen dünya genelinde çok sayıda işbirliğii ve anlaşmalara dayalı kurumlar da mevcuttur.

³³⁸ Nevzat GÜBAN ve İsmail AKTÜRK, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, İsparta: Anadolu Matbaacılık, 1999, s.1.

³³⁹ Nuray KORKMAZ, **Uluslararası Kuruluşlar Rehberi**, İTO Yayın No:1997-49, s.194.

a.OECD

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi kapsamında, 1961 yılında kurulmuştur ve savaş sonrasının etkisindeki Avrupa'nın, Marshall Planı kapsamında yeniden yapılandırılması amacıyla 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OEEC) devamı niteliğindedir. Üyelerinin büyük bir bölümü AB üyesi olup, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktadır. Türkiye, 29 Mart 1961 tarihinde örgüte katılmıştır.

Örgütün tüzüğe bağlanmış amaçları arasında; finansal istikrarın korunması, halkların yaşam standardının iyileştirilmesi, ekonomik gelişim sağlayan politikalara destek ve yardım edilmesi, ekonomik büyüme politikaları desteklenerek işsizliğin azaltılması ile çok taraflı ve ülkeler arasında ayırım gözetmeyen dünya ticaretinin geliştirilmesine destek verilmesi belirtilmiştir³⁴⁰.

OECD, ülkelere tecrübelerini birbirleriyle paylaşabilecekleri ve problemler karşısında ortak çözüm üretebilecekleri tarafsız bir platform sunmaktadır. OECD içinde sermaye hareketleri, ticaretin serbestleştirilmesi, dünya para sistemi, ekonomik yardımlar, enerji sorunu, çevre kirliliği, emek, istihdam, eğitim, bilim ve sanayi gibi alanlarda politikalar belirleyip ortak çalışmalar yapmak için kurulmuş komisyonlar mevcuttur.

OECD ülkeleri, görece diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, sosyo-ekonomik açıdan yüksek gelire, gelişmişlik düzeyine ve İnsani Gelişme Endeksine (HDI) sahip ülkelerdir. 2017 itibariyle OECD üyesi devletler, küresel nominal GSYH'nin %49.2'sini (49,6 trilyon ABD doları) ve satın alma gücü paritesinde küresel GSYH'nin %42.8'ini (54.2 trilyon dolar) oluşturmaktadır. Türkiye'nin de, toplam ihracat hacminin % 52,7'si ve toplam dış ticaret hacminin % 50,9'u OECD ülkeleriyle yapılan işlemlerden oluşmaktadır.

³⁴⁰ OECD, <https://www.oecd.org/regreform/about-regulatory-policy.htm> (Erişim: Ağustos 2018)

b.AECM

Faaliyetlerini kamuoyuna açık, kâr amacı gütmeyen ve herhangi bir ülkeye veya finans kurumuna bağlı olmaksızın sürdüren AECM (Avrupa Kredi Kefalet Kuruluşları Birliği); 1992 yılında kurulup, Avrupa'dan onlarca ülkenin elliye yakın garanti kuruluşu ve federasyonunu temsil etmektedir. Merkezi Brüksel'de olan birliğin üyeleri; özel sektör garanti kuruluşları, bünyesinde garanti bölümü olan kalkınma bankaları ile kamu sektörü garanti kuruluşlarından oluşmaktadır. Üye kuruluşların hepsi ekonomik olarak sağlam bir projeye sahip olup, bankalarla işbirliğiyle, yeterli teminat sağlayamayan başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelere garanti verme misyonunu üstlenmişlerdir.

AECM; Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi gibi tek taraflı kurumlara karşı ve ayrıca aralarında Avrupa Yatırım Bankası (AYB), Avrupa Yatırım Fonu (AYF) , Uluslararası Ödeme Bankası (BIS), Dünya Bankası'nın da olduğu çok taraflı kurumlara karşı üye kuruluşlarının politik menfaatlerini temsil etmektedir. AECM'nin tüzüğüne göre gerçekleştirmeye çalıştığı başlıca amaçlar şunlardır³⁴¹:

- Başta KOBİ'ler olmak üzere işletmelerin desteklenmesi amacıyla Ortak Garanti Kuruluşu olarak hareket etmek,
- Garanti kuruluşlarının hukuksal çerçevesini, uyumlaştırma çalışmalarını ve mali koşullarını desteklemek,
- Üye kurumlar ve ülkeler arasındaki bilgi akışını sağlamak ve işbirliğini güçlendirmek,
- AB'nin de içinde bulunduğu ekonomi politikalarının oluşturulmasında rol alan ekonomik ve mali kuruluşlar arasında önerilerin ve fikirlerin geliştirilmesine yardımcı olmak.

AECM üyesi ülkeler başta olmak üzere, ülkelerin hemen hepsinde KOBİ'lere yönelik destek programları uygulanmakta, bu işletmelerin sosyal ve ekonomik hayata olan katkılarının olabildiğince artırılması amaçlanmaktadır. İlgili destek programlarının temeli sayılabilecek kredi garanti sistemleri de her ülkenin idari yapısından, demografik yapısına, siyasi sisteminden, ekonomi politikalarına kadar çok farklı şekillerde

³⁴¹ AECM, <https://aecm.eu/about/mission/> (Erişim: Ağustos 2018)

uygulanabilmektedir. Ülkenin garantörlük uygulamalarının sebepleri, sonuçları, büyüklükleri, hacmi veya etkisi de; coğrafi ve demografik tüm özelliklerinden, ekonomik tüm göstergelerine kadar çok sayıda değişkenle etkileşim halinde olabilmektedir.

Bu bağlamda; Şekil 10’de yer alan 37 OECD üyesi ülkeden Tablo 12’de yer alan 12 tanesi ile çalışma yapılmıştır.

Şekil 10: OECD Ülkelerinin Harita Üzerindeki Yeri

Tablo 12: Uygulamada Yer Alan Ülkeler

Avusturya	Fransa	Macaristan	Portekiz
Belçika	Almanya	İtalya	İspanya
Çek Cumhuriyeti	Yunanistan	Polonya	Türkiye

Analiz için seçilen 12 ülke sırasıyla kredi garantörlüğü uygulamasının varlığı ve veri alınan 9 yıl boyunca uygulamanın devam etmesi ile ülkelerin ekonomik yapı ve göstergelerinin üzerinde çalışmayı gerektirecek bir derinlik ve standarda sahip olması kriterleri gözetilerek belirlenmiştir.

4.3.2. Türkiye

Türkiye ekonomisinde 2000’li yılların başında yedi yıl üst üste kaydedilen ekonomik büyüme, 2008 global ekonomik krizi ve etkileriyle birlikte 2009 yılındaki %4.7’lik küçülme ile kesintiye uğramıştır. Krizden sonraki yıllarda dünya ülkeleri yavaş büyüme süreçleri yaşarken, Türkiye ise izlediği mali ve sosyal politikalar ile gerçekleştirilen sosyal reformlar sayesinde görece daha hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır. 2011 yılında %11,1 ile kriz sonrası dönemin en yüksek büyüme oranı yakalanırken, diğer yıllarda da dalgalı ve dünya ekonomisi üzerinde bir büyüme seyri izlenmiştir.

2016 yılında gerek küresel çapta yaşanan ekonomik durgunluk gerekse ülkemizde yaşanan siyasi gerginlikler, darbe girişimi, jeopolitik riskler, terör olayları ve ülke sınırına yakınlarda hâkim olan iç savaşlar büyüme hızının %3,2 seviyesinde kalmasına sebep olmuştur. İlgili büyüme oranı kriz etkisinden çıkılan 2009 sonrasındaki en düşük büyüme verisi olmuştur.

Büyümeye küresel kriz sonrasındaki eski hızını tekrar kazandırmak ve ekonomik aktiviteleri canlandırmak amacıyla alınan önlemlerle, 2016 yılının sonundan itibaren hızlı büyüme trendine girilmiştir. Türkiye ekonomisi 2017 yılının ilk iki çeyreğinde %5,4, üçüncü çeyreğinde bazın da önemli etkisiyle %11,3 ve son çeyrekte de %7,4 büyüme kaydetmiştir. Yıllık bazda da gerçekleşen %7,4’lük büyüme oranı G20 ülkeleri içindeki en yüksek oran olmuştur.

2017 yılında gerçekleşen yüksek oranlı büyüme oranında; banka ve özel sektör işbirliği ile finansmana erişimi kolaylaştırma çabaları kapsamında sağlanan Kredi Garanti Fonu, KOSGEB ve TOBB Nefes kredileri ile yapılan vergi indirimleri, istihdam ve üretim teşvikleri çok etkili olmuştur. İlgili düzenleme ve adımlar, iç tüketim ve

yatırımlarda canlanma yaratarak, dış konjonktürdeki düzelmelerin de etkisiyle, büyümeye önemli katkı sağlamıştır³⁴².

Öte yandan benzer sebeplerle; 2014 yılında 12.480 dolar ile en yüksek seviyesine ulaşan kişi başı milli gelir, bu yıldan sonra düşüş trendine girmiştir. Sonraki yıllarda sırasıyla, 2015 yılında 11.019 dolara, 2016 yılında 10.883 dolara ve 2017 yılında 10.597 dolara gerilemiştir. Pozitif büyüme oranlarına rağmen kişi başı milli gelirde yaşanan bu gerilemelere, dolar kurunda meydana gelen hızlı artışların yol açtığı söylenebilir. Tablo 13'te Türkiye'nin ilgili milli gelir/büyüme verileri başta olmak üzere 2017 yılına ait coğrafi, demografik ve ekonomik verilerine yer verilmiştir.

Tablo 13: Türkiye'nin 2017 Yılı Temel Sosyo – Ekonomik Göstergeleri

Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<i>Alan</i>	780043 km ²	<i>Milli Gelir / Büyüme</i>	851,5 Milyar \$ / % 7,4
<i>Nüfus</i>	79,039 Milyon	<i>Kişi Başı Milli Gelir</i>	10537 \$
<i>Yoğunluk</i>	101 / km ²	<i>Yatırım / Oranı</i>	263,7 Milyar \$ / %30,97
<i>Kent Nüfus Oranı</i>	% 74,6	<i>İstihdam / İşsizlik</i>	%47,08 / %10,8
<i>Başkent</i>	Ankara	<i>Ticaret / İhracat</i>	390,8 / 157,0 Milyar \$
<i>HDI</i>	0,791 – 64.	<i>Sanayi / İmalat</i>	248,3 / 149,5 Milyar \$

Kaynak: <http://www.sng-wofi.org/country-profiles/> , <https://data.worldbank.org/country>

Tablo 14'te ise Türkiye'de kredi garantörlüğü uygulamaları kapsamında 2017 yılında kullanılan kredilerin kefalet hacmi ve ilgili kredilerle sağlanan kefalet sayılarına yer verilmiştir.

Tablo 14: Türkiye'nin 2017 Yılı Kredi Garantörlüğü Göstergeleri

Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<i>TESKOMB</i>	5012	606432
<i>KGF</i>	39027	367694
TOPLAM	44039	974126

Kaynak: <https://aecm.eu/>

Uygulama kısmında 9 yıllık veriler kullanılırken; yukarıdaki Türkiye'ye ait ve “EK-2” kısmındaki OECD geneline ve uygulamada kullanılan diğer ülkelere ait tablolarda, sadece 2017 yılına ait verilere yer verilmiştir. Analize kullanılan tüm verilereyse “EK-1” kısmından ulaşılabilir.

³⁴² TOBB, **2017 Ekonomik Rapor**, TOBB Yayınları, 2018, s.23.

4.4. Uygulamada Kullanılan Veri Seti ve Değişkenler

Analizde bağımsız değişkenler olarak kullanılan, kredi garantörlüğü uygulamalarını niteleyen kişi başına düşen kefalet hacmi ve kefalet sayısının yanında; makroekonomik göstergeler ise GSYH, ekonomik büyüme ve milli gelir ile ilgili literatür taraması yapılarak ve ilgili kredilerin kullanımının etkilediği ya da etkilendiği sektör ve alanlar dikkate alınarak seçilmiştir. Söz konusu değişkenler ve değişkenlere ait verilerin hangi kaynaklardan alındığı Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15: Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişkenler		Kaynak
Kişi Başı Milli Gelir	kgelir (\$)	https://tcdata360.worldbank.org
Kişi Başı Kefalet Hacmi	khacim (€)	https://aecm.eu/
Kefalet Sayısı	sayı	https://aecm.eu/
Yatırım Hacmi	yatırım (\$)	https://tcdata360.worldbank.org
İhracat Hacmi	ihracat (\$)	https://wits.worldbank.org
Dış Ticaret Hacmi	ticaret (\$)	https://wits.worldbank.org
Sanayi Hacmi	sanayi (\$)	https://tcdata360.worldbank.org
İmalat Sanayii Hacmi	imalat (\$)	https://tcdata360.worldbank.org
İstihdam Oranı	istihdam (%0.)	https://tcdata360.worldbank.org

Kaynak: Dünya Bankası, AECM

Veriler Dünya Bankasının veri merkezi ve internet sitesiyle birlikte Avrupa Kredi Kefalet Kuruluşları Birliği (AECM) internet sitesindeki istatistik raporlarından düzenlenmiştir. Para birimi olarak; bağımlı değişken kişi başı milli gelir ile bağımsız makroekonomik değişkenler açısından literatür ve verilerin orijinallğine istinaden dolar (\$) alınırken; AECM kişi başı kefalet hacmi büyüklükleri açısından ise yine aynı gerekçelerle Euro (€) esas alınmıştır. Ayrıca kefalet sayısı adet olarak yazılırken; makroekonomik verilerden istihdam oranı on binde (%0.) ile yazılarak değişkenlerin açıklayıcılığı arttırılmıştır.

Analize 2009 yılı itibariyle başlanması ise kredi garantörlüğü uygulamalarının 2008 küresel krizinden itibaren daha anlamlı ve sistematik olarak uygulanabilirliği olmuştur. Analizde kullanılan değişkenlerin genel yapısı hakkındaki tanımlayıcı temel istatistikler Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Özellikleri

	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
kgelir (\$)	28513	13007	8881	51553
khacim (€)	159	154	10	595
sayı	192808	292693	3958	1058747
yatırım (\$)	223633302473	221392494742	19211848000	792848733600
ihracat (\$)	327790088000	354014178000	24236625000	1498157778000
ticaret (\$)	651955060000	645804576000	75405960000	2742499811000
sanayi (\$)	246709073113	264565887419	26977729757	1066116798553
imalat (\$)	161128450823	192124549121	16257307722	801165417016
istihdam (%0.)	4993	525	3774	5892
N=108 n= 12 t= 9				

Tablo 16'ya göre, 12 OECD ülkesinin ortalama kişi başı milli geliri 28513 Dolar iken, kişi başı kefalet hacmi 159 Euro'dur. Ayrıca istihdam oranının yaklaşık % 50 olduğu görülürken; ticaret kapsamındaki veriler ile diğer makroekonomik verilerin ise yüz milyar dolarların üzerinde olduğu görülmektedir.

4.4.1. Verilerde Boyut İndirgeme

Ekonometrik tahmin modellerinin sağlıklı ve doğru bir şekilde incelenip, yorumlanabilmesi açısından çeşitli büyüklük ve oranlara sahip değişkenlerin standart hale getirilmesi yani boyutlarının Tablo 17'deki gibi indirgenmesi uygun görülmüştür. Bu husus, yorumlanma aşamasında dikkate alınacaktır.

Tablo 17: Verilerde Boyut İndirgeme

Değişkenler	Bölünen Sayı
Kişi Başı Milli Gelir	b_kgelir (\$)
Kişi Başı Kefalet Hacmi	b_khacim (€)
İstihdam Oranı	b_istihdam (%)
Kefalet Sayısı	b_sayı
İhracat Hacmi	b_ihracat (\$)
Dış Ticaret Hacmi	b_ticaret (\$)
Sanayi Hacmi	b_sanayi (\$)
İmalat Sanayii Hacmi	b_imalat (\$)
Yatırım Hacmi	b_yatırım (\$)

Tablo 17'de gösterilen boyut indirgeme konusunda, bölünen büyüklükler belirlenirken ilgili değişkenlerin ortalama büyüklükleri (Kefalet Sayısı hariç) dikkate alınmıştır. Yani, ortalama büyüklükleri 100 milyar ve üzeri olan değişkenler (Sanayi

Hacmi, İmalat Sanayii Hacmi, Yatırım Hacmi, İhracat Hacmi, Ticaret Hacmi) 100 milyara; kişi'nin söz konusu olduğu değişkenler (Kişi Başı Milli Gelir, Kişi Başı Kefalet Hacmi, İstihdam Oranı) ise bine bölünerek model tahminlerinde çalışılacak veriler yaratılmıştır. Kefalet Sayısı indirgenirken ise veriye ait maksimum büyüklük ve Türkiye'nin 2017 yılındaki büyüklüğüne yakınlık esas alınmıştır.

4.4.2. Korelasyon

Milli gelirin oluşumunda, mal ve hizmet ile sonrasında tüketiciye ulaşmasındaki tüm süreçleri içeren yatırım, imalat, sanayi, ticaret ve ihracat aşamaları ile bunlara değer katan insan gücünün göstergesi istihdam oldukça önemlidir. Ayrıca ilgili makroekonomik büyüklüklerin oluşumunda başlangıç noktası sayılabilecek kredilerin kefalet hacmi ve kullanıcısı işletmeler de gelir yaratan ilgili unsurları desteklemekte ve oluşturmaktadır. Dolayısıyla ilgili unsurlar arasındaki bağlantı da oldukça önemli bir konudur. Bu bağlamda, analizde kullanılan söz konusu değişkenler arasındaki korelasyon Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18: Değişkenler Arasındaki Korelasyon

	<u>kgelir</u>	<u>khacim</u>	<u>sayı</u>	<u>yatırım</u>	<u>ihracat</u>	<u>ticaret</u>	<u>sanayi</u>	<u>imalat</u>	<u>istihdam</u>
<u>kgelir</u>	1.0000								
<u>khacim</u>	0.0856	1.0000							
<u>sayı</u>	0.0414	0.7670	1.0000						
<u>yatırım</u>	0.5088	0.2200	0.4375	1.0000					
<u>ihracat</u>	0.5808	0.0271	0.1289	0.8541	1.0000				
<u>ticaret</u>	0.5944	0.0469	0.1692	0.8875	0.9967	1.0000			
<u>sanayi</u>	0.4792	0.1501	0.3129	0.9513	0.9391	0.9497	1.0000		
<u>imalat</u>	0.4726	0.1148	0.2500	0.9122	0.9586	0.9600	0.9921	1.0000	
<u>istihdam</u>	0.3747	-0.2377	-0.3699	0.1475	0.3259	0.3032	0.2154	0.2546	1.0000

Tablo 18'den de anlaşılacağı üzere, makroekonomik veriler arasındaki doğru yönlü kuvvetli ilişki varken; ilgili değişkenlerin kişi başı milli gelire ilişkilerinin de bağlantısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu sebeple, literatürde de sıkça belirtildiği üzere, değişkenlerin milli gelirin ve GSYH'nin oluşumu üzerinde öncü göstergeler olarak da kabul edilebileceği anlaşılabilmektedir. Ayrıca kişi başı kefalet hacmi ile kefalet sayısı arasındaki bağlantının da kuvvetli olması oldukça doğaldır.

4.5. Panel Veri Analizi

Zaman serileri ile yatay kesit serileri birlikte kullanılarak tahmin edilen analiz yöntemine panel veri analiz yöntemi denilmektedir. Analizde kullanılan değişkenlerin dikey boyutunu ülkeler, kurumlar, mallar gibi birimler; yatay boyutunu ise analizde kullanılan değişkenlerin belli bir dönemde kısıtlayan zaman oluşturmaktadır³⁴³.

Bu bölümünde sırasıyla; panel veri kavramı, panel verinin avantajları ile dezavantajları ve panel veri tahmin yöntemleri ile onların yorumlanması ele alınacaktır.

4.5.1. Panel Veri Kavramı

Ekonometrik araştırmalarda, çok farklı veriler kullanılabilir. Kullanılan veri türleri, yapılarına uygun modellerle incelenmelidirler. Zamanın belirli bir noktasındaki, yani zaman sabitken, herhangi bir değişkenin farklı birimlerden elde edilen verileri yatay kesit verilerini oluşturur. Bir değişkenin farklı zaman dilimleri içinde değişimini gösteren seriler ise zaman serisi verilerini oluşturur³⁴⁴.

Literatürde herhangi bir konuda hem birimlere hem de zamana göre analizin uygun olduğu durumda, hem birim hem de zaman boyutları için ayrı ayrı inceleme yapılabilir. Ancak ayrı modellerle yapılan bu analizler karmaşık ilişkilere sebep olabilecektir. Öte yandan bazı iktisadi çalışmalarda sadece zaman ya da sadece birim boyutunun yetersiz kaldığı da görülmektedir. Zaman ve birim boyutlarının bir arada incelendiği, zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesiyle oluşan verilere, “Panel Veri” denmektedir. Analizlerde yaygın olarak kullanılan panel veri setlerine; OECD’nin ülkeler için yıllar bazında derleyip yayınladığı veri setleri örnek gösterilebilir³⁴⁵.

Panel veri analizinde kullanılan yöntemler modelin zaman boyutundaki yapısına göre farklılık gösterir. Zaman boyutu yapısına göre panel veri; dengeli panel veri ve dengesiz panel veri olmak üzere ikiye ayrılır. T sayıda zamana ilişkin gözlemler yatay

³⁴³ Jeffrey WOOLDRIDGE, *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, United States of America: The Mit Press, 2002, s.452.

³⁴⁴ Damodar N. GUJARATI, *Basic Econometrics*, U.S.A. : McGraw-Hill, 2004, ss.25-27.

³⁴⁵ William H. GREENE, *Econometric Analysis*, U.S.A. : Prentice Hall, 2011, ss.343-344.

kesitte bulunan tüm birimler $i = 1, 2, 3, \dots, n$ için aynıysa dengeli panel veri söz konusudur. Ancak panel verideki en az bir birime ilişkin gözlem farklı sayıdaysa bu veriye dengesiz panel veri adı verilir³⁴⁶.

4.5.2. Panel Verinin Avantajları ve Dezavantajları

Ekonometrik çalışmalarda yatay kesit ve zaman serisi verilerinin yerine panel verinin tercih edilmesinin bazı avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır³⁴⁷:

Panel veri kullanımının sağladığı avantajlar kısaca şöyledir;

-*Gözlenemeyen Heterojenliği Modele Dahil Edebilmek*: Ekonomik analizlerdeki birimler genelde heterojendir. Zaman serisi ve yatay kesit veri analizi değişkenliği tek başına kontrol edemezken, panel veri analizi bu heterojenliği modele ilave etmektedir.

-*Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorununu Azaltmak*: Panel veri kullanılmasının, zaman serisi kullanımına göre sağladığı bir diğer avantaj ise çoklu doğrusal bağlantı sorununu çözebilmesidir. Panel veri kullanıldığında bağımsız değişkenlerin aralarında yüksek dereceli ilişki görülme ihtimali daha düşüktür.

- *Daha Geniş ve Dinamik bir Yapıda Model Oluşturmak*: Zaman serisinde yalnızca birim özellikler, yatay kesit verilerde ise yalnızca birimler arası farklılıklar gösterilebilirken, panel veride hem birim özellikleri hem de birimler arası farklılıklar beraber incelenebilmektedir.

-*Tahmin sapmasını azaltmak*: Zaman serisi ve yatay kesit ile yapılan analizlerde ihmal edilen değişkenler tahmin sonuçlarında sapmaya neden olabilmekteyken, ilgili değişkenler birim ya da zamana göre değişmeyen değişkenler de olabilir. Panel veri kullanılması sayesinde tahmin sapması kontrol edilebilir.

Panel veri kullanımı, ilgili avantajlarının yanında bazı dezavantajlara da sahiptir;

³⁴⁶ Edward W. FREES, *Longitudinal and Panel Data: Analysis and the Applications in the Social Sciences*, U.K. : Cambridge University Press, 2004, s.4.

³⁴⁷ BALTAGI, a.g.e. , ss.4-7.

-Veri Toplama ve Düzenlemede Karşılaşılan Güçlükler: Anket çalışması söz konusuysa soruların cevapsız bırakılması ve anketörden kaynaklanabilecek hatalar, panel veri çalışmasında kullanılacak verilerin toplanmasını zorlaştırabilmektedir.

-Zaman Serisinin Kısa Olması: Panel veri çalışmalarında zaman boyutu genellikle kısa olmasına rağmen, birim boyutu daha çoktur. Bu durum, doğrusal olmayan panel veri modellerinde hesaplama zorluklarının yaşanmasına sebep olmaktadır.

-Hata Payında Oluşan Sapmalar: Hata terimi panel veri modellerinde çok önemlidir. Çünkü panel veri modellerinde hata terimi; hem zaman serisine, hem yatay kesit verilere, hem de panel veri modeline özgü sapmayı göstermektedir. Bu yüzden, panel veri modelleri de hata terimi genellikle sapmalıdır.

4.5.3. Panel Veri Modelleri Tahmin Yöntemleri

Panel veri ile yapılan analizlerde kullanılan iki temel model söz konusudur. Bu modeller, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modelinden oluşmaktadır³⁴⁸.

Sabit etkili veri modellerinin katsayıları; zamana, birimlere veya hem zaman hem birimlere göre değişiklik gösterir. İlgili modeller zamana veya birimlere göre değişimi tespit etmek amacıyla kurulmuşsa tek faktörlü, hem zamana hem de birimlere göre değişimi tespit etmek amacıyla kurulmuşsa da iki faktörlü sabit etkili model olarak adlandırılırlar. Verilerdeki değişim modellerin tüm katsayılarını etkileyebilmesine rağmen, sabit etkili modellerde verilerdeki değişim ise sabit katsayıyı etkilerken, eğim katsayısını etkilemez³⁴⁹.

Sadece birim veya birim ve zaman etkisinin beraber ele alındığı modellerse ise tesadüfi etkili panel veri modelleridir. Bu modellerde, sabit etkili modellerin aksine zaman ve birim etkileri tesadüfi değişken olarak modele hata teriminin bileşeni olarak ilave edilir. Tesadüfi etkili modellerde serbestlik derecesi sorunuyla karşılaşılmasına rağmen hata terimine eklenen bileşenlerin ortalama ve varyanslarının belirlenmeleri önemlidir. Bu modellerde ayrıca; birim etkisinin sabit katsayı ya da tüm katsayıları

³⁴⁸ GUJARATI, a.g.e. , ss.640-648.

³⁴⁹ GREENE, a.g.e. , s. 466.

etkilediği varsayılp oluşturulan modellere, tek faktörlü; zaman ve birim etkisinin birlikte yer aldığı modellere ise, iki faktörlü tesadüfi etkili model adı verilmektedir³⁵⁰.

Çalışmada kişi başı milli gelir ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki iki farklı dengeli panel veri modeli olarak tahmin edilmiştir. Her iki model için de; öncelikle kendi değişkenleriyle sabit etkili ve tesadüfi etkili tahmin modelleri kurulmuş, sonrasında uygun model Hausman testi yapılarak belirlenmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre bu aşamadan sonraki analizlere tesadüfi etkili model ile devam edilmesinin gerektiğine karar verilmiştir.

Tesadüfi etkili modelin ekonometrik varsayımlara uygunluğuna bakılmak üzere, yine her iki modele de, otokorelasyon, değişen varyans, yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmıştır. Ortaya çıkan varsayımlardan sapmaları ortadan kaldırmak amacıyla Robust standart hataları kullanılarak, söz konusu varsayımlardan sapmalar düzeltilmiştir³⁵¹.

4.5.3.1. Model 1

Bu modelde kişi başı milli gelirin oluşumunda; kredi garantörlüğü uygulamalarının etkisini ölçmek için kişi başı kefalet hacmi (b_khacim) ve kefalet sayısı (b_sayı), mal ve hizmet üretiminin etkisini ölçmek için yatırım (b_yatırım) ve sanayi (b_sanayi) hacimleri; dış ticaret işlemlerinin etkisi ölçmek için de dış ticaret (b_ticaret) ve ihracat (b_ihracat) hacimleri kullanılmıştır.

a. Sabit Etkili Model (FE) Tahmin Yöntemi

Tablo 19’da sabit etkili modelin sonuçları verilmiştir.

³⁵⁰ BALTAGI, a.g.e. , s.13.

³⁵¹ Selahattin GÜRİŞ ve diğerleri, **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, İstanbul: Der Yayınları, 2018, ss.75-94.

Tablo 19: Sabit Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: b_kgelir			F(6,90)	= 20.50
Gözlem Sayısı: 108			Prob > F	= 0.0000
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	t	p> t
b_khacim	8.737971	3.325813	2.63	0.010 ***
b_sayı	-3.523225	2.209038	-1.59	0.114
b_yatırım	-4.344561	1.980537	-2.19	0.031 **
b_ihracat	-10.88891	3.045229	-3.58	0.001 ***
b_ticaret	6.047081	1.665156	3.63	0.000 ***
b_sanayi	7.305781	1.809814	4.04	0.000 ***
sabit	15.76423	1.490658	10.58	0.000 ***
R ² : Grup içi = 0.5775				
R ² : Gruplar arası = 0.2218				
R ² : Toplam = 0.2285				
F test that all u_i=0:		F(11, 90) = 324.49	Prob > F = 0.0000	
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

$$b_kgelir_{it} = 15.76 + 8.73 b_khacim_{it} - 3.52 b_sayı_{it} - 4.34 b_yatırım_{it} - 10.88 b_ihracat_{it} + 6.04 b_ticaret_{it} + 7.30 b_sanayi_{it} + X_{it}$$

Modelde; kefalet sayısının (b_sayı) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, yatırım hacminin (b_yatırım) %5, diğer tüm değişkenlerin ise %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir.

Kişi başı kefalet (b_khacim), dış ticaret (b_ticaret) ve sanayi (b_sanayi) hacimleri kişi başı milli gelir üzerinde pozitif etkiye sahip iken; kefalet sayısı (b_sayı), yatırım (b_yatırım) ve ihracat (b_ihracat) hacimleri ise negatif etkiye sahiptir.

b. Tesadüfi Etkili Model (RE) Tahmin Yöntemi

Tablo 20’de tesadüfi etkili modelin sonuçları verilmiştir.

Tablo 20: Tesadüfi Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: b_kgelir				Wald chi2(6) = 125.18
Gözlem Sayısı: 108				Prob > chi2 = 0.0000
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	p> z
b_khacim	8.795704	3.289136	2.67	0.007 ***
b_sayı	-3.633758	2.173015	-1.67	0.094 *
b_yatırım	-3.956544	1.936053	-2.04	0.041 **
b_ihracat	-10.82658	3.006759	-3.60	0.000 ***
b_ticaret	6.054748	1.646889	3.68	0.000 ***
b_sanayi	6.625713	1.753419	3.78	0.000 ***
sabit	16.33214	4.036127	4.05	0.000 ***
R ² : Grup içi = 0.5765				
R ² : Gruplar arası = 0.2294				
R ² : Toplam = 0.2363				
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

$$b_kgelir_{it} = 16.33 + 8.79 b_khacim_{it} - 3.63 b_sayi_{it} - 3.95 b_yatirim_{it} - 10.82 b_ihracat_{it} + 6.05 b_ticaret_{it} + 6.62 b_sanayi_{it} + X_{it}$$

Tablo 20’de, tüm açıklayıcı değişkenlerin çeşitli anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kefalet sayısının (b_sayı) %10, yatırım hacminin (b_yatırım) %5, diğer tüm değişkenlerin ise %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu sebeple, bu değişkenler kullanılarak oluşturulan modelin sonuçları anlamlı olup, yorumlanabilir niteliktedir.

Kişi başı kefalet (b_khacim), dış ticaret (b_ticaret) ve sanayi (b_sanayi) hacimleri kişi başı milli gelir üzerinde pozitif etkiye sahip iken; kefalet sayısı (b_sayı), yatırım (b_yatırım) ve ihracat (b_ihracat) hacimleri ise negatif etkiye sahiptir.

c. Tahmin Yöntemleri Arasında Tercih: Hausman Testi

Tesadüfi etkili modelde, hata terimi bileşenleri modeldeki bağımsız değişkenlerden ilişkisiz olduğu hipotezinin geçerliliği, Hausman test istatistiği ile incelenmektedir³⁵².

Hausman testi sonucu Tablo 21’deki gibidir;

³⁵² GREENE, a.g.e. , s.301

Tablo 21: Hausman Testi

Açıklayıcı Değişkenler	(b) fe	(B) re	(b-B farkı)
b_khacim	8.737971	8.795704	-.0577332
b_sayı	-3.523225	-3.633758	.1105325
b_yatırım	-4.344561	-3.956544	-.388017
b_ihracat	-10.88891	-10.82658	-.0623252
b_ticaret	6.047081	6.054748	-.0076675
b_sanayi	7.305781	6.625713	.680068
Ho: Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.			
Test istatistiği: chi2(6) 3.94	Prob>chi2 0.6853		

Hausman testinde sıfır hipotezi “modelde bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında bir ilişkinin olmadığı” şeklinde kurulur. Şöyle ki; sıfır hipotezi, “Tesadüfi etkiler tahmincisi doğrudur ve k serbestlik dereceli ki-kare dağılımı göstermektedir” şeklinde de ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla yapılan Hausman testi sonucu, sıfır hipotezi kabul edilirse tesadüfi etkiler modeli seçilirken; sıfır hipotezin reddedilmesi, modelin hata terimleri bileşenlerinin bağımsız değişkenler ile ilişkili olduğu kararı verilebilecek ve sabit etkiler modelinin kullanılabilmesi seçimini gerçekleştirilebilecektir³⁵³.

Tablo 21’e göre, ilgili model için yapılan analizin olasılık değeri 0.05’ten büyük çıkmaktadır. Hausman test istatistiği sonucuna göre ($0.6853 > 0.05$) *Ho* hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda tesadüfi etkili modelin varsayımlarının karşılandığı ve analize sabit etkiler modeli ile değil tesadüfi etkiler modeli ile devam edilmesinin gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Ho: $E(X_{it}, M_i) = 0$ (Tesadüfi Etkiler Modeli geçerlidir.)

Ha: $E(X_{it}, M_i) \neq 0$ (Sabit Etkiler Modeli geçerlidir.)

Ayrıca örneklem seçimi bir ana kütleden tesadüfi bir şekilde yapıldığından, bu husus da tesadüfi etkili modelin kullanılmasını desteklemektedir. Bu sebeple de analize tesadüfi etkili model ile devam edilmesinin daha etkili sonuçlar vereceği söylenebilir.

³⁵³ WOOLDRIDGE, a.g.e. , s. 289

d. Tesadüfi Etkili Model için Temel Varsayım Testleri

Ekonometrik varsayımlara uygunluğunu test etmek üzere tesadüfi etkili modele otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmıştır. Varsayımlardan sapmalarını ortadan kaldırmak içinse Robust standart hataları kullanılmış, ilgili sapmalar düzeltilmiştir.

i.Otokorelasyon Testi

Tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını test etmek için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI testleri uygulanmıştır. Tablo 22’de ilgili test sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde elde edilen test istatistiklerinin 2.00 katsayısına yakın değerlerde olması sebebiyle tesadüfi etkili modelde birinci mertebe otokorelasyon olduğu anlaşılmıştır.

Baltagi-Wu LBI Testi için hipotezler aşağıdaki gibidir;

$H_0: \rho = 0$ Otokorelasyon Yoktur

$H_a: \rho > 0$ $H_a: \rho < 0$ Otokorelasyon Vardır

Tablo 22: Tesadüfi Etkili Model İçin Otokorelasyon Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test İstatistiği</u>	<u>Olasılık Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Otokorelasyon Olmama Varsayımı	Durbin-Watson	1.22	1.22-2	İki test sonucuna göre 1. mertebe otokorelasyon vardır.
	Baltagi-Wu LBI	1.48	1.48-2	Otokorelasyon olmaması varsayımı sağlanmamaktadır.

ii.Değişen Varyans Testi

Tesadüfi etkiler modelinde değişen varyans probleminin testi için WALD Testi kullanılmıştır. Tesadüfi etkili modelinin hata terimlerinin, sabit varyans varsayımına uygunluğunu test etmek için kullanılabilecek testlerse; Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) testleridir.

WALD Testi için hipotezler aşağıdaki gibidir;

$H_0: \sigma^2_i = \sigma$ Sabit Varyans Varsayımı Geçerlidir.

$H_a: \sigma^2_i \neq \sigma$ Değişen Varyans Problemi Vardır.

Tablo 23: Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test</u> <u>İstatistiği</u>	<u>Olasılık</u> <u>Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Değişen Varyans Olmaması Varsayımı	Levene(1960), Brown ve Foisythe(1974)	W0 = 4.61 W50 = 4.00 W10 = 4.61	0.00 0.00 0.00	Değişen Varyans Varsayımı Geçerlidir.

Tablo 23'teki sonuçlara göre bulunan test istatistiklerinin olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyi ile karşılaştırıldığında ($0.00 < 0.05$) sıfır hipotezinin reddedileceği sonucuna varılır, bu sebeple modelde değişen varyans problemi vardır.

iii.Yatay Kesit Bağımlılığı

Tesadüfi etkiler modelinde yatay kesit bağımlılığını test etmek için Pesaran ve Friedman testleri uygulanmıştır. Tablo 24'te ilgili testi sonucu verilmiştir.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi için hipotezler aşağıdaki gibidir;

$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ij} = 0$ Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

$H_a: \rho_{ij} \neq \rho_{ij} \neq 0$ Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Tablo 24: Tesadüfi Etkili Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test</u> <u>İstatistik</u>	<u>Olasılık</u> <u>Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Yatay Kesit Bağımlılığı	Pesaran Friedman	8.017 33.956	0.0000 0.0004	Yatay Kesit Bağımlılığı vardır.

Elde edilen test istatistiklerinin olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyi ile karşılaştırıldığında, (0.0000 ve $0.0004 < 0.05$) yatay kesit bağımlılığını ifade eden hipotezinin kabul edildiği, sıfır hipotezinin de reddedildiği görülmektedir. Yani ilgili modelde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

e. Robust Model Tahminleri

Tesadüfi etkiler modelinin varsayımları sınıandığında, her üçü de olmaması gerekirken; hem otokorelasyon, hem yatay kesit bağımlılığı hem de değişen varyans probleminin olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu varsayımlar sağlanmadığı takdirde standart hata tahmin edicileri sapmalı olmakta, tahmin edicilerin etkinlik özellikleri oldukça azalmaktadır. Bu durum da modellerin güvenilirliğini azaltıp, tahmin sonuçlarının hatalı veya eksik yorumlanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle ilgili sorunun çözümü için duyarlı olan robust tahminci kullanılarak model tekrar tahmin edilmiştir. Bir model için bu robust tahminci uygulanarak standart hatalar yerine robust standart hatalar hesaplanabilmektedir.

Tablo 25: Robust Panel Veri Modeli (1)

Bağımlı Değişken: b_kgelir			Wald chi2(6) = 1039.25	
Gözlem Sayısı: 108			Prob > chi2 = 0.0000	
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	p> z
b_khacim	1.977371	1.152968	1.72	0.086 *
b_sayı	-1.154953	.5860185	-1.97	0.049 **
b_yatırım	.4032047	.5427616	0.74	0.458
b_ihracat	-6.210695	1.569588	-3.96	0.000 ***
b_ticaret	4.701912	.8595911	5.47	0.000 ***
b_sanayi	-1.79257	.5460433	-3.28	0.001 ***
sabit	28.61858	.6870183	41.66	0.000 ***
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

Robust tahminci yoluyla elde edilen Tablo 25'teki ilk modelde; yatırım hacmi (b_yatırım) değişkeni, tahmin sonucunda istatistiksel olarak anlamsız çıktığından modelden çıkarılmış ve model tekrar tahmin edilmiştir.

Tablo 26: Robust Panel Veri Modeli (2)

Bağımlı Değişken: b_kgelir				Wald chi2(5) = 667.57
Gözlem Sayısı: 108				Prob > chi2 = 0.0000
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	p> z
b_khacim	3.086586	1.364915	2.26	0.024 **
b_sayı	-2.221313	.6928892	-3.21	0.001 ***
b_ihracat	-6.458374	.425003	-15.20	0.000 ***
b_ticaret	5.075777	.2710063	18.73	0.000 ***
b_sanayi	-2.187271	.2302101	-9.50	0.000 ***
sabit	28.85027	.681006	42.36	0.000 ***
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

Tablo 26'daki tahmin sonuçlarına göre elde edilen ikinci model genel olarak anlamlı gözükmemektedir. Diğer bir ifadeyle elde edilen tahmin katsayılarına güvenilerek değerlendirmelerin yapılabileceği ve modelin bir bütün olarak geçerli olduğu söylenebilir.

Modelin ekonometrik olarak yazılışı aşağıdaki şekildedir;

$$b_kgelir_{it} = 28.85 + 3.08 b_khacim_{it} - 2.22 b_sayı_{it} - 6.45 b_ihracat_{it} + 5.07 b_ticaret_{it} - 2.18 b_sanayi_{it} + X_{it}$$

Söz konusu modelde elde edilen sonuçlar iktisadi olarak açıklanabilmekte olup, anlamlı olarak yorumlanmaktadır. Diğer değişkenlerin etkisi sabit iken kişi başı milli geliri; kişi başı kefalet hacmindeki yüzde 1'lik artış %3.08 arttırmakta ve dış ticaret hacmindeki yüzde 1'lik artış %5.07 arttırmaktadır. Öte yandan kişi başı milli geliri; kefalet sayısındaki yüzde 1'lik artış %0.22 azaltmakta, ihracat hacmindeki yüzde 1'lik artış %6.45 azaltmakta ve sanayi hacmindeki yüzde 1'lik artış %2.18 azaltmaktadır.

Anlamlı bir model elde edebilmek için indirgenmiş veriler, ilgili büyüklüklerle çarpılarak ilk haline getirildiğinde ise model şu halini almaktadır.

$$kgelir_{it} = 28850 + 3.08 khacim_{it} - 0,00222 sayı_{it} - 0,0000000645 ihracat_{it} + 0,0000000507 ticaret_{it} - 0,0000000218 sanayi_{it} + X_{it}$$

İlgili ülkelerin kişi başı milli gelir düzeylerini dolar cinsinden tahmin edebilmek için, yukarıdaki modele bağımsız değişken olarak yer alan Dolar, Euro, adet veya oran cinsindeki ilgili büyüklükleri yerine koymak yeterli olacaktır.

İlgili modelde, kişi başı milli gelirin belirlenmesinde dış ticaret işlemlerinin etkisinin büyük olduğu gözükmemektedir. Kişi başı milli gelirle ilişkilerine bakıldığında; ihracat hacminin negatif, dış ticaret hacminin ise pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olması ise, modelde değişken olarak ele alınmasa dahi, ithalat hacminin dengeleyici unsur olarak model üzerindeki etkisini göstermektedir. Ayrıca benzer durum kredi garantörlüğü uygulamalarının etkisini incelerken de fark edilmektedir. Kişi başı kefalet hacmi, kişi başı milli gelirle pozitif yönlü bir ilişkiye sahipken; kefalet sayısı ise negatif yönlü bir ilişki halindedir. Bu durum da, kefalet hacmi arttırılmadığı takdirde kefaleti kullanan işletme sayısının artmasının kişi başı milli geliri arttırıcı bir etkisinin olmayacağı, asıl gelir artışının daha az işletmenin daha çok kefalet almasıyla sağlanabileceği görülmektedir.

4.5.3.2. Model 2:

Bu modelde kişi başı milli gelirin oluşumunda; kredi garantörlüğü uygulamalarının etkisini ölçmek için kişi başı kefalet hacmi (b_{khacim}) ve kefalet sayısı ($b_{sayı}$), mal ve hizmet üretiminin etkisini ölçmek için sanayi (b_{sanayi}) ve imalat sanayii (b_{imalat}) hacimleri ile istihdam oranı ($b_{istihdam}$); dış ticaret işlemlerinin etkisi ölçmek için de ihracat ($b_{ihracat}$) hacmi kullanılmıştır.

a. Sabit Etkili Model (FE) Tahmin Yöntemi

Tablo 27’de sabit etkili modelin sonuçları verilmiştir.

Tablo 27: Sabit Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: b_kgelir			F(6,90)	= 21.28=
Gözlem Sayısı: 108			Prob > F	0.0000
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	t	p> t
b_khacim	5.608915	3.490768	1.61	0.112
b_sayı	-5.250702	1.955207	-2.69	0.009 ***
b_ihracat	2.11366	.7368023	2.87	0.005 ***
b_imalat	-12.23512	3.411268	-3.59	0.001 ***
b_sanayi	10.1474	1.699251	5.97	0.000 ***
b_istihdam	2.16615	.9437811	2.30	0.024 **
sabit	5.56919	4.48257	1.24	0.217
R ² : Grup içi = 0.5866				
R ² : Gruplar arası = 0.3590				
R ² : Toplam = 0.3640				
F test that all u_i=0:		F(11, 90) = 314.16	Prob > F = 0.0000	
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

$$b_kgelir_{it} = 5.56 + 5.60 b_khacim_{it} - 5.25 b_sayı_{it} + 2.11 b_ihracat_{it} - 12.23 b_imalat_{it} + 10.14 b_sanayi_{it} + 2.16 b_istihdam_{it} + X_{it}$$

Modelde; kişi başı kefalet hacminin (b_khacim) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, istihdam oranının (b_istihdam) %5, diğer tüm değişkenlerin ise %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir.

Kişi başı kefalet (b_khacim), ihracat (b_ihracat) ve sanayi (b_sanayi) hacimleri ile istihdam oranı (b_istihdam) kişi başı milli gelir üzerinde pozitif etkiye sahip iken; kefalet sayısı (b_sayı) ve imalat sanayii hacmi (b_imalat) ise negatif etkiye sahiptir.

b. Tesadüfi Etkili Model (RE) Tahmin Yöntemi

Tablo 28’de tesadüfi etkili modelin sonuçları verilmiştir.

Tablo 28: Tesadüfi Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: b_kgelir				Wald chi2(6) = 135.76
Gözlem Sayısı: 108				Prob > chi2 = 0.0000
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	p> z
b_khacim	5.610295	3.414412	1.64	0.100 *
b_sayı	-5.395037	1.911746	-2.82	0.005 ***
b_ihracat	2.288799	.7119393	3.21	0.001 ***
b_imalat	-13.13903	3.285444	-4.00	0.000 ***
b_sanayi	10.311	1.65261	6.24	0.000 ***
b_istihdam	2.321365	.9159249	2.53	0.011 **
sabit	5.300502	5.731647	0.92	0.355
R ² : Grup içi = 0.5856				
R ² : Gruplar arası = 0.3765				
R ² : Toplam = 0.3814				
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

$$b_kgelir_{it} = 5.30 + 5.61 b_khacim_{it} - 5.39 b_sayı_{it} + 2.28 b_ihracat_{it} - 13.13 b_imalat_{it} + 10.31 b_sanayi_{it} + 2.32 b_istihdam_{it} + X_{it}$$

Tablo 28’de, tüm açıklayıcı değişkenlerin çeşitli anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Kişi başı kefalet hacmi (b_khacim) %10, istihdam oranının (b_istihdam) %5, diğer tüm değişkenlerin ise %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu sebeple, bu değişkenler kullanılarak oluşturulan modelin sonuçları anlamlı olup, yorumlanabilir niteliktedir.

Kişi başı kefalet (b_khacim), ihracat (b_ihracat) ve sanayi (b_sanayi) hacimleri ile istihdam oranı (b_istihdam) kişi başı milli gelir üzerinde pozitif etkiye sahip iken; kefalet sayısı (b_sayı) ve imalat sanayii hacmi (b_imalat) ise negatif etkiye sahiptir.

c. Tahmin Yöntemleri Arasında Tercih: Hausman Testi

Yorumlama ve değerlendirme aşamasında kullanılacak modele karar vermek için Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testi sonucu Tablo 29’daki gibidir;

Tablo 29: Hausman Testi

Açıklayıcı Değişkenler	(b) fe	(B) re	(b-B farkı)
b_khacim	5.608915	5.610295	-.0013796
b_sayı	-5.250702	-5.395037	.1443347
b_ihracat	2.11366	2.288799	-.1751384
b_imalat	-12.23512	-13.13903	.9039161
b_sanayi	10.1474	10.311	-.1636064
b_istihdam	2.16615	2.321365	-.155215
Ho: Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.			
Test istatistiği: chi2(6) 1.65	Prob>chi 0.9488		

Tablo 29'a göre, ilgili model için yapılan analizin olasılık değeri 0.05'ten büyük çıkmaktadır. Hausman test istatistiği sonucuna göre ($0.9488 > 0.05$) *Ho* hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda tesadüfi etkili modelin varsayımlarının karşılandığı ve analize sabit etkiler modeli ile değil tesadüfi etkiler modeli ile devam edilmesinin gerektiği ortaya çıkmaktadır.

d. Tesadüfi Ekili Model için Temel Varsayım Testleri

Ekonometrik varsayımlara uygunluğunu test etmek üzere tesadüfi etkili modele otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmıştır. Varsayımlardan sapmalarını ortadan kaldırmak içinse Robust standart hataları kullanılmış, ilgili sapmalar düzeltilmiştir.

i. Otokorelasyon Testi

Tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını test etmek için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI testleri uygulanmıştır. Tablo 30'da ilgili test sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde elde edilen test istatistiklerinin 2.00 katsayısına yakın değerlerde olması sebebiyle tesadüfi etkili modelde birinci mertebe otokorelasyon olduğu anlaşılmıştır (Bkz. Tablo 30).

Tablo 30: Tesadüfi Etkili Model İçin Otokorelasyon Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test İstatistiği</u>	<u>Olasılık Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Otokorelasyon Olmama Varsayımı	Durbin-Watson	1.05	1.05-2	İki test sonucuna göre 1. mertebe otokorelasyon vardır.
	Baltagi-Wu LBI	1.32	1.32-2	Otokorelasyon olmaması varsayımı sağlanmamaktadır.

ii. Değişen Varyans Testi

Tesadüfi etkili modelinin hata terimlerinin, sabit varyans varsayımına uygunluğunu test etmek için kullanılabilecek testler; Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) testleridir.

Tablo 31: Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test İstatistiği</u>	<u>Olasılık Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Değişen Varyans Olmaması Varsayımı	Levene(1960),	W0 = 4.61	0.00	Değişen Varyans Varsayımı Geçerlidir.
	Brown ve	W50 = 3.18	0.00	
	Forsythe(1974)	W10 = 4.61	0.00	

Tablo 31’de verilen sonuçlara göre elde edilen test istatistiklerinin olasılık değerlerini %5 anlamlılık düzeyi ile karşılaştırdığımızda ($0.00 < 0.05$) modelde değişen varyans problemi olduğu sonucuna ulaşılır.

iii. Yatay Kesit Bağımlılığı

Tesadüfi etkiler modelinde yatay kesit bağımlılığını test etmek için Pesaran ve Friedman testleri uygulanmıştır. Tabloda ilgili testi sonucu Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32: Tesadüfi Etkili Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test İstatistik</u>	<u>Olasılık Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Yatay Kesit Bağımlılığı	Pesaran	11.433	0.0000	Yatay Kesit Bağımlılığı vardır.
	Friedman	48.644	0.0000	

Elde edilen test istatistiklerinin olasılık değerleri %5 anlamlılık düzeyi ile karşılaştırıldığında, (0.0000 ve 0.0000 < 0.05) modelde yatay kesit bağımlılığının olduğu görülmektedir.

e. Robust Model Tahmini

Tesadüfi etkiler modelinin varsayımları sınıandığında, her üçü de olmaması gerekirken; hem otokorelasyon, hem yatay kesit bağımlılığı hem de değişen varyans probleminin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu model için de robust tahminci uygulandığında standart hatalar yerine robust standart hatalar hesaplanmaktadır.

Tablo 33: Robust Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: b_kgelir				Wald chi2(6) = 1039.25
Gözlem Sayısı: 108				Prob > chi2 = 0.0000
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	p> z
b_khacim	9.838916	1.00154	9.82	0.000 ***
b_sayı	-1.912026	.4183841	-4.57	0.000 ***
b_ihracat	5.610535	.2216718	25.31	0.000 ***
b_imalat	-26.44347	1.35341	-19.54	0.000 ***
b_sanayi	13.41279	.7801128	17.19	0.000 ***
b_istihdam	5.112295	.2058439	24.84	0.000 ***
sabit	-5.689329	1.087096	-5.23	0.000 ***
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

Tablo 33'teki tahmin sonuçlarına göre elde edilen model genel olarak anlamlı gözükmemektedir. Diğer bir ifadeyle elde edilen tahmin katsayılarına güvenilerek değerlendirmelerin yapılabileceği ve modelin bir bütün olarak geçerli olduğu söylenebilir.

$$b_kgelir_{it} = -5.86 + 9.83 b_khacim_{it} - 1.91 b_sayi_{it} + 5.61 b_ihracat_{it} - 26.44 b_imalat_{it} + 13.41 b_sanayi_{it} + 5.11 b_istihdam_{it} + X_{it}$$

Söz konusu modelde elde edilen sonuçlar iktisadi olarak açıklanabilmekte olup, anlamlı olarak yorumlanmaktadır. Diğer değişkenlerin etkisi sabit iken kişi başı milli geliri; kişi başı kefalet hacmindeki yüzde 1'lik artış %9.83 arttırmakta, ihracat hacmindeki yüzde 1'lik artış %5.61 arttırmakta, sanayi hacmindeki yüzde 1'lik artış %13.41 arttırmakta ve istihdam oranındaki yüzde 1'lik artış %5.11 arttırmaktadır. Öte

yandan kişi başı milli geliri; kefalet sayısındaki yüzde 1’lik artış %1.91 azaltmakta ve imalat sanayiindeki yüzde 1’lik artış %26.44 azaltmaktadır.

Anlamalı bir model elde edebilmek için indirgenmiş veriler, ilgili büyüklüklerle çarpılarak ilk haline getirildiğinde ise model şu halini almaktadır.

$$kgelir_{it} = -5860 + 9.83 khacim_{it} - 0,00191 sayı_{it} + 0,0000000561 ihracat_{it} - 0,0000002644 imalat_{it} + 0,0000001341 sanayi_{it} + 5.11 istihdam + X_{it}$$

İlgili ülkelerin kişi başı milli gelir düzeylerini dolar cinsinden tahmin edebilmek için, yukarıdaki modele bağımsız değişken olarak yer alan Dolar, Euro, adet veya oran cinsindeki ilgili büyüklükleri yerine koymak yeterli olacaktır.

İlgili modelde; kişi başı milli gelir düzeyinin belirlenmesinde kredi garantörlüğü uygulaması etkisinin ilk modeldeki doğrultuda olduğu görülmektedir. Ancak bu modelde pozitif yönlü ilişkiye sahip kişi başı kefalet hacminin geliri etkileme gücü ilk modele göre daha fazla iken; negatif yönlü ilişkiye sahip kefalet sayısının etkisi daha azdır. İlk modelde ele alınmayan istihdam oranıyla; toplam dış ticaret ve dolayısıyla ithalat hacminin bu modelde gözlenmemesi sebebiyle, ilişkisi negatif olan ihracat hacminin gelirle pozitif yönlü ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca mal ve hizmet üretiminin gelir üzerindeki etkisini gösteren; imalat sanayii hacmi negatif, sanayi hacmi ise pozitif bir etkiye sahiptir. Bu durum; imalat sanayii hacminin döviz kuru ve ithal ara girdiye duyduğu gereksinimin, katma değer katılarak mal ve hizmet haline getirildiği sanayi hacmi noktasında azaldığını göstermektedir.

4.6.Büyüme Teori ve Modelleriyle Uygulama Sonuçları İlişkisi

İkinci bölümde ele alınan ekonomik büyümeye dayalı teori, model veya yaklaşımlarda, 2000’li yıllardan sonra yaygınlaşan kredi garantörlüğü uygulamaları elbette bir değişken veya faktör olarak yer almasa da; gerek ilgili uygulamaların sürekli etkileşimde olduğu finans, bankacılık sektörü ve krediler kanalı, gerekse ilgili uygulamaların etkisiyle gerçekleştirilen üretim faaliyetlerinin sebep olduğu ekonomik ve teknolojik değişimler, ilgili büyüme nitelikli çalışmalarda konu edinilmiştir.

Klasik Büyüme Teorilerinin, işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı üretim biçimi ile bu biçimin dış ticaret faaliyetlerindeki pozitif etkisi; *Sosyalist Büyüme Yaklaşımının*, kredi garantörlüğü uygulamalarındaki benzerlikler doğrultusundaki, merkezi (devletçi) planlamaya dayalı uygulamaları ile milli gelir düzeyinin, başta kamu olmak üzere, talebi oluşturan faktörler tarafından belirlendiğini öne süren *Keynes'in büyüme yaklaşımı* kredi garantörlüğü uygulamalarının temel esaslarıyla uyumlu sayılabilir.

Çağdaş Büyüme Modellerinden; *Harrod – Domar* modelinin “toplumların fiili büyüme oranından (G) gerekli büyüme oranına (G_w) yaklaşması” konusundaki üretim biçimi önermeleriyle, *Neo-Klasik* büyüme modellerinin sermaye, emek ve girişimcilik esaslı üretim yaklaşımları da kredi garantörlüğü uygulamalarının amaçladığı ve sağladığı üretim faaliyetlerine benzer ekonomik sonuçlarla büyüme sağlayabilmektedir.

İçsel Büyüme Modellerinden; *Lucas*'ın beşeri sermayenin ve emeğin verimliliğinin esas olduğu büyüme yaklaşımı ile *Rebelo* ve *Barro*'nun, kamu politikalarının uygulama biçimlerinin nitelediği büyüme yaklaşımları kredi garantörlüğü ve dolayısıyla uygulama sonuçlarının etkileriyle benzerlikler göstermektedir.

Schumpeter'e göre; finans sektörü ekonomik büyümeyi mevcut sermayeyi daha iyi tahsis ederek ve yenilikleri teşvik ederek gerçekleştirmektedir. Faktör verimliliğini niteleyen bu yaklaşım, sermaye verimliliğindeki rolü sebebiyle, finansal araçlardaki gelişimin büyümeyi doğrudan etkilediğini belirtmiştir. *Schumpeter*, bu sebeple finansal araçların, özellikle de bankaların, hizmetlerinin teknolojik ve ekonomik yeniliklerdeki etkisini büyüme açısından sıkça ele almıştır. *Schumpeter* ayrıca, girişimcilerin yeniliklerini uygulamak için icat ve teknik bilginin yanında kredilere muhtaç olduklarını belirtmiştir. Yani toplumdaki icat ve teknik bilgi stoğunun, yenilikçi üretim biçimleriyle dönüştürülüp, transfer edilebilmesinin kredi imkânlarıyla olabileceğini vurgulamıştır.

Öte yandan çoğu zaman kredilerle desteklenen eğitim, sağlık ve teknoloji gibi alanlara yapılan harcama ve yatırımlar Ar-Ge faaliyetlerine yol açmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda yeni ürünler üretilmekte ve üretim yöntemleri geliştirilmektedir. Bunu sonucunda da *Schumpeter*'in yaklaşımına da uygun yeniliklerle iktisadi büyüme gerçekleşmektedir. “*Ar-Ge'ye dayalı*” olarak nitelenen modellerin ortak özelliği, ekonomilerin uzun dönemde sürdürülebilir bir büyümeye sahip olmasının, ülkelerin Ar-

Ge'ye yaptıkları yatırımlara bağlı olmasıdır. Ekonomik büyüme literatüründe, Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modellerinde ise üç model ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Romer'in "Ar-Ge ve Bilgi Üretim Modeli", Grossman ve Helpman'ın "Yatay Mal Çeşitlenmesi Modeli" ve Aghion ve Howitt'in "Dikey Mal Çeşitlenmesi Modeli"dir.

Esasta *Solow-Swan* temelli neo-klasik temele dayanan, özelde de tez çalışmasını beraber yaptığı *Lucas*'ın beşeri sermayeyi esas alan büyüme modelinden etkilenen 2018 Nobel ekonomi ödüllü *Romer*'in, bilgi birikimi modelinin temeli kabul edilen "yaparak öğrenme" ona göre işgücü deneyiminin bir ürünüdür. Yani bir işletme ürettiği; işini daha iyi öğrenecek, maliyetlerini azaltacak, ürünlerini geliştirecek ve yeni ürünler ortaya çıkaracaktır. *Romer*'e göre bir işletmenin Ar-Ge faaliyetlerinde, kredilerin de yer aldığı finansman olanaklarında ve üretim teknolojilerinde sağlanan yenilikler, ilerlemeler ve gerçekleşen süreçler; diğer işletmeler tarafından da kullanılarak, ekonomide "yayılma etkisi" ortaya çıkaracaktır. Bilginin ortak bir mal olarak kamuya açık olması; kâr amacı güden, rasyonel ekonomik birim ve kişileri potansiyel getiriden maksimum düzeyde yararlanmaya yöneltecektir. Bilgi üretimindeki artışın yayılarak tüm sektörler ve ekonomiye sağlayacağı katkı da ekonomik büyümeye yol açacaktır.

Grossman ve Helpman'in Yatay Mal Çeşitlenmesi Modelinde büyüme, Ar-Ge faaliyetlerinin ürettiği yeni teknolojiler sonucu sağlanan ürün çeşitliliğiyle gerçekleşir. Modelde Ar-Ge'ye yapılan yatırımlar, çoğu zaman kredilere yönelmek durumunda olan girişimcilere maliyet avantajı sağlarken; Ar-Ge çalışmalarıyla geliştirilen ürünlerin üretilmesi de ekonomik büyümede önemli bir rol oynar. *Aghion ve Howitt* ise, Dikey Mal Çeşitlenmesi Modellerini *Schumpeter*'in "yaratıcı yıkım" yaklaşımına dayandırmışlardır. Yani ekonomik büyüme; Ar-Ge çalışmalarıyla oluşan teknolojik yenilikler aracılığıyla piyasaya daha iyi ve yeni ürünler sürülüp, modası geçen eski ürünlerin yerlerini daha iyi olan yenilerine bıraktığı yıkım süreciyle gerçekleşmektedir.

Sonuç olarak; geleneksel büyüme modelleriyle şekillenen, *Schumpeter*'in bankaların ve kredilerinin üretimdeki etkisini teknolojik yeniliklerle birlikte ele aldığı büyüme yaklaşımı ve bu yaklaşımın etkilediği, *Romer* başta olmak üzere Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modellerinin ele aldığı üretim esaslı büyüme yaklaşımları uygulamada oluşturduğumuz ekonometrik modelleri temel yönleriyle desteklemektedir.

SONUÇ

Finans, bankacılık sektörü ve banka kredilerinin ekonomik büyümeye etkileriyle ilgili son dönemde literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak finans ve büyüme arasındaki ilişkiye dikkat çeken temel çalışmalar çok daha öncelerde yapılmıştır. Levine yaptığı çalışmalarda, finansal sektörünün ve bankaların ekonomik büyümeyi hangi kanallardan etkilediğini açıklamaktadır. Levine'ye göre de bankalar; tasarrufların daha etkin dağılımını sağlayarak; risklerin azaldığı bir ekonomik ortamda, sermaye birikimi ve teknolojik yeniliklerin de artmasıyla, ekonomik büyümeye sebep olacaktır. Schumpeter ilgili büyümenin girişim ve yenilik boyutunda, Ar-Ge'ye dayalı modellerde, başta Romer olmak üzere, üretim ve teknolojik altyapısında kredilerin, bankaların ve finans sektörünün rolü ile ilgili önemli yaklaşımlar öne sürmüşlerdir.

Öte yandan KOBİ'ler de tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de, ufak bütçeli yatırımlarına oranla çok kişiye istihdam imkânı veren; görece ufak yapılarından dolayı ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenen, yeniliklere ve teknolojik değişimlere daha yatkın, talep değişiklik ve çeşitlerine daha kolay uyum sağlayan, toplumun girişimci sınıfını temsil eden işletmelerdir. Yapılan çalışmalarda, bu işletmelerin neredeyse tamamının henüz kuruluş aşamasında kurumsal ve finansal desteklerden yoksun oldukları görülmektedir. Bu durum, söz konusu işletmelerin büyüme ve gelişmeleri açısından kredi kuruluşlarının finansman desteğine olan ihtiyaçlarını ortaya çıkarır. İlgili ihtiyaç, yeterli bir şekilde giderildiği takdirde büyük işletmelerden dahi etkin bir büyüme trendi yakalayabilirler. Bankalar da, ilgili işletmelerin ülke ekonomisinin gelişiminde büyük önem ve uzun vade gerektiren, daha çok teknolojik ilerlemelere yönelik projelerini veya yatırımlarını kredileri aracılığıyla destekleyerek, ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadırlar.

Ekonomide veya belirli alt sektörlerinde atıl kapasitenin bulunması, krediler yoluyla bu atıl kapasitenin kullanılmasına imkân verir. Bu durum, işletme maliyetleri üzerinde de olumlu bir etkiye sebep olur. Ekonomide genel olarak ilk zamanlarda maliyetler yüksektir, zamanla azalan maliyetler firma dengesi oluştuğunda, yani marjinal maliyetle fiyatların eşitlendiği noktaya gelindiğinde, maliyetler de en düşük noktaya gelecektir. Bu nokta aynı zamanda kârı da en yüksek yapan üretim seviyesidir.

Banka kredileri de talebi uyararak ve ilgili sektörlerdeki atıl kapasitelerin üretime katılmasını sağlayarak işletmelerin bu noktaya ulaşmalarına yardımcı olmaktadır. Ancak banka kredi kanalının işleyişini temel olarak etkileyen çeşitli faktörler mevcuttur.

Finansal sistem içinde bankalar dışındaki finansal araçlar çok etkinse, banka kredi kanallarının çalışma imkânı azalacaktır. Çünkü işletmelerin kredi dışındaki kaynaklarının, toplam kaynaklara oranı arttığında; para otoritesi araçlarını kullanarak, toplam kredi arzını yeterince etkileyemeyecektir. Türkiye’de finansal sistem içerisinde bankacılık sektörünün büyük bir ağırlığı bulunduğundan banka kredi kanallarının etkin çalışmasına uygun bir yapının olduğu görülmektedir.

Banka kredi kanalının ekonomiye etki etme derecesi, bankacılık sektöründeki rekabet derecesiyle de yakından ilgilidir. Banka sayısının çok, kredi ve faiz koşullarının rekabete açık olduğu durumlarda, para politikası değişiklikleri kredi ve mevduat faiz oranlarını daha çabuk etkileyecektir. Türk bankacılık sektöründe banka sayısı çok olmasına rağmen, yoğunlaşma derecesinin yüksek oluşu ilgili mekanizmanın sağlıklı çalışmasını engellediği söylenebilir.

Risk tabanlı sermaye yeterliliği rasyosu, ödenemeyen kredilerden kaynaklanacak iflasları önlemesi ve ekonomik istikrarın sağlanması açısından önemlidir. Ancak, bankaların kredi vermek için daha fazla sermaye yaratma zorunluluğu, toplam kredi arzında daralmaya neden olup; rasyoda kredilerin yüksek riskli, kamu kâğıtlarının ise risksiz varlıklar olarak ele alınması bankaları kredi vermek yerine hazine bonolarına ve devlet iç borçlanma senetlerine yönlendirmiştir. Bu durum, kamu kesimi tarafından bütçe finansmanı için gerçekleştirilen iç borçlanma, özel kesime aktarılacak fonlar üzerinde finansal bir dışlama etkisi (crowding out) yaratmıştır. Ancak, Hazine destekli KGF kefaletinin nitelikli teminatlar içerisinde yer alması nedeniyle, söz konusu teminat sayesinde bankaların ilgili kredilere daha az karşılık ayırması ve dolayısıyla kredi maliyetlerini düşürmesi sonucunda, bankalar garantörlük kapsamındaki kredilere yoğunlaşmaya başlamış, bankaların sermaye yeterlilik rasyoları da bu uygulamalardan olumlu etkilenmiştir.

Türkiye’de kredilerin en büyük kaynağını mevduatların oluşturması kredi kanalının etkin çalıştığını gösteren bir olgudur. Uzun yıllar mevduatların krediye

dönüşüm oranı oldukça düşük seviyelerdeyken öncelikle % 90'ların üzerine çıkmıştır. Ardından KGF desteği ve benzeri teşvikler için bankaların artan likidite ihtiyacı kaynak maliyetleri üzerinde önemli baskılar oluşturarak kredi, mevduat ve piyasa faizlerini arttırmıştır. Bu süreçte kredi/mevduat oranları da %100'ün de üzerinde seyretmiştir. Özellikle de KGF kredileri sonrası, Hazine garantisinin de kayda değer etkisi sebebiyle, bankalar topladıkları mevduatların çok üzerinde kredi açmaya başlamışlardır.

Yatırımcılar başka bir kaynağa başvurmak yerine, banka kredilerini kullanarak yatırım yapmayı daha güvenli bulmaktadırlar. Ancak kredi – enflasyon ilişkisi yatırım imkânlarını da etkilemektedir. Enflasyonun düşmesi, kredi ve yatırım imkânlarını arttıracığından büyümeye olumlu katkı sağlarken; enflasyonist bir ortam ise kredileri daraltarak, yatırımları ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde birbirleriyle etkileşim halinde olan enflasyon ile faiz oranlarını görece yüksek seviyelerde seyretmektedir. Kredi Garanti Fonu kefaletiyle kullandırılan kredilerle de piyasaya yüklü miktarda likidite sunulmasının enflasyonun ilgili dönemlerdeki sebebi sayılabilir. Ancak enflasyonun asıl sebebi TL'nin değer kaybı sayılabilir. Çünkü ülkemizde üretimde kullanılan girdilerin çoğu (hammadde, aramallar, makine teçhizat gibi sermaye malları) ithal edilmektedir. TL'nin değer kaybı girdi ve üretim maliyetlerinin artmasına, ilgili artış da fiyatlara yansarak enflasyona sebep olmaktadır. Enflasyonun yükselmesi faizleri, faizlerin yükselmesi de borçlanma maliyetlerini yükseltmektedir. Böyle durumlarda, enflasyonla bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin olumlu seyredebilmesi için; para politikaları yoluyla enflasyonun düşürülmesi, maliye politikaları yoluyla da ekonomik ortamın disipline edilmesi gerekmektedir. Aksi bir durumda oluşacak enflasyonist ortam, banka kredilerini etkileyerek; bankacılık sektörünün gelişimine de fırsat vermeyecektir.

Faiz oranları ve kredi kârlılığı arasında ters bir ilişki vardır. Çünkü yüksek faiz oranlarından borçlanma gereği duyan kişi ve kurumlar, ilgili maliyeti karşılayabilmek için, normalden fazla risk içeren yatırımlar ve projeleri finanse etmek arzusunda olurlar. Bu sebeple de, faiz oranlarının yüksek seyrettiği dönemlerde bankalar kredi arzlarını daraltıp temerrüt riskinden kaçınmayı tercih ederler. Bu da kredi kârlılığını azaltmış olacaktır. Yüksek enflasyonun yol açtığı yüksek faizler, kredi alan işletmelerin bu

kredileri geriye ödemeleri konusunda risklerini de arttırır. Artan temerrütler, hem zaman içinde maliyetleri yükseltir, hem de kefalet nedeniyle artan ödemelerin oluşturacağı zararlar nedeniyle garanti sistemlerinin devamını güçleştirir.

Günümüzde kişi ve kurumlar; işsizlik, enflasyon, yüksek vergi ve faiz düzeyleri ile karmaşık sayılabilecek bir pazar ortamında yer almaktadır. Böyle bir ortamda elde edilen gelirin, tüketim ve harcamalarda kullanım biçimi daha da önem arz etmektedir. Kişi ve kurumların ayrıca yoksullaşma yaşadığı, gelir ve satın alma gücünün aşındığı dönemlerde kredi taleplerinde artış yaşanmaktadır. Yani ilgili kişi ve kurumlar, krediler yoluyla gelecekteki gelirlerini şimdiden harcamaya yani borçlanmaya başvurmaktadırlar.

Bu durumun en net yansımalarından biri KOBİ'lerde görülmektedir. KOBİ'ler küreselleşmenin getirdiği yoğun rekabet ortamında işlevleriyle ülke büyüme ve kalkınmasına önemli katkı sağlamaktadırlar. Krediler, KOBİ'ler için de çok önemli bir finansman kaynağıdır. Küçük işletmelerin büyük işletmelere kıyasla banka kredi olanaklarına erişebilmeleri daha zor olacağı için, kamu tarafından çeşitli destek programları devreye sokulmaktadır. Bu destekler; düşük faiz, uzun vade gibi imkânlarla; kredi garanti sistemleri gibi biçimlerde olabilmektedir. Bu sistemler de, işletmelere dolaylı olarak istihdam yaratma, ürün ve hizmet geliştirip tüketiciye ulaştırma, ihracat yapma gibi hususlarda destek olarak; ülkenin ekonomik büyümesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

Yıllar itibariyle baş gösteren ekonomik krizler, bir yandan kredi müesseselerine duyulan ihtiyacın artmasına, diğer yandan kredi taleplerindeki artışa ve bankacılık sektörünü de daha fazla teminat isteyen / içeren krediler vermeye itmiştir. İlgili teminat sorunu KOBİ'ler için daha büyüktür ve gerek kredinin tahsisi gerekse faizi açısından bu işletmeleri büyük işletmeler ve kredi verenler karşısında dezavantajlı durumda bırakır. Bu durumu kısmen de olsa ortadan kaldırmak ve bankaların kredi teminatları konusundaki uyumsuzluklarına bir çözüm olabilmek için, bankalara garanti (kefalet) sağlayabilecek kredi garanti kuruluşları geliştirilmiştir. Bu kuruluşlar temelde, kefalet verdikleri kredilerin geri ödenme sürecindeki zararların bir bölümünü karşılarlar. Bu

yolla borç veren finans kurumunu ve küçük işletmeleri yönetmekte zorlandıkları kredi riskinin önemli bir kısmından kurtarmış olurlar.

Kredi garanti sistemlerinin; nitelikli teminat eksikliklerini ya da teminatın paraya dönüştürülmesini zorlaştıran yavaş işleyen ve yozlaşmış bürokratik sistemleri veya sosyal ve siyasi baskı gibi yollarla kredi sisteminin objektif temel değerlerini elimine eden diğer unsurlara karşı çok daha başarılı bir kredi teminat desteği veren sistemler olduğu da söylenebilir. Ancak kredi garanti sistemlerinin gerçek anlamda başarılı sayılabilmeleri için, sistemlerin ilave bir kaynak (kredi) yaratabiliyor olması gerekmektedir. Yani, kredi garantisi verilmeden zaten finans kurumlarının standartlarınca verilebilecek bir kredi için garanti verilmemelidir. Verilecek garanti desteği, ilave kredi yaratarak yeni bir yatırımı harekete geçirmelidir. Aksi takdirde, finansal piyasalardaki kredi hacmi artmayacağından ilave ekonomik büyüme de sağlanamayacaktır.

Kredi garanti sistemlerinin ülke ekonomisine katkısının arttırılabilmesi için; öncelikli sektör ve bölgelerin belirlenmesi, kefalet verilecek işletmelere risk değerlendirme yöntemleri uygulanması, söz konusu riski sigortalayabilen sigorta ürünlerinin oluşturulması, kullanılan kredilerin üretim ve yatırım için kullanımının denetlenmesi gereklidir. Çünkü bazı işletmeler kredileri yedek akçe olarak kullanmayı tercih etmektedir. Bazı işletmelerse düşük faizi olan kefaletli kredileri, vadeli mevduat veya döviz tevdiat hesabı olarak değerlendirmişlerdir.

Garanti sistemlerinin ciddi bir maliyeti olduğu yönünde eleştiriler de mevcuttur. Maliyet unsuru; kuruluş maliyeti, fonlama maliyeti, işletme ve programı uygulama maliyeti olarak sayılabilir. Gerek kredi veren, gerekse kredi alan için bazı işlemlerin hem banka hem de garanti kurumu tarafından yapılması da maliyeti arttırıcı ve zamanı uzatan bir unsurdur. Ayrıca, garanti kurumunun bir (varsa) ücret alması yine kredi alan işletme açısından kredinin maliyetini arttırır. Ayrıca sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması sağlam bir devlet kaynağı gerektirebilir.

Garanti sistemleri tamamıyla serbest bir piyasa ekonomisinde yer alamayacak verimsiz işletmelerin yaşamasını sağlayabilirken, sınırlı kaynakların sadece küçük ve orta boy işletmelere akmasına neden olarak (crowding out) haksız rekabet yaratarak ve

uzun vadede kaynak verimliliğini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca sistemin bir ahlaki çöküntü (moral hazard) yaratma riski de yüksektir. Çünkü kredi alan kredisinin nasıl olsa garanti altında olduğunu bildiği için bu krediyi geri ödemekte çok büyük bir zorunluluk görmeyebilir. Aynı şekilde, kredi veren banka da alacağını nasıl olsa garanti kurumundan alacağı için kredinin takibini gereği gibi yapmayabilir.

Tüm bu unsurların yanında, ülkemizin de içinde bulunduğu coğrafyada son yıllarda yaşanan gelişmeler ve yarattığı jeopolitik riskler; ekonomiyi de her açıdan etkileyip başta finansman olmak üzere bir takım sorunlar yaratarak yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu tarz dönemlerde KOBİ'lerin yanında büyük işletmeler bile, hatta bankaların içinde bulunduğu finansal araçlar dâhil; maliyet enflasyonu, tam kullanılmayan kapasiteler, talep yetersizlikleri ve yüksek kısa döviz pozisyonları gibi sorunlar ve etkileriyle başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar. Bu kapsamda Türkiye'de üretimin, yatırımın, ihracatın ve istihdamın teşvik edilmesi yoluyla iktisadi faaliyetlerin canlandırılması için bir takım politikalar uygulanmaktadır. Bu yolla da sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması amaçlanmaktadır.

Özellikle 2017 yılında uygulama alanı genişletilen ilgili politikalar yoluyla; istihdamı artırıcı tedbir ve teşvikler, KGF gibi ticari kredi ve teminat koşullarını iyileştiren uygulamalar, konut ve dayanıklı tüketim mallarına yönelik destekleyici iktisadi yaklaşımlar ağırlık kazanmıştır. Bu ağırlığın artması ve ekonominin diğer alanlarına yansısıyla birlikte iktisadi faaliyetlerde kayda değer bir toparlanma olduğu sıkça dile getirilmiştir.

Söz konusu uygulamalardan en etkili ve kapsayıcı olanının Hazine destekli KGF kapsamındaki kredilerin olduğu söylenebilir. Özellikle Bakanlar Kurulu'nun 2016/9538 sayılı kararıyla, Hazine destekli kredilere sağlanacak kefalet desteği limitinin toplamda 20 milyar TL'den 250 milyar TL'ye kadar çıkartılması, ülke ekonomisi açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2017 sonu itibarıyla ilgili limitin neredeyse tamamen kullanılması, KGF'yi, piyasada parasal bolluk sağlayarak ekonomik aktiviteleri canlandırması yoluyla büyümeyi sağlayan en temel unsurlardan birisi haline getirmiştir. Ekonomik büyümenin yanında; istihdam imkânlarının genişlemesiyle işsizliğin azalması, dış ticaret hacminin artması ve sanayi üretim hacimlerindeki artışlar

da birbirini destekleyen, besleyen ve etkileyen ekonomik ilişkiler yaratmıştır. Bu ilişkilerin yönü ve niteliği açısından da yapılan çalışmalar ayrıca önem kazanmıştır.

Bu bağlamda oluşturulan birinci ekonometrik modelde büyümeyi niteleyen kişi başı milli gelirin oluşumunda; kredi garantörlüğü uygulamalarının etkisini ölçmek için kişi başı kefalet hacmi ve kefalet sayısı, sanayi üretiminin etkisini ölçmek için yatırım ve sanayi hacimleri; dış ticaret işlemlerinin etkisi ölçmek için de dış ticaret ve ihracat hacimleri kullanılmıştır. İlgili modelin oluşturulduğu son aşamasında, yatırım hacmi istatistiksel olarak anlamsız çıktığından modelden çıkarılmıştır. Son haliyle kişi başı milli gelir düzeyinin oluşumuna; kefalet hacmi ve dış ticaret hacminin pozitif, kefalet sayısı ile ihracat ve sanayi hacimlerinin negatif etki ettiği bulunmuştur.

İkinci ekonometrik modelde ise, kişi başı milli gelirin oluşumunda; kredi garantörlüğü uygulamalarının etkisini ölçmek için kişi başı kefalet hacmi ve kefalet sayısı, sanayi üretiminin etkisini ölçmek için sanayi ve imalat sanayii hacimleri; dış ticaret işlemlerinin etkisi ölçmek için ihracat hacmi, istihdam düzeyinin etkisini ölçmek için de istihdam oranı kullanılmıştır. İlgili modelde; kişi başı milli gelir düzeyinin belirlenmesinde kefalet, ihracat ve sanayi hacimleri ile ilk modelde ele alınmayan istihdam oranı gelire pozitif yönlü etki ederken; kefalet sayısı ve imalat sanayii hacmi ise negatif bir etkiye sahiptir.

İlgili iki farklı modelde kurulan ilişkiler çerçevesinde; kredi garantörlüğü kapsamında kefalet verilerek kullandırılan kredilerin hacminin artmasının, kişi başı milli gelir düzeyini de arttırarak ekonomik büyüme sağlayacağı temel sonucuna varılmıştır. Bu varsayım her iki modelde de doğrulanmıştır. Gerek uygulamada kullanılan verilerin ayrıntılarında, gerekse ülkemizde kredi garantörlüğü kapsamında kullandırılan kredilerin de yer aldığı “Kurumsal – Ticari Krediler” hacminin artış / azalış trendlerinde bu temel varsayımın gerçekleştiği görülmektedir. Bu varsayım ve modellerdeki ilişkiler saklı kalmak üzere, sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için aşağıdaki tespitlerin önemi ortaya çıkmıştır.

- 1- İlgili aynı birim kefaletlerden yararlanan işletme sayısı arttıkça, milli gelirin pozitif etkilenme düzeyi azalmaktadır. Bu sebeple; kefaletlerin, finansman ve kefalet ihtiyacı da aynı oranda olacağından, görece daha büyük işletmelere

verilmesi ya da kefalet verilecek işletme sayısı çok tutulmak isteniyorsa da verilecek kefalet hacminin de yüksek tutulması milli gelir seviyesinin artışı açısından önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye'ye ait veriler incelendiğinde; özellikle 2017 yılında kredi garantörlüğü kapsamında verilen kefalet ve ilgili kefaletlerden yararlanan işletme sayıları birkaç kat artmış olmasına rağmen, verilen toplam kefalet hacminin yaklaşık 15 kat artırılarak % 7,4'lük ekonomik büyümeye ulaşılması bu tespiti doğrulamaktadır.

- 2- İhracatın, toplam dış ticaret hacmiyle birlikte ele alınmadığı modelde milli gelir düzeyine etkisi pozitifdir. Ancak etkisinin negatif olduğu ve toplam dış ticaret hacmiyle birlikte ele alındığı modelde ise, toplam dış ticaret hacminin milli gelire etkisi pozitifdir. Yani ihracat, ithalatın etkisi altında yapılıyorsa ya da diğer bir ifadeyle ithalata bir şekilde bağımlıysa milli gelir düzeyine etkisi pozitif olurken; ithalattan bağımsız yapıldığı düzeyde milli gelir düzeyine etkisi de negatif olmaktadır.

Türkiye'ye ait veriler incelendiğinde; ihracatın toplam dış ticaret hacmine oranı veri alınan 9 yıllık süreçte %36 ile %42 arasında değişmektedir. İhracatın toplam dış ticaret hacmindeki payının en az olduğu 2010 (%38), 2011 (%36) ve 2013 (%38) yıllarının tamamında %8,5 ve üzeri büyüme rakamlarına ulaşılmıştır. İhracatın oranının daha yüksek olup %42 ye ulaştığı 2009 (%-4,7) ve 2016 (%3,2) yıllarında ise en düşük büyüme oranlarının olduğu görülmektedir. Yani gerek ekonomik büyümenin gerekse ihracatın pozitif etkisinin artışı, ithalata dolaylı olarak bağımlılık olgusu kendini göstermiş ve yukarıdaki tespiti doğrulamıştır.

- 3- Sanayi üretimi, imalat sanayii ile birlikte ele alınmadığı takdirde milli gelir düzeyine negatif etkilerken; yine etkisi negatif olan imalat sanayii ile birlikte modele dâhil edildiğinde milli geliri pozitif etkilemektedir. Yani daha çok ithal ara mal ve hammaddeye dayalı imalat sanayii ile yerli katma değer ve üretim faaliyetlerinin de dâhil olduğu sanayi sektörü paralel geliştirilerek milli gelir düzeyi de arttırılabilir.

Türkiye'ye ait veriler incelendiğinde; %7,4 ve üzeri büyüme oranına ulaşılan 2010, 2011, 2013 ve 2017 yıllarının tümünde hem sanayi hem de imalat sanayii sektörlerinin üretim hacimlerinin bir önceki yıla göre %9 ve üzerinde artarak ilgili ekonomik büyüme rakamlarının da oluşmasına yol açmıştır. İlgili hacimlerdeki artışın %6 ve altında kaldığı diğer veri alınan 5 yılda ise büyüme oranları da daha düşük seyrederek yukarıdaki tespiti doğrulamıştır.

- 4- İstihdam oranı da, yukarıda ele alınan temel varsayım ve ekonomik ilişkiler olabildiğince sağlandığı durumda artarak, milli gelir düzeyini pozitif etkilemektedir.

Türkiye'ye ait veriler incelendiğinde; istihdam oranındaki %41'den %47'ye doğru oluşan sürekli artışta, hem kredi garantörlüğü kapsamındaki kredilerin hem de sağlanan sürekli büyüme eğiliminin payı olduğu açıktır. Diğer bir bakış açısıyla, kredi garantörlüğünün dolaylı olarak sebep olduğu istihdam artışının da ekonomik büyüme yarattığı söylenebilir.

Tüm bu tespitler doğrultusunda; kefaletle kullandırılan kredilerin bir taraftan imalat sanayii başta olmak üzere sanayi üretimini pozitif olarak etkilediği, diğer taraftan üretim ve yatırım imkânları genişleyen işletmelerin daha çok dış ticaret yaparak daha çok istihdam yarattığı görülmüştür. Yani KGF tarafından piyasalara enjekte edilen likiditenin de etkisiyle artan iç talep, ekonomik büyümeyi de arttırmıştır. Ancak ilgili iç talep artışı, döviz kurunun da etkisiyle, enflasyonu da arttırmıştır. Hazine destekli KGF kredilerinin artarak devam ediyor olması ve yüksek miktardaki kredi genişlemesi, iç talebi arttırmaya yönelik gevşek para ve maliye politikalarının süreceği konusunda bir işarettir. Bu durum da, enflasyonun çift hanelerdeki yükselişini kaçınılmaz kılmaktadır.

Türkiye ekonomisindeki büyümenin, istikrarlı bir ekonomik büyüme olmadığı görülmektedir. Büyümenin sağlıklı olması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için garantörlük kapsamında kullandırılan kredilerin, ağırlıklı olarak imalat sanayiinde ve üretim faaliyetlerine yönelik sabit sermaye yatırımlarını destekleyici nitelikte olması gerekmektedir. Çünkü sürdürülebilir büyüme ve gelir yaratamayan sektörlerle verilen kefaletli kredilerde ileriki dönemde, kredilerin geri ödenememesi gibi, olumsuz durumlarla karşılaşılma ihtimali daha yüksek olmaktadır. Ülkemiz açısından da son

dönemde verilen kefaletli kredilerin önemli bölümünün inşaatla bağımlı sektörlerle verilmesi sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından sıkıntı yaratabilmektedir.

Türkiye'nin ekonomik büyümesinin cari açık ile güçlü bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Yetersiz iç tasarrufun neden olduğu yüksek faize duyarlı yabancı sermaye ve ithal girdiye dayalı üretim - ihracat yaklaşımı cari dengeyi belirleyen temel unsurlardır. Yani büyümeyi sağlayan, yabancı sermaye ve ithal ara mal talebi cari açık yaratırken; cari açık vermemek için yabancı sermaye veya ithal ara mala başvurmamak da kayda değer büyüme sağlayamamaktadır. Ayrıca kamu veya özel sektörün ilgili sermaye borçları ve ithalat için yarattıkları para talepleri de faiz düzeylerini değiştirerek kredi mekanizmalarının sağlıklı çalışmasını da etkilemektedir.

Daha ayrıntılı açıklanacak olursa; bir taraftan, yatırım için gerekli yabancı sermayenin teşviki için bazı dönemlerde yüksek faiz politikası tercih edilmektedir. Ülkeye giren yabancı para, görece döviz bolluğu yaratarak döviz kurlarını düşürmekte, ancak ithalatı da arttırmaktadır. Bu durumda ekonomik büyüme sağlanmasına rağmen, bir taraftan dış açık/cari açık verilirken, diğer taraftan da ucuz krediler ile beslenen tüketim ve yatırım harcamalarından da vazgeçilmiş olunmaktadır. Öte yandan, ucuz kredilerin sunduğu tüketim ve yatırım ortamından faydalanılmak istenirse de; düşük tutulan faiz oranları ülkeye yabancı sermaye çekemeyecek, görece yükselecek döviz kurları da, hammadde açısından ithalata olan bağımlılık sebebiyle, ihracat üzerinde istenilen etkiyi yapamayacaktır. Yani dış açık/cari açık vermemek adına uygulanacak politikalarla da ekonomik büyümede istenen nitelik sağlanamayacaktır. Ülkemizde yatırımlara yönelecek tasarruf açığının olması ile sanayi üretimi ve ihracatın, ithalatla yüksek bir bağımlılık içinde olması, ilgili durumların en önemli sebeplerinden sayılabilir.

Sonuç olarak; son dönemde yaşanan kredi genişlemesiyle işletmelerin borcunun artmasının, ilerleyen dönemlerde sektörel veya ülkesel güven ve beklentilerin bozulmasına, hatta bir finansal kriz yaşanmasına yol açma ihtimali bulunmaktadır. Sürdürülebilir bir büyüme için, makroekonomik ve parasal dengenin aynı anda sağlanabilmesi yani; istihdam, iç/dış borç, bütçe açığı, cari açık gibi unsurların makul seviyelerde olması gerekmektedir. Kredi hacmindeki sürekli bir artış; enflasyon, işsizlik ve faiz oranlarının da yüksek olduğu bir ortamda, önemli kırılganlık unsuru sayılabilir.

EK-1: UYGULAMA VERİLERİ

2009 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

KURUM	ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
		YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
aws'	Austria	449668	98600	5299	842	4581	
NOBEG	Austria	31360	13216	489	193	489	337
SCM / MOB	Belgium	7416	2536	629	270	629	
Sowalfin	Belgium	114539	55893	1146	344	943	237
PMV	Belgium	370748	204649	3366	1494	2866	
CMZRB	Czech Rp.	701400	301900	4600	1366	4000	1200
KredEx	Estonia	68300	51400	906	456	732	370
Socama	France	2350000	765000	250000	28300	250000	
Siagi	France	762826	216000	40499	5856	40499	
Oseo	France	10242000	5752000	310931	104293	180000	81256
VOBBuroschaftsbanken	Germany	5586075	1261300	45614	7745	41000	7000
ETEAN S.A.	Greece	3498000	4085000	54228	54752	59440	54499
Garantiqa	Hungary	1479323	1363703	34256	30787	33880	1320
AVHGA	Hungary	227605	135812	4734	2651	3933	2310
Fedartfidi	Italy	6350000	3400000	336000	182000	336000	
Federconfidi	Italy	5487000	2627000	108334	52000	72427	
Fincredit	Italy	5620000	1690000		15486	52180	
Federascomfidi	Italy	2203000	961000	85330	40424	85330	
Federfidi	Italy	2958000	715000	34330	17153	34330	
Coldiretti	Italy	132000	89000	11395	4100	11395	
SFGA- ISMEA	Italy	9333298	2839018	158446	33991	134602	13258
LGA'	Latvia	42353	29528	368	192	287	
Invega	Lithuania	96026	30614	1447	519	1200	489
Garfondas	Lithuania	124220	58560	1600	202	1599	202
BGK	Poland	442310	226468		6178	9000	1000
SPGM	Portugal	2749000	2273000	50309	44047	37458	31650
SGR / CESGAR	Spain	6524329	2515939	100071	45682	100987	6465
RRA-GIZ	Slovenia	14457	2122	630	84	844	
SEF	Slovenia	86072	72159	740	477	740	477
Teskomb	Turkey	1800000	1400000	260000	152000	260000	130000
KGF	Turkey	180000	282000	2023	2605	1735	1905

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP	İLGİLİ YIL TOP	YILSONU TOP	İLGİLİ YIL TOP	YILSONU TOP	İLGİLİ YIL TOP
Austria	481028	111816	5788	1035	5070	337
Belgium	492703	263078	5141	2108	4438	237
Czech Rp.	701400	301900	4600	1366	4000	1200
Estonia	68300	51400	906	456	732	370
France	13354826	6733000	601430	138449	470499	81256
Germany	5586075	1261300	45614	7745	41000	7000
Greece	3498000	4085000	54228	54752	59440	54499
Hungary	1706928	1499515	38990	33438	37813	3630
Italy	32083298	12321018	733835	345154	726264	13258
Latvia	42353	29528	368	192	287	0
Lithuania	220246	89174	3047	721	2799	691
Poland	442310	226468	0	6178	9000	1000
Portugal	2749000	2273000	50309	44047	37458	31650
Spain	6524329	2515939	100071	45682	100987	6465
Slovenia	100529	74281	1370	561	1584	477
Turkey	1980000	1682000	262023	154605	261735	131905

2010 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

KURUM	ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
		YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
aws'	Austria	423633	104632	6261	914	4674	888
NOBEG	Austria	31281	8863	529	119	529	119
SCM / MOB	Belgium	5453	1853	480	230	470	230
Sowalfin	Belgium	115289	36018	1171	243	920	182
PMV	Belgium	491813	215480	4560	1668	3397	
CMZRB	Czech Rp.	943695	333280	5846	1877	5100	1450
KredEx	Estonia	98334	67363	1070	521	831	
Socama	France	2363000	837000	240000	29450	240000	29450
Siagi	France	829313	744619	40886	5803	40886	4881
Oseo	France	12875000	5275000	324000	93600	216000	61700
VOBBueroschaftsbanken	Germany	5063365	1300958	43994	7983	40908	6865
ETEAN S.A.	Greece	2532544	200336	58339	4223	59840	4223
Garantiqa	Hungary	1356595	1195854	37187	30561	32227	1647
AVHGA	Hungary	218684	97424	5365	2340	16521	1100
Assoconfidi	Italy	22750000	9482000	575389	311163	1148230	
SFGA- ISMEA	Italy	10344260	3398928	149735	37050	105369	12098
LGA'	Latvia	85600	47000	538	184	266	87
İnvega	Lithuania	100130	38760	1602	449	2200	344
Garfondas	Lithuania	116737	40170	1800	427	1798	426
BGK	Poland	385464	178736	53675	2668	33656	5375
SPGM	Portugal	3761952	1794089	84834	36453	54623	29767
SGR / CESGAR	Spain	6533931	1765702	95740	37759	106266	5279
RRA-GIZ	Slovenia	2377	670	168	27	844	23
SEF	Slovenia	153833	85720	1062	488	1062	488
Teskomb	Turkey	1775000	1410000	262400	135500	262400	127500
KGF	Turkey	346511	458229	2992	3090	9667	1933

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	454914	113495	6790	1033	5203	1007
Belgium	612555	253351	6211	2141	4787	412
Czech Rp.	943695	333280	5846	1877	5100	1450
Estonia	98334	67363	1070	521	831	0
France	16067313	6856619	604886	128853	496886	96031
Germany	5063365	1300958	43994	7983	40908	6865
Greece	2532544	200336	58339	4223	59840	4223
Hungary	1575279	1293278	42552	32901	48748	2747
Italy	33094260	12880928	725124	348213	1253599	12098
Latvia	85600	47000	538	184	266	87
Lithuania	216867	78930	3402	876	3998	770
Poland	385464	178736	53675	2668	33656	5375
Portugal	3761952	1794089	84834	36453	54623	29767
Spain	6533931	1765702	95740	37759	106266	5279
Slovenia	156210	86390	1230	515	1906	511
Turkey	2121511	1868229	265392	138590	272067	129433

2011 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

KURUM	ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
		YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
aws'	Austria	384078	67641	5757	596	4349	578
NOBEG	Austria	32784	8215	571	125	571	125
SCM / MOB	Belgium	2706	1023	233	133	233	133
Sowalfin	Belgium	127614	46991	1210	324	953	177
PMV	Belgium	569232	204404	5359	1576	3970	
CMZRB	Czech Rp.	829380	62868	5465	567	5000	520
KredEx	Estonia	103000	52100	1247	544	949	454
Socama	France	2557000	876000	93000	30679	93000	30679
Siagi	France	899141	765542	40392	5574	40392	4695
Oseo	France	12929000	4370000	355000	90884	214000	73325
VOBBuroschaftsbanken	Germany	5911000	1150000	48465	7282	41195	7238
ETEAN S.A.	Greece	1327368	30913	56622	624	56622	657
Garantiqa	Hungary	1137791	963573	35274	30313	30635	1366
AVHGA	Hungary	218236	119024	6144	3180	6144	3180
Assoconfidi	Italy	21771000	9802000	569471	193799	1202755	
SFGA- ISMEA	Italy	11047406	2798932	140364	30491	95710	13191
LGA'	Latvia	89899	42997	423	101	245	78
Invega	Lithuania	104336	48099	1767	619	1538	512
Garfondas	Lithuania	100440	36148	1987	503	1985	503
BGK	Poland	330805	170503	42406	10398	16581	4642
KSFP - NAGF	Poland	153999	114755	6544	3183	7756	2180
SPGM / SCM	Portugal	3240039	728497	94214	13691	55860	4818
SGR / CESGAR	Spain	6200254	1282564	81995	23813	110238	4082
RRA-GIZ	Slovenia	7685	1697	454	75	940	97
SEF	Slovenia	219247	74019	1411	405	1221	391
Teskomb	Turkey	2389745	1924383	274350	140307	726475	130372
KGF	Turkey	488352	456934	4494	3207	12873	2256

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	416862	75856	6328	721	4920	703
Belgium	699552	252418	6802	2033	5156	310
Czech Rp.	829380	62868	5465	567	5000	520
Estonia	103000	52100	1247	544	949	454
France	16385141	6011542	488392	127137	347392	108699
Germany	5911000	1150000	48465	7282	41195	7238
Greece	1327368	30913	56622	624	56622	657
Hungary	1356027	1082597	41418	33493	36779	4546
Italy	32818406	12600932	709835	224290	1298465	13191
Latvia	89899	42997	423	101	245	78
Lithuania	204776	84247	3754	1122	3523	1015
Poland	484804	285258	48950	13581	24337	6822
Portugal	3240039	728497	94214	13691	55860	4818
Spain	6200254	1282564	81995	23813	110238	4082
Slovenia	226932	75716	1865	480	2161	488
Turkey	2878097	2381317	278844	143514	739348	132628

2012 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

KURUM	ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
		YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
aws'	Austria	364800	71900	5467	696	4152	560
NOBEG	Austria	31464	7894	576	93	576	93
SCM / MOB	Belgium	1058		69		69	
Sowalfin	Belgium	138122	45216	1738	346	1404	190
Sowalfin / Socamut	Belgium	28980	14202	1706	747	1484	623
PMV	Belgium	579131	170078	5671	1261	4246	
CMZRB	Czech Rp.	855853	75020	5450	982	5200	900
KredEx	Estonia	111637	57638	1399	598	1000	500
Socama	France	2302000	794000	90000	28600	90000	28600
Siagi	France	877762	626787	39450	4252	39450	3687
bpiFrance (former Oseo)	France	12832000	4341000	326000	88320	250000	71700
VOBBüroschaftsbanken	Germany	5836312	1090943	48579	7061	47607	6920
ETEAN S.A.	Greece	585298	4926	23374	74	23374	60
Garantiqa	Hungary	1148881	970834	35362	28971	30604	1148
AVHGA	Hungary	239750	195466	7075	3227	5951	2811
MVA	Hungary	30625	19523	232	135	232	135
Assoconfidi	Italy	21927000	8425000	701618	210392	1277416	54939
SFGA- ISMEA	Italy	13755369	2721769	164619	23787	97701	14081
LGA'	Latvia	88652	23494	390	81	247	50
Invega	Lithuania	91827	35888	1658	535	1456	351
Garfondas	Lithuania	81629	22918	1900	335	1900	335
BGK	Poland	315571	191206				
KSFP - NAGF	Poland	76535	45125	150314	1207	2636	1207
SPGM / SCM	Portugal	2968495	866710	71968	18682	43339	959
SGR / CESGAR	Spain	5527645	966534	80077	16158	112419	2181
RRA-GIZ	Slovenia	7685	1697	454	75	940	97
SEF	Slovenia	186920	49300	1403	244	1403	244
Teskomb	Turkey	2934642	1993645	258025	137071	734831	70332
KGF	Turkey	643965	473733	6093	5517	18381	5517

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	396264	79794	6043	789	4728	653
Belgium	747291	229496	9184	2354	7203	813
Czech Rp.	855853	75020	5450	982	5200	900
Estonia	111637	57638	1399	598	1000	500
France	16011762	5761787	455450	121172	379450	103987
Germany	5836312	1090943	48579	7061	47607	6920
Greece	585298	4926	23374	74	23374	60
Hungary	1419256	1185823	42669	32333	36787	4094
Italy	35682369	11146769	866237	234179	1375117	69020
Latvia	88652	23494	390	81	247	50
Lithuania	173456	58806	3558	870	3356	686
Poland	392106	236331	150314	1207	2636	1207
Portugal	2968495	866710	71968	18682	43339	959
Spain	5527645	966534	80077	16158	112419	2181
Slovenia	194605	50997	1857	319	2343	341
Turkey	3578607	2467378	264118	142588	753212	75849

2013 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

KURUM / ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
aws - Austria	340658	76288	5143	773	4018	643
NOBEG - Austria	32678	8963	616	122	616	153
Wallonian Network - Belgium	149197	49808	2395	846	2049	692
PMV - Belgium	563212	165219	5607	1137		
CMZRB - Czech Republic	661039	126089	6060	1901	5980	1901
KredEx - Estonia	102297	52381	1366	800	1083	530
SOCAMA - France	2189000	742000	250000	26039	250000	26000
S1AGI - France	856000	555650	39000	3622	31000	3100
BpiFrance - France	13500000	4503000		88512		
VDB - Germany	5873686	1116330	48978	6734	47998	6599
ETCAN - Greece	358043	3232	12990	77	12990	75
Garantiqa - Hungary	995897	817540	32507	27614	28208	821
AVHGA - Hungary	286056	224340	9199	5107	7879	2900
ISMEA- Italy	120881	46894	872	437	693	333
LGA Altum - Latvia	86105	21664	386	110	278	88
Invega - Lithuania	21954	23679	588	679	574	665
Garfondas - Lithuania	80268	23537	1726	242	1726	242
SPGM - Portugal	3039368	1885816	80892	47141	46039	47141
BGK - Poland	1397840	1154554	51449	24439	51449	9825
SGR CESGAR - Spain	4704049	837146	38279	14780	113950	7139
SEF - Slovenia	186020	51090	1327	261	1327	261
TESKOMB - Turkey	3041176	1666854	276436	166246	276436	44603
KGF-Turkey	601552	361443	6795	2760	21140	4196

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	373336	85251	5759	895	4634	796
Belgium	712409	215027	8002	1983	2049	692
Czech Rp.	661039	126089	6060	1901	5980	1901
Estonia	102297	52381	1366	800	1083	530
France	16545000	5800650	289000	118173	281000	29100
Germany	5873686	1116330	48978	6734	47998	6599
Greece	358043	3232	12990	77	12990	75
Hungary	1281953	1041880	41706	32721	36087	3721
Italy	120881	46894	872	437	693	333
Latvia	86105	21664	386	110	278	88
Lithuania	102222	47216	2314	921	2300	907
Poland	1397840	1154554	51449	24439	51449	9825
Portugal	3039368	1885816	80892	47141	46039	47141
Spain	4704049	837146	38279	14780	113950	7139
Slovenia	186020	51090	1327	261	1327	261
Turkey	3642728	2028297	283231	169006	297576	48799

2014 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

KURUM / ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
aws - Austria	797400	103355	5132	851	3758	663
NOBEG - Austria	31222	6377	585	96	585	89
PMV - Belgium	546626	161812	5588	1286	4203	967
Ponds Bruxellois Garantie	28671		382		382	
Wallonian Network -Belgium	161276	59738	2972	961	2540	845
CMZRB - Czech Republic	645627	152209	7044	2372	5140	2372
KredEx - Estonia	115550	68250	1262	645	1054	420
SOCAMA - France	2082797	685883	250000	24559	250000	21527
S1AGI - France	801813	159938	34000	2516	28500	3000
BpiFrance - France	13520000	4720000	388540	86207	279240	66360
VDB - Germany	5761025	1060351	48199	6472	47235	6343
ETCAN - Greece	308056	54186	8555	730	8555	730
Garantiqa - Hungary	958912	801442	31647	25248	27148	629
AVHGA - Hungary	313240	232760	10576	6412	9135	2543
MVA - Hungary	45910	22351	339	144	266	96
Assocontldi - Italy	20078000	7439000	941075	200095	1293564	200000
ISMEA - Italy	13488242	2114492	117672	16327	116798	25922
LGA Altum - Latvia	98024	38805	454	187	346	158
Invega - Lithuania	120996	66294	2069	803	1795	548
Garfondas - Lithuania	69219	12361	1500	146	1500	146
BGK - Poland	1850322	2294929	84542	63804	84542	63804
PARP - Poland	217041	165216	6162	4708	6162	4708
SPGM - Portugal	2934500	1001212	81621	24313	46054	19399
SGR CESGAR - Spain	4350377	901721	71373	16662	116223	7676
RRA - GE - Slovenia	7685					
SEF - Slovenia	222530	83250	1533	411	1553	411
TESKOMB - Turkey	4386772	2726561	605949	150435	310277	150435
KGF-Turkey	759219	493465	8603	5262	7290	4233

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	828622	109732	5717	947	4343	752
Belgium	736573	221550	8942	2247	7125	1812
Czech Rp.	645627	152209	7044	2372	5140	2372
Estonia	115550	68250	1262	645	1054	420
France	16404610	5565821	672540	113282	557740	90887
Germany	5761025	1060351	48199	6472	47235	6343
Greece	308056	54186	8555	730	8555	730
Hungary	1318062	1056553	42562	31804	36549	3268
Italy	33566242	9553492	1058747	216422	1410362	225922
Latvia	98024	38805	454	187	346	158
Lithuania	190215	78655	3569	949	3295	694
Poland	2067363	2460145	90704	68512	90704	68512
Portugal	2934500	1001212	81621	24313	46054	19399
Spain	4350377	901721	71373	16662	116223	7676
Slovenia	230215	83250	1533	411	1553	411
Turkey	5145991	3220026	614552	155697	317567	154668

2015 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

KURUM / ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
aws - Austria	867092	210432	4948	975	3887	788
NOBEG - Austria	30480	6505	559	95	559	95
PMV - Belgium	553226	194544	5802	1573	4364	1153
Ponds Bruxellois Garantie	28671		382		382	
Wallonian Network -Belgium	177942	72400	3532	1042	2989	886
CMZRB - Czech Republic	737317	258941	8314	2966	6159	2966
KredEx - Estonia	116287	64176	1218	476	989	380
SOCAMA - France	2000000	704000	270000	24993	270000	21420
S1AGI - France	774525	160513	32503	3564	28690	3150
BpiFrance - France	13973000	5951657	402945	74958	295316	59490
VDB - Germany	5598533	1093500	46893	6648	45955	6515
ETCAN - Greece	235513	17169	6170	225	6170	225
Garantiqa - Hungary	1113713	1024142	32350	27129	27385	870
AVHGA - Hungary	389775	267616	12082	6871	9930	2398
MVA - Hungary	45910	22551	339	144	266	96
Assocontldi - Italy	20078000	7439000	941075	200095	1231969	200000
ISMEA- Italy	13488242	2114492	117672	24104	116798	23058
LGA Altum - Latvia	115039	34614	755	186	574	167
Invega - Lithuania	114449	58363	2038	748	1673	447
Garfondas - Lithuania	82010	37550	1318	204	1318	204
BGK - Poland	2000605	2118405	104383	54668	104383	54668
PARP - Poland	195079	185815	6813	5454	6813	5247
SPGM - Portugal	3152998	1336248	89524	24547	49393	19652
SGR CESGAR - Spain	4073568	974407	69799	17123	118879	8184
RRA - GE - Slovenia	7685					
SEF - Slovenia	225330	89589	1652	377	1652	377
TESKOMB - Turkey	5352741	2889790	750361	164133	367846	94735
KGF-Turkey	589758	530372	9487	4708	8064	3770

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	897572	216937	5507	1070	4446	883
Belgium	759839	266944	9716	2615	7735	2039
Czech Rp.	737317	258941	8314	2966	6159	2966
Estonia	116287	64176	1218	476	989	380
France	16747525	6816170	705448	103515	594006	84060
Germany	5598533	1093500	46893	6648	45955	6515
Greece	235513	17169	6170	225	6170	225
Hungary	1549398	1314309	44771	34144	37581	3364
Italy	33566242	9553492	1058747	224199	1348767	223058
Latvia	115039	34614	755	186	574	167
Lithuania	196459	95913	3356	952	2991	651
Poland	2195684	2304220	111196	60122	111196	59915
Portugal	3152998	1336248	89524	24547	49393	19652
Spain	4073568	974407	69799	17123	118879	8184
Slovenia	233015	89589	1652	377	1652	377
Turkey	5942499	3420162	759848	168841	375910	98505

2016 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

ÜLKE	KURUM	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
		YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	aws	903614	223566	5012	1028	3805	975
	NÖBEG	31031	7482	544	95	544	95
Belgium	PMV	595198	232514	6090	1769	4581	1311
	Fonds Bruxellois						
	SOWALFIN	194161	92212	4002	1115	3412	939
Czech Republic	CMZRB	700296	135279	8905	2099	6583	2099
Estonia	KredEx	134353	92517	1275	543	965	450
France	SOCAMA	1968000	757000	250000	26270	250000	22874
	SIAGI	757217	167906	33412	3571	27729	3084
	BpiFrance	16096402	5952809	403774	67338	299288	55941
Germany	VDB	5557332	1088600	45627	6076	45627	6347
Greece	ETEAN	193623	20124	4702	261	4702	260
Hungary	Garantiga	1424408	1249174	34563	28185	28764	1140
	A VH GA	479923	338727	14449	8586	12074	3436
Italy	Assoconfidi	20078000	7439000	941075	200096	1231969	200000
	ISMEA	13752357	1996540	114497	21356	155262	20878
Latvia	LGA Altum	114797	32452	739	134	579	126
Lithuania	Invega	55446	29233	859	320	933	262
	Garfondas	129600	77760	1151	216	1151	216
Poland	BGK	2349683	2178255	96311	50140	96311	50140
Portugal	SPGM	3360220	1323410	88389	21130	50694	16421
Spain	SGR CESGAR	4005405	1097355	70272	18223	122198	9099
Slovenia	RRA - GIZ	10147	1808	44	69	55	77
	SEF	249136	109285	1928	477	1928	417
	SRDF						
Turkey	TESKOMB	5226470	2937082	414965	164274	414965	6900
	KGF	3320022	1288189	44677	20104	37180	18744

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	934645	231048	5556	1123	4349	1070
Belgium	789359	324726	10092	2884	7993	2250
Czech Rp.	700296	135279	8905	2099	6583	2099
Estonia	134353	92517	1275	543	965	450
France	18821619	6877715	687186	97179	577017	81899
Germany	5557332	1088600	45627	6076	45627	6347
Greece	193623	20124	4702	261	4702	260
Hungary	1904331	1587901	49012	36771	40838	4576
Italy	33830357	9435540	1055572	221452	1387231	220878
Latvia	114797	32452	739	134	579	126
Lithuania	185046	106993	2010	536	2084	478
Poland	2349683	2178255	96311	50140	96311	50140
Portugal	3360220	1323410	88389	21130	50694	16421
Spain	4005405	1097355	70272	18223	122198	9099
Slovenia	259283	111093	1972	546	1983	494
Turkey	8546492	4225271	459642	184378	452145	25644

2017 KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ VERİLERİ

ÜLKE	KURUM	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
		YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	aws	877100	306286	5348	1114	3990	802
	NÖBEG	34312	10987	564	106	564	106
Belgium	PMV	665142	260887	6592	1994	5412	1544
	Fonds Bruxellois	33216					
	SOWALFIN	215482	99013	4400	1304	3729	1091
Czech Republic	CMZRB	729146	238368	9840	3328	7262	2318
Estonia	KredEx	130444	63832	1263	477	910	391
France	SOCAMA	2000000	810390	250000	27499	250000	41719
	SIAGI	800983	229418	32205	4194	25764	3497
	BpiFrance	19065000	5869380	303695	70169	302061	61372
Germany	VDB	5544510	1094731	44268	5740	36701	5144
Greece	ETEAN	128508	865	3958	6	3958	6
Hungary	Garantiqa	1838203	1658339	37813	30815	31029	11589
	A VH GA	555228	398727	16692	9144	14404	3314
Italy	Assoconfidi	20078000	7439000	941075	200096	1231969	200000
	ISMEA	14126118	1986454	113935	20882	99863	20458
Latvia	LGA Altum	131988	42800	828	251	623	138
Lithuania	Invega	81324	41526	1509	416	1154	338
	Garfondas	135930		1112		1112	
Poland	BGK	2884024	2493155	90307	43179	90307	43179
Portugal	SPGM	3482689	1243613	92646	24869	52714	20744
Spain	SGR CESGAR	4031854	1183755	71952	19006	126591	9523
Slovenia	RRA - GIZ	3438	1930	92	38	80	31
	SEF	279629	114490	2338	684	2338	684
	SRDF	2566	1890	80	37	80	37
Turkey	TESKOMB	5011904	2887075	606432	178529	428536	18506
	KGF	39026697	44680270	367694	346554	216297	234363

Kaynak: <https://aecm.eu/>

ÜLKE	TEMİNAT TUTARI (1000 Euro)		TEMİNAT SAYISI		KOBİ SAYISI	
	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.	YILSONU TOP.	İLGİLİ YIL TOP.
Austria	911412	317273	5912	1220	4554	908
Belgium	913840	359900	10992	3298	9141	2635
Czech Rp.	729146	238368	9840	3328	7262	2318
Estonia	130444	63832	1263	477	910	391
France	21865983	6909188	585900	101862	577825	106588
Germany	5544510	1094731	44268	5740	36701	5144
Greece	128508	865	3958	6	3958	6
Hungary	2393431	2057066	54505	39959	45433	14903
Italy	34204118	9425454	1055010	220978	1331832	220458
Latvia	131988	42800	828	251	623	138
Lithuania	217254	41526	2621	416	2266	338
Poland	2884024	2493155	90307	43179	90307	43179
Portugal	3482689	1243613	92646	24869	52714	20744
Spain	4031854	1183755	71952	19006	126591	9523
Slovenia	285633	118310	2510	759	2498	752
Turkey	44038601	47567345	974126	525083	644833	252869

TÜM UYGULAMA VERİLERİ

Kaynak: <http://www.sng-wofi.org/country-profiles/> , <https://data.worldbank.org/country> , <https://aecm.eu/>

ulke	zaman	istihdam	kgsyih	khacim	sayı	yatırım	ihracat	ticaret	sanayi	imalat
1	2009	5724	48036	55	5788	91390398600	131387248	267805677	103215823840	65476173937
1	2010	5748	46879	55	6790	88772060300	144882002	295474666	100069790283	64578049123
1	2011	5773	51321	50	6328	96831966000	169511433	351861257	109709047934	71547041245
1	2012	5781	48468	45	6043	91229500400	158820954	328484195	104951935686	68399084746
1	2013	5767	50565	45	5759	102044151600	166271420	339628959	109774788641	70942971005
1	2014	5728	51553	95	5717	104096462400	169714989	342162463	112072834349	73195436132
1	2015	5725	43935	105	5507	90098210600	145277307	293212431	95620732082	63264962061
1	2016	5753	44564	105	5556	94299793200	144700690	294688076	96570561586	63336864055
1	2017	5785	47220	105	5912	104690574800	159970531	326445612	105258408217	68799850607
2	2009	4924	44814	45	5141	105220164600	370879194	725465562	99374826341	62032509030
2	2010	4959	44038	55	6211	109921478100	407595914	798851812	100230323772	63664156516
2	2011	4940	47625	65	6802	126545330800	475957504	942306109	108640062901	67284279578
2	2012	4923	44726	65	9184	115622936000	446854421	884737087	100012257404	62713736707
2	2013	4905	46605	65	8002	115525653000	511505015	1000032212	103557125611	63145989298
2	2014	4895	47308	65	8942	123972384800	472201274	924973815	104575939603	66759649765
2	2015	4879	40249	65	9716	107352194400	397739157	768764203	90356557707	58403456562
2	2016	4895	41240	70	10092	112121446000	398033265	770745978	92531581366	59575892944
2	2017	5002	43168	80	10992	121347330300	429980168	836392449	97304655104	61761504707
3	2009	5477	19719	65	4600	54690925300	112884321	217733858	68548549546	42618895242
3	2010	5415	19784	90	5846	56268033600	132140914	257831572	69005065909	43985129528
3	2011	5435	21698	80	5465	61454780800	162391721	313205137	76153500572	50283577662
3	2012	5455	19719	80	5450	54311774400	156422743	296149566	68774154003	46086119270
3	2013	5515	19919	65	6060	51659473400	161524152	304049960	68789569379	46550273157
3	2014	5569	19720	60	7044	53783298400	174279452	327504913	71169167771	50261351319
3	2015	5642	17702	70	8314	52237668000	157194123	297910308	63506966817	45077818995
3	2016	5755	18461	65	8905	50740239000	162087332	304414988	66043760378	47561209633
3	2017	5848	20332	70	9840	55722025800	182231361	345130292	72176203853	52382423819
4	2009	5164	41711	205	601430	575279485200	464112811	1004615094	492440955821	284891636566
4	2010	5150	40744	245	604886	581134371500	511651043	1110822549	471593113843	272905605762
4	2011	5131	43875	250	488392	665027766000	585723824	1299399078	514428716748	297471936052
4	2012	5116	40934	245	455450	607685879300	558460545	1225135776	479560668779	278086572480
4	2013	5084	42642	250	289000	626785215300	567987698	1239241251	505201302953	291068615087
4	2014	5034	42986	245	672540	648755888700	566656165	1226528242	506143615240	293214790420
4	2015	5026	36540	250	705448	553995688500	493941214	1057339462	431067639246	254394410479
4	2016	5031	36819	280	687186	559642496800	488885072	1049439935	432973219622	254179282304
4	2017	5051	38417	325	585900	605854734600	523385133	1136517773	448363935415	261830826275
5	2009	5479	41889	70	45614	619199630400	1127839933	2066203013	852711864407	611062795221
5	2010	5523	42674	65	43994	672026375800	1271096329	2337913081	927470607087	682310369260
5	2011	5659	46822	75	48465	792848733600	1482202274	2742499811	1031739180713	772919912950
5	2012	5684	44036	75	48579	684722172600	1410129633	2571342846	977873900824	723735874196
5	2013	5720	46475	75	48978	732344333700	1450950921	2638265485	1016431875825	757402968388
5	2014	5740	48091	70	48199	766926484400	1498157778	2713113445	1066116798553	801165417016
5	2015	5739	41169	70	46893	650906708400	1328549134	2386165520	927824194723	700879187015
5	2016	5849	42161	65	45627	684017011200	1340752046	2401424063	955209563546	717657953702
5	2017	5892	44386	65	44268	738797495100	1450214838	2623842358	1014953366540	759904169169
6	2009	4831	29753	315	54228	60675505800	24236625	95775063	50534491942	25210365518
6	2010	4670	26962	225	58339	51136189500	27585696	94038338	41395247022	21662362959
6	2011	4632	25983	120	56622	43526168200	33377039	100069095	39377274105	22485723596
6	2012	3954	22338	55	23374	31463296000	35151146	97655573	35194567385	19757000793
6	2013	3774	21958	35	12990	27832692000	36261644	97409764	35173702636	20249271160
6	2014	3810	21864	30	8555	28275054600	35755371	97936008	33534011111	19926541759
6	2015	3905	18142	20	6170	19211848000	28289237	75553216	26977729757	16257307722
6	2016	3987	17901	15	4702	20452897000	27810925	75405960	27427591842	16570907077
6	2017	4089	18650	10	3958	23493782400	32154816	87455414	29616431798	17757605133

7	2009	4485	13046	170	38990	26364564600	82571847	159844290	32749818747	22386873294
7	2010	4472	13098	155	42552	26877961500	94748737	182180832	33157419660	23855013966
7	2011	4509	14182	135	41418	28651534200	111216834	212586831	35759518540	26232617940
7	2012	4589	12888	145	42669	24711111000	102829804	197130469	32300441647	23893475983
7	2013	4687	13689	130	41706	28313602200	108014637	207310540	34043130155	25558626702
7	2014	4953	14222	135	42562	32504727300	112536244	216714682	36156602489	27357658658
7	2015	5103	12494	155	44771	26652591000	100296847	191057698	32726424602	25220165931
7	2016	5285	13181	195	49012	25389710400	103071198	195115518	32441044555	25042368306
7	2017	5394	14228	245	54505	31180153500	113382077	217665876	36788891048	27643573424
8	2009	4472	37011	545	733835	424776730000	406479127	821262765	479277854960	299544595721
8	2010	4417	35863	555	725124	437300708000	446839830	933824202	465914776429	302338290453
8	2011	4412	38360	555	709835	466155729600	523256296	1082088278	494835754954	322795307096
8	2012	4385	34748	595	866237	370411220600	501528851	990632967	444134963171	286282194272
8	2013	4287	35061	555	907888	361231450500	518095103	997431456	454389999151	294946281416
8	2014	4284	35449	555	1058747	367022215300	529528733	1003611292	452241474833	299381979542
8	2015	4314	30227	555	1058747	317429222100	456988720	867921985	388138326006	263824583484
8	2016	4372	30700	555	1055572	318085992000	461529407	866107386	398615373295	272427577630
8	2017	4423	31988	565	1055010	338783129800	503053928	954469463	413305010000	284296972250
9	2009	5044	11575	10	55620	90536798000	136641305	286211140	131083939617	72347040159
9	2010	4999	12588	10	53675	102109209100	157064948	331192539	139832874623	74558145704
9	2011	5020	13886	15	48950	118611332400	188105090	397296637	157731322130	84109468853
9	2012	5023	13158	10	150314	105127575400	179603599	371033711	148801350936	81732575990
9	2013	5016	13793	35	51449	99530930200	203847918	409461710	150036699570	83363389015
9	2014	5119	14341	55	90704	111031573800	214476794	431164087	160479224113	91429748661
9	2015	5195	12572	55	111196	97712930900	194461157	384157631	144466990266	84135434073
9	2016	5275	12409	60	96311	92028484800	196455270	384973089	139565570237	85212649945
9	2017	5368	13862	75	90307	103503215600	221307621	439286197	152304576859	92600524128
10	2009	5557	23111	260	50309	50803275600	44249980	116060877	48385120867	27131706029
10	2010	5464	22581	355	84834	50328078400	49414051	127096477	47440772772	27577303769
10	2011	5284	23250	305	94214	45592320000	59588302	142511919	47336993550	27745994625
10	2012	5082	20642	285	71968	34031913600	58140500	130646992	41324557907	24625949597
10	2013	4970	21687	290	80892	33084867200	62794139	138508040	42687604128	26129298393
10	2014	5065	22168	285	81621	35189235000	63834386	142230277	43471041320	27092860892
10	2015	5130	19293	305	89524	31564222200	55258687	122129633	38953406437	24244863003
10	2016	5199	19910	325	88389	31775641200	55371549	123324383	39709043255	24937712378
10	2017	5373	21141	340	92646	35507587200	62169900	140003692	42237429486	26919787496
11	2009	4887	32364	140	100071	369262775700	223132208	510633844	380616838011	184088635732
11	2010	4777	30734	140	95740	337774353000	246265330	561812530	341044595188	174077052835
11	2011	4691	31816	135	81995	326334332100	298170964	661005483	341459937587	184119041788
11	2012	4494	28607	120	80077	267218124100	285936446	611771622	294347788012	161938887550
11	2013	4387	29288	100	38279	254882588000	310963648	643230494	289304047871	166871762343
11	2014	4453	29690	95	71373	268234561000	318649312	669627085	290530808062	172054811729
11	2015	4585	25805	85	69799	244352332700	278122010	583388042	256650252307	154493002262
11	2016	4703	26603	85	70272	253618253400	281776674	584315548	263501928891	159315711909
11	2017	4810	28107	85	71952	277344180000	319621896	670543458	283431069350	171316702512
12	2009	4116	8881	25	262023	148356994000	102142613	243071034	155074477419	97700903226
12	2010	4300	10475	30	265392	208286613000	113883219	299427551	189901424009	116566888475
12	2011	4497	11140	40	278844	260321811900	134906869	375748545	224246985075	137204638806
12	2012	4536	11552	45	264118	247255968000	152461737	389006877	234001202673	138781135857
12	2013	4590	12395	45	283231	282912645600	151802637	403463887	263273773506	154367186679
12	2014	4550	12022	65	614552	271161972500	157610158	399787275	263395307288	156867639936
12	2015	4600	10914	75	759848	243739736400	143850376	351056885	239920209559	143675147059
12	2016	4633	10817	105	459642	243734997000	142529584	341147819	243425230953	143365981259
12	2017	4708	10537	545	974126	263724725300	156992940	390792592	248298919986	149497135495
	ortalama	4993	28513	159	192808	223633302473	327790088	651955060	246709073113	161128450823
	st.sapma	525	13007	154	292693	221392494742	354014178	645804576	264565887419	192124549121

EK-2: UYGULAMA ÜLKELERİ TEMEL GÖSTERGELERİ

Kaynak: <http://www.sng-wofi.org/country-profiles/> , <https://data.worldbank.org/country> , <https://aecm.eu/>

.OECD / Uygulama Ülkeleri

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	36328730 km²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	49790 Milyar \$ / %2,5
<u>Nüfus</u>	1300,865 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	38411 \$
<u>Yoğunluk</u>	36 / km²	<u>Yatırım / Oranı</u>	10575 Milyar \$ / %21,24
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 53	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%57 / %5,78
<u>Başkent</u>	Paris	<u>Ticaret / İhracat</u>	28381 / 14340 Milyar \$
<u>HDI*</u>	0,895	<u>Sanayi / İmalat</u>	11103 / 6971 Milyar \$

*OECD üyesi ülkelerin ortalaması alınmıştır

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ*		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>Uygulama 12 Ülke / 20 Kurum</u>	121128	2999416
<u>Diğer 14 Ülke / 19 Kurum</u>	5801	54083
TOPLAM	126929	3053499

*AECM üyesi ülkelerin toplam verileridir. “Diğer “ kısmında OECD üyesi olmayan ülkeler de mevcuttur.

.Avusturya

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	83839 km²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	416,6 Milyar \$ / %3,0
<u>Nüfus</u>	8,809 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	47220 \$
<u>Yoğunluk</u>	105 / km²	<u>Yatırım / Oranı</u>	104,7 Milyar \$ / %25,13
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 58,1	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%57,85 / %5,5
<u>Başkent</u>	Viyana	<u>Ticaret / İhracat</u>	326,4 / 160,0 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,908 – 20.	<u>Sanayi / İmalat</u>	105,3 / 68,8 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>aws</u>	877	5348
<u>NÖBEG</u>	34	564
TOPLAM	911	5912

.Belçika

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	30326 km²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	492,7 Milyar \$ / %1,7
<u>Nüfus</u>	11,348 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	43168 \$
<u>Yoğunluk</u>	374 / km²	<u>Yatırım / Oranı</u>	121,3 Milyar \$ / %24,63
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 98,1	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%50,02 / %7,1
<u>Başkent</u>	Brüksel	<u>Ticaret / İhracat</u>	836,4 / 430,0 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,916 – 17.	<u>Sanayi / İmalat</u>	97,3 / 61,8 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>PMV</u>	665	6592
<u>Fonds Bruxellois</u>	33	0
<u>SOWALFIN</u>	215	4400
TOPLAM	913	10992

.Çekya

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	77219 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	215,7 Milyar \$ / %4,3
<u>Nüfus</u>	10,590 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	20332 \$
<u>Yoğunluk</u>	137 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	55,7 Milyar \$ / %25,83
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 73,0	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%58,48 / %2,9
<u>Başkent</u>	Prag	<u>Ticaret / İhracat</u>	345,1 / 182,2 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,888 – 27.	<u>Sanayi / İmalat</u>	72,2 / 52,4 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>CMRZB</u>	729	9840
TOPLAM	729	9840

.Fransa

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	647795 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	2582,5 Milyar \$ / %1,8
<u>Nüfus</u>	66,865 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	38417 \$
<u>Yoğunluk</u>	103 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	605,9 Milyar \$ / %23,46
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 80,2	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%50,51 / %9,4
<u>Başkent</u>	Paris	<u>Ticaret / İhracat</u>	1136,5 / 523,4 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,901 – 24.	<u>Sanayi / İmalat</u>	443,4 / 361,8 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>SOCAMA</u>	2000	250000
<u>SIAGI</u>	801	32205
<u>BpiFrance</u>	19065	303695
TOPLAM	21866	585900

.Almanya

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	357580 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	3677,4 Milyar \$ / %2,2
<u>Nüfus</u>	82,657 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	44386 \$
<u>Yoğunluk</u>	231 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	738,8 Milyar \$ / %20,09
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 77,3	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%58,92 / %3,8
<u>Başkent</u>	Berlin	<u>Ticaret / İhracat</u>	2623,8 / 1450,2 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,936 – 5.	<u>Sanayi / İmalat</u>	1015,0 / 759,9 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>VDB</u>	5545	44268
TOPLAM	5545	44268

.Yunanistan

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	130820 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	200,3 Milyar \$ / %1,4
<u>Nüfus</u>	10,755 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	18650 \$
<u>Yoğunluk</u>	82 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	23,5 Milyar \$ / %11,73
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 78,7	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%40,89 / %21,5
<u>Başkent</u>	Atina	<u>Ticaret / İhracat</u>	87,5 / 32,2 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,870 – 31.	<u>Sanayi / İmalat</u>	29,6 / 17,8 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>ETEAN</u>	129	3958
TOPLAM	129	3958

.Macaristan

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	93030 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	139,1 Milyar \$ / %4,0
<u>Nüfus</u>	9,788 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	14228 \$
<u>Yoğunluk</u>	105 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	31,2 Milyar \$ / %22,41
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 71,1	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%53,94 / %4,2
<u>Başkent</u>	Budapeşte	<u>Ticaret / İhracat</u>	217,7 / 113,4 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,838 – 45.	<u>Sanayi / İmalat</u>	36,8 / 27,6 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>Garantiqa</u>	1838	37813
<u>AVHGA</u>	555	16692
TOPLAM	2393	54505

.İtalya

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	295114 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	1934,8 Milyar \$ / %1,5
<u>Nüfus</u>	60,537 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	31988 \$
<u>Yoğunluk</u>	205 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	338,8 Milyar \$ / %17,51
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 70,1	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%44,23 / %11,2
<u>Başkent</u>	Roma	<u>Ticaret / İhracat</u>	954,5 / 503,1 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,880 – 28.	<u>Sanayi / İmalat</u>	413,3 / 284,3 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
<u>Assoconfidi</u>	20078	941075
<u>ISMEA</u>	14126	113935
TOPLAM	34204	1055010

.Polonya

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	306194 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	526,5 Milyar \$ / %4,8
<u>Nüfus</u>	38,422 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	13862 \$
<u>Yoğunluk</u>	123 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	103,5 Milyar \$ / %19,66
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 60,1	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%53,68 / %4,9
<u>Başkent</u>	Varşova	<u>Ticaret / İhracat</u>	439,3 / 221,3 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,865 – 33.	<u>Sanayi / İmalat</u>	152,3 / 92,6 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
BGK	2884	90307
TOPLAM	2884	90307

.Portekiz

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	92226 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	217,6 Milyar \$ / %2,7
<u>Nüfus</u>	10,291 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	21141 \$
<u>Yoğunluk</u>	112 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	35,5 Milyar \$ / %16,32
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 72,9	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%53,73 / %8,9
<u>Başkent</u>	Lizbon	<u>Ticaret / İhracat</u>	140,0/ 62,2 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,847 – 41.	<u>Sanayi / İmalat</u>	42,2 / 26,9 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
SPGM	3483	92646
TOPLAM	3483	92646

.İspanya

TEMEL SOSYO – EKONOMİK GÖSTERGELER			
Coğrafi ve Demografik		Ekonomik	
<u>Alan</u>	505940 km ²	<u>Milli Gelir / Büyüme</u>	1311,1 Milyar \$ / %3,1
<u>Nüfus</u>	46,534 Milyon	<u>Kişi Başı Milli Gelir</u>	28107 \$
<u>Yoğunluk</u>	92 / km ²	<u>Yatırım / Oranı</u>	277,3 Milyar \$ / %21,15
<u>Kent Nüfus Oranı</u>	% 80,1	<u>İstihdam / İşsizlik</u>	%48,1 / %17,2
<u>Başkent</u>	Madrid	<u>Ticaret / İhracat</u>	670,5 / 319,6 Milyar \$
<u>HDI</u>	0,891 – 26.	<u>Sanayi / İmalat</u>	283,4 / 171,3 Milyar \$

KREDİ GARANTÖRLÜĞÜ GÖSTERGELERİ		
Kurum	Kefalet Hacmi (Milyon Euro)	Kefalet Sayısı
SGR CESGAR	4032	71952
TOPLAM	4032	71952

KAYNAKÇA

ACTIVE Araştırma Grubu, “*Bankalarda Performans ve Risk Yönetimi: Analitik Bir Çerçeve*”, **Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı:15 Ekim - Kasım, 2000, ss.5-19.

AGHİON Philippe and Peter HOWİTT, “*A Model of Growth Through Creative Destruction*”, **Econometrica**, Vol:60-2, 1992, ss.323-351.

AGHİON Philippe and Peter HOWİTT, **Economics of Growth**, The MIT Press, Cambridge, London, 2009.

AKBALIK Murat, **Bankalarda Stres Testi**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2009.

AKDİŞ Muhammet, **Para Politikalarının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkinliği**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 1996.

ALKAN Ufuk, **Finans Sektöründen Reel Sektöre Parasal Aktarım Mekanizması: Bankacılık Sektörü Açısından Bir Uygulama, Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi, 2014.

ALPER Özlem, “*Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği*”, **Fiscaoeconomia**, Sayı:3-1, 2019, ss.202-227.

ALTINIŞIK İsa ve Hasan S. PEKER, “*Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği*”, **KMU İİBF Dergisi**, Sayı:10-15, 2008, ss.101-118.

ALTINÖZ Utku, “*Parasal Aktarım Mekanizması*”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:73-1, 2010, ss.54-66.

ALTINTAŞ Ayhan, **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.

ALTMAN Edward I. and Anthony SAUNDERS, “*Credit Risk Measurement: Developments over the Last 20 Years*”, **Journal of Banking and Finance**, New York University, 1996, ss.5-42.

APEC, **The Kyoto Report on Growth Strategy and Finance**, Japonya, The APEC Finance Ministers' Growth Strategy Report to the Leaders, 2010.

ARESTIS Philip Baltar and Carolina TRONCOSO, “*Income Distribution and Economic Growth: A Critical Approach*”, **Panoeconomicus**, Vol.64-2, 2017, ss.125-138.

ARICAN Erişah, Başak Tanınmış YÜCEMEMİŞ, Server DEMİRCİ ve Güçlü OKAY, **Proje Finansmanı Kapsamında Proje Bankacılığı ve Türkiye Üzerine Öneriler**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2013.

ARSLAN İbrahim ve Sevda YAPRAKLI, “*Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz*”, **Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:7-1, 2008, ss.88-103.

AVDAN Hakan, **Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Finansmanında Kredi Garanti Sistemi ve Bir Uygulama**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

AY Hakkı, “*Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi*”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:5-2, Aralık 2005, ss.176-184.

AYAN Ebubekir, **Bankacılık Risklerinin Yönetiminde Basel II Uzlaşısı**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

AYDEMİR Saliha E. , **Kentsel Açık ve Yeşil Alanlar - Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı**, Akademi Yayınları, Trabzon, 2004.

AYDIN İbrahim, **Türkiye’deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansal Sorunlarının Çözümünde Kredi Garanti Fonu’nun Rolü ve Ekonomiye Katkısının Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üni. , 2018.

BADEEB Ramez Abubakr, Hooi LEAN and Jeremy CLARK, “*The Evolution of The Natural Resource Curse Thesis: A Critical Literature Survey*”, **Resources Policy**, No:51, 2017, ss123-134.

BALTAGI Badi H. , **Econometric Analysis of Panel Data**, John Wiley and Sons, London, 2005.

BANK of England, “*The transmission mechanism of monetary policy*”, The Monetary Policy Committee, <http://www.bankofengland.co.uk/publications/other/monetary/montrans.pdf>

BARISTICH Vincent, **Bank Treasury Management**, Institute of Financial Services, Kent, 2003.

BARIŞIK Salih ve Aykut ŞARKGÜNEŞİ, “*Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri (1990-2007) Dönemi Nedensellik Analizi*”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:5-9, 2009, ss.19-33.

BARRO Robert J. ve Xavier SALA-I-MARTIN, **Economic Growth**, McGraw-Hill, New York, 2004.

BARRO Robert J. , “*Economic Growth in a Cross Section of Countries*”, **Quarterly Journal of Economics**, Vol:106-2, 1991, ss.407-444.

BARRO Robert J. , “*Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth*”, **The Journal of Political Economy**, Vol:98-5, 1990, s.103-125.

BASTIAENEN Michiel and Peter Van ROOIJ, **Guarantee Funds and NGOs: Promise and Pitfalls**, International Labour Office, Geneva, Working Paper, No:18, 1997.

BAŞ Gizem ve Mehmet KARA, “Bankacılık Sektörü Kredileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, No:5-12, 2018, ss.44-55.

BAŞAR Mehmet, **Basel II Düzenlemeleri ve KOBİ’ler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1726, Eskişehir, 2007.

BAŞKAYA Fikret, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İmge Yayınları, İstanbul, 2001.

BAŞKAYA Fikret, **Çöküş**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.

BAŞKAYA Fikret, **Paradigmanın İflası**, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2014.

BAUMOL William Jack, “Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of the Urban Crisis”, **American Economic Review**, Vol:57, 1967, s.415-426.

BAUMOL William Jack, **Management and the Structure of Payoffs**, MIT Press, Cambridge, London, England, 1993.

BAYDEMİR Tuncay, “Avrupa Yeşil Mutabakatı: Temiz Dünya Vizyonu İle Büyüme Stratejisi”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, Sayı:644, 2021, ss.12-29.

BDDK, “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik”, Resmi Gazete, No:24312, 2001.

BDDK, **Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması**, Yeni Sermaye Uzlaşısı Türkçe çeviri, Haziran 2006. Orjinal yayın: Bank for International Settlements (BIS).

BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri**, 2017.

BDDK, **Türk Bankacılık Sektöründe Aracılık Maliyetlerinin Azaltılması**, MSPD Çalışma Raporu, 2003.

BEGG David, Stanley FISCHER ve Rudiger DORNBUSCH, **Economics**, McGraw-Hill, London-New York, 1994.

BEGG David, Stanley FISCHER ve Rudiger DORNBUSCH, **Makro İktisat**, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2001.

BENCİVENGA Valerie R. and Bruce D. SMITH, “Financial Intermediation and Endogenous Growth”, **Review of Economic Studies**, Vol:58, 1991, ss.195-209.

BENNETT James T. and Manuel H. JOHNSON, **The Political Economy of Federal Economic Growth 1959-1978**, A-M University Press, Texas, 1980.

BERBER Metin, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2006.

BERK Jan Marc, **The Preparation of Monetary Policy Essays on a Multi-Model Approach**, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 2001.

BERK Niyazi, **Bankacılıkta Pazara Yönelik Kredi Yönetimi**, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2001.

BERK Niyazi, **Finansal Yönetim**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2007.

BERNANKE Ben S. and Alan S. BLINDER, “*The Federal Funds Rate and The Channels Of Monetary Transmission*”, **The American Economic Review**, Vol: 82-4, 1992, ss.901-921.

BIS, **International Regulatory Framework for Banks (Basel III)**, 2010, s.1, <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>

BİLEN Abdülkadir ve Mustafa KARABULUT, “*Bankacılıkta Riskten Korunma Amaçlı Finans Mühendisliği Araçları*”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 7-14, 2015, ss.100-111.

BLOCH Harry and Sam Hak Kan TANG, “*Deep Determinants of Economic Growth: Institutions, Geography and Openness to Trade*”, **Progress in Development Studies**, Vol: 3-4, 2004, ss.245-255.

BLUM David, Klaus FEDERMAIR, Gerhard FINK ve Peter HAISS, **The Financial-Real Sector Nexus: Theory and Empirical Evidence**, IEF Working Paper, No. 43, Research Institute for European Affairs, 2002.

BOLGÜN K. Evren ve Barış AKÇAY, **Risk Yönetimi, Gelişmekte Olan Türk Finans Piyasalarında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2005.

BOR Yungchang Jeffery, Yih-Chyi CHUANG, Wei-Wen LAI and Chung-Min YANG , “*A Dynamic General Equilibrium Model for Public R & D Investment in Taiwan*”, **Economic Modelling**, Vol:27-1, 2010, ss.171-183.

BOYACIOĞLU Acar, “*Döviz Kuru ve Faiz Oranı Riskleri, Ölçümü ve Bu Risklerden Korunma (Hedging)*”, **Yeni İpek Yolu - Konya Ticaret Odası Dergisi**, Sayı: 184, 2003, ss.24-31.

BOYLU Ayfer, Gülay GÜNAY ve Günsel TERZİOĞLU, **Ailelerin Bankalarca Sağlanan Tüketici Kredilerini Kullanma Durumlarının İncelenmesi**, s.1, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/aabgggt.pdf>

BRAUDEL Fernand, **Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı**, İmge Yayınları, İstanbul, 2004.

CABALLE Jordi ve Manuel S. SANTOS, “On Endogenous Growth with Physical and Human Capital”, **Journal of Political Economy**, Vol:101-6, 1993, ss.1042-1067.

CAN Evrim, **Operasyonel Risk ve Yönetimi**, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Yayın No:154, Ankara, 2003.

CANDAN Hasan ve Alper ÖZÜN, **Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

CAPRA Fritjof, **Batı Düşüncesinin Dönüm Noktası**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.

CENGİZ Vedat, “Parasal Aktarım Mekanizması İşleyişi ve Ampirik Bulgular”, **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:33-1, 2009, ss.225-247.

CONGDON Tim, **Keynes, the Keynesians and Monetarism**, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 2007.

COYLE Brian, **Introduction to Currency Risk**, Financial World Publishing, United Kingdom, 2000.

ÇAĞIL Gülcan, Ali KÖSE ve Aclan OMAĞ, **Türk Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi**, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 2010.

ÇAKAR Recep, Güngör KARAKAŞ ve Selim GÜNGÖR, “Türkiye’de Geleneksel ve Katılım Bankalarının Toplam Kredi Hacmiyle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkisi”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, No:4-1, 2018, ss.69-95.

ÇELİKDEMİR Neşe Ç. ve Mustafa T. KARTAL, “Kredi Garanti Fonu (KGF) Teminatlı Kredilerin Muhasebeleştirilmesi ve KGF Teminatlarının Bankalara Faydaları”, **Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:9-17, 2018, ss.13-38.

ÇETİNKAYA Şahin, “Gelir Dağılımı Adaleti ve Ekonomik Büyüme İle İlişkisi”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1-1, 2017, ss.1-11.

ÇİÇEK Macide, “Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizması: VAR (Vektör Otoregrasyonu) Yaklaşımıyla Bir Analiz”, **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı:20-1, 2005, ss.82-105.

DAĞIDIR Canan, **Finansal Aracı Olarak Bankaların Ekonomik Büyümeye Etkisi ve Türkiye Örneği**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

DALY Herman E. and Joshua FARLEY, **Ecological Economics: Principles and Applications**, Island Press, Washington DC, 2010.

DAVIS Jeffrey M. , **Macroeconomic Adjustment**, IMF Institute, Washington D.C. , 1992.

DAVIDSON Eric A. , **Gayrisafi Milli Hasılayı Yiyemezsiniz**, TÇV Yayınları, Ankara, 2004.

DELİCE Güven, **Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği**, Ankara Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi, 2014.

DEVINE, Mairead. and Daniel MCCOY. “*The Formulation of Monetary Policy in EMU*”, **Central Bank of Ireland Research Technical Papers**, Ireland, 1998, ss.1-26.

DIAMOND Peter Arthur, “*National Debt in Neoclassical Growth Model*”, **The American Economic Review**, Vol:55-5, 1965, ss.1126-1150.

DİVİTÇİOĞLU Sencer, **Karl Marx’da İktisadi Büyüme**, Efil Yayınevi, Ankara, 2013.

DOMAR Evsey David, “*Expansion and Employment*” , **The American Economic Review**, Vol:37, 1947, ss.40-55.

DURAMAZ Selim ve Tuna Can GÜLEÇ, “*Büyüme Ortamının Kredi Kullanım Eğilimine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Değerlendirme*”, **Bankacılar Dergisi**, No:111, 2019, ss.3-13.

DURMUŞ Aydoğan, “*Credit Market Contraction and Growth Risk*”, **Journal of Social Sciences and Education**, No:2-1, 2019, ss.197-207.

DWİVEDİ Neeta, **Macroeconomics Theory and Policy**, McGraw- Hill Education, New Delhi, 2010.

EĞİLMEZ Mahfi, **Makro Ekonomi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015.

EKREN Nazım, “*Özel Finans Kurumları*”, **75 Yılda Paranın Serüveni**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

ERDOĞAN Seyfettin ve Şerif CANBAY, “*İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme*”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:4-2, 2016, ss. 29-44.

ERDOĞAN Seyfettin ve Sinem BEŞBALLI, “*Türkiye’de Banka Kredi Kanalının Üzerine Ampirik Bir Analiz*”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:11-1, 2009, ss. 28-41.

ERİM Neşe ve Armağan TÜRK, “*Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme*”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:10, 2005, s.21-45.

ERİM Neşe, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2014.

ERİŞ Hayati, **Türk Bankacılık Sistemi**, Derin Yayınevi, İstanbul, 2007.

EROĞLU Nadir, **Türkiye’de Parasal Kesim ve Merkez Bankası İşlemlerinin Analizi**, Der Yayınları, İstanbul, 2008.

ERTÜRK Hasan, **Çevre Bilimleri**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2009.

ESNAF ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü, **KOBİ Destekleri Ülke İncelemeleri**, Ankara, 2014.

FISHER Irving, **The Theory of Interest**, The Macmillan Company, New York, 1930.

FINANCIAL Sector Team, “*The Importance of Financial Sector Development for Growth and Poverty Reduction*”, **Policy Division Working Paper**, No:12886, 2004, ss.7-9.

FREEDMAN Paul L. , **Designing Loan Guarantees to Spur Growth in Developing Countries**, USAID, 2004.

FREES Edward W. , **Longitudinal and Panel Data: Analysis and the Applications in the Social Sciences**, Cambridge University Press, U.K. , 2004.

FREIXAS Xavier and Jean Charles ROCHET, **Microeconomics of Banking**, MIT Press, U.S.A. , 1999.

GALOR Oded ve David N.WEIL, “*The Gender Gap, Fertility ang Growth*”, **American Economic Review**, Vol:89-2, 1999, ss.150-154.

GREEN Anke, **Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises:An Effective Instrument to Promote Private Sector-Led Growth?**, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), Working paper, No:10, 2003.

GREENE William H., **Econometric Analysis**, Prentice Hall, U.S.A. , 2011.

GREENWOOD Jeremy and Boyan JOVANOVIC, “*Financial Development, Growth, and the Distribution of Income*”, **Journal of Political Economy**, Vol:98, 1990, ss.1076-1107.

GROSSMAN Gene M. and Elhanan HELPMAN, “*Quality Ladders in the Theory of Growth*”, **The Review of Economic Studies**, Vol:58-1, 1991, s.43-61.

GUJARATI Damodar N. , **Basic Econometrics**, McGraw-Hill, U.S.A. , 2004.

GÜNDÜZ Lokman, “*Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizması ve Banka Kredi Kanalı*”, **İMKB Dergisi**, Sayı:18-1, 2001, ss.13-30.

GÜNEY Pelin Öge ve Korhan TURGUT, “Banka Kredi Hacmi ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:11-21, 2020, ss.346-379.

GÜNGÖR Bener ve Ömer YILMAZ, “Finansal Piyasalardaki Gelişmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye İçin Bir Var Modeli”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:22-1,2008, ss.173-193.

GÜR Ekin Toksöz, **Kredi Kanalının Etkin Çalışması ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.

GÜRAN Nevzat ve İsmail AKTÜRK, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Anadolu Matbaacılık, Isparta, 1999.

GÜRİŞ Selahattin ve diğerleri, **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, Der Yayınları, İstanbul, 2018.

GÜVEN Samih, “Türkiye’de Banka Kredileri ve Büyüme”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:197-1, 2002, ss.88-100.

HALLSTEN Kerstin, “Bank Loans and the Transmission Mechanism of Monetary Policy”, **Sveriges Riksbank Working Paper**, No: 73, 1999, s.1 http://www.econstor.eu/bitstream/10419/82425/1/wp_073.pdf

HARROD Roy Forbes, “An Essay in Dynamic Theory”, *The economic journal*, Vol:49, 1939.

HEFFERNAN Shelagh, **Modern Banking in Theory and Practice**, John Wiley&Sons, U.S.A. , 1996.

HUBBARD R. Glenn, “Is There a Credit Channel for Monetary Policy”, **Federal Reserve Bank of St. Louis Review**, Vol:77-3, 1995, ss.63-77.

HUBBARD R. Glenn, **Money, The Financial System, and the Economy**, Addison Wesley, Boston, 2000.

IMF, **World Economic Outlook**, April 2018.

INTERNATIONAL Labour Organization, **Guarantee Funds for Small Enterprises**, 2004, s.23-32, https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2004/104B09_435_engl.pdf

İBİCİOĞLU Mustafa ve Mehmet Baha KARAN, “Türkiye’de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi”, **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, Sayı:3-2, 2009, ss.11-30.

İNAL Tamer, **Açıklamalı-İçtihatlı Tüketici Kredileri ve Tüketici Kredisi Sözleşmeleri: İsviçre Hukuku Fransız Hukuku ve Avrupa Birliği Konseyi Yönergeleri Işığında**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2003.

İNAN Emre Alpan, “*Parasal Aktarım Mekanizmasının Kredi Kanalı ve Türkiye*”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:39, 2001, ss.3-19.

İSLAMOĞLU Mehmet, “*Gelişmekte Olan Doğu Avrupa Ülkelerinde Kredi Genişlemesi ve Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi*”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, No:8-4, 2019, ss.3152-3166.

İŞCAN Ayşen, **Banka Kredilerindeki Daralmanın Ekonomik Etkileri ve Kredilerdeki Gelişimi**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, 2003.

KALE Süleyman ve Mehmet Hasan EKEN, “*Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmelerin Büyüme Üzerindeki Etkisi*”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:104, 2018, ss.26-40.

KAR Muhsin, Seyhan TAŞ ve Hüseyin AĞIR, “*Finansal Sistem ve Kalkınma*”, **Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2008.

KAR Muhsin, Osman PEKER ve Muhittin KAPLAN. , “*Trade Liberalization, Financial Development and Economic Growth in the Long Term: the Case of Turkey*”, **South East European Journal of Economics and Business**, Vol:3-2, 2008, ss.25-38.

KARACAN Ali İhsan, **Bankacılık ve Kriz**, Tütünbank Yayınları, İstanbul, 2002.

KARACAN Ali İhsan, **Mali Piyasalar Üzerine Denemeler**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2002.

KARAHAN Özcan, Metehan YILGÖR ve Ayça Aysun ÖZEKİN, “*Türkiye’de Banka Kredilerindeki Genişleme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki*”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 55- 636, 2018, ss.25-36.

KARAMELİKLİ Hüseyin ve Yılmaz BAYAR. “*Makroekonomik ve Finansal İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği*”, **Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi ICARF**. Sayı:16, 2016, ss.10-18.

KASAPOĞLU Özgür, **Parasal Aktarım Mekanizmaları: Türkiye için Uygulama**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, 2007.

KASHYAP Anil K. and Jeremy C. STEIN, “*Monetary Policy and Bank Lending*”, **National Bureau of Economic Research**, The University of Chicago Press, 1994, ss.221-261.

KAYA Ayten A., “İçsel Büyüme Kuramlarına Ak Yaklaşımı”, **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:15-1, ss.389-402.

KEYDER Nur ve Evrim İ. ERTUNGA, **Para – Teori – Politika – Uygulama**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

KEYNES John Maynard, **The General Theory of Employment, Interest, and Money**, Harcourt Brace and Company, New York, 1936.

KILIÇ Selim, “Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:10, 2012, ss.201- 226.

KOÇ Özgür Emre, “İçsel Büyüme ve Teknoloji Yoğun Büyüme Modelleri Kapsamında Türkiye’de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Yönelik Vergi Uygulamaları”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, No:25-2, 2018, ss.477-499.

KOÇ Yıldırım, **Tüketici Kredileri ve İşçi Sınıfının Durumu**, Aydınlık Gazetesi Yazısı, 6 Şubat 2012, www.yildirimkoc.com

KORKMAZ Nuray, **Uluslararası Kuruluşlar Rehberi**, İTO Yayın No:1997-49.

KORKMAZ Tuba Kale, “Bankalarda Kredi Riski Ölçümünde Alternatif Yöntemler”. **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Sayı.37, 2004, ss.17-33.

KORMENDİ Roger C. , "Government Debt, Government Spending and Private Sector Behavior", **American Economic Review**, No:73, 1983, ss.994-1010.

KOSTAKOĞLU Cengiz, **Banka Kredileri Tüketici ve Konut Kredileri ile Kredi Kartlarından Doğan Uyuşmazlıklar**, İstanbul, Beta Basım Dağıtım, 2010.

KRIPPNER Greta R., “The Financialization of the American Economy”, **SocioEconomic Review**, Vol:3, 2005, ss.173-208.

KRUGMAN Paul, **Makro İktisat**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2011.

KRUGMAN Paul and Robin WELLS, **Macroeconomics**, Worth Publishers, New York, 2013.

LAHOUIJ Hamid, "The Effects Of Income Inequality On Economic Growth Evidence From Mena Countries", **2017 Awards for Excellence in Student Research and Creative Activity Documents**. No:4, 2017, ss.1-26.

LANGROODI, Farrokh E., "Schumpeter’s Theory Of Economic Development: A Study Of The Creative Destruction And Entrepreneurship Effects On The Economic Growth", **SSRN Electronic Journal**, New York, 2017, ss.1-19.

LAWRENCE Andrew, **The Curse Bites: Skyscraper Index Strikes**. Property Report, Dresdner Kleinwort Benson Research, London, 1999.

LEVINE Ross, “*Finance and Growth: Theory and Evidence*”, **Nber Working Paper Series**, No:10766, 2004, ss.2-5.

LEVINE Ross, “*Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda*”, **Journal of Economic Literature**, Vol:35, 1997, ss.688-726.

LEVINE Ross, Norman LOAYZA and Thorsten BECK, “*Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes*”, **Journal of Monetary Economics**, Vol:46, 2000, ss.31-77.

LEVITSKY Jacob and Ranga PRASAD, “*Credit Guarantee Schemes for Small and Medium Enterprises*”, World Bank Technical Paper, 1987.

LEWIS Arthur, **Theory of economic growth**, Milton Park, Routledge, 1955.

LUCAS Robert, “*On the Mechanics of Economic Development*”, **Journal of Monetary Economics**, Vol:22-1,1988, ss.3-42.

MALTHUS Thomas, **Principles of Political Economy**, W. Pickering, London, 1836.

MALTHUS Thomas, **An Essay on The Principle of Population**, Gece Kitaplığı, İstanbul, 2014.

MANDACI Pınar Evrim, “*Türk Bankacılık Sektörünün Tasıdığı Riskler ve Finansal Krizi Asmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, İzmir, 2003, ss.67-84.

MANKIW N. Gregory, “*The Growth of Nations*”, Brookings Papers on Economic Activity, Vol:1, USA, 1995.

MANKIW N. Gregory, **Macroeconomics**, Worth Publishers, USA, 2010.

MARX Karl, **Kapital–1**, Yordam Kitabevi, İstanbul, 2011.

MARX Karl, **Kapital–2**, Yordam Kitabevi, İstanbul, 2012.

MARX Karl, **Kapital–3**, Yordam Kitabevi, İstanbul, 2012.

MEADOWS Donella ve diğerleri, **Ekonomik Büyümenin Sınırları**, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları, 1990.

MERT Mehmet, **Yatay Kesit Veri Analizi Bilgisayar Uygulamaları**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006.

MERTON Robert C. and Zvi BODIE, “*A Conceptual Framework For Analyzing The Financial System*”, **The Global Financial System: A Functional Perspective**, Harvard Business School Press, 1995, ss.3-31.

MILLER Roger LeRoy and Robert W. PULSINELLI, **Modern Money and Banking**, McGraw-Hill, New York, 1985.

MISHAN Ezra J. , **The Cost of Economic Growth**, Frederick A. Praeger Publisher, New York, 1967.

MISHKIN Frederic S. , “*Symposium on The Monetary Transmission Mechanism*”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol:4-2, 1995, ss.3-10.

MISHKIN Frederic S. , “*The Channels of Monetary Transmission: Lessons for Monetary Policy*”, National Bureau of Economic Research Working Paper, No: 5464, 1996.

MISHKIN Frederic S. , **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, Scott Foresman & Co, USA, 1989.

MISHKIN Frederic S. , “*The Transmission Mechanism and the Role of Asset Prices in Monetary Policy*”, NBER Working Paper Series. 2001, <http://www.nber.org/papers/w8617>

MISHKIN Frederic S. , **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000.

MISHKIN Frederic S. , **Para Teorisi – Politikası**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000.

MISHKIN Frederic S. , **Para, Bankacılık ve Finansal Piyasalar İktisadı**, Akademi Yayıncılık, İstanbul, 2011.

MUCUK Mehmet, **Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulaması**, Billur Yayınevi, Konya, 2017.

MUTLU ÇAMOĞLU Seval ve Merter AKINCI, “*Türkiye’de Sektörel Banka Kredilerinin Gelişimi: Bir Zaman Serisi Analizi*”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı:19-1, Manisa, 2012, ss.193-210.

NAVAJAS Alvara Ruiz, **Credit Guarantee Schemes: Conceptual Frame**, GTZ/Fondesif, Financial System Development Project, November, 2001.

NUALTARANEE June, “**Transmission Mechanism of Monetary Policy: Literature Survey, Theoretical Discussion**”, <http://wb-cu.car.chula.ac.th/papers/transmission.htm>

OECD, **Developments in Individual OECD and Selected Non-Member Economies**, Ekim 2018.

OGUNDARI Kolawole ve Titus AWOKUSE. “*Human Capital Contribution to Economic Growth in Sub-Saharan Africa: Does Health Status Matter More Than Education?*” **Economic Analysis and Policy** No:58, 2018, ss.131-140.

OKTAR Suat ve Levent DALYANCI, “*Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi*”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:32-1, 2012, ss.1-18.

OKTAR Suat, Erkan TOKUCU ve Zekayi KAYA, **Finansal Küreselleşme Sürecinde Merkez Bankacılığı ve Para Politikaları**, İstanbul, Nobel Yayıncılık, 2012.

OPENSTAX College, **Principles Of Macroeconomics**, Rice University, Texas, 2014.

ORHAN Osman ve Seyfettin ERDOĞAN, **Para Politikası**, Yazıt Yayın Dağıtım, İstanbul, 2007.

ORHAN Osman ve Seyfettin ERDOĞAN, **Genel Ekonomi**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2015.

ÖZBEK Zerrin, “*Kobilerin Türk Ekonomisine Etkileri*”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, Sayı:31-1, 2008, ss.49-57.

ÖZİNCE Ersin, “*Finansal İstikrar, Basel II ve Bankalar Açısından Etkileri*”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:53, 2005, ss.18-22.

PARASIZ İlker, **Keynesyen ve Keynes Sonrası Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, İstanbul, 2011.

PARASIZ İlker, **Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2006.

PARASIZ İlker, **Makro ve Mikro Ekonominin ABC’si**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2014.

PARASIZ İlker, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2012.

PATRICK Hugh T. , “*Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries*”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol:14-2, 1966, ss.174-189.

PAYA Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013.

PETERSON Wallace C. , **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1994.

REBELO Sergio, “*Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth*”, **The Journal of Political Economy**, Vol:99-3, 1991, ss.500-521.

REJDA George E. ve Michael J. McNamara, **Risk Yönetimi ve Sigortacılık İlkeleri**, (Çev Ed. Erişah ARICAN), Nobel Yayıncılık, Ankara.

RESMÎ Gazete, **5411 Sayılı Bankacılık Kanunu**, No:25983, 2005, Md. 48/1.

RESMÎ Gazete, **Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik**, No:26333, 2006.

RICARDO David, **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

RODRIK Dani, Development Strategies for the Next Century, **Developing Economies in the 21st Century: The Challenges to Globalization**, Institute for Developing Economies, Japan External Trade Organization, 2000.

ROMER Paul M. , “*Increasing Returns and Long-Run Growth*”, **Journal of Political Economy**, Vol:94, 1986, ss.1002-1037.

ROMER Paul M. , “*Endogenous Technological Change*”, **The Journal of Political Economy**, Vol:98, 1990, ss.71-102.

RUBİNSTAİN Ariel, **Vahşi Ormanda Denge**, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Ankara, 2004.

SAATÇIOĞLU Cem ve Orhan KARACA, “*Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği*”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı:5-2, 2004, ss.183-195.

SACHS Jeffrey and Andrew WARNER, “*The curse of natural resources*”, **European Economic Review**, Vol:45, 2001, ss.827–838.

SALVATORE Dominick and Eugene DIULIO, **Principles Of Economics**, Schaum’s Outline Series, McGraw Hill, USA, 2003.

SAMMUT Vince, **David Ricardo and the Classical Theory of Economic Rent**, University of Malta, 2005.

SAMUELSON Paul A. and William D. NORDHAUS, **Economics**, McGraw Hill, ABD, 2009.

SANTOMERO Anthony M., **Commercial Bank Risk Management: An Analysis of the Process**, The Wharton Financial Institutions Center, U.S.A., 1997.

SAUNDERS Anthony and Linda ALLEN, **Credit Risk Measurement-New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms**, John Wiley&Sons, New York, 2002.

SAYGILI Şeref, Cengiz CİHAN ve Zafer Ali YAMAN, **Eğitim ve Sürdürülebilir Büyüme: Türkiye Deneyimi, Riskler ve Fırsatlar**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2006.

SCHOLTENS Bert and Dick van WENSVEEN “*The Theory Of Financial Intermediation: An Essay On What It Does (Not) Explain*”, Société Universitaire Européenne de Recherches Financières (SUEF) - **The European Money and Finance Forum**, 2003, ss.3-31.

SCHOTTER Andrew, **Microeconomics A Modern Approach**, South-Western Cengage Learning, ABD, 2009.

SCHUMPETER Joseph Alois, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**, Alter Yayıncılık, İstanbul, 2010.

SCHUMPETER Joseph A. , **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi I.Cilt**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966.

SCHUMPETER Joseph A. , **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi II.Cilt**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966.

SCHUMPETER Joseph A. , **The Theory of Economic Development**, Harward University Press, Harward, 2012.

SMITH Adam, **Milletlerin Zenginliği**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

SOLOW Robert, “*A Contribution to the Theory of Economic Growth*”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol:70, 1956, ss.65-91.

SOMASHEKAR Ne Thi, **Development and Environmental Economics**, New Age International Publishers, 2003.

STEINHERR Alfred, Ali TUKEL and Murat UCER, “*The Turkish Banking Sector Challenges and Outlook in Transition to EU Membership*”, CEPS EU-Turkey Working Papers, No:4-1, 2004.

STIGLITZ Joseph E. and Andrew WEISS, (1981), “*Credit Rationing in Markets with Imperfect Information*”, **American Economic Review**, No:71-3, 1981, ss.393 – 410.

SWAN Trevor Winchester, “*Economic Growth and Capital Accumulation*”, **Economic Record**, Vol:32, 1956, ss.334-361.

ŞİRİNER İsmail ve Yılmaz DOĞRU, **Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **KOBİ Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), 2006.

TBB, **Risk Yönetimi ve Basel II’nin KOBİ’lere Etkileri**, Basel II Yönlendirme Komitesi, No:228, İstanbul, 2004.

TCMB, “*Parasal Aktarım Mekanizması*”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bülteni**, Sayı:6, 2007.

TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, Ankara, 2017.

TCMB, **Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu**, Ankara, 2017.

TEKBAŞ Murat, “*Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: 1990-2017 Türkiye Örneği*”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, Sayı:4-11, 2019, ss.2412-2424.

TESKOMB, **Esnaf Kredileri Kitapçığı**, 2010.

THE Dictionary of Financial Risk Management, “*Risk*”, **Wiley**, New York, 1996

THORNTON Phil, **Büyük Ekonomistler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

THYGERSON Kenneth J., **Financial Markets and Institutions: A Managerial Approach**, Harper Collins College Publishers, New York, 1992.

TOBB, **2017 Ekonomik Rapor**, TOBB Yayınları, 2018.

TSURU Kotaro, “*Finance and Growth: Some Theoretical Considerations, and A Review of the Empirical Literature*”, OECD Economics Department Working Papers, No:228, OECD Publishing, 2000.

TUR Feridun, “*Neyi Ölçüyoruz – Neyi Hedefliyoruz*”, 2018,
<http://www.tskb.com.tr/web/333-3385-1-1/tskb-site-tr/tr-blog/tr-blog-yazilar/neyi-olcuyoruz-neyi-hedefliyoruz->

TURGUT Ahmet ve Hacı İsa ERTAY, “*Bankacılık Sektörünün Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi*”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, No:8-4, 2016, ss.114-128.

TURGUT Nükhet, **Çevre Politikası ve Hukuku**, İmaj Yayınları, Ankara, 2009.

TÜYLÜOĞLU Şevket, “**Ekonomik Büyüme ve Uluslararası Refah Düzeyi**”, (Ed.Ö. Faruk ÇOLAK), İktisada Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007.

ULUDAĞ İlhan ve Erişah ARICAN, **Finansal Hizmetler Ekonomisi: Piyasalar, Kurumlar, Araçlar**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1999.

UNDP, **Human Development Report**, Oxford University Press, New York, 1996.

UNDP, **Human Development Report**, Oxford University Press, New York, 2003.

URA Karma, “*The Experience of Gross National Happiness as Development Framework*”, Asian Development Bank Working Papers, Philippines, 2015.

URAL Mert, “*Bankacılık Sistemimizde Verimlilik*”, **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:14-2, 1999, ss.147-157.

USAID, **Securing the Future: A Strategy for Economic Growth**, U.S. Agency for International Development, 2008.

ÜNSAL Erdal M. , **İktisadi Büyüme**, İmaj Yayınevi: Ankara, 2007.

ÜNSAL Erdal M. , **Makro İktisada Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

ÜZÜMCÜ Adem, **İktisadi Büyüme**, Beta Yayınları, İstanbul,2015.

WANG Eric C. , “*R&D Efficiency and Economic Performance: A Cross-Country Analysis Using the Stochastic Frontier Approach*”, **Journal of Policy Modeling**, Vol:29-2, 2007, ss.345-360.

WOOLDRIDGE Jeffrey, **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**, The Mit Press, United States of America, 2002.

WORLD Bank, “*Rethinking the Role of the State in Finance*”, Global Financial Development Report, 2013.

VURUR Serap, “*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:13-2, 2020, ss.130-140.

YANDLE Bruce, Madhusudan BHATTARAI and Maya VİJAYARAGHAVAN, “*Environmental Kuznets Curves: A Review of Findings, Methods and Policy Implications*”, **Research Study**, Vol:2, 2004, ss.1-16.

YAPRAKLI Seyda, “*Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*”, **Ekonometri ve İstatistik**, Sayı:5, 2007, ss.67-89.

YELDAN Erinç, **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Efil Yayınevi, Ankara, 2011.

YILMAZ Ömer ve Mermer AKINCI, **İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2012.

YÜCEMEMİŞ Başak Tanınmış, **Finansal İstikrarda Para Politikalarının Rolü**, Derin Yayınları, İstanbul, 2011.

YÜCEMEMİŞ Başak Tanınmış, **Parasal Birlik, Avrupa Merkez Bankası ve Türkiye'ye Yansımaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2005.

YÜKSEL Aycan, **Türkiye'de KOBİ'lerin Banka Kredilerine Erişimi**, Ankara, T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları, No:2, 2011.

ZECCHINI Salvatore and Marco VENTURA, **Public Credit Guarantees and SME Finance**, ISAE Working Paper No:73, 2006.

Hazine Müsteşarlığı web sitesi www.hazine.gov.tr, www.hmb.gov.tr/ <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>
<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/11/Bakanlar-Kurulu-Karar%C4%B1.pdf>

KGF AŞ web sitesi www.kgf.com.tr.

KGF 2017 Faaliyet Raporu http://www.kgf.com.tr/images/faaliyet_raporu/2017_kgf_faaliyet_raporu.PDF

TESKK Ana sözleşmesi ve Teskomb web sitesi "www.teskomb.org.tr"

TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi <https://evds2.tcmb.gov.tr/>

<http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1734702-oecd-nin-turkiye-tahminlerini-yukseltmesindeki-iki-neden>

<http://www.sng-wofi.org/country-profiles/> , <https://data.worldbank.org/country> , <https://aecom.eu/>

<https://www.oecd.org/regreform/about-regulatory-policy.htm>

<http://www.eximbank.gov.tr/TR/belge/1-99/genel-bilgi---tl-kredisi.html>

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics>